

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний економічний університет

Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону

Монографія

За загальною редакцією проф. В. Г. Герасименка

Одеса 2016

УДК 338.48.003.13(477.74)

Г 37

Автори:

Герасименко В. Г. – вступ, висновки, підрозділи 1.2, 1.5, 5.2, 6.1;

Бедрадіна Г.К. – підрозділ 4.2.;

Галасюк С.С. – підрозділ 5.1.;

Галасюк К.А. – підрозділ 5.2.;

Давіденко І.В. – підрозділ 1.1.;

Єгупова І. М. – підрозділ 5.3.;

Жупаненко А.В. – підрозділ 3.1.;

Михайлюк О.Л. – підрозділи 2.6, 3.2.- 3.4.;

Нездоймінов С.Г. – підрозділ 5.5.;

Павлоцький В.Я. – підрозділи 4.1., 6.2.;

Семенов В.Ф. – підрозділ 1.3.;

Ярьоменко С.Г. – підрозділи 1.4., 2.1.-2.5., 5.4.

Рекомендовано до друку Вченою радою Одеського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України (протокол №3 від 25.10.2016 р.).

Рецензенти:

Хумарова Н. І., доктор економічних наук; провідний науковий співробітник Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Черчик Л.М., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки

Г 37 Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. — Одеса : ОНЕУ, 2016. — 262 с.

ISBN 978-617-7128-15-0

У монографії надаються методи визначення потенціалу українських регіональних ринків організованого туризму, визначається методика інтегральної оцінки туристично-рекреаційних потенціалів регіонів України. Оцінюється природно-ресурсний і культурно-історичний потенціали регіону для подальшого розвитку туристично-рекреаційної діяльності. Визначається місце регіону в означених потенціалах країни.

Видання має стати у пригоді працівникам у сфері туризму, рекреації, гостинності, студентам та аспірантам вищих навчальних закладів.

УДК 338.48.003.13(477.74)

Г 37

ISBN 978-617-7128-15-0

© Герасименко В. Г., 2016

ЗМІСТ:

ВСТУП	5
1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ .	7
1.1. Зміст та компонентний склад туристично-рекреаційного потенціалу регіону.....	7
1.2. Туристичні ресурси як системоутворюючий чинник і базова умова розвитку туристично-рекреаційного потенціалу	22
1.3. Інфраструктурна складова туристично-рекреаційного потенціалу.....	32
1.4. Методи оцінювання окремих елементів туристично-рекреаційного потенціалу регіону.....	37
Список використаних джерел до розділу 1.....	52
2. ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	58
2.1. Загальна характеристика природно-ресурсного потенціалу	58
2.2. Кліматичні ресурси області та їх вплив на розвиток рекреації і туризму	66
2.3. Рельєф та водні ресурси	71
2.4. Бальнеологічні ресурси	79
2.5. Біологічні ресурси	83
2.6. Екологічна ситуація	84
Список використаних джерел до розділу 2	91
3. АНАЛІЗ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ КОМПОНЕНТИ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБЛАСТІ	93
3.1. Складові історико-культурного потенціалу регіону.....	93
3.2. Заклади культури.....	96
3.3. Архітектурні, історичні і культурні пам'ятки	100
3.4. Розважальні і наукові події.....	104
Список використаних джерел до розділу 3.....	110
4. ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ РИНКУ ОРГАНІЗОВАНОГО ТУРИЗМУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ	112
4.1. Методика визначення потенціалу українських регіональних ринків організованого туризму	112
4.2. Кількісні параметри та ефективність використання ринкового потенціалу організованого туризму	123
Список використаних джерел до розділу 4.....	142
РОЗДІЛ 5. АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНО-ІНФРАСТРУКТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	147

5.1. Аналіз потенціалу готельного господарства Одеської області . . .	147
5.2. Інноваційний потенціал підприємств готельного господарства . .	164
5.3. Особливості функціонування закладів ресторанного господарства	179
5.4. Сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів	197
5.5. Інвестиційне забезпечення розвитку інфраструктури туризму та рекреації в Одеському регіоні	215
Список використаних джерел до розділу 5	216
РОЗДІЛ 6. МЕТОДИКА ІНТЕГРАЛЬНОЇ ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНО- РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	223
6.1. Підходи до інтегрального оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів	223
6. 2. Інтегральна оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України	229
Список використаних джерел до розділу 6	236
ДОДАТКИ	238

ВСТУП

Сучасний стан розвитку України характеризується кардинальною перебудовою господарського комплексу, основною метою якої є формування ефективної національної економіки та її регіональних сегментів. Водночас необхідність забезпечення прискорених темпів економічного зростання регіональних господарських систем потребує пошуку і задіяння ресурсних можливостей для нарощування потенціалу.

У контексті побудови соціально-орієнтованої моделі економіки до національних пріоритетів належить розвиток туристичної галузі, оскільки вона характеризується високою прибутковістю, швидкою окупністю інвестицій та виключно соціальною спрямованістю.

Однак, сучасний стан економіки країни, постійні адміністративні реформи у сфері туризму несприятливо позначаються на цій галузі. Зокрема, спостерігається неефективне використання наявного туристичного потенціалу регіонів України, що призводить до втрати можливостей розвитку цієї галузі на відміну від багатьох країн з транзитивною економікою в Європі, Азії та Африці.

У зв'язку з цим постає необхідність оцінки наявного туристично-рекреаційного потенціалу (ТРП) країни, її окремих адміністративно-територіальних одиниць та розробки напрямів щодо його нарощування та активізації використання.

Головну увагу автори монографії зосередили саме на цій проблемі. За нашим переконанням, оцінка туристично-рекреаційного потенціалу території є першочерговим завданням забезпечення сталого розвитку сфери туризму. Оцінка ТРП є важливою передумовою планування туристичної галузі у національному і регіональному масштабах, оптимізації просторової та господарської організації територіальних туристично-рекреаційних комплексів. Без показників об'єктивної оцінки виникають складності щодо залучення інвесторів у розвиток туризму. У сучасних ринкових умовах комплексна оцінка туристичних ресурсів створює підґрунтя для реалізації рентного механізму їх використання, застосування ресурсів за принципом платності природокористування. Вочевидь, що без належної системи оцінки суттєво ускладнюється розробка цільових програм розвитку туризму, ефективне використання наявних туристичних ресурсів, їх охорона і розвиток. В цілому оцінка туристичних ресурсів і територій є найважливішим механізмом управління розвитком туризму, контролю за соціальними, екологічними та економічними наслідками туристичної діяльності. На сьогодні у вітчизняній і зарубіжній науці накопичений значний досвід оцінки туристичних ресурсів територій та просторового планування рекреаційного господарства на основі такої оцінки. Проте, єдиної

загально визнаної методики досі не створено. Можливо це і є однією з причин того, що і сьогодні оцінка туристичних ресурсів України та її окремих регіонів здійснюється у вигляді абстрактних, невизначених характеристик на кшталт – «великі», «величезні», «колосальні» і таке інше. Зрозуміло, що ці визначення не мають ніякої конкретики і не відображають реального становища ресурсної бази туризму.

Окрім того, при встановленні змісту і уточненні складових туристично-рекреаційного потенціалу існує проблема нечіткості, а іноді й некоректності у використанні цього визначення, яка у свою чергу, ускладнює формування у фахівців однозначного уявлення про означене поняття.

Саме зазначені обставини визначили вибір теми і зміст завдань нижче наведеного наукового дослідження.

Метою дослідження є обґрунтування змісту і компонентної структури ТРП регіону, визначення методичного підходу до його оцінювання та розробка практичних рекомендацій щодо покращення використання ТРП.

Для досягнення цієї мети авторами були поставлені такі завдання:

- узагальнити наукові розробки щодо визначення сутності ТРП та його місця в економіці регіону;
- виявити та охарактеризувати основні складові ТРП;
- розробити методичні підходи та показники для оцінки ефективності використання ТРП;
- запропонувати заходи щодо розвитку та використання ТРП регіону.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони розширюють наукову базу дослідження туристично–рекреаційного потенціалу України та її окремих регіонів, поглиблюють теорію і практику розвитку регіональних господарських систем, формування та використання їх продуктивних сил. Важливим є і те, що у монографії обґрунтовано напрями підвищення рівня використання туристично–рекреаційного потенціалу Одеської області з урахуванням необхідності збереження природних та антропогенних туристичних ресурсів, покращення діяльності підприємств сфери туризму.

Результати дослідження спрямовані на те, щоб надати змогу органам виконавчої влади у сфері туризму та органам місцевого самоврядування суттєво підвищити важелі впливу на нарощування та активізацію використання ТРП конкретної адміністративно–територіальної одиниці.

1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1.1. Зміст та компонентний склад туристично-рекреаційного потенціалу регіону

В останні десятиліття сфера туризму і рекреації перетворилась в одну з найбільш прибуткових та розвинутих галузей світового господарства. Вона виконує важливу роль у соціально-економічному розвитку багатьох країн та їх окремих регіонів, забезпечуючи створення додаткових робочих місць та підвищення якості життя місцевого населення. Значення туризму в суспільстві багатогранне: він стимулює розвиток супутніх з туристично-рекреаційною сферою галузей – транспорт, зв'язок, торгівля, виробництво сувенірної продукції, сфера послуг, ресторанне господарство, будівництво тощо. Крім того, туризм є реальним каналом міжкультурної комунікації, сприяє збереженню культурної спадщини та традицій країн і народів, сприяє розвитку їх промислів, відновленню та збереженню культурно-історичних пам'яток.

Туристично-рекреаційна діяльність відіграє важливу роль в економіці країн і регіонів, забезпечуючи раціональне використання і збереження природно-екологічних, культурно-історичних та інформаційно-пізнавальних ресурсів території.

У зв'язку з інтенсивним розвитком туристичної діяльності відбувається формування, уточнення та вдосконалення понятійного апарату, який стосується туристично-рекреаційної сфери. Так, спочатку в наукових колах було вирішено використовувати визначення «рекреаційний» (рекреаційна діяльність, рекреаційні ресурси тощо). Зараз все частіше вживають комплексне поняття, поєднуючи різні сторони діяльності в межах одного туристично-господарського комплексу. Так, наприклад, можна зустріти словосполучення «туристично-рекреаційний ресурс», «туристично-рекреаційна діяльність», «туристично-рекреаційний комплекс», «туристично-рекреаційний потенціал», тим самим підкреслюючи новий підхід до сучасних потреб господарського комплексу, не змінюючи сутнісне наповнення понять, які були запропоновані попередніми дослідниками.

Аналіз наукових публікацій свідчить, що в одних працях використовується словосполучення «туристичні ресурси», в інших – «туристичний потенціал», а іноді дані поняття вживаються одночасно як синоніми. У низці публікацій використовуються словосполучення «туристично-рекреаційний потенціал» та «рекреаційно-туристичний

потенціал». Усе це актуалізує необхідність уточнення понятійного апарату для його застосування в науково-практичній діяльності для дослідження проблем та перспектив розвитку туризму.

Варто зазначити, що конкретний зміст, яким різні автори навантажують визначення «туристично-рекреаційний потенціал», нерідко виявляється дуже складним, оскільки широковідомих, загальноприйнятих трактувань цього поняття по відношенню до сфери туризму не існує. Разом з тим, сутність означеного визначення не є елементарним, і в туристичній галузі має бути обмеженим більш-менш виразними межами.

Дослідження туристично-рекреаційного потенціалу регіону відображені у працях вітчизняних та зарубіжних авторів: Бутко М.П., Бутової Т.Г., Дунец А.Н., Дутчак С.В., Крупочкіна Є.П., Лось М.А., Святохо Н.В., Тельцової А.А., Пижової О.А., Шабаліної Н.В.

Перш ніж перейти до розгляду поняття «туристично-рекреаційний потенціал», доцільно проаналізувати концептуальні підходи до основного визначення – «потенціал».

В «Етимологічному словнику російської мови» зазначається походження слова «потенційний», як запозиченого у XIX столітті з французької мови, де «potentiel» (у перекладі латинської «potentialis», похідного від «potens») – «спроможний», буквально «спроможний бути» [1]. Це поняття також трактують як «приховані можливості», які в господарській практиці завдяки праці можуть стати реальністю. У Великій російській енциклопедії основою поняття «потенціал» вважається латинське слово «potentia», яке означає «засоби, запаси, джерела, які є в наявності та можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певних цілей, здійснення плану; вирішення будь-якого завдання; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній галузі» [2, с. 105].

Пошук у популярній Інтернет-енциклопедії «Вікіпедія» довів, що існує безліч визначень поняття потенціал, які вживаються в залежності від галузі знань. Так, наприклад, досліджуючи діяльність людини, виділяють: людський потенціал – як потенційні таланти окремого індивіду, що можуть розвиватися далі; трудовий потенціал – як сукупність якостей людини, що визначають можливість та межі її участі в трудовій діяльності; творчий потенціал артиста – як генетичні та фізіологічні вокальні дані, сценічні навички, внутрішня творча енергія виконавця, які можна поліпшити за допомогою духовного і фізичного саморозвитку та інших методів різних фахівців.

У фізичному значенні «потенціал» - це величина, яка характеризує запас енергії тіла, що знаходиться в певній точці поля. У біології «потенціал» визначається, як частка використовуваної людиною енергії спожитих ним продуктів харчування. Разом з тим, розрізняють магнітний

потенціал – «величина, що характеризує магнітне поле»; електричний потенціал – «скалярна величина, що характеризує енергетичні умови в електростатичному полі»; хімічний потенціал – «термодинамічна функція, що характеризує стан будь-якого компонента у фазі даного складу при певних зовнішніх умовах» [2].

Філософський сенс потенціалу – це здатність речі бути не тим, що вона є, в категорії: субстанції, якості, кількості, місця, тобто здатність здійснювати відповідно «рух» чи «процес».

У суспільствознавстві потенціал виступає в якості джерел, можливостей, засобів, запасів, які можуть бути використані для вирішення будь-якого завдання, досягнення певної мети, можливості окремої особи, суспільства держави в будь-якій сфері.

У «Російському тлумачному словнику» під потенціалом розуміється сукупність засобів, можливостей в будь-якій сфері [3, с. 518]. В свою чергу, «можливість» - це сприятлива умова, обставина, ситуація, при якій можна що-небудь зробити; внутрішні ресурси, сили, здібності [3, с. 63]. При цьому «здатність» - це природна обдарованість, талановитість; вміння, а також можливість виконувати будь-які дії [3, с. 703]. Тобто між можливостями і здібностями в певному контексті не вбачається відмінностей.

У тлумачному словнику С. І. Ожегова і Н. Ю. Шведової дається таке визначення потенціалу: «... ступінь потужності в будь-якому відношенні, сукупність будь-яких засобів, можливостей ...» [4, с. 571].

В інтерпретації Т. Г. Храмцової «потенціал» - це не тільки і не просто кількість ресурсів, а й закладена в них можливість розвитку системи в заданому напрямку. Можливості повинні бути реалізовані. Як в механіці потенційна енергія переходить в кінетичну, так і в економіці потенціал реалізується в результатах діяльності [5].

Багатогранність поняття «потенціал» пояснюється різноманіттям об'єктів, до яких воно застосовується. Головне, що об'єднує різні потенціали, полягає в тому, що практично всі вони містять певну сукупність можливостей чи здібностей в тій сфері, де застосовується те чи інше визначення. Варто зазначити: в більшості визначень вказується, що вся сукупність наявних можливостей спрямована на досягнення певних цілей.

Таким чином, визначення «потенціал» означає наявність у будь-кого/будь-чого прихованих можливостей, або спроможність діяти та розвиватися у певних сферах.

У науковій літературі часто можна зустріти ототожнення понять «потенціал» та «ресурси». Так, наприклад, академік Л. І. Абалкін зазначає, що «потенціал» (економічний, підприємницький, виробничий) – це узагальнена, збірна характеристика ресурсів, прив'язана до місця та часу

[6, с.24]. В. М. Архангельський під потенціалом розуміє засоби, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або розв'язання певної проблеми, тобто сукупність реальних нагромаджених ресурсів [7, с. 6].

Принциповою відмінністю між поняттями «ресурси» і «потенціал» є те, що ресурси існують незалежно від суб'єктів економічної діяльності, а потенціал окремого підприємства, суспільства в цілому невіддільний від суб'єктів діяльності. Тобто «потенціал», окрім матеріальних і нематеріальних засобів, включає здібності працівника, колективу, підприємства, суспільства в цілому до ефективного використання наявних коштів або ресурсів [8, с. 141].

У цілому пропонується підтримувати той підхід, що розмежовує поняття «туристичні ресурси» і «туристичний потенціал», та розглядати їх з позиції можливості й здібності суб'єктів туристичної діяльності використовувати ресурси в якості потенціалу.

Можна зробити висновок, що формування туристичного потенціалу регіону обумовлено можливістю використання туристичних ресурсів в організації і розвитку туристичної діяльності на певній території. Здатність суб'єктів туристичної діяльності ефективно використовувати туристичний потенціал регіону забезпечуватиме успішний розвиток як суб'єктів туристичної індустрії, так і регіону.

Таким чином, можна стверджувати, що кожен регіон на основі аналізу туристичних ресурсів формує туристичний потенціал, релевантний можливостям суб'єктів туристичної діяльності використовувати туристичні ресурси регіонів. Туристичний потенціал сприяє підвищенню привабливості території для туристів, а туристичні регіони – перспективними.

Для подальших досліджень важливим є визначення співвідношення понять «туризм» і «рекреація». Згідно з чинним українським законодавством, «туризм – тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає» [9]. Положення Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» визначає рекреацію, як «відновлення за межами постійного місця проживання у визначених згідно із законодавством місцях природно-заповідних територій та об'єктів розумових, духовних і фізичних сил людини, що здійснюється шляхом загальнооздоровчого, культурно-пізнавального відпочинку, туризму, оздоровлення, любительського та спортивного рибальства, полювання тощо» [10]. Таким чином, туризм і рекреація розрізняються об'ємом понять: рекреація включає короткочасну рекреаційну активність, а для

туризму характерна зміна звичної обстановки, звичного способу життя. Зміст цих понять різниться також ставленням до подорожей за службовими цілями (діловий туризм) – для туризму вони є його невід’ємною частиною, а рекреація означений вид діяльності не розглядає. Бережна І. В. [11, с. 17] зазначає, що оскільки, «рекреація» у перекладі з латинської мови означає «відновлення сил», а з французької – «перерву, відпочинок, розвагу, зміну темпу життя, що не пов’язаний безпосередньо з трудовою діяльністю», то найчастіше цим поняттям позначають як означені вище дії, які спрямовані на відтворення фізичного, психічного та духовного здоров’я, так і місце, де вони можуть відбуватись. Таким чином, туризм виступає як форма та елемент відпочинку, тоді як під рекреацією розуміється відпочинок, оздоровлення, відновлення фізичних та психологічних сил.

Розглянемо також поняття «турист» та «рекреант». Так, згідно з чинним законодавством України:

– туристом є «особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов’язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін» [9].

– рекреантом є «особа, яка відновлює у визначених згідно із законодавством місцях природно-заповідних територій та об’єктів свої розумові, духовні і фізичні сили» [10].

Застосування цих двох понять зумовлене конкретною ситуацією. Якщо, наприклад, людина відпочиває в курортно-оздоровчому комплексі, то вона скоріше належить до категорії «рекреант». Але поняття «турист» так само передбачає користування засобами розміщення, підприємствами харчування. В обох випадках людина залишає своє постійне місце проживання на деякий час. За звичай, людей, що подорожують з одного місця в інше, пішки чи використовуючи певний вид транспорту, організовано чи самостійно, називають туристами. Але подорож – це також відпочинок. Туристи отримують позитивні емоції, та як наслідок, відновлюють свою життєву енергію, оздоровлюються, тому тут також присутній певний елемент рекреації.

На підставі дослідження понять «потенціал», «ресурси», «рекреація», «туризм», «рекреант» та «турист», варто перейти до аналізу сутності та сенсу поняття «туристично-рекреаційний потенціал». Вочевидь, що під рекреаційним потенціалом слід розуміти сукупність рекреаційних ресурсів конкретної території на визначену дату, які використовуються або можуть використовуватися для рекреації. Туристичний потенціал підкреслює приналежність потенціалу до сфери туризму, а рекреаційний потенціал

сприяє відновленню сил людини в процесі відпочинку. Словосполучення «туристично-рекреаційний» є найбільш довершеним тому, що дозволяє об'єднати і рекреаційну діяльність, метою якої є задоволення потреб у відпочинку, і туризм, який включає в себе, окрім задоволення потреб у відпочинку, ще й професійно-ділові цілі. Ресурси, їх розмір, структура, динаміка і баланс джерел формування є важливими чинниками туристично-рекреаційного розвитку регіону. У таблиці 1.1 наведені висловлювання різних авторів щодо визначення «туристично-рекреаційний потенціал».

Таблиця 1.1

Тлумачення визначення «туристично-рекреаційний потенціал» у науковій спеціалізованій літературі

№	Визначення	Автор та джерело
1.	Туристично-рекреаційний потенціал - сукупність пов'язаних з певним об'єктом (територією) природних і рукотворних тіл та явищ, а також умов, можливостей і засобів, придатних для формування туристичного продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій, програм.	Дроздов А. В. [14]
2.	Туристично-рекреаційний потенціал – це сукупність туристично-рекреаційних ресурсів, їх територіальних поєднань і умов, що сприяють задоволенню потреб населення в туристичній та рекреаційній діяльності.	Шабаліна Н. В. [12, с. 395]
3.	Під туристично-рекреаційним потенціалом території розуміється вся сукупність природних, культурно-історичних, соціально-економічних, геополітичних та інших передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території. Під туристично-рекреаційним потенціалом території розуміється наявність на ній певних унікальних або, принаймні, цікавих не тільки для місцевих жителів об'єктів.	Ніколаєнко Т. В. [13]
4.	Туристично-рекреаційним потенціалом території називають відношення між фактичною і гранично можливою чисельністю туристів, яка визначається виходячи з наявності туристично-рекреаційних ресурсів. Туристично-рекреаційний потенціал – це здатність території прийняти певну (граничну) кількість туристів (рекреантів), при якій не відбувається порушення стану природної та екологічної рівноваги	Кусков А. С., Лісікова О. В. [15, с.60], [15, с. 120]
5.	Туристично-рекреаційний потенціал – здатність наявних туристично-рекреаційних ресурсів регіону приносити доходи різним економічним суб'єктам у певний період часу.	Козирев В. М. [16]
6.	Туристично-рекреаційний потенціал – сукупність якісних та кількісних характеристик природних, історико-культурних та інших ресурсів території, а також її туристичної інфраструктури, що впливають на розвиток туризму та рекреації.	Гуляев В. Г., Селіванов І. А. [17, с.228]

7.	Сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих один з одним потенціалів регіону, які використовуються в туристичній діяльності, а також нових, сформованих у процесі цієї діяльності та використовуваних чинників виробництва регіону.	Севастьянова С. А. [19, с.102]
8.	Туристично-рекреаційний потенціал території формують ті ресурси, які на сьогоднішній день використовуються, а також ті, які через низку об'єктивних соціально-економічних причин недоступні, але можуть бути використані за певних умов. Туристично-рекреаційний потенціал включає два поняття, які нерозривні та взаємодоповнюють одне одного: рекреаційний потенціал, як природну складову, тобто ступінь здатності території позитивно впливати на фізичний, психічний та соціально-психологічний стан людини під час відпочинку, та туристичний потенціал – культурно-історичну спадщину – як антропогенну складову, а також певні ландшафтні комплекси, де відбувається туристична діяльність, знаходяться окремі природні або антропогенні туристичні об'єкти, які відвідуються туристами, зокрема музеї, пам'ятки культури, архітектури, археології, традиції населення, народні промисли тощо.	Дутчак С.В. [20, с. 53]

Таким чином, багато авторів наукових праць вважають потенціал сукупністю взаємопов'язаних ресурсів, необхідних для досягнення певних цілей. Туристично-рекреаційний потенціал – досить ємне поняття, яке містить численні детермінанти, що визначають туристично-рекреаційну привабливість певного регіону (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Детермінанти туристично-рекреаційного потенціалу окремої території

Узагальнюючи усе вищесказане, вважаємо доцільним визначити туристично-рекреаційний потенціал регіону як наявність певних можливостей та ресурсів, які можуть бути використанні для розвитку туристичної та рекреаційної діяльності.

Туристично-рекреаційний потенціал є сукупністю органічно взаємопов'язаних природних і матеріальних засобів, які в процесі взаємодії здатні виробляти продукцію або продукт. Будь-яке збільшення кожного ресурсу веде до зростання туристично-рекреаційного потенціалу. Використання туристично-рекреаційних ресурсів, тобто природних, лікувально-оздоровчих, культурно-історичних, розважальних об'єктів, які можуть бути використані для організації туристично-рекреаційної діяльності, здатне підвищити потенціал регіону за рахунок припливу коштів від туристичних, оздоровчих та рекреаційних послуг для зовнішніх і внутрішніх споживачів, відновлення і забезпечення умов для ефективного функціонуванню капіталу.

Компонентний склад туристично-рекреаційного потенціалу регіону. Туристично-рекреаційний потенціал будь-якої території має складну ієрархію й включає в себе багато різних елементів з великою кількістю компонентів. В багатьох випадках використовується лише формальне визначення туристично-рекреаційного потенціалу регіону, без глибокого аналізу сутності й специфіки взаємозв'язків, що виникають між різнорідними елементами, які входять до складу потенціалу. Тобто, при проведенні аналізу туристично-рекреаційного потенціалу регіону, яке правило, враховуються далеко не всі важливі структурні елементи, що призводить до неповної та неточної кількісної оцінки, а якісна оцінка, взагалі залишається не врахованою.

Визначення складових елементів туристично-рекреаційного потенціалу з точки зору економіки та дослідження його властивостей як системи є надзвичайно актуальним, тому що дозволить: по-перше, більш повно виявити елементи, що входять до складу сукупного туристично-рекреаційного потенціалу регіону; по-друге, більш точно розрахувати його величину; по-третє, дослідити можливості інтеграції елементів, що входять до складу туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Проблематиці визначення складу сукупного туристично-рекреаційного потенціалу регіону приділялась увага в працях вітчизняних та закордонних дослідників, зокрема Арсенєвої Е. І., Гуляєва В. Г., Гудзь П. В., Дроздова А. В., Колбовського Є. Ю., Кускова О. С., Руденко О. П., Святохо Н. В. та інших. Однак, усі вони розглядали туристично-рекреаційний потенціал регіону залежно від напряму своїх досліджень і, відповідно, віддавали перевагу власним імперативам. Результати їх досліджень викликають багато дискусійних питань та містять окремі

протиріччя. Тому, вказана проблематика потребує подальшого дослідження.

Слід зазначити, що вивчення рекреації й туризму здійснюється за допомогою різних підходів і методів, при виборі яких серед спеціалістів немає однотайності. Як правило, дослідження туристично-рекреаційної діяльності ґрунтується на застосуванні таких підходів як системний, регіонально-цілісний, соціо-економічний та історико-логічний.

Ми пропонуємо для вирішення питань, пов'язаних з ефективним використанням туристично-рекреаційного потенціалу та розвитком туристичної діяльності використовувати системний підхід, адже цей підхід інтегрує інші підходи в єдиний комплексний підхід, за допомогою якого можливо вивчити особливості існуючих природних та антропогенних ресурсів певної території, діяльність туристично-рекреаційних підприємств у конкурентному середовищі, рівень розвитку інфраструктури туризму, а також їх взаємодію з іншими системами, такими, як політична, правова, економічна й соціальна. Цей підхід, виходячи з контексту дослідження, є найбільш прийнятним. Виходячи з системного підходу, можливо проаналізувати територію регіону, де утворився значний туристично-рекреаційний потенціал; вивчити проблеми та принципи регулювання туристично-рекреаційних процесів у регіоні; обґрунтувати необхідність запровадження нових організаційних форм і методів регулювання туристично-рекреаційної діяльності.

Системний підхід у дослідженні реалізується через застосування сукупності методів, прийомів та засобів прикладного системного аналізу. Саме системний аналіз на основі врахування впливу внутрішніх та зовнішніх чинників дозволяє “охопити” об’єкт у його повноті, визначити протиріччя та проблеми функціонування системи.

Під системою у загальному сенсі розуміють множину елементів з відносинами і зв'язками між ними, що утворюють певну цілісність [21, с. 94]. Поняття системи зустрічається ще у давньогрецьких вчених, які тлумачили її як світовий порядок. Системно уявляли світ, політику, економіку Аристотель, І. Кант, Г. Гегель, Ф. Шеллінг, Г. Сковорода. Однак, системний підхід щодо аналізу туризму та його потенціалу отримав розвиток відносно недавно.

Туристично-рекреаційній системі притаманні наступні властивості:

- соціальної спрямованості, тобто основне її завдання – забезпечення соціальної комфортності населення шляхом задоволення туристично-рекреаційних потреб;
- проблемної орієнтованості, тобто туристично-рекреаційна система повинна раціонально та ефективно використовувати наявний потенціал та органічно вписуватись у коло вирішення пріоритетних напрямків розвитку регіону і держави в цілому.

Тобто, принциповим моментом у дослідженні складу сукупного туристично-рекреаційного потенціалу регіону є аналіз його як системи.

Російський вчений І.В. Зорін вважає, що туристично-рекреаційна система формується на стику трьох окремих підсистем – природи, суспільства, народного господарства – й містить у собі компоненти вказаних підсистем: природні туристичні ресурси, туристи (формальна тимчасова суспільна група), туристичні засоби (матеріально-технічні, енергетичні й трудові ресурси, необхідні для обслуговування туристично-рекреаційної системи) [22, с. 52].

Під час моделювання розвитку туристично-рекреаційної діяльності, досліджувана система може розглядатись у вигляді двох блоків: «туристи» та «забезпечення». Блок «забезпечення» складається з наступних підсистем:

- підсистема атрактивного забезпечення - виступає в якості субстрату розвитку системи й являє собою сукупність властивостей природних і культурних комплексів, засобів розміщення, підприємств обслуговування та організації дозвілля;

- підсистема технічного обслуговування - це і споруди, і вся система життєзабезпечення, тобто те, що часто називають інфраструктурою рекреаційного району;

- підсистема управління - оптимізує взаємозв'язок підсистем та керує розвитком системи взагалі, використовуючи матеріальні, фінансові й організаційні механізми. В цілому наявність цієї підсистеми свідчить про здатність туристично-рекреаційної системи до саморегулювання і саморозвитку. Вона складається з певних механізмів, органів та інститутів. Саме ця підсистема забезпечує інтеграцію всіх компонентів туристично-рекреаційного потенціалу, їх узгоджену дію;

- підсистема забезпечення трудовими ресурсами забезпечує на професійному рівні ефективність та якість оздоровлення й відпочинку.

Інший російський вчений А.В. Дроздов пропонує для дослідження сукупного туристично-рекреаційного потенціалу виділяти дві основні компоненти:

- 1) природні й культурні ландшафти;
- 2) засоби та умови здійснення туристично-рекреаційної діяльності [23, с. 122-129].

Однак, на наш погляд, означена методика не розкриває в повному обсязі сутність туристично-рекреаційного потенціалу, не враховуючи стан та рівень розвитку інфраструктури сфери туризму та рекреації, особливості економічного розвитку території, кадрове забезпечення туристично-рекреаційної сфери, соціальну складову.

Тому, ми вважаємо, що найбільш повним та ємним є підхід вченого Святохо Н.В., за яким туристично-рекреаційний потенціал території

розглядається як сукупність чотирьох основних компонентів – природно-ресурсної, історико-культурної, економічної та соціальної, які взаємопов'язані й взаємодіють між собою [8, с. 32].

Природно-ресурсна компонента – це здатність природних систем без шкоди для себе виробляти необхідну для людини продукцію, тобто використовуватись в туристично-рекреаційній діяльності.

Історико-культурна компонента характеризує можливості для розвитку туристично-рекреаційної діяльності шляхом використання історико-культурного надбання певної території.

Економічна компонента – це складова частина економічного (господарського) потенціалу території, яка характеризує здатність території продукувати та відтворювати туристично-рекреаційний продукт. До складу економічної компоненти входять:

- інфраструктурні елементи – збалансовані з вимогами виробництва туристично-рекреаційного продукту можливості засобів розміщення, підприємств харчування, дозвілля, транспорту забезпечувати необхідні умови для здійснення туристично-рекреаційної діяльності й задоволення потреб рекреантів та туристів;

- фінансові елементи – характеризують обсяг грошових коштів, які є в розпорядженні території для здійснення туристично-рекреаційної діяльності;

- інформаційні елементи – сукупність організаційно-технічних й інформаційних можливостей, що забезпечують прийняття та реалізацію управлінських рішень і впливають на характер (специфіку) виробництва й реалізації туристично-рекреаційного продукту шляхом збору, збереження, обробки й розповсюдження інформації про наявний туристично-рекреаційний потенціал;

- інвестиційні елементи – сукупні можливості території з інвестування сфери туризму й рекреації;

- управлінські елементи – це навички й компетенції керівництва всіх рівнів управління щодо формування, організації, створення належних умов для функціонування та розвитку туристично-рекреаційної сфери.

Соціальна компонента характеризує можливості території з відтворення необхідної для розвитку туристично-рекреаційної діяльності робочої сили. Ця компонента включає в себе необхідним чином кваліфіковані кадри, здатні здійснювати туристично-рекреаційну діяльність (рис. 1.2).

Незаперечним є той факт, що основою туристично-рекреаційного потенціалу є туристичні ресурси. Туристичні ресурси – це сукупність природних і антропогенних ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста й можуть використовуватись з метою відпочинку, туризму та оздоровлення. Завдяки наявності на певній

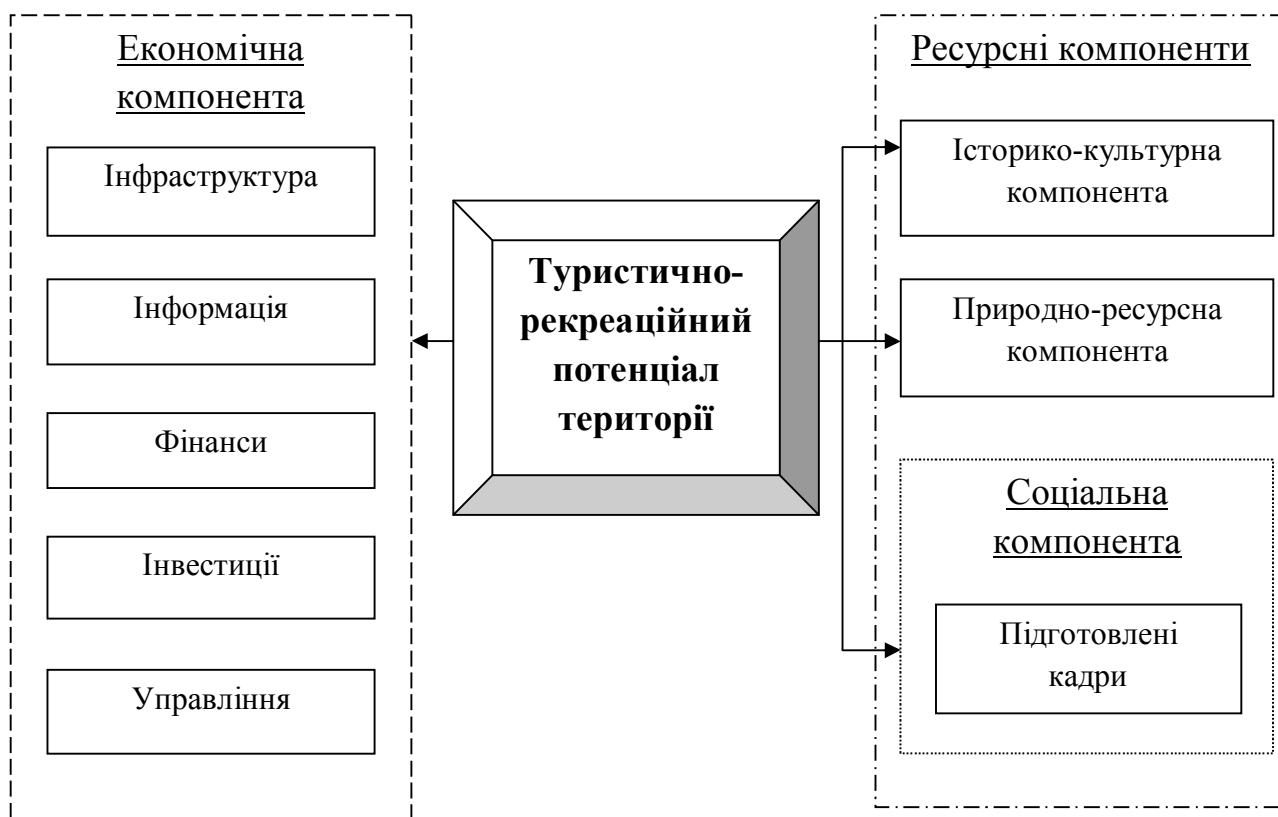

Рис. 1.2. Компонентний склад туристично-рекреаційного потенціалу території

території бальнеогрязевих джерел, історико-культурних пам'яток, сприятливих кліматичних умов, мальовничих ландшафтів може розвиватись туристично-рекреаційна діяльність. Наявність тільки ресурсної компоненти вже забезпечує мінімальний рівень розвитку туристично-рекреаційної сфери. Це пояснюється тим, що людині для відтворення витраченої за час трудової діяльності енергії достатньо змінити традиційне оточення, виїхати за межі постійного місця проживання, навіть за умови відсутності комфортельних засобів розміщення та якісної туристичної інфраструктури [24, с. 201]. Однак, отримати високий соціально-економічний ефект від розвитку туристично-рекреаційної діяльності можливо тільки в результаті рекреаційного освоєння території, її благоустрою, розвитку матеріально-технічної бази тощо.

Дуже важливою є компонента професійно-кадрового забезпечення туристично-рекреаційного потенціалу території, тому що без персоналу різних категорій та професійного рівня ефективно функціонування сфери туризму та рекреації неможливе. Елементами кадрового забезпечення туристично-рекреаційного потенціалу є:

- ринок робочої сили, який забезпечує туристично-рекреаційні підприємства обслуговуючим персоналом;
- експерти та консультанти з підбору кадрів;
- навчальні заклади різних рівнів, які забезпечують підготовку спеціалістів для сфери туризму та рекреації;
- навчальні заклади, які забезпечують підготовку спеціалістів економічного та юридичного профілю [24, с. 97].

Для проведення оцінки туристично-рекреаційного потенціалу території необхідно визначити перелік показників, що характеризують компоненти потенціалу, за якими може здійснюватись оцінка. Обрана система окремих показників повинна вирішувати завдання, пов'язані з підвищенням ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу, плануванням подальшого розвитку сфери туризму й рекреації, прийняттям управлінських рішень щодо доцільності подальшого використання території з туристично-рекреаційною метою.

Таким чином, показниками для оцінки компоненти туристично-рекреаційного потенціалу «природні ресурси» є:

- потенціал природних ресурсів за окремими категоріями;
- ступінь освоєння природних туристичних ресурсів;
- рекреаційна місткість території;
- норми припустимого рекреаційного навантаження на території;
- стійкість природних комплексів до рекреаційного навантаження.

Для компоненти «історико-культурна спадщина» виділяють наступні показники:

- насиченість території історико-культурними пам'ятками;
- рівень значущості історико-культурних пам'яток (світове, національне, державне надбання);
- кількість необхідного та достатнього часу для огляду цінностей – розраховується з метою порівняння різних територій для розвитку історико-культурного туризму;
- історична, культурна, інша цінність пам'яток;
- сучасний стан та рівень збереженості історико-культурних ресурсів.

Виділимо основні показники для оцінки всіх елементів економічної компоненти туристично-рекреаційного потенціалу.

Для елемента «інфраструктура» існують такі показники:

- забезпеченість території засобами розміщення для різних категорій туристів та рекреантів;
- кількість місць у засобах розміщення;
- коефіцієнт завантаження засобів розміщення;
- прибуток із розрахунку на 1 місце у закладах розміщення;
- кількість працівників означеної галузі;

- середня площа засобів розміщення в розрахунку на 1 місце, м²;
- кількість підприємств ресторанного господарства;
- кількість посадочних місць у підприємствах ресторанного господарства в розрахунку на тисячу жителів регіону;
- товарообіг підприємств ресторанного господарства.

Для елемента «інформація» можна виділити такі показники:

- кількість засобів масової інформації в регіоні;
- законодавча база щодо питань розвитку та використання засобів масової інформації;
- рівень розвитку засобів масової інформації, інформаційних систем та технологій;
- технологічні можливості використання інформаційних систем та технологій суб'єктами туристично-рекреаційної діяльності;
- наявність спеціалізованих інформаційних продуктів для туристично-рекреаційної сфери.

Для елемента «фінанси»:

- державні дотації у сферу туризму та рекреації;
- кошти споживачів, сплачені за туристично-рекреаційні послуги;
- кошти суб'єктів господарювання, спрямовані на розробку й впровадження нових технологій використання туристичних ресурсів;
- фінансування заходів, спрямованих на підвищення рівня обслуговування туристів та якості послуг, що надаються.

Для елемента «інвестиції»:

- обсяг внутрішніх та іноземних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу;
- обсяг реальних та портфельних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу;
- кількість укладених договорів з інвесторами;
- кошти інвесторів, спрямовані на будівництво, реконструкцію й модернізацію туристично-рекреаційних підприємств;
- кошти інвесторів, спрямовані на створення або розвиток підприємств туристично-рекреаційної інфраструктури;
- кількість новоутворених підприємств завдяки інвестиційній діяльності.

Для елемента «управління» аналізують:

- нормативно-правові акти, що регулюють діяльність туристично-рекреаційної сфери;
- показники ефективності управлінської праці;
- коефіцієнт оперативності роботи апарату управління;
- надійність системи управління;
- стабільність системи управління.

З метою проведення оцінки соціальної компоненти туристично-рекреаційного потенціалу пропонується використовувати наступні показники:

- кількість працівників туристично-рекреаційної сфери;
- кількість навчальних закладів усіх видів, які здійснюють підготовку спеціалістів туристичного профілю;
- ліцензійний обсяг навчальних закладів усіх видів для підготовки спеціалістів туристичного профілю.

Проведений аналіз компонентної структури туристично-рекреаційного потенціалу дає можливість стверджувати, що на сучасному етапі розвитку суспільства більш складними стають питання, пов'язані з управлінням сферою туризму та рекреації й з ефективним використанням туристично-рекреаційних потенціалів регіонів держави. Це пов'язано; по-перше, з існуванням значних міжрегіональних відмінностей; по-друге, з суб'єктивністю в управлінні туристично-рекреаційної сферою. Суб'єктивний чинник в управлінні призводить до виникнення проблем, вирішення яких вимагає професійного творчого підходу. Тому, управління регіональним розвитком туризму та рекреації, в тому числі й туристично-рекреаційним потенціалом, повинно здійснюватись як синтез двох складових: розвитку науково-практичної діяльності у сфері туризму й удосконалення методів та підходів в управлінні.

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Принциповим та вихідним моментом дослідження сукупного туристично-рекреаційного потенціалу регіону є дослідження його як системи.

2. Туристично-рекреаційний потенціал регіону являє собою сукупність взаємопов'язаних компонент: природно-ресурсної, історико-культурної, економічної та соціальної.

3. Усі компоненти туристично-рекреаційного потенціалу є відносно автономними, однак утворюють між собою стійкі взаємозв'язки та є взаємозалежними в межах туристично-рекреаційної системи.

4. Кожна компонента у складі туристично-рекреаційного потенціалу повинна бути об'єктом управління з боку людини.

5. Процес управління будь-якою компонентою перетворює не тільки окрему компоненту відповідно до поставлених цілей, але й туристично-рекреаційний потенціал регіону в цілому.

6. Туристично-рекреаційний потенціал функціонує й розвивається не тільки за об'єктивними законами, але й під впливом суспільства. Важливо, щоб між об'єктивними законами й потребами суспільства не було суттєвих протиріч.

7. Туристично-рекреаційний потенціал є базою розвитку відповідної діяльності. Проте, сам по собі, він є досить інертною категорією. Його необхідно змусити активізуватись, працювати з метою отримання потрібного соціального й економічного ефекту.

1.2. Туристичні ресурси як системоутворюючий чинник і базова умова розвитку туристично-рекреаційного потенціалу

Туризм ґрунтується на цільовому і раціональному використанні туристичних ресурсів, які є об'єктами інтересу з боку подорожуючих та спроможні задовольняти потреби людей, що виникають в процесі подорожі. Там, де немає будь-яких туристичних ресурсів, туризму не може бути в принципі. Для того, щоб туризм розпочав розвиватись в будь-якому регіоні, необхідна наявність у ньому певної сукупності туристичних ресурсів.

Під визначенням «ресурси» (франц. *ressources*) розуміють матеріальні засоби, цінності, запаси, кошти, що можна використати в разі потреби [25, с.499].

Найбільш повний список ресурсів, які виступають основою економічного зростання і розвитку туризму, може бути представлений в наступному вигляді:

- 1) земля, водні, лісові та інші рекреаційно-туристичні природні ресурси;
- 2) капітал (фінансові ресурси);
- 3) людські (трудові) ресурси;
- 4) підприємницька сфера, підприємницькі ідеї;
- 5) інновації;
- 6) інформація;
- 7) знання [26, с.118].

Всі наведені ресурси в більшій чи меншій мірі використовуються в процесі рекреаційно-туристичної діяльності. Проте, більшість вчених-дослідників туризму окремо виділяють туристичні ресурси, що підкреслює їх значущість у розвитку туризму і туристичної діяльності.

Разом з визначенням «туристичні ресурси» в науковому обігу використовується поняття «рекреаційні ресурси». На думку окремих авторів, під рекреаційними ресурсами слід розуміти поєднання компонентів природи, соціально-економічних умов і культурних цінностей, які виступають як умова задоволення рекреаційних потреб людини. Втім, якщо розглядати туризм як вид рекреації, а туристичні ресурси – з точки зору рекреаційної діяльності, то в даному випадку поняття «туристичні ресурси» фактично ототожнюється з поняттям

«рекреаційні ресурси». Це визнають багато авторів. Так, ще у 80-х роках ХХ-го сторіччя авторитетні радянські вчені М. С. Мироненко та І. Т. Твердохлебов, розкриваючи зміст рекреаційних ресурсів, зазначали, що сутність категорії «рекреаційні ресурси» тотожній поняттю «туристичні ресурси», тому що «за своїм змістом тривала рекреація співпадає з таким ємним поняттям як туризм [27, с.11]. Вказані автори виділили також такі особливості туристичних ресурсів як: унікальність, історичну або художню цінність, лікувально-оздоровчу значущість [27, с.12].

Ми також додержуємось думки, що поняття «туристичні ресурси» і «рекреаційні ресурси» можна використовувати як синоніми. Відповідно, словосполучення «рекреаційно-туристичний», «туристично-рекреаційний» або «курортно-туристичний» слід вважати не самостійною категорією ресурсів, а розглядати лише як додатково пояснювальні вислови.

Найближчим до розуміння туристичних ресурсів, як ресурсів економічної діяльності, є визначення Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО). Вона рекомендує визначати туристичні ресурси як такі, що характеризують пропозицію туристичного продукту (природні й енергетичні багатства; інституційні, політичні, юридичні та адміністративні аспекти; різні блага та послуги, транспорт і устаткування, що складають специфіку інфраструктури туризму) та його попит (людський чинник, економічна і фінансова діяльність, соціальні аспекти) [28, с.42].

Досить чітка характеристика туристичних ресурсів була надана у першій редакції Закону України «Про туризм» 1995 р. У ньому зазначалось: «туристичні ресурси – сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста» [29]. Порівняємо це визначення з аналогічним формулюванням із Закону України «Про туризм» у редакції 2003 р.: «Туристичними ресурсами України є пропоновані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності» [30]. Не треба бути провідним фахівцем у цій галузі, щоб визнати це визначення як невдале і таке, що зовсім не розкриває сутності туристичних ресурсів і не враховує усієї їх різноманітності.

Більш розгорнуту і послідовну характеристику туристичних ресурсів надано в «Туристському термінологічному словнику» [31, с. 446-447]. Там наведено трактування туристичних ресурсів: «Ресурси туристські – природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, з об'єктами туристичного показу включно, а також інші об'єкти, здатні задовольняти духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їх фізичних

сил». Ресурси туристські є доступними для ознайомлення і використання незалежно від форми власності, якщо до того немає законодавчо накладених обмежень.

«Природні та антропогенні геосистеми, тіла та явища природи, артефакти, які мають комфортні властивості і споживчу вартість для рекреаційної діяльності і можуть бути використані для організації відпочинку та оздоровлення певного контингенту людей в певний фіксований час за допомогою технології та наявних матеріальних можливостей» [31, с.446-447]. Як впливає з цього визначення, трактування поняття «туристичні ресурси» достатньо широке, а номенклатура туристичних ресурсів практично безмежна.

Аналогічних поглядів додержуються й інші вчені. Так, проф.

О. О. Любіцева надає таке визначення: «Туристичні ресурси – це ті об’єкти природи, історії, культури, поточні події, явища, які можуть бути використані при створенні та реалізації туристичного продукту. Туристичні ресурси – це частина туристично-рекреаційного потенціалу певної території, яка включена до складу туристичного продукту і підлягає реалізації з туристичною метою» [32, с.74].

Ми повністю погоджуємось з таким визначенням і вважаємо, що воно найкращим чином відбиває погляди більшості фахівців, які займаються проблематикою сучасної організації та економіки туризму.

Отже, сутність туристичних ресурсів полягає в тому, що вони є основою для формування туристичного продукту і його пропозиції. Структурно вони складаються із різних природних, культурно-історичних, а також соціально-економічних об’єктів і явищ, які придатні бути основою для надання туристичних послуг.

Перелік туристичних ресурсів по всіх регіонах України був окреслений у Постанові Кабінету Міністрів України від 28.06.1997 р. №702. Хоча ця постанова втратила чинність, однак вона дає уявлення про туристичний потенціал кожної адміністративно-територіальної одиниці України [33, с.20-21]. Проте, туристичні ресурси самі по собі не приносять користі, як і всі інші. Тільки використання сукупності декількох видів ресурсів спроможне допомогти в досягненні поставленої мети, тобто ресурси, які є компонентом туризму як цілісної системи, самі утворюють своєрідну базову підсистему.

Деякі фахівці вважають, що туристичні ресурси не можуть існувати як такі без наявності певних умов, до яких відносяться:

- 1) турист, який їх використовує;
- 2) визначене місце, де вони розташовані і можуть використовуватись;
- 3) особлива прикмета, образ, які роблять їх винятковими [34, с.177].

Різноманітність туристичних ресурсів викликає необхідність їх класифікації. Існує багато варіантів класифікаційних схем. Достатньо вдалу спробу узагальнити існуючі підходи до класифікації туристичних ресурсів здійснила проф. О. О. Любіцева [32]. На її думку, до класифікації туристичних ресурсів можна застосувати такі підходи:

- 1) сутнісний – з предметною сутністю ресурсу;
- 2) діяльнісний – за характером використання в туризмі;
- 3) атрактивний – за мірою та формою залучення до туристичної діяльності;
- 4) ціннісний, оснований на унікальності даного ресурсу;
- 5) функціональний, оснований на неповторності туристичних умов і ресурсів у поєднанні з комплексністю їх використання;
- 6) еколого-економічний – за споживчою вартістю ресурсу [32, с.76].

Проте, наведені підходи не вичерпують того різноманіття класифікаційних схем туристичних ресурсів, які пропонуються у спеціальній літературі.

Найбільш поширеними є класифікації туристичних ресурсів, які запропоновані польським дослідником М. Труасі (M. Troisi) (1963 р.) та французьким вченим П. Дефером (P. Defert) (1972 р.).

В основі класифікації М. Труасі лежить розподілення туристичних ресурсів на створені і не створені працею людини. Він виділяє три групи туристичних ресурсів.

1. Природні туристичні ресурси: клімат, повітря, краєвид, моря, річки, ліси, які він визначає як «потенційний туристичний капітал».

2. Туристичні ресурси, створені працею людини: архітектурні споруди, пам'ятки, витвори мистецтва. Вони є об'єктами показу або екскурсій.

3. «Додаткові» туристичні ресурси, які створені працею людини для надання послуг туристам. Сюди М. Труасі включає також інфраструктуру місць перебування туристів і всі підприємства з прийому та обслуговування туристів.

На відміну від М. Труасі, П. Дефер не відносить до туристичних ресурсів заклади з прийому і обслуговування туристів. З його думкою погоджуються російські вчені М.Є. Немоляєва і Л.Ф. Ходорков, які вважають, що зазначені підприємства не можна відносити до складу туристичних ресурсів, оскільки вони (підприємства) дозволяють використовувати туристичні ресурси, але самі по собі не можуть служити метою туристичної подорожі [35].

П. Дефер усі туристичні ресурси поділяє на чотири групи, кожна з яких має певні елементи:

- 1) гідром – ресурси, до складу яких входить вода;

2) фітом – природні туристичні ресурси, до складу яких входить земля;

3) літом – все, що створено працею людини і викликає інтерес туристів або само собою, або завдяки своєму призначенню;

4) антропом – туристичні ресурси, які включають всі види людської діяльності, що викликають інтерес туристів, незалежно від навколишньої ситуації.

Пропонується і такий підхід до класифікації туристичних ресурсів: розділити їх на прямі (або безпосередні) та непрямі [36]. При цьому перші визначаються як ресурси, які використовують самі туристи (краса ландшафтів, лікувально-оздоровчі властивості місцевості, об'єкти пізнання тощо). Для освоєння безпосередніх ресурсів, без яких не існує туристичної галузі, притягуються непрямі ресурси: сировинні, енергетичні, фінансові, матеріальні, трудові та інші. Цей вид ресурсів є, таким чином, вторинним. Така класифікація відображає специфіку використання території для туризму і підкреслює провідну роль безпосередніх туристичних ресурсів. Адже територіальні відмінності саме цього виду ресурсів лежать в основі рекреаційно-туристичного використання того чи іншого місця. Там, де є безпосередні ресурси, пролягають туристичні маршрути та функціонують туристичні заклади. Саме заради цих ресурсів прибувають сюди туристи, особливо, якщо у даній місцевості є неповторний природний ландшафт або унікальні історичні пам'ятки.

Узагальнюючи підходи вчених до класифікації туристичних ресурсів можна зробити висновок, що більшість з них виділяє в їх структурі дві головні складові: природну і антропогену, які в свою чергу розділяються на кілька компонентів.

Отже, ще раз підкреслимо, під туристичними ресурсами ми розуміємо сукупність природних та створених людиною (антропогенних) об'єктів, які мають комфортні властивості та придатні бути основою для створення туристичного продукту.

Природні ресурси, як і географічні, споконвічно слугували основою для розвитку туризму. Природні ресурси мають багаточисленні функції. Однією з найважливіших функцій є можливість їх використання як засобу відновлення фізичних і духовних сил людини. Природні туристичні ресурси необхідно розглядати як ресурси, що активно використовуються для збереження або підтримки здоров'я індивідуума. До них можна віднести як окремі компоненти природи, так і природний комплекс в цілому.

Природні туристичні ресурси приваблюють 2/3 міжнародного туристопотоку. Тобто переважна більшість туристів відвідує такі дестинації, які володіють насамперед природними ресурсами [34, с.182].

Природні ресурси на даній території включають рельєф, клімат, водні і біологічні ресурси.

Антропогенні туристичні ресурси корінним чином відрізняються від природних, але взаємне їх проникнення в туристичних DESTИНАЦІЯХ робить розмежування між природними та антропологічними ресурсами достатньо умовним. Існують, наприклад, такі ресурси як створені людиною водоймища, що за своїм походженням є антропогенними ресурсами, але їх подальше використання і розвиток цілком підпорядковуються природним закономірностям. Переважання антропогенних ресурсів в окремих DESTИНАЦІЯХ призводить до виникнення і розвитку таких видів туризму як культурно-пізнавальний, діловий, релігійний.

Дієвим засобом визначення двох видів ресурсів (природних і антропогенних) є порівняльний аналіз їх основних властивостей. Першою відмінною характеристикою можна вважати ефект впливу на туристів. Логічний аналіз свідчить, що природні туристичні ресурси призводять переважно до рекреаційного (оздоровчого і відновлюючого) ефекту. При контакті туриста з антропогенними ресурсами переважає пізнавальний ефект. Вони впливають переважно на інформованість і розумовий процес подорожуючих.

Важливою особливістю антропогенних ресурсів є їх виховний вплив на подорожуючих – особливо на патріотичне і естетичне виховання. В останні роки зростає виховне значення і природних ресурсів. Це пов'язано з розширенням практики екологічного виховання всіх учасників туристичного процесу – туристів, підприємців, обслуговуючого персоналу і місцевого населення.

Рекреаційний вплив природних туристичних ресурсів передбачає доволі тривале перебування туриста в місцях їх розташування. Даний факт має велике економічне значення – адже у такому випадку туристи замовляють більшу кількість ночівель і витрачають більше коштів при користуванні природними ресурсами.

Зі свого боку, антропогенні туристичні ресурси характеризуються відносно коротким часом, що відводиться туристами на ознайомлення з ними. Це пояснюється тим, що пізнавальний ефект, на відміну від рекреаційного, може бути досягнутий у порівняльно короткий часовий інтервал. З точки зору туриста, це добре, коли він під час однієї відносно короткої подорожі має змогу відвідати і познайомитися з великою кількістю об'єктів туристичного показу, але з позиції приймаючої DESTИНАЦІЇ – у даному випадку має місце негативний економічний ефект через зниження грошових надходжень від цього виду туризму.

Свої особливості має і самовідновлювальна здатність туристичних ресурсів. Відомо, що при наявності пошкоджень та порушень у споживанні туристично-рекреаційні ресурси мають здатність до самовідновлення. Це

можливо у випадках, коли людьми ще не перевищено межі їх використання, після яких настають незворотні зміни, тобто деградація, втрата атрактивності, і як наслідок, повний занепад туристичної діяльності. З даної точки зору, сезонність як явище, що притаманне туризму в багатьох країнах і регіонах світу, має надзвичайно сприятливе значення для природних туристичних ресурсів, оскільки саме у міжсезонний період, коли вони не зазнають надмірного навантаження, у них є можливості до самовідновлення.

Антропогенні туристичні ресурси, на відміну від природних, не мають самовідновлювальної здатності. Колись зруйновані або ушкоджені, вони повинні бути заново відновлені людиною шляхом різних технічних, реставраційних або будівельних заходів. Саме ця особливість обумовлює необхідність серйозних заходів щодо збереження й захисту цього виду ресурсу.

Туристичні ресурси відрізняє і сезонність використання. Як вже зазначалось, природним туристичним ресурсам притаманна сезонність їх використання, яка має різноспрямовані ефекти. З одного боку, сезонність надає їм можливість самовідновлюватися, що, безумовно, позитивно впливає на туристичну діяльність, з іншого – спостерігаються негативні явища, пов'язані з нерівномірністю їх експлуатації (нерівномірне отримання доходів, нерівномірна зайнятість працівників, тощо).

Водночас, при користуванні антропогенними туристичними ресурсами, сезонність або взагалі відсутня, або є слабо вираженою. Ця їхня перевага дозволяє антропогенним ресурсам протягом року притягувати туристичні потоки, особливо тоді, коли природні ресурси знаходяться в неактивному стані. Завдяки цьому створюється можливість для зниження сезонності в туристичній дестинації і тим самим пом'якшується вплив одного з найнесприятливіших чинників для розвитку туризму.

Заслугує уваги і територіальне розташування туристичних ресурсів. Для антропогенних туристичних ресурсів характерним є розташування в межах населених пунктів. Ця особливість робить їх легкодоступними для туристів, дозволяє швидко здійснювати відвідування об'єктів показу, оскільки при цьому використовується вся наявна інфраструктура місць та інших населених пунктів. Антропогенні визначні пам'ятки, які є поза населеними пунктами, наприклад, монастирі, музеї під відкритим небом, фортеці для показу туристам включаються до лінійно-пунктових туристичних маршрутів.

На відміну від антропогенних пам'яток, природні туристично-рекреаційні ресурси мають переважно просторовий розподіл і зазвичай знаходяться за межами населених пунктів. Для забезпечення транспортної доступності до них і їх оптимального функціонування іноді потрібні значні інвестиції.

При порівняльній характеристиці природних і антропогенних ресурсів неабияке значення має така їх особливість як вибірковість туристичного контингенту. Вона є характерною для всіх видів туристичних ресурсів, але найбільш виразно виявляється по відношенню до антропогенних об'єктів. Як правило, саме вони притягують туристів з високою культурою і рівнем освіти, а також відповідною платоспроможністю та високими вимогами до якості і розмаїтості туристичних товарів і послуг, що їм пропонуються з боку підприємств сфери туризму. Встановлено, що при культурно-пізнавальному туризмі спостерігаються значні середньодобові витрати, які припадають на одного туриста і компенсують незначний час перебування подорожуючих у місцях туристичного інтересу. Ці особливості вимагають при переважній частці антропогенних ресурсів у туристичній пропозиції звертати більшу увагу на демографічні, соціально-економічні і психологічні характеристики дійсних і потенціальних відвідувачів.

По відношенню до природних, туристичні ресурси не відзначаються такою високою вибірковістю контингенту, незважаючи на те, що в останні роки підвищується екологічна свідомість туристів і, відповідно, зростають вимоги до них у зв'язку з попитом туристів на екологічно чисте природне середовище та незабруднені природні ресурси.

В узагальненому вигляді порівняльна характеристика природних і антропогенних ресурсів надана в таблиці 1.2., де наведено схожість і відмінність між двома видами туристичних ресурсів.

Природні та антропогенні утворення є частинами природи і культури людства. Вони мають визначене територіальне розташування, відповідні географічні характеристики і самі по собі не стають туристичними ресурсами.

Відомо, що Україна має значний природний рекреаційно-туристичний потенціал, який здатний задовольнити різноманітні потреби як вітчизняних, та й іноземних туристів. Це, насамперед, сукупність фізико-географічних умов і об'єктів території: геолого-геоморфологічних, кліматичних, гідрологічних, земельних, мінерально-сировинних, ландшафтних. Так, загальна площа природних комплексів, придатних для рекреації і туризму, становить понад 9 млн. га, що складає близько 15% від загальної площі країни. Українські природні ландшафти в цілому характеризуються високим рівнем естетичної цінності, що задовольняє потреби туристів.

У країні налічується понад 63 тис. річок, серед яких 9 – великих з площею водозбору понад 50 тис. км². До водних туристичних ресурсів також належать понад 8 тис. озер і лиманів із загальною площею дзеркала 4021,5 км². Крім того, на території України є понад 28 тис. ставків і 7 великих каналів, загальною протяжністю 1021 км [37, с.6]. Усі гідрологічні

об'єкти мають високий ступінь привабливості та інші цінні властивості для організації рекреації і туризму.

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика природних і антропогенних туристичних ресурсів

Природні ресурси 1	Антропогенні ресурси 2
Атрактивність	
Багатократність використання	
Необхідність збереження	
Обов'язковість визначення туристичної ємності і туристичного навантаження	
Необхідність оцінки	
Виховний вплив на туристів	
Підвищений просторовий консерватизм	Відносний просторовий консерватизм
Рекреаційний ефект	Пізнавальний ефект
Довгочасний вплив на туристів	Короткостроковий вплив на туристів
Самовідновлювальна здатність	Відсутність самовідновлювальної здатності
Сильно виражена сезонність використання	Відсутність сезонності використання
Вільне просторове розташування	Розташування в межах населених пунктів
Низька вибірковість туристичного контингенту	Висока вибірковість туристичного контингенту

Загальна площа земель лісового фонду – 10,8 млн. га, більшість з яких можуть бути використані до потреб рекреації. Передбачено збільшення лісистості країни, як важливого показника рекреаційно-туристичної експлуатації лісів до 16,1%, для чого планується збільшити площу лісів щонайменше на 2-2,5 млн. га [38, с.68]. Сприятливі кліматичні умови і мінеральні води, експлуатаційні запаси яких становлять 64865,7 м³ на добу, є також потужною матеріальною основою організації рекреаційної діяльності в країні.

Для потреб туризму в Україні використовують біосферні природні та етнокультурні центри, різноманітні об'єкти природно-заповідного фонду, на базі яких створюється національна еколого-етнокультурна мережа як фундаментальна структура екологічного туризму.

Що стосується антропогенної складової туристичних ресурсів, то загальна кількість визначних пам'яток історії, археології, містобудування і архітектури, монументального мистецтва в Україні становить 2334 одиниці [39, с.49]. Проте, маючи значні природні і культурно-історичні ресурси, Україна не використовує їх належним чином для інтенсифікації розвитку туристичного сектору економіки. За даними фахівців, їх використання становить лише 30% [37, с.8].

За нашим переконанням, перехід об'єктів та явищ природного і антропогенного походження у нову якість має відбуватись поетапно, за певною схемою. У стислому вигляді вона показана на рис. 1.3.

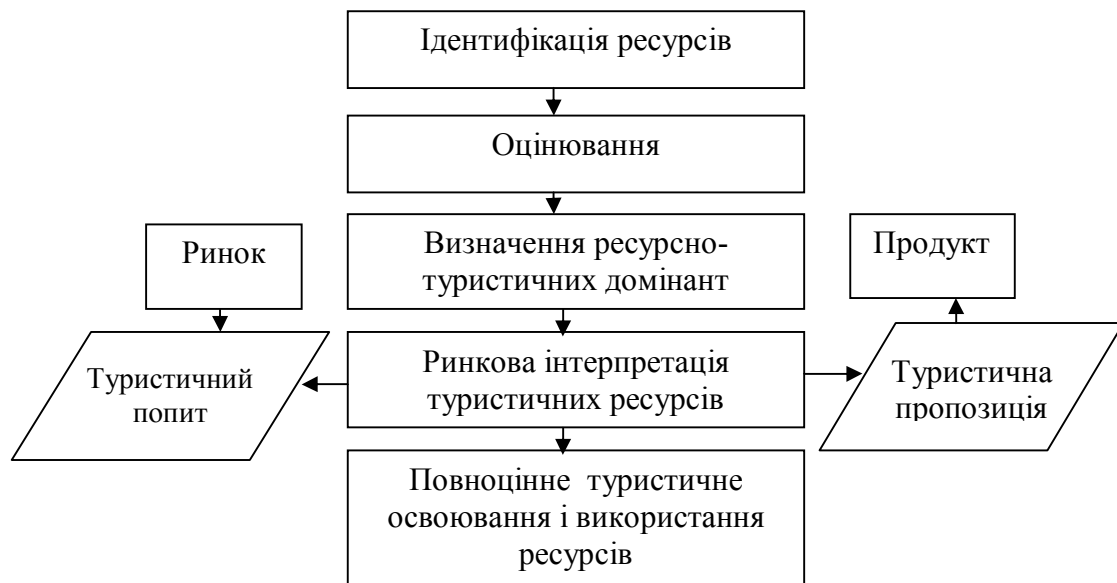

Рис. 1.3. Процес перетворення природних і антропогенних об'єктів в туристичні ресурси

На першому етапі здійснюється процес ідентифікації ресурсів, які можуть бути визначені, як такі, на основі певних класифікаційних ознак. При цьому будь-який об'єкт або явище ідентифікується як потенціальний туристичний ресурс і улаштовується у відповідну класифікаційну схему. Слід мати на увазі, що певний період туристичні ресурси існують в умовах, коли вони вже набули властивість атрактивності, але не дістали ще туристичної популярності, тобто перебувають фактично у стані ресурсних запасів.

Другий етап пов'язаний з оцінкою ресурсів, визначенням їх кількісних та якісних характеристик. Особливого значення на цьому етапі набуває розробка заходів зі збереження і, якщо можливо, відновлення ресурсів.

Після оцінювання і встановлення режиму можливого використання ресурсу можна переходити до наступного етапу – визначення ресурсно-туристичних домінант. Ресурсно-туристична або ресурсно-рекреаційна домінанта – це стабільний у просторі і часі вид рекреації, туризму, чинником розвитку якого є відповідна ресурсна база [40]. Так, наприклад, наявність пам'яток археології, історії, містобудування, мистецтва обумовлює присутність культурно-історичної домінанти. Родовища лікувальних грязей та мінеральних вод свідчать про існування лікувально-

оздоровчої домінанти і, відповідно, створюють умови для розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Наступний етап можна умовно позначити як «ринкова інтерпретація туристичних ресурсів». Вона здійснюється як по відношенню до туристичного попиту на ринку, так і пропозиції туристичного продукту. У першому випадку необхідно мати туристичну інформацію про відповідний ресурс, яка буде за допомогою маркетингових зусиль спрямована до потенціальних клієнтів. У другому – перш за все уточнюється і забезпечується туристичний доступ до нього та створення відповідної інфраструктури.

І, нарешті, заключний етап – це фаза повноцінного туристичного освоєння і використання природних і антропогенних ресурсів із забезпеченням різноманітного комплексу послуг для туристів. Лише на цьому етапі ресурси туризму розпочинають виконувати свою основну функцію – притягнення туристичних потоків і задоволення потреб туристів.

Важливою рисою туристичних ресурсів є те, що після їх використання туристами їх корисні властивості зазвичай зберігаються, не зникають і не знищуються. У даному сенсі вони відіграють роль засобів праці у туризмі, завдяки яким можуть вироблятися різноманітні за своїм характером туристичні продукти.

1.3. Інфраструктурна складова туристично-рекреаційного потенціалу

На основі аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених можна зауважити, що туристичні ресурси є базовими компонентами рекреаційно-туристичного потенціалу. Проте, для повноти визначення потенціалу і його активізації в перспективі цього недостатньо. Його базові складові необхідно доповнити інфраструктурними елементами, а саме підприємствами і закладами, які розташовані в привабливих для туристів місцях, продукують та пропонують до споживання різноманітні послуги, в тому числі й рекреаційно-туристичні.

На даний момент склалось три основних підходи до трактування сутності інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери (РТС): як особлива сфера застосування праці (теоретико-економічний), як сукупність матеріальних об'єктів (структурний) та як сукупність певних галузей господарювання та видів економічної діяльності (функціональний). В різних підходах вченими вкладається неоднозначний зміст в одні й ті ж дефініції. Дослідження теоретичних підходів до визначення зазначених понять дозволило виявити різні точки зору вчених-економістів, які

проаналізовані та систематизовані у вигляді дефініцій, що відображені в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

**Дефініції щодо визначення поняття
«інфраструктура рекреаційно-туристичної сфери» ***

Підхід	Поняття	Автори	Визначення
Теоретико-економічний	Інфраструктура туризму та гостинності	Д.А.Чудновський, М.А. Жукова, В.С.Сенін [41]	Сукупність загальних умов виробництва туристичного продукту.
	Туристична інфраструктура	В.С. Кравців, Л.С. Гринів, та ін. [42]	Сукупність підприємств й інституцій, які є територіальним, організаційним, матеріальним підґрунтям розвитку туризму.
	Соціальна інфраструктура	С.В.Мочерний [43]	Комплекс об'єктів (підприємств, закладів, організацій та споруд), які забезпечують умови функціонування суспільного виробництва і життєдіяльності населення, формування фізично та інтелектуально розвиненого, суспільно активного індивіда.
Структурний	Інфраструктура туризму	М.І. Школа [44] П.Горішевський, В.Васильєв, Ю.Зінько [45]	Комплекс споруд, інженерних і комунікаційних мереж, у тому числі телекомунікаційного зв'язку, доріг, суміжні індустрії туризму підприємства, що забезпечують нормальний доступ туристів до туристських ресурсів, і їхнє належне використання з метою туризму, а також забезпечення життєдіяльності підприємств індустрії туризму.
	Рекреаційна інфраструктура	Словник законодавчих термінів [46]	Сукупність засобів забезпечення організації та здійснення рекреаційної діяльності, тобто - це шляхи сполучення, заклади/місця розміщення і харчування, транспортні засоби, еколого-освітні центри, елементи рекреаційного благоустрою тощо.
Функціональний	Туристична інфраструктура	В.А Смолій, В.К.Федорченко, В.І. Цибух [47]	Сукупність штучно створених рекреаційних закладів (санаторії, бази відпочинку, готелі, ресторани тощо) та супутніх об'єктів, побудованих для загального користування за рахунок державного інвестування (автомобільні та залізничні дороги (шляхи), пункти пропуску, аеропорти, лікарні тощо).
	Рекреаційна інфраструктура	І.В. Смаль [48]	Сукупність модусів розміщення, закладів оздоровлення, харчування, розваг і реалізації рекреаційно-туристичних послуг, комунікаційних систем

			життєзабезпечення, зв'язку і транспорту, функціонування і взаємодія яких спрямована на задоволення рекреаційних потреб людини.
	Соціальна інфраструктура	В.А. Жамін [49]	Галузі й підгалузі невиробничої сфери, які опосередковано пов'язані з процесом виробництва і виконують чисельні функції обслуговування всього процесу господарювання.

* Впорядковано авторами на основі [50-52]

Отже, узагальненим можна вважати розуміння рекреаційно-туристичної інфраструктури як сукупності видів економічної діяльності, суб'єктів та об'єктів РТС, які створюють умови для виробництва та реалізації рекреаційно-туристичних товарів та послуг. На даний час не існує єдиної думки щодо типології інфраструктури. Зважаючи на різні підходи до типології інфраструктури, проведемо класифікацію за наступними класифікаційними ознаками: за сферами діяльності, за територіальним рівнем, за видами економічної діяльності, за середовищами простору, за ступенем інвестиційної привабливості, за етапом функціонування та поліфункціональністю (табл. 1.4.).

Таблиця 1.4

Класифікація інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери [52]

№	Класифікаційна ознака	Зміст ознаки
1.	За сферами виробництва	рекреаційно-виробнича; рекреаційно-соціальна
2	За територіальним рівнем	глобальний; національний; регіональний
3.	За середовищами простору	сухопутна; водна; повітряна; космічна
4.	За ступенем інвестиційної привабливості	пріоритетних видів економічної діяльності, комплексів, територій; інфраструктура нерозвинених районів і територій; неосвоєна інфраструктура
5.	За етапом функціонування	будівництво нових інфраструктурних об'єктів; реконструкція та ремонт інфраструктурних об'єктів; експлуатація інфраструктури
6.	За поліфункціональністю	явна інфраструктура; неявна інфраструктура

Під інфраструктурою РТС розуміють також сукупність

організаційних структур і нормативно оформлених процедур, що забезпечують функціонування та взаємодію суб'єктів туристичної діяльності й регулюють рух матеріальних, фінансових, інформаційних потоків між ними та зовнішнім (соціальним і природним) середовищем. Інфраструктура складається з трьох частин: інституційної, інформаційної, регламентуючої [53]. Інституційну складову становлять загальні інституції (транспорт, готелі, банки, страхові компанії, митниці, інвестиційні фонди тощо) і спеціалізовані інституції (туристичні фірми, рекламні підприємства, спеціалізовані страхові компанії, служби маркетингу тощо). Інформаційна складова містить такі елементи як:

- розповсюдження інформації (Інтернет, засоби масової інформації);
- інформаційний та рекламний бізнес;
- інформаційно-туристичний ресурс (необхідність створення образу романтичної подорожі, який би приваблював туристів, стимулював туристичну активність і ефективно використання туристичного потенціалу регіону).

Регламентуюча складова туристичної інфраструктури містить в собі нормативно-правові акти, що регулюють відносини в цій сфері життєдіяльності суспільства. Правова регламентація розвитку туристичної інфраструктури здійснюється: на державному рівні - Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, Міністерством економіки; на регіональному рівні - місцевими органами влади та самоврядування.

Туристична інфраструктура обумовлена споживанням. Туристське споживання у вартісному вимірі складається з сукупності витрат рекреантів, основними серед яких є: комплексні тури (пакет послуг); послуги розміщення (короткотерміне проживання); харчування та напої; послуги пасажирського транспорту, екскурсійне обслуговування; послуги перекладача; організаційні послуги тур оператора або турагента; рекреаційні, культурні, розважальні, спортивні заходи; придбання сувенірної продукції, фототоварів, відвідування магазинів; страхування; інші (у т.ч. фінансові послуги, оренда транспортних засобів тощо) [54].

Туристична інфраструктура виконує функції забезпечення функціонування та взаємодії суб'єктів РТС та регулювання матеріальних, фінансових й інформаційних потоків. Вона також обумовлена перш за все тим специфічним комплексом потреб людини, який задовольняється туризмом і який має достатню мотиваційну силу, щоб спонукати сотні мільйонів людей у світі до туристичних подорожей.

У туристичній життєдіяльності людина реалізує різноманітні потреби: рекреаційні та емоційно-чуттєві (у задоволенні від краси природи, історичних і культурних пам'яток, а також в емоційно орієнтованому спілкуванні з іншими індивідами як всередині туристичного середовища, так і з представниками місцевого населення), пізнавальні (у

більш глибокому, аніж за звичайних умов, пізнанні та досягненні іншого «життєвого світу») та потреби у самореалізації.

Потреби людини, що подорожує, треба розглядати в контексті суспільних потреб. Туристи є, зазвичай, найбільш динамічною частиною суспільства, і тому можна зі значним ступенем вірогідності стверджувати, що вони мають найрозвиненіші суспільні потреби. Більше того, туристична діяльність сприяє не тільки задоволенню, але й розвитку потреб як її суб'єктів, так і суспільства в цілому, причому ці потреби спрямовані переважно в суспільно корисному напрямку. Отже, в цілому, туристична інфраструктура – це сукупність соціальних інститутів, організаційних структур та нормативно оформлених процедур, а також стан соціально - політичного клімату і суспільної свідомості в країні, що створюють безпечне функціонування та взаємодію суб'єктів туристичної діяльності, регулюють рух матеріальних, фінансових, інформаційних потоків між ними та навколишнім (соціальним і природним) середовищем і використовуються для задоволення потреб туристів.

Водночас, специфічною рисою рекреаційно-туристичної інфраструктури є те, що в більшості випадків, окрім туристів, вона задовольняє також суспільні потреби місцевого населення (рекреантів) і також виконує функції забезпечення функціонування та взаємодії суб'єктів РТС та регулювання матеріальних, фінансових і інформаційних потоків [55]. Тому, вчені-економісти аналізуючи складові рекреаційно-туристичної інфраструктури виділяють також загальну (охоплює все національне господарство незалежно від туристичного руху) і туристичну (залучена безпосередньо тільки в туризм) інфраструктури [44], або явну та неявну (в залежності від базису (ядра) щодо якого інфраструктура реалізує свою допоміжну функцію) [56, 57].

Цілком можливо, наприклад, віднести до неявної інфраструктури виробництво туристичних послуг поліфункціональними об'єктами, такими як: музеї, театри, санаторно-курортні заклади, цирку, стадіони тощо (рис. 1.4.).

На явну інфраструктуру рекреаційно-туристичної сфери держава має безпосередній управлінський вплив через органи законодавчої та виконавчої влади, в той час, як функціонування неявної інфраструктури є сполученням та перетинанням інших сфер національного господарства, що викликає труднощі безпосереднього регулюючого впливу у відношенні до їх рекреаційно-туристичних функцій (табл. 1.5).

Це призводить до того, що щорічно катастрофічно зменшуються показники результатів рекреаційно-туристичної діяльності майже у всіх сегментах неявної інфраструктури України.

Отже, врахування невикористаного потенціалу інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери має стати рушійною силою та основою

розробки концепцій та програм розвитку туризму, що сприятиме розвитку не тільки інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери та суміжних галузей за рахунок мультиплікативного ефекту туризму, але й стане

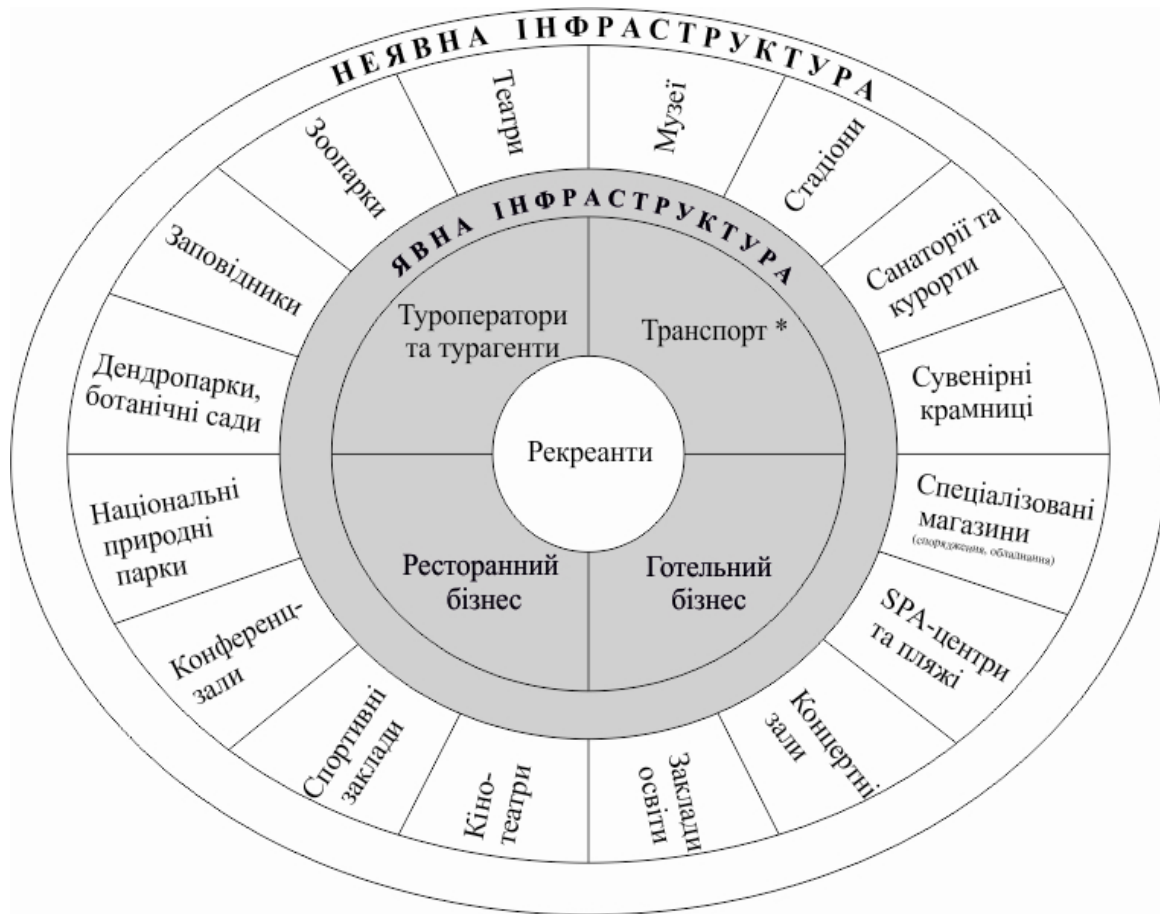

Рис. 1.4. Сегменти інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери [52, 51, 57]

необхідною передумовою для поступового інтегрування у світове господарство.

1.4. Методи оцінювання окремих елементів туристично-рекреаційного потенціалу регіону

Першочерговим завданням забезпечення сталого розвитку сфери туристичних послуг є оцінка її ресурсного потенціалу. Оцінка туристичних ресурсів є важливою передумовою планування туристичної галузі в національному і регіональному масштабах, оптимізації просторової та господарської організації територіальних туристично-рекреаційних комплексів. Без даних об'єктивної оцінки виникають складності із залученням інвесторів у розвиток туризму. У сучасних ринкових умовах

комплексна оцінка туристичних ресурсів створює підґрунтя для реалізації рентного механізму їх використання, застосування ресурсів за принципом платності природокористування. Без належної системи оцінки суттєво

Таблиця 1.5

**Характеристика сегментів неявної інфраструктури
рекреаційно-туристичної сфери [51, 52]**

Сегменти	Рік	Всього по Україні		Відвідувачів на 100 тис. населення, осіб	Середньорічна кількість відвідувачів 1 об'єкта, тис. осіб	Середньодобова відвідуваність об'єкта, осіб на день	Темп приросту кількості відвідувачів, %	Темп приросту кількості об'єктів, %
		Об'єктів, одиниць	Відвідувачів, тис. осіб					
1. Заповідники	2011	21	273,6	1	13,0	75,0	-2,3	5,0
	2012	23	251,5	1	10,9	68,7	-8,1	9,5
	2013	22	248,5	1	11,3	68,1	-1,2	-4,3
2. Нац. природні парки	2011	29	3113,6	7	107,4	853,0	3,6	7,4
	2012	48	3541,8	8	73,8	967,7	13,8	65,5
	2013	42	2611,7	6	62,2	715,5	-26,3	-12,5
3. Театри	2011	133	6698,7	15	50,4	2576,4	1,8	-5,0
	2012	132	6749,4	15	51,1	2595,9	0,8	-0,8
	2013	133	6874,7	15	51,7	2644,1	1,9	0,8
4. Концертні організації	2011	82	4116,5	9	50,2	3958,2	-1,3	-1,2
	2012	88	4646,5	10	52,8	4467,8	12,9	7,3
	2013	85	4593,7	10	54,0	4417,0	-1,1	-3,4
5. Музеї	2011	558	21833,1	48	39,1	79,4	0,4	3,5
	2012	579	22441,6	49	38,8	82,2	2,8	3,8
	2013	595	22329,4	49	37,5	81,5	-0,5	2,8
6. Кінотеатри	2011	2206	14995,2	33	6,8	4108,3	65,1	0,5
	2012	1708	15794,9	35	9,2	4315,5	5,3	-22,6
	2013	1577	13615,7	30	8,6	3730,3	-13,8	-7,7
7. Цирки	2011	10	1330,5	3	133,1	1279,3	-6,4	0,0
	2012	10	1262,3	3	126,2	1213,8	-5,1	0,0
	2013	10	1321,1	3	132,1	1270,3	4,7	0,0
8. Зоопарки	2011	7	1740,3	4	248,6	476,8	-0,4	0,0
	2012	7	1648,4	4	235,5	450,4	-5,3	0,0
	2013	7	1624,7	4	232,1	445,1	-1,4	0,0

ускладнюється розробка цільових програм розвитку туризму, ефективного використання наявних туристичних ресурсів, їх охорона і розвиток. В цілому оцінка туристичних ресурсів і територій є найважливішим механізмом управління розвитком туризму, контролю за соціальними, екологічними та економічними наслідками туристичної діяльності.

На сьогодні у вітчизняній і зарубіжній науці накопичений значний досвід оцінки туристичних ресурсів територій та просторового планування рекреаційного господарства на основі такої оцінки. Проте, єдиної загальновизнаної методики досі не створено. Можливо це і є однією з причин того, що і сьогодні оцінка туристичних ресурсів України та її окремих регіонів здійснюється у вигляді абстрактних, невизначених характеристик типа – «великі», «величезні», «колосальні» і таке інше. Зрозуміло, що ці визначення не мають ніякої конкретики і не відбивають реального становища ресурсної бази туризму.

Проблема оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів була започаткована у другій половині 60-х років минулого сторіччя в працях представників радянської та румунської шкіл рекреаційної географії. Перші теоретичні дослідження, спрямовані на створення методики комплексної (інтегральної) оцінки туристично-рекреаційних ресурсів територій (ТРРТ) були здійснені І. Сандру, Ю. О. Веденіним і М. М. Мирошніченком [58, 59].

У 70-ті роки спостерігалось розширення понятійно-категоріального апарату рекреаційного ресурсознавства, сформувалися основні методичні підходи до аналізу та оцінки ресурсів. Були досліджені такі їх властивості як комфортність, рекреаційна ємність, стійкість до рекреаційних навантажень [60, с.41]. У цей період у працях М. В. Багорова, Г. В. Ковалевського, А. А. Мінця, В. Б. Нефедової, М. О. Омуша, В. С. Преображенського були описані прийоми і методи рекреаційного оцінювання територій з позицій технологічного, медико-біологічного та психолого-естетичного підходів. Здійснювалась перевірка технології оцінки на різноманітному регіональному матеріалі. Серед наукових здобутків того часу важливе значення також мали дослідження Л. І. Мухіної, присвячені, зокрема, питанням суб'єкт-об'єктних відносин у рекреаційній оцінці, особливостям застосування кількісних і якісних, часткових та інтегральних оцінок [61]. У другій половині 70-х років ХХ ст. оцінка ТРРТ стає предметом наукових інтересів західноєвропейських вчених. Їх дослідження в цьому напрямку знаходились у площині просторового планування (spatial planning) і управління розвитком територій. Особливістю таких оціночних методик було переважне використання у територіальному аналізі системи так званих «операційних осередків», сформованих рівними квадратами координатної мережі. Іншою характерною рисою було широке застосування методів соціологічного опитування [62]. Окремі підходи, розроблені того часу, знайшли відображення в Європейській хартії регіонального (просторового) планування (Хартії Торремолінас), яку вважають одним з найважливіших системоутворюючих документів для сучасної туристичної діяльності [63, с.287-316].

У 80-ті роки в працях вітчизняних авторів спостерігається перехід від оцінки кількості і якості ресурсів до визначення можливостей їх освоєння, експлуатації, вартості створення інфраструктури [60, с.42]. Втім, принципових змін, порівняно з підходом минулого десятиріччя, не відбулося.

У 90-х роках минулого століття проблема визначення та розрахунку ресурсного потенціалу туризму розглядається під різними кутами зору в багатьох економічних та географічних дослідженнях. Механізм оцінювання природних та інших туристичних ресурсів аналізується такими авторами як О. О. Бейдик, Л. С. Гринів, О. В. Живицький, С. П. Кузик, В. І. Павлов, Л. М. Черчик та багатьма іншими. Оцінка матеріально-технічної бази туризму розглядалась Л. О. Івановою, К. Я. Кондратьєвим та іншими фахівцями. Однак підходи, що застосовувались дослідниками суттєво відрізнялись, нерідко містили протилежні концепції, що робило неможливим будь-яку методологічну уніфікацію. Російський вчений С. В. Кривов, характеризуючи цей період зазначає, що «проблема визначення і розрахунку туристичного потенціалу наводнила географічну і економічну науку без будь-якої контекстуалізації її значення і цілей» [64, с.89].

В останні роки з'являються методики, де як оціночні чинники додатково почали застосовувати різноманітність ландшафтів і їх пейзажно-естетичну привабливість, інтенсивність функціонування міжміських та приміських автобусних маршрутів, щільність і значущість архітектурних, археологічних, історичних пам'яток, наявність спортивних об'єктів, їх тип і пропускну спроможність, наявність та кількість санаторно-профілактичних установ, готелів, закладів культури наявність і різноманітність туристичних маршрутів різного типу. Також в останнє десятиліття, при аналізі туристичних ресурсів все частіше використовуються GIS-технології, які дозволяють не тільки у картографічний спосіб представляти результати оцінки, а й, значною мірою, автоматизувати саму оцінку [64, 65, 66].

Узагальнюючи відомі підходи, можна сказати, що оцінка туристичних ресурсів складається з кількох взаємопов'язаних етапів (рис. 1.5.).

1. Перший етап пов'язаний із формальним визначенням мети оцінювання. Такою метою може бути попереднє дослідження, планування, розробка програм, моделей розвитку туризму, вдосконалення системи туристичного бізнесу в регіоні, визначення інвестиційно привабливих регіонів у сфері відпочинку і туризму, складання кадастру рекреаційних ресурсів, визначення ступеня придатності районів для туристичного використання, визначення майбутньої економічної соціалізації районів у сфері туризму тощо [67, с.118].

Рис. 1.5. Етапи оцінки туристичних ресурсів

2. На другому етапі відбувається виділення чітких меж того, що буде оцінюватись. У географічних дослідженнях регіонального рівня найчастіше об'єктами оцінки виступають геосистеми. Однією з ключових проблем етапу є обґрунтований поділ території на окремі операційні територіальні одиниці (ОТО) – одиниці, виділені виходячи з мети дослідження і специфіки досліджуваної геосистеми. ОТО виступають в ролі елементарних одиниць географічних досліджень, на основі яких вивчається неоднорідність географічних систем [67, с.118]. В роботах економічного спрямування, як об'єкт оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу, здебільше розглядають окремі адміністративно-територіальні одиниці.

3. Третій етап пов'язаний із виділенням суб'єкта оцінки, з позицій якого проводитиметься оцінка об'єкта. У ролі суб'єктів оцінки ТРПТ зазвичай виступають регіони, як економічні системи, організатори туристично-рекреаційної діяльності, види або типи туристично-рекреаційних занять, певні категорії туристів (рекреантів).

4. Протягом четвертого етапу відбувається визначення показників, необхідних для оцінки об'єкта (чинників та умов), які є суттєвими для його порівняльної характеристики, виходячи із сформульованої мети оцінки. Фактично перелік обраних показників у більшості випадків встановлюється на основі аналізу розв'язуваної проблеми і неформальних міркувань дослідника.

5. На п'ятому етапі проводиться збір інформації, необхідної для оцінки.

6. Шостий етап забезпечує приведення показників оцінки до єдиної системи вимірювання. Для цього, зазвичай, використовують оціночні шкали, нормування, ранжування тощо.

7. На цьому етапі визначається спосіб «згортання» оціночних показників у часткові та (або) інтегральні показники ТРПТ з подальшим отриманням по них результатів оцінки.

8. Восьмий етап включає перевірку і, при необхідності, корегування результатів оцінки.

9. На останньому, дев'ятому етапі, відбувається інтерпретація отриманих результатів оцінки ТРПТ [67, с.118; 68, с.131].

Методологія оцінювання ресурсного потенціалу туризму останніми роками була збагачена інструментарієм, запропонованим професором Київського національного університету ім. Тараса Шевченка О. О. Бейдиком [69], який здійснив інтегральну оцінку природних і антропогенних ресурсів України і побудував на цій основі ресурсно-рекреаційний рейтинг регіонів України. Пізніше розробки О. О. Бейдика було використано в проекті Стратегії сталого розвитку туризму і курортів в Україні, який розроблено під керівництвом професора того ж університету Я. Б. Олійника [70]. Запропонований Київськими науковцями методичний підхід до оцінки туристичних ресурсів ми вважаємо найбільш прийнятним на сьогоднішній день через його логічність, зрозумілість і можливість практичного застосування для цілей туристичного розвитку.

Для комплексної оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів України науковцями-авторами проекту застосовано метод бальної оцінки. На основі кількісних показників, експертного підходу, який базувався на значному експедиційному досвіді, з використанням п'ятибальної шкали здійснено оцінку рекреаційно-туристичних ресурсів території України в розрізі окремих областей і АР Крим. Окремо оцінений природний блок ресурсів (таблиця 1.6.).

Інтегруючий бал природного блоку адміністративно-територіальних одиниць України визначався як сума складових балів оцінки спелеологічних, орографічних, кліматичних, гідрографічних, рослинних і тваринних ресурсів. Оцінки визначались в амплітуді 1-5 балів.

При оцінці кожного з обраних видів ресурсів до уваги бралися його специфічні характеристики. Наприклад, оцінка орографічних ресурсів здійснювалась на основі якісних характеристик рельєфу території, враховувалися найбільш відомі гірські вершини, які знаходяться в межах тієї чи іншої області. Відповідно, одним балом оцінювались орографічні ресурси переважно рівнинних областей (Житомирська, Київська, Сумська, Херсонська, Чернігівська); 5-ма – територія переважно гірських та передгірських областей (автономії) – АР Крим, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька; 2-4 балами – орографічні ресурси «проміжних» територій (2 бали – Волинська, Дніпропетровська, Кіровоградська; 3 – Донецька, Запорізька, Луганська, Черкаська; 4 бали – Вінницька, Тернопільська, Хмельницька).

Аналіз інтегральної оцінки природного блоку свідчить про те, що найвищу (5 балів) оцінку отримали Закарпатська область (загальна сума балів 25) і АР Крим (загальна сума балів 24), які мають по чотири-п'ять перших (5 балів) і других (4 бали) місць у більшості з шести природних номінацій. Найнижчу оцінку (1 бал) отримали Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Чернігівська і Полтавська області.

Таблиця 1.6

**Інтегральна оцінка природних
рекреаційно-туристичних ресурсів України [70]**

Адмін. одиниця	Оцінка ресурсів, бали						сума складових, балів	Інтегральна оцінка природного блоку, бали
	спелеологічних	орографічних	кліматичних	гідрографічних	рослинних	тваринних		
АР Крим	5	5	5	3	2	4	24	5
Вінницька	4	4	4	2	2	4	20	4
Волинська	1	2	2	5	4	3	17	3
Дніпропетровська	2	2	5	2	1	2	14	2
Донецька	3	3	4	1	1	1	13	1
Житомирська	1	1	2	1	4	4	13	1
Закарпатська	4	5	3	4	4	5	25	5
Запорізька	1	3	5	2	1	1	13	1
Ів.-Франківська	4	5	2	2	4	5	22	4
Київська	1	1	3	2	3	2	12	1
Кіровоградська	1	2	4	2	1	2	12	1
Луганська	3	3	4	1	2	2	15	2
Львівська	3	5	1	3	4	4	20	4
Миколаївська	3	2	5	3	1	2	16	2
Одеська	4	2	4	2	1	2	15	2
Полтавська	1	2	4	2	1	1	11	1
Рівненська	1	2	2	3	5	1	14	2
Сумська	1	1	3	3	2	4	14	2
Тернопільська	5	4	2	3	1	3	18	3
Харківська	1	2	3	1	2	5	14	2
Херсонська	4	1	5	2	1	2	15	2
Хмельницька	4	4	3	3	2	3	19	3
Черкаська	1	3	4	4	2	5	19	3
Чернівецька	5	5	1	2	3	5	21	4
Чернігівська	1	1	3	2	3	2	12	1

У структурі антропогенних ресурсів виділені блоки архітектурно-історичних туристичних ресурсів, інфраструктурних, біосоціальних і подієвих. При визначенні балу архітектурно-історичного блоку адміністративно-територіальних одиниць України розробники методики виходили з того, що 1 бал нараховується при наявності на означеній

території до 20 пам'яток, 2 бали – 21-50, 3 бали – 51-100, 4 бали – 101-150, 5 балів – понад 150 пам'яток. При встановленні балу інфраструктурного блоку враховувалось, що 1 бал нараховується при наявності на території 1-100 рекреаційно-туристських закладів; 2 бали – 101-200; 3 бали – 201-300; 4 бали – 301-400; 5 балів – понад 400 рекреаційно-туристських закладів.

Аналогічним чином встановлювалась бальна оцінка і по іншим видам антропогенних туристичних ресурсів. Загальна оцінка і ресурсно-рекреаційний рейтинг адміністративно-територіальних суб'єктів України надається в розрізі семи блоків: суспільно-географічного, природного, природно-антропогенного (національні парки, заповідники, ботанічні сади тощо), архітектурно-історичного, інфраструктурного, біосоціального і подієвого (табл. 1.7.).

Аналіз таблиці 1.7. свідчить, що максимальний загальний бал ресурсно-рекреаційного рейтингу отримала АР Крим (5 балів). Київська, Одеська, Вінницька і Львівська області - по 4 бали. Ці області і АРК можна вважати ресурсно-рекреаційними територіями-донорами. Мінімальний (1) бал отримали Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Луганська області. Дві останні є депресивними у ресурсно-рекреаційному відношенні регіонами.

Аналіз і оцінка рекреаційно-туристичних ресурсів дозволяють встановити рівень забезпеченості ними окремих регіонів України та їх ресурсно-туристичні домінанти. За комплексною оцінкою можуть бути виділені три таких рівня: ресурснонадлишковий, ресурснозбалансований і ресурснодефіцитний регіони. При оцінці саме природного блоку виділяються: природно-ресурснонадлишковий, природно-ресурснозбалансований і природно-ресурснодефіцитний регіони. Відповідно, по кожному з регіонів встановлюється його ресурсно-туристичні домінанти. Всього їх виділено 10:

- лікувально-оздоровча-туристська;
- культурно-історична-сакральна;
- оздоровчо-туристська;
- лікувально-оздоровча;
- сакральна;
- біосоціальна;
- екологічна;
- оздоровча;
- індустріальна.

Зіставлення забезпеченості рекреаційно-туристичними ресурсами та ресурсно-туристичних домінант адміністративно-територіальних одиниць України наведено у додатку А.

Таблиця 1.7

Ресурсно-рекреаційний рейтинг регіонів України [70]

Адміністративні одиниці	Оцінка ресурсів, бали							Сума скла до вих, балів	Загальний бал ресурсно- рекреаційного рейтингу
	суспільно- географічного	природного	природно- антропогенного	архітектурно- історичного	Інфраструктур ного	біосоціального	подієвого		
	1	2	3	4	5	6	7		
АР Крим, вкл Севастополь	2	5	5	5	5	5	5	32	5
Вінницька	5	4	1	4	1	5	3	23	4
Волинська	1	3	2	4	1	3	4	18	2
Дніпропетровська	4	2	1	2	3	2	1	15	2
Донецька	3	1	1	1	5	1	2	14	1
Житомирська	4	1	1	2	1	5	2	16	2
Закарпатська	1	5	4	3	1	2	1	17	2
Запорізька	3	1	3	1	2	1	1	12	1
Івано-Франківська	2	4	2	3	1	4	5	21	3
Київська (вкл. м. Київ)	4	1	2	5	3	5	5	25	4
Кіровоградська	5	1	1	1	1	2	1	12	1
Луганська	2	2	1	1	0	1	2	11	1
Львівська	1	4	1	5	2	5	5	23	4
Миколаївська	5	2	1	1	2	2	3	16	2
Одеська	5	2	1	3	4	5	5	25	4
Полтавська	4	1	1	2	1	5	2	16	2
Рівненська	2	2	3	3	1	1	4	16	2
Сумська	3	2	2	2	1	4	1	15	2
Тернопільська	2	3	1	4	1	2	2	15	2
Харківська	4	2	1	3	1	3	4	18	2
Херсонська	4	2	4	1	2	1	1	15	2
Хмельницька	3	3	1	5	1	2	3	18	2
Черкаська	4	3	2	2	1	4	2	18	2
Чернівецька	3	4	1	3	1	2	2	16	2
Чернігівська	3	1	3	4	1	5	2	19	3

За результатами оцінки можна зробити висновки: кожен з регіонів країни має свою специфіку, свою неповторність – етнокультурну, архітектурно-історичну, природно-ландшафтну, біосоціальну цінність, суспільно-географічне положення. Виступаючи як оригінальні територіальні структури, що мають на національному туристичному ринку лише їм притаманну «торгово-рекреаційну марку» (регіональний бренд), регіони характеризуються як відчутною нерівномірністю розвитку ресурсної бази, так і різними показниками функціонування галузі.

Так, наприклад, Одеська область за комплексною оцінкою вважається ресурснонадлишковим регіоном, а з точки зору наявності природних туристичних ресурсів – природно-ресурснодефіцитною територією. За даною методикою оцінки ресурсів її ресурсно-туристичними домінантами є лікувально-оздоровчий і екологічний туризм (додаток А). В той же час в інших джерелах з аналогічної проблематики відзначаються привабливі сценарії розвитку в області таких видів туризму як культурно-розважальний, діловий, пізнавальний, навчально-освітній [69, с.240]. Вочевидь, незважаючи на позитивні риси методики рейтингової оцінки, які ми раніше відзначали, слід визнати, що в окремих її складових вона потребує деяких удосконалень.

В цілому ж, варто зазначити, що розробка такої методики не є самоціллю. Отримані на її основі результати повинні знайти подальше застосування для цілей туристичного розвитку. У сучасних фахових наукових виданнях обговорюється проблема розробки єдиної комплексної моделі оцінки й районування туристичних ресурсів та територій як важливого елемента управління розвитком туризму [71].

Виходячи з даної позиції, а також враховуючи необхідність комплексного підходу до оцінювання туристичних ресурсів, ми вважаємо доцільним доповнити методику рейтингової оцінки ще, як мінімум, двома блоками – «Створення кадастру туристичних ресурсів» і «Паспортизація туристичних територій», які в сукупності і сформують модель комплексної оцінки туристичних ресурсів країни та її окремих територіальних одиниць.

Ілюстративно означена модель показана на рис. 1.6.

Блок «Ідентифікація туристичних ресурсів територій», як вже зазначалось у попередньому підрозділі, містить інформацію про всі туристично-рекреаційні ресурси регіону – природні і антропогенні.

Інформація даного блоку, її повнота, актуальність і об'єктивність є основою для формування всіх інших блоків моделі. При цьому реалізація даного блоку, тобто формування бази даних про туристичні ресурси, являє собою найбільш трудомісткий компонент моделі і потребує значних трудових і фінансових витрат.

Заради максимального інформаційного наповнення даного блоку необхідно використати всі напрацювання, які є на момент здійснення такої роботи: статистичні, економічні відомості, в тому числі водний і земельний кадастри, кадастр природоохоронних територій та ін.

Блоки «Класифікація ресурсів і туристичне районування територій» та «Оцінка ресурсів» є взаємопов'язаними, оскільки під час здійснення оцінки необхідно враховувати територіальну структуру ресурсів, що оцінюються, їх придатність для всесезонних видів туризму. В той же час при запровадженні районування туристичних територій, необхідно враховувати результати їх комплексної оцінки. На цих етапах варто

скористатись рекомендацією О. О. Бейдика про те, що аналіз і оцінку рекреаційно-туристичних ресурсів території доцільно проводити в розрізі семи складових: суспільно-географічного, природного, природно-антропогенного, архітектурно-історичного, інфраструктурного, біосоціального і подійного блоків, кожний з яких має свою методику і технологію дослідження [69, с. 223].

Рис. 1.6. Модель комплексної оцінки туристичних ресурсів

Існують й інші пропозиції щодо класифікації туристичних ресурсів та територій при комплексній їх оцінці. Так, наприклад, російські вчені І. А. Селіванов та В. Г. Гуляєв, окрім розподілення ресурсів за ознакою їх походження (природні і антропогенні), застосовують й інші критерії. За ознакою «тип туристичного природокористування» вони виділяють такі види ресурсів як туристично-оздоровчі, туристично-пізнавальні і туристично-спортивні. Ідея авторів у даному випадку полягає в тому, що ресурси пропонується оцінювати не взагалі, а відповідно до конкретних функцій і видів туризму. Тут, безумовно, слід погодитись з такою пропозицією. В залежності від ролі об'єктів для розвитку туризму, зазначені автори поділяють їх на чотири категорії: ресурси міжнародного, національного, міжрегіонального і місцевого значення. За можливістю рекреаційного використання вони виділяють туристичні ресурси необмеженого, обмеженого і заповідного використання [71].

Можливо, при необхідності слід скористатись і такою градацією туристичних ресурсів, яку пропонують І .А. Селіванов та В. Г. Гуляєв. На основі оцінки і класифікації туристичних ресурсів здійснюється туристичне районування територій, тобто розподіл за принципом однорідності ознак, характером рекреаційного використання. Слід зазначити, що питання туристично-рекреаційного районування достатньо добре розроблені як в географічній літературі (наприклад, у працях Ананьєва М. А., Бейдика О. О., Крачила М .П., Любіцевої О. О., Пірожника І. І., Преображенського В. С. та багатьох інших), так і в працях, присвячених організації та економіці туризму (Гуляєва В. Г., Данильчука В. Ф., Кифяка В. Ф., Цьохли С. Ю. та інші). Вчені-географи та економісти пропонують різні критерії для виділення туристичних районів. Не вдаючись до полеміки з авторами, зазначимо, що головними ознаками для визначення таких районів можуть бути: наявність туристичних ресурсів, рівень рекреаційного освоєння території, ступінь розвинутості сфери туризму і її інфраструктури, основні туристичні функції, в залежності від виявлення яких район може характеризуватись як оздоровчий, пізнавальний або спортивний. Можливі сполучення цих функцій, що також відбивається в характеристиці району.

Результатом робіт у межах зазначених вище етапів має бути наступний блок «Установлення ресурсно-туристичного рейтингу адміністративно-територіальних одиниць». Нагадаємо, що методика рейтингової оцінки полягає у визначенні якісних і кількісних параметрів кожного блоку туристично-рекреаційних ресурсів територій в умовних балах, які згодом формують підсумковий рейтинг усіх туристичних територій.

У пропонованій моделі, після оцінки, класифікації і районування територій, ідуть етапи складання кадастру туристичних територій, які можна вважати найважливішими елементами структурування і формалізації результатів оцінки.

Кадастр туристичних ресурсів – це систематизовані дані про туристичні ресурси на основі їх комплексної економіко-екологічної оцінки, класифікації і районування туристичних територій [71, с.267].

Створення місцевих і регіональних кадастрів туристичних ресурсів, а також єдиного національного кадастру пропонується російськими вченими [30]. Більш того, у Російській Федерації вже є низка позитивних прикладів формування таких документів у низці регіонів країни. Зокрема, на території Приморського краю вже створені Паспорт, Реєстр туристичних ресурсів і Кадастр туристичних територій. У межах регіональної цільової програми з розвитку сфери туризму і рекреації Ленінградської області здійснюється робота щодо створення кадастру туристичних ресурсів

регіону. Аналогічні напрацювання є й в інших регіонах Російської Федерації: Іванівській області, Алтайському краї, Смоленській області.

Кадастр туристичних ресурсів включає:

- класифікацію і оцінку туристичних ресурсів;
- порядок використання і доступу до туристичних ресурсів з урахуванням гранично припустимих навантажень на навколишнє природне середовище;
- режим охорони туристичних ресурсів, заходи зі збереження цілісності, відновлення і розвитку туристичних ресурсів;
- оцінку і картографічні характеристики територій.

Існують два різних методологічних підходи до створення кадастрів туристичних ресурсів. Більшість дослідників, які вивчали зазначену тематику у період планової економіки, пропонували підхід до формування кадастру туристичних ресурсів по вертикалі від центрального рівня до регіонального і згодом - до місцевого. Такий підхід був пов'язаний головним чином з тим, що всі процеси управління в колишньому СРСР здійснювались на підставі централізованого підходу, коли окремі регіони не мали самостійності у прийнятті рішень і виконували всі розпорядження, які надходили з центру. Даний підхід застосовується іноді й в умовах ринкової економіки. Так, наприклад, за такою методологією – «зверху-донизу», було вирішено здійснювати розробку і реалізацію «Державної програми розвитку туризму в Україні на 2002-2010 роки». Відповідною Постановою КМУ спочатку було затверджено національну програму, а потім обласними радами було прийнято рішення про розробку регіональних програм розвитку туризму на 2003-2010 рр. в розрізі кожної адміністративно-територіальної одиниці України.

Що стосується розробки Кадастру туристичних ресурсів, то тут, на нашу думку, слід використати протилежний підхід. Створення національного кадастру туристичних ресурсів потребує наявності повної інформації про ресурси всіх регіонів, їх оцінки, класифікації. Зрозуміло, що основні роботи щодо збирання і обробки інформації мають бути проведені на регіональному і муніципальному рівнях. Отже, найбільш доцільним є формування кадастру туристичних ресурсів за схемою: місцеві кадастри → регіональні кадастри → єдиний національний кадастр туристичних ресурсів країни.

Така методика дозволить суттєво скоротити витрати на формування кадастрів, підвищити їх достовірність.

Після створення регіональних кадастрів туристичних ресурсів і єдиного державного кадастру та його затвердження, необхідно проведення паспортизації туристичних територій.

Паспортизація туристичних територій повинна використовуватись при розробці і обґрунтуванні державної та регіональної політики розвитку

туризму. Вона необхідна для отримання об'єктивної і оперативної інформації про реальне економічне, екологічне і соціальне становище різних туристичних об'єктів і територій в цілях управління розвитком туризму.

Ідея ресурсно-рекреаційної паспортизації туристичних територій не є новою. Її висунув та обґрунтував київський географ проф.

Бейдик О. О. у своїй роботі [69, 2001 р.]. За його версією ресурсно-рекреаційний паспорт області (автономії) повинен генерувати найбільш суттєві якісні та кількісні характеристики ресурсно-рекреаційного потенціалу, геополітичного положення території. Паспорт засвідчує рекреаційно-туристську спеціалізацію даного суб'єкта адміністративно-територіального устрою держави та включає відомості про забезпеченість його рекреаційно-туристськими ресурсами, актуальні та потенційні для даної території види туризму, екологічний стан території, загальний бал ресурсно-рекреаційного рейтингу.

О. О. Бейдик не тільки обґрунтував структуру ресурсно-рекреаційних паспортів, але й фактично склав їх у розрізі всіх адміністративно-територіальних суб'єктів України [69, с.224-285].

Аналогічної позиції щодо створення і практичного застосування паспортів притримуються і російські фахівці. Так, за визначенням

В. Г. Гуляєва і І. А. Селіванова, «паспорт туристичної території – це нормативний документ, що містить основні кадастрові відомості про туристичну територію, кількісні і якісні характеристики туристичних ресурсів та нормативи туристичного споживання, які затверджуються в залежності від статусу федеральними, регіональними або місцевими адміністраціями» [71].

Отже, паспорта туристичних територій містять у стислому викладі дані, які є в кадастрах туристичних територій, а їх кінцевою метою є визначення гранично допустимих туристських навантажень на дану територію з урахуванням її повного відтворення і екологічного захисту. Саме на основі даних паспортів туристичних територій готуються пропозиції і приймаються рішення щодо характеру використання туристичних ресурсів території (без обмежень або з уведенням низки обмежень).

Система паспортизації туристичних територій повинна будуватись за територіально-ієрархічним принципом відповідно до адміністративного поділу держави:

- а) туристичний паспорт країни;
- б) туристичний паспорт області (автономії);
- в) туристичний паспорт адміністративного району;
- г) туристичний паспорт окремого туристичного об'єкту.

Паспорта туристичних територій різного територіально-ієрархічного рівня повинні бути узгоджені таким чином, щоб паспорта нижчого рангу слугували підставою для складання паспорта наступного, більш високого рангу. При цьому одночасно вони мають бути узгоджені з екологічними паспортами територій. На кожному рівні системи формується база даних туристичних паспортів, яка використовується зацікавленими користувачами.

Останнім блоком пропонованої моделі є моніторинг туристичних ресурсів. Під ним розуміється комплекс заходів з визначення фактичного стану ресурсної бази туризму і спостереження за її змінами. Основним завданням системи моніторингу туристичних ресурсів є отримання, узагальнення, аналіз і оцінка стану різних туристичних ресурсів та інформаційне забезпечення розробників програм розвитку туризму та інших зацікавлених сторін відомостями про їх якісні та кількісні характеристики.

Передбачається, що зміст системи моніторингу мають визначити такі основні процедури:

- визначення об'єкта спостереження та його обстеження;
- складання інформаційної моделі для об'єкта спостереження;
- розробки плану обстежень аналізів, вимірювань;
- оцінка стану об'єкта спостереження;
- прогнозування зміни стану об'єкта спостереження;
- надання інформації в зручній для використання формі і доведення її до споживачів.

Основними споживачами інформації системи моніторингу туристичних ресурсів мають бути: районні і обласні державні адміністрації, органи місцевого самоврядування; центральний та місцеві органи виконавчої влади в сфері туризму, туристичні підприємства, розробники цільових державних, регіональних та місцевих програм розвитку туризму, інвестори, туристи.

Доцільними представляються пропозиції деяких фахівців стосовно того, що система моніторингу туристичних ресурсів повинна включати у свій склад декілька підсистем:

- підсистема моніторингу стану навколишнього природного середовища в межах діючої єдиної державної системи екологічного моніторингу, яка є механізмом збору і обробки даних про стан компонентів навколишнього середовища в регіоні;
- підсистема моніторингу природних і культурно-історичних ресурсів, яку необхідно створити в рамках центрального та місцевих органів виконавчої влади в сфері туризму;
- підсистема моніторингу соціально-економічних ресурсів, яку пропонується створити при Державному комітеті статистики України для

збору, аналізу і обробки інформації про стан об'єктів туристичної інфраструктури, підприємств транспорту, трудових ресурсів туризму [71].

З метою забезпечення єдності задач, функцій і методів управління система моніторингу туристичних ресурсів здійснюється центральним органом виконавчої влади в сфері туризму з делегуванням частини його повноважень регіональним підрозділам з туризму.

Підсумовуючи зміст запропонованої моделі комплексної оцінки туристичних ресурсів, слід підкреслити, що найважливішим ефектом від її реалізації є те, що завдяки їй з'явиться об'єктивна, актуальна і динамічна база даних про стан туристичних ресурсів і територій, їх кількісні і якісні характеристики, динаміка змін в процесі розвитку. Таким чином, розробники програм розвитку туризму зможуть отримати актуальні і необхідні дані, що дозволить підвищити ефективність програм, значно знизити витрати на збір інформації про стан туристичних ресурсів, набагато спростить розробку програмних заходів і схем розвитку туристичної діяльності.

Список використаних джерел до розділу 1:

1. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер [пер. с нем. О. Н. Трубачева] / под ред. проф. Б. А. Ларина. – М.: Виктория Плюс, 2008. – 432 с.
1. Российский энциклопедический словарь: В 2 кн. Кн. 2: Н–Я. [под ред. А. М. Прохорова] – М.: Большая российская энциклопедия, 2000. – 1023 с.
2. Лопатш В. А. Русский толковый словарь / В. А. Лопатш, Л. Е. Лопатина // Изд. 7-е, испр. и доп. – М.: Рус. яз., 2001. – 882 с.
3. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова / Изд. 4-е, доп. - М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.
4. Храмцова Т.Г. Методология исследования социально-экономического потенциала потребительской кооперации: дис... д-ра экон. наук. / Т. Г. Храмцова. – Новосибирск : Центросоюз РФ; СибУПК, 2002. – 374 с.
5. Абалкин Л. И. Диалектика социалистической экономики / Л. И. Абалкин. – М., 1981.
6. Архангельский В. Н. Управление научно-техническим прогрессом в машиностроении / В. Н. Архангельский, Г. Е. Зиновьев. – М., 1983.
7. Святохо Н. В. Концептуальные основы исследования туристского потенциала региона / Н. В. Святохо // Экономика и управление. – 2007. - №2. – С. 30-36.

8. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 р. (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
9. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22 червня 2009 р. № 330 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
10. Бережна І. В. Деякі аспекти теоретичних підходів до оцінки рекреаційного потенціалу Криму / І.В. Бережна // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 50. – Т. 2. – С. 17–21.
11. Шабалина Н. В. Эволюция представлений о туристско-рекреационном потенциале как основе формирования и развития туристско-рекреационных систем / Н. В. Шабалина, В. С. Власов // Туризм и рекреация: фундаментальные и прикладные исследования : сб. трудов межд. научн. конф. – М. : Советский спорт, 2008. – С. 391-399.
12. Николаенко Т. В. Рекреационная география / Т. В. Николаенко. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 288 с.
13. Дроздов А. В. Экотуризм: определения, принципы, признаки, формы / А. В. Дроздов // Актуальные проблемы туризма-99. Перспективы развития туризма в Южном Подмоскowie : сб. докл. и тез. сообщений науч.-практ. конф. – М., 1999. – С. 42-57.
14. Кусков А. С. Курортология и оздоровительный туризм / А.С. Кусков, О. В. Лысикова. – Ростов н / Д: Феникс, 2004. – 320 с.
15. Козырев В. М. Туристская рента / В. М. Козырев. – М. : Финансы и статистика, 2003.
16. Гуляев В. Г. Туризм: экономика, управление, устойчивое развитие : учебник / В. Г. Гуляев, И. А. Селиванов // Российская международная академия туризма. — М. : Советский спорт, 2008.
17. Буркацкая И. Л. Инновационные подходы к стратегическому управлению региональным туризмом / И. Л. Буркацкая // Туризм и рекреация : фундаментальные и прикладные исследования : труды междунар. науч.-практ. конф. МГУ им. М. В. Ломоносова, геогр. ф-т. – М. : Диалог культур, 2008. – С. 293-301.
18. Севастьянова С. А. Методологические основы развития и системного управления туризмом в регионе / С. А. Севастьянова. – СПб.: СПбГИЭУ, 2005.
19. Дутчак С. В. Управління регіональним розвитком туризму : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / С. В. Дутчак. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 128 с.
20. Регіональні показники. Статистична інформація. Держкомстат України // www.ukrstat.gov.ua

21. Кульчицький Б.В. Сучасні економічні системи. – Львів: Афіша, 2004. – 279 с.
22. Зорин І.В., Квартальнов В.А. Енциклопедія туризму. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 384 с.
23. Дроздов А.В. Экотуризм: определения, принципы, признаки, формы // Актуальные проблемы туризма. Перспективы развития туризма в южном Подмоскowie. Сб. докл. и тез. сообщений научно-практ. конференции. – М., 1999. – С. 122-129.
24. Мельник О.В. Інтегральний показник туристичної привабливості території: поняття та теоретичні аспекти // Регіональна економіка. – 2004. - №4. – С. 197-205.
25. Словник іншомовних слів [укл. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута]. – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.
26. Семенов В.Ф. Управління регіональним розвитком туризму / В.Ф. Семенов, В.Г. Герасименко, Г.П. Горбань; за ред. В.Ф. Семенова. – Одеса-Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2012. – 340 с.
27. Мироненко Н.С. Рекреационная геоградация / Н.С. Мироненко, И.Т. Твердохлебов. – М.: Изд. МГУ, 1981. – 207 с.
28. Кузнецов А.А. Туристские ресурсы: Учебное пособие / А.А. Кузнецов, Н.В. Волкова. – М.: Изд-во Рос. экон. акад., 2003.–55 с.
29. Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. №324/95-ВР. – Відомості Верховної Ради України, 1995 р., №31, с.241-260.
30. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» - Відомості Верховної Ради України, 2003 р., №13, с.434-452.
31. Туристский терминологический словарь: Справочно-методологическое пособие / Авт.-сост. И.В. Зорин, В.А. Квартальнов. – М.: Советский спорт, 1999. – 664 с.
32. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) – 3-є вид., перероб. та допов. / О.О. Любіцева. – К.: «Альтерпрес», 2005. – 436 с.
33. Гнатюк М.Р. Закон України «Про туризм»: постатейний коментар / М.Р. Гнатюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. –200 с.
34. Основи на туризма. Първа част. / Рибов М., Тадарьков Д., Парушева Т. – София: Университетско издателство «Стопанство», 2007. – 362 с.
35. Немоляева М.Э. Международный туризм: вчера, сегодня, завтра / М.Э. Немоляева, Л.Ф. Ходорков. – М.: Международные отношения, 1985.
36. Шепетюк С.М. Рекреаційно-туристські ресурси як основа туристично-рекреаційних послуг / С.М. Шепетюк // Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи: Зб. наук. праць. – К.: Тонар, 2007.

37. Стеченко Д.М. Передумови і напрямки формування туристичного ринку України / Д.М. Стеченко // Туризм: теорія і практика. – 2005. - №1. – С. 5-11.
38. Гальчинський А.С., Геєць В.М. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015). Шляхи європейської інтеграції / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 406 с.
39. Смирнова В.В. Туристські ресурси України: навч. посібник / В.В. Смирнова. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – 190 с.
40. Михайліченко Г.І. Інноваційний розвиток туризму: монографія / Г.І. Михайліченко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 608 с.
41. Чудновский А. Д. Управление индустрией туризма : учебное пособие. – 2-е изд. / А. Д. Чудновский, М. А Жукова, В. С. Сенин. – М. : КНОРУС, 2005. – 448 с.
42. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / [В.С. Кравців, Л.С. Гринів, М.В. Копач, С.П. Кузик]. – Львів : НАН України. – 1999. – 114 с.
43. Економічна енциклопедія: у трьох томах / Під. ред. Мочерний С.В. — К. : Видавничий центр "Академія", 2000. — Т. 1. — 864 с.
44. Розвиток туристичного бізнесу регіону: Навчальний посібник / За ред. доктора економічних наук, професора Школи М.І. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2007. – 292 с.
45. Горішевський П. Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності / Горішевський П., Васильєв В., Зінко Ю. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2003. – 148с.
46. Словник законодавчих термінів [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журн. : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ТМ036987.html.
47. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / упоряд. В.А Смолій, В.К. Федорченко, В.І. Цибух. – К. : Слово, 2006. – 372 с.
48. Смаль І.В. Рекреація і туризм: короткий тлумачний словник термінів і понять/ І.В. Смаль. – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. – 2006. – 80 с.
49. Жамин В.А. Инфраструктура при социализме/ В.А. Жамин // Вопросы экономики, 1977. – №2. – С.16.
50. Жупаненко А.В. Економічний розвиток неявної інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери / Жупаненко А.В., Семенов В.Ф. // Науковий вісник Херсонського університету. Серія "Економічні науки", Херсон. — 2014. — № 9-1. — С. 65-68.
51. Жупаненко А.В. Державне регулювання неявної інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери : автореф. дис. ... кандидата

- економічних наук : 08.00.03 / Жупаненко Анастасія Валеріївна. — Чергінігів, 2015. — 220 с.
52. Жупаненко А.В. Державне регулювання неявної інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери : дис. ... кандидата економічних наук : 08.00.03 / Жупаненко Анастасія Валеріївна. — Одеса, 2015. — 220 с.
53. Мініч І.М. Соціальні чинники і функції інфраструктури туризму: соціологічний аналіз: Автореф ... дис. канд. соц. наук. // 22.00.04 – економічна соціологія. – Інститут соціології НАН України. - Київ, 2002. – 173 с.
54. Слободенюк Е.В. Туризм як чинник гуманізації відносин між народами: 09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії//автореферат ... дис. канд. філос. наук / Інститут філософії імені Г.С.Сковороди НАН України. – Київ, 2003. – 18 с.
55. Семенов В.Ф. Державне регулювання та управління регіональним розвитком туризму / Семенов В.Ф. // Економіка і управління. Науково-практичний журнал. — Сімферополь : НАПКБ, 2010. — № 1. — С. 40-45.
56. Міхуринська К.О. Розвиток неявної інфраструктури рекреаційного комплексу (на прикладі АР Крим) : автореф. дис. ... кандидата економічних наук : 08.10.01 / Міхуринська Катерина Олександрівна. – Сімферополь, 2004. – 26 с.
57. Жупаненко А.В. Дослідження поліфункціональних сегментів неявної інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери національного господарства / Жупаненко А.В. // Технологический аудит и резервы производства, Харьков. — 2015. — № 1/7 (21). — С. 18-22.
58. Веденин Ю.А. Оценка природных условий для организации отдыха / Ю.А. Веденин, Н.Н. Мирошниченко // Известия АН СССР. Серия: география. – 1969. - №4. – С. 51-60.
59. Sandru I. Problems in geography of tourism / I. Sandru. – Bucharest: Natura, 1966. – 287 p.
60. Яковенко И.М. Рекреационное природопользование: методология и методика исследований / И.М. Яковенко. – Симферополь: Таврия, 2003. – 335 с.
61. Мухина Л.И. Опыт рекреационной оценки природных комплексов / Л.И. Мухина // Принципы и методы технологической оценки природных комплексов. – М.: Наука, 1973. – С.63-68.
62. Penning-Rowsell E.C. Benefits of flood alleviation: a manual of assessment techniques / E.C. Penning-Rowsell, J. Chatteton. – NY: Ashgate Publishing Limited, 1978. – 320 p.
63. Сборник правовых актов Совета Европы о сохранении культурного наследия. Часть 2. – Екатеринбург: УИД, 2003. – 685 с.

64. Кривов С.В. Определение туристической привлекательности региона Нижегородская область: методики анализа / С.В. Кривов // Вестник Нижегородского гос. ун-та им. Н.И. Лобачевского. – 2011. - №4. – С.86-103.
65. Goeldner C.R. Tourism-principles, practices, philosophies / C.R. Goeldner, R.W. McIntosh. – N.Y.: Wiley and Sons, 2003. 534 p.
66. Виклюк Я.І. Методи побудови густоти потенціального поля рекреаційної привабливості території / Я.І. Виклюк, О.І. Артеменко // Штучний інтелект. – 2009. - №2. – С.151-160.
67. Саранча М.А. Методологические проблемы интегральной оценки туристско-рекреационного потенциала территории / М.А. Саранча // Вестник Удмуртского университета. Серия: Биология. Науки о земле. – 2011. - №1. – С.118-127.
68. Басова А.В. Анализ существующих подходов к оценке туристско-рекреационного потенциала / А.В. Басова // Вестник КГТУ. – 2006. - №2. – С 126-132.
69. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія / О.О. Бейдик. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.
70. Стратегія сталого розвитку туризму і курортів в Україні (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vincult.org.ua>.
71. Гуляев В.Г. Туризм: экономика, управление, устойчивое развитие: учебник / В.Г. Гуляев, И.А. Селиванов. – М.: Советский спорт, 2008. – 280 с.

2. ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Загальна характеристика природно-ресурсного потенціалу

За лісопокритою площею (6,5% території області) область займає тільки 18-те місце; рівень забезпеченості поверхневим і підземним стоком прісних вод – один з найнижчих по країні (відповідно 25-те в 23 місця). Водами поверхневого і підземного стоків область забезпечена вкрай незадовільно (табл. 2.1.).

У рейтинговій оцінці (табл. 2.2.) наведені дані 26 сільських адміністративних районів Одеської області, а також 7-ми міст. За показниками рівня розвитку природного потенціалу лідирує Березівський район за рахунок значної площі екомережі і запасів підземних вод та Великомихайлівський – за рахунок значних лісопокритих, курортних та лікувально-оздоровчих територій.

Екологічний потенціал найвищий- у Татарбунарському районі за рахунок мінімальної кількості складів і полігонів із зберігання небезпечних речовин.

Найнижчий природний потенціал для розвитку туризму (у тому числі і сільського) – у Кілійського (недостатньо підземних вод, екомереж, курортних територій), Ренійського (недостатньо екомереж і курортних територій) і Савранського (недостатні запаси підземних вод і недостатня екомережа) районів.

Найнижчий екологічний потенціал – у Ренійського району: тут 8 полігонів ТПВ (твердих побутових відходів) і 87 складів зберігання непридатних для використання пестицидів (отрутохімікатів).

За сукупністю негативних і позитивних показників природно-екологічного потенціалу, найкращі умови для розвитку активних видів туризму сільського (зеленого) і екологічного туризму мають: Б.Дністровський, Великомихайлівський, Роздільнянський і Татарбунарський райони області.

Вцілому екологічний потенціал Одеської області є дуже недостатнім (табл. 2.3.). Так, за показником витрат на охорону та раціональне використання природних ресурсів (218138,4 тис грн.) у 2014 році Одеська область займала 15-те місце серед 26-ти регіонів країни. За загальним обсягом відходів область посідає 18-те місце; за обсягами викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря (152,3 тисячі тон у 2014р.) – 11-те місце, а ось за показником відтворення лісів стоїть майже на останньому (23-му) місці.

Алаєв Е.Б. визначає потенціал території як «відношення між фактичною і граничною (гранично допустимою) щільністю при

Таблиця 2.1

Рейтинг природного потенціалу регіонів України

Регіони	Площа території			Площа вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок			Поверхневий стік **		Підземний стік **		Питомі середні місцеві ресурси річкового стоку, тис м ³	
	тис. км ²	питома вага, %	Рейтинг	тис. га	лісистість (%) від площі суходолу	Рейтинг	км ³	Рейтинг	км ³	Рейтинг	на 1 км ²	на 1 особу
Україна	603, 6	100%		9573,9	16,5%		39.4		13.0		86.8	1.04
АРК	26 081	4,32%	13	278,7	11,7	14	0.57	22	0.34	14	33.7	0.36
Вінницька	26 513	4,39%	12	346,5	13,3	11	2.20	7	0.25	18	93.2	1.34
Волинська	20 144	3,34%	20	624,6	31,7	5	1.58	10	0.60	9	107.9	2.04
Дніпропетровська	31 974	5,30%	2	179,2	5,9	21	0.71	20	0.16	20	27.3	0.23
Донецька	26 517	4,39%	11	184,1	7,1	20	1.01	16	0.24	19	38.5	0.20
Житомирська	29 832	4,94%	5	1001,6	34,1	1	2.50	6	0.67	7	105.4	2.17
Закарпатська	12 777	2,12%	24	656,7	52,2	4	6.39	1	1.53	2	618.7	6.13
Запорізька	27 180	4,50%	9	101,0	4,0	24	0.48	24	0.15	21	22.8	0.30
Івано-Франківська	13 928	2,31%	22	571,0	41,7	8	3.33	2	1.26	3	330.2	3.14
Київська	28 131	4,66%	8	624,1	23,7	6	1.45	12	0.59	10	70.6	0.45
Кіровоградська	24 588	4,07%	15	164,5	6,9	22	0.80	19	0.15	22	11.0	0.22
Луганська	26 684	4,42%	10	292,4	11,1	13	1.21	15	0.25	17	54.7	0.54

Львівська	21 833	3,62%	17	621,2	29,0	7	3.27	4	1.65	1	225.7	1.80
Миколаївська	24 598	4,08%	14	98,2	4,2	25	0.52	23	0.06	24	23.2	0.43
Одеська	33 310	5,52%	1	203,9	6,5	18	0.27	25	0.08	23	10.5	0.14
Полтавська	28 748	4,76%	6	247,4	9,1	16	1.44	13	0.50	12	67.4	1.14
Рівненська	20 047	3,32%	21	729,3	37,2	2	1.56	11	0.77	6	115.9	1.96
Сумська	23 834	3,95%	16	425,0	18,1	9	1.79	8	0.66	8	102.9	1.88
Тернопільська	13 823	2,29%	23	183,2	13,4	19	1.01	17	0.80	4	131.2	1.55
Харківська	31 415	5,20%	4	378,3	12,3	10	1.28	14	0.38	13	52.9	0.55
Херсонська	28 461	4,71%	7	116,3	4,8	23	0.11	26	0.04	25	4.9	0.11
Хмельницька	20 645	3,42%	19	265,1	13,1	15	1.58	9	0.56	11	103.9	1.44
Черкаська	20 900	3,46%	18	315,1	16,1	12	0.72	21	0.29	16	48.3	0.68
Чернівецька	8 097	1,34%	25	236,7	29,9	17	0.93	18	0.30	15	151.8	1.31
Чернігівська	31 865	5,28%	3	665,7	21,3	3	2.73	5	0.78	5	108.2	2.61
м. Київ	839	0,14%	27	31,3	40,7	27	-	-	-	-	-	-
м. Севастополь	864	0,14%	26	32,8	38,4	26	-	-	-	-	-	-

• Маринич О.М., Тищенко П.Г. Фізична географія України : Підручник.- К.: Т-во «Знання», КОО, 2003.- 479с.

**Площа території України // https://uk.wikipedia.org/wiki/Райони_України

Таблиця 2.2

Рейтингова оцінка природно-екологічного потенціалу регіонів Одеської області *

№	Назва району	Природний потенціал, рейтинг					Екологічний потенціал						
		Прогнозні ресурси підземних запасів питної води, тис. м ³ /добу	Загальна площа екомережі, тис. га	Ліси і лісопосадки, тис. га	Курортні та лікувальні оздоровчі території, тис. га	Рекреаційні території, тис. га	Деградовані і малопродуктивні землі			Кількість полігонів ТПВ		Склади зберігання непридатних пестицидів	
							тис. га	Рейтинг	% до загальної площі території	Кількість	Рейтинг	Кількість	Рейтинг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Ананьївський	11	20	3	-	-	7,21	6	6,87	15	21	1	19
2	Арцизький	10	6	19	-	-	3,01	12	2,18	28	12	1	18
3	Балтський	14	14	1	-	-	10,5	2	7,97	33	7	-	22
4	Березівський	7	2	12	-	-	1,65	21	1,01	67	1	1	17
5	Б-Дністровський	3	3	20	4	9	0,41	23	0,22	34	4	4	9
6	Біляївський	21	12	9	5	6	0,79	22	0,53	21	16	10	2
7	Болградський	24	7	13	-	17	3,24	13	2,38	18	19	2	14
8	В-Михайлівський	8	9	4	6	-	5,09	8	3,54	26	11	2	13
9	Іванівський	20	13	18	-	18	2,65	15	2,28	26	13	3	12
10	Ізмаїльський	1	17	21	-	14	0,29	26	0,24	19	18	1	21
11	Кілійський	26	22	24	7	12	0,32	25	0,23	15	27	5	7
12	Кодимський	13	23	18	8	-	2,79	14	3,41	26	10	5	8
13	Комінтернівський	22	11	22	19	1	2,20	16	1,47	21	15	1	16
14	Котовський	6	19	5	17	-	4,48	9	4,37	29	8	4	11
15	Красноокнянський	15	18	11	11	-	4,75	10	4,69	15	23	6	6

16	Любашівський	16	15	17	-	-	4,09	11	3,72	15	22	7	4
17	Миколаївський	9	16	10	10	-	7,50	5	6,86	37	3	8	3
18	Овідіопольський	23	24	25	13	4	1,93	17	2,37	15	25	6	5
19	Ренійський	2	25	26	12	16	1,90	18	2,21	8	26	-	22
20	Роздільнянський	4	8	16	-	10	6,31	7	4,61	27	9	-	22
21	Савранський	25	26	6	16	-	1,65	20	2,67	20	20	11	1
22	Саратський	19	4	15	9	13	1,73	16	1,17	33	6	4	10
23	Таругинський	17	1	8	14	-	7,85	4	4,19	33	5	1	15
24	Татарбунарський	18	10	4	-	8	0,37	24	0,21	20	17	-	22
25	Фрунзівський	12	21	7	-	-	9,79	3	10,24	21	14	-	22
26	Ширяївський	5	5	14	15	-	15,1	1	10,02	40	2	1	20
27	м. Б-Дністровськ.	-	29	30	1	13	0,00	-	0,00	3	-	-	-
28	м. Ізмаїл	-	28	27	-	11	0,00	-	0,00	-	-	-	-
29	м. Іллічівськ	-	31	-	-	7	0,00	-	0,00	-	-	-	-
30	м. Котовськ	-	30	29	18	-	0,00	-	0,00	-	-	-	-
31	м. Одеса	-	27	28	2	2	0,00	-	0,00	1	-	-	-
32	м. Южне	-	33	-	3	5	0,00	-	0,00	-	-	-	-
33	м. Теплодар	-	32	-	-	15	0,00	-	0,00	-	-	-	-
	Усього	-	-	-	-	-	107,6	-	3,26	664		84	-

* Екологічний паспорт Одеської області (2014 р.) // <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1/odeska>

**Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2014 році // <http://ecology.odessa.gov.ua/zvti/>

Таблиця 2.3

Рейтинг екологічного потенціалу регіонів України **

Регіони	Витрати на охорону та раціональне використання природних ресурсів		Утилізовано відходів у 2014р.		Загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації, у місцях видалення відходів		Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря		Відтворено лісів	
	тис. грн.	Рейтинг	тис. т.	Рейтинг	тис. т.	Рейтинг	тис. т.	Рейтинг	тис.га	Рейтинг
Україна	21925579,9		105310,2		11581650,5		5186,6		58.0	
Вінницька	125840,5	18	239,6	13	28652,6	12	196,6	9	2.0	12
Волинська	75075,6	22	96,7	17	15519,2	15	45,8	24	4.5	3
Дніпропетровська	6575092,8	1	83937,3	2	9996575,4	1	1037,1	2	0.4	24
Донецька*	1524069,5	5	259,7	11	409973,9	2	1138,5	1	0.6	20
Житомирська	101897,9	20	92,3	19	5999,7	20	77,4	16	8.2	1
Закарпатська	76607,1	21	55,6	22	1467,1	21	60,5	21	3.2	7
Запорізька	2155955,7	3	1623,0	4	156351,9	5	296,6	3	0.5	21
Івано-Франківська	326466,6	11	426,0	8	41547,7	9	277,2	4	3.5	6
Київська	4217889,5	2	94,4	18	41502,9	3	252,2	6	3.1	8
Кіровоградська	105171,3	19	11335,7	1	318700,1	10	64,0	19	1.1	16
Луганська*	750438,7	8	992,0	5	124941,5	6	84,9	14	1.9	13
Львівська	390842,4	10	533,6	7	222409,3	4	209,6	8	4.1	4
Миколаївська	800106,7	6	77,7	21	47158,4	7	69,7	18	0.5	22
Одеська	218138,4	15	11,3	24	9762,3	18	152,3	11	0.5	23
Полтавська	768695,9	7	3441,5	3	25602,0	13	166,6	10	2.1	11
Рівненська	294406,5	12	97,4	16	25317,9	14	56,8	22	6.8	2
Сумська	191483,8	16	245,4	12	30879,8	11	70,4	17	2.2	10
Тернопільська	19357,0	23	278,0	10	252,0	25	49,1	23	0.8	19
Харківська	705090,5	9	203,3	14	43541,6	8	263,1	5	1.0	17
Херсонська	69544,1	24	90,0	20	1007,9	22	63,8	20	0.9	18

Хмельницька	167313,2	17	305,1	9	7703,9	23	79,2	15	1.6	15
Черкаська	223466,4	13	698,6	6	2965,9	19	136,6	12	1.7	14
Чернівецька	63710,9	25	55,6	15	2611,4	24	37,0	25	2.9	9
Чернігівська	223159,4	14	107,3	23	10184,5	17	87,4	13	3.7	5
м. Київ	1755759,5	4	13.1	25	11021,6	16	214,2	7	0.2	25
Питома вага Одеської області %	0,99	-	0,01	-	0,08	-	2,9	-	0,86	-

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

** Регіональні показники. Статистична інформація. Держкомстат України // www.ukrstat.gov.ua

** Статистична інформація. Головне управління статистики в Одеській області // www.od.ukrstat.gov.ua

динамічних умовах (з урахуванням додаткових витрат, організаційних заходів, відкриття нових ресурсів, технічного прогресу тощо)» [2].

З розширенням видів та форм туризму можна стверджувати, що будь-яка територія має потенціал до організації рекреаційної діяльності та туризму [6].

За Любіцевою О. О. рекреаційно-туристичний потенціал є сукупною продуктивністю розвіданих природних ресурсів та культурних цінностей території, які можуть бути мобілізовані, використані з рекреаційною метою: з метою лікування, відпочинку, туризму (рис. 2.1.) [6].

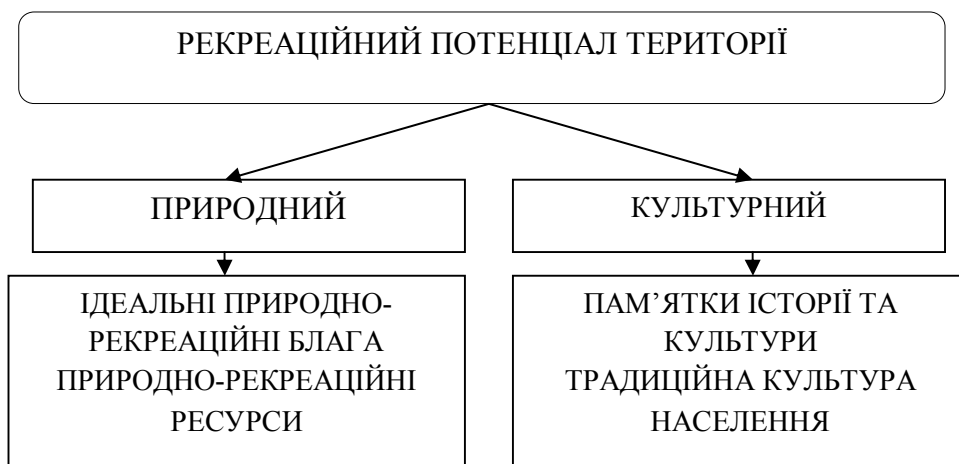

Рис. 2.1. Структура рекреаційного потенціалу

Природні рекреаційні ресурси є частиною природних ресурсів, а рекреаційна діяльність має чітку ресурсну орієнтацію [15]. Означені ресурси є передумовою формування та розвитку рекреації на певній території, формуючи умови для спеціалізації економіки регіону на рекреації та туристичній діяльності.

Природно-ресурсний потенціал являє собою загальну (сумарну) оцінку (бальну чи грошову) усіх наявних території видів ресурсів – мінеральних, земельних, водних, біологічних, рекреаційних, біосферних тощо.

За сумарним природно-ресурсним потенціалом, Одеська область займає 9-те місце серед 25 регіонів України (без врахування міст Києва та Севастополя) (табл. 2.4.). Сумарний природно-ресурсний потенціал області нижчий від загальноукраїнський і становить 73% від його рівня. Область виділяється багатими рекреаційними ресурсами (82% від середнього по Україні), проте бідна водними (62%) і лісовими (80%) ресурсами.

2.2. Кліматичні ресурси області та їх вплив на розвиток рекреації і туризму

Одеська область розташована на крайньому південному заході України і простягається на 250 км від моря на північ. На півдні і південному сході її територія омивається Чорним морем. Площа області - 33,3 тис. км² (5,5% території країни). Протяжність берегової лінії в межах області складає 300 км. До області належить острів Зміїний.

Область лежить у двох природних зонах: лісостепу і степу. Переважна більшість території розташована у степовій зоні, лише на північному заході – у лісостеповій. Природна рослинність більшої частини області – степова.

Таблиця 2.4

Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу
Одеської області [12]

Райони	Потенціал ресурсів, %					
	Мінеральні	Водні	Земельні	Лісові	Фауністичні	Природні рекреаційні
Область, всього	1,8	11,1	71,8	1,3	0,5	13,5
Ананьївський	1,5	3,6	86,7	4,9	0,5	2,8
Арцизький	4,4	7,0	84,9	0,5	0,8	2,4
Балтський	0,2	5,1	83,2	8,0	1,1	2,4
Б.-Дністровський	0,4	9,8	55,9	0,3	0,4	33,2
Біляївський	2,5	17,8	48,6	0,8	0,3	30,0
Березівський	4,5	1,4	87,4	0,4	0,4	5,9
Болградський	0,2	7,3	89,6	-	0,4	2,5
В. Михайлівський	0,1	1,6	95,2	0,9	0,4	1,8
Іванівський	0,1	1,0	63,1	0,6	0,4	34,8
Ізмаїльський	0,3	17,0	75,8	0,6	0,7	5,6
Кілійський	1,6	24,0	70,0	-	0,3	4,1
Кодимський	4,6	5,9	78,3	8,1	1,1	2,1
Комінтернівський	2,1	1,6	59,7	0,2	0,4	36,0
Котовський	16,1	5,5	67,1	4,8	0,7	5,8
Красноокнянський	4,5	4,8	87,1	1,3	0,8	1,5
Любашівський	0,1	5,9	89,4	1,0	0,6	3,0
Миколаївський	1,3	3,0	92,4	1,1	0,6	1,6
Овідіопольський	1,5	13,4	79,5	0,4	0,4	4,8
Роздільнянський	4,6	3,6	83,9	0,4	0,5	7,0
Ренійський	0,1	19,1	77,0	0,3	0,4	3,1
Савранський	3,9	7,4	76,2	9,8	0,8	1,9
Саратський	0,1	6,6	90,5	0,3	0,6	1,9
Тарутинський	0,1	1,4	95,3	0,8	0,6	1,8
Татарбунарський	0,1	23,6	68,3	0,2	0,3	7,5
Фрунзівський	0,1	4,8	91,6	0,1	0,4	3,0
Ширяївський	0,1	3,0	94,3	0,4	0,6	1,6

Північна частина області розташована у лісостеповій зоні України. Тут зустрічаються лісові ландшафти. З просуванням на південь з'являється більше степових видів, серед яких переважають трав'янисті (більше 90%), що пристосовані до умов середнього зволоження та посухи. Болотна рослинність (очерет, рогіз) є характерним елементом плавнів Дунаю та приозерної рослинності. Солонцева та солончакова рослинність представлена досить незначними площами.

Кліматичні показники безпосередньо впливають на види особливості розвитку рекреації і туризму. Для Одеської області характерний помірно континентальний клімат з недостатнім зволоженням, короткою м'якою зимою та тривалим спекотним літом.

Важливим аспектом є радіаційний режим, який визначається географічною широтою місцевості, характером атмосферної циркуляції та хмарністю. У теплий період року в регіоні переважає антициклональна погода, яка забезпечує ясну теплу погоду. Число годин сонячного сяйва зростає з 2120 на півночі області до 2339 на півдні (табл. 2.5) [19].

У теплий період року з травня по жовтень тривалість годин сонячного сяйва сягає 1678 в Одесі, що порівняно з південним узбережжям Криму (у Євпаторії – 1808 годин), є достатньо високим для розвитку геліотерапії. За сезонами року кількість сумарної сонячної радіації складає взимку 8-9%, навесні – 29-31%, влітку – 43-44%, восени – майже 18% річної норми.

Таблиця 2.5

Тривалість годин сонячного сяйва за метеостанціями Одеської області [19]

Станції	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
Одеса	70	80	143	208	277	305	349	322	250	175	69	60	2308
Болград	77	83	156	187	294	294	337	317	253	185	78	68	2282
Вилкове	72	82	147	198	269	310	351	327	260	177	80	66	2339

Взимку переважає розсіяна сонячна радіація. Для регіону характерні тривалі бездошові погоди з тривалістю 30-35 днів, у певні роки – до 85-108 днів, які супроводжуються посухами.

Погодні умови формує атмосферна циркуляція, яка визначає температурний режим та кількість опадів. З травня по вересень впливає на погодні умови регіону тепле сухе повітря Азорського максимуму.

Існують певні розбіжності у кліматичних характеристиках приморських та континентальних районів області. Море акумулює значну кількість тепла. У літній період року в Одесі та приморських районах

виникає бризова циркуляція, що знижує сухість повітря вдень та підтримує тепле повітря в нічний період доби (додаток А).

Влітку тривалість сонячного сьйва підвищує температуру повітря, яка досягає максимуму в липні-серпні). Середні місячні температури липня коливаються у межах +21...+23°C. Найбільш теплими є південно-західні райони області (Кілійський, Ізмаїльський, Ренійський). Взимку переважає нестійка похмура погода з частими відлигами і короткочасними похолоданнями, зі стійким сніговим покривом та оптимальними температурами нижче 0°C. Тривалість зими збільшується від 56 днів у районі Ізмаїла до 72 у Білгород-Дністровському та до 105-106 днів – на півночі області [11, 19]. Температури січня змінюються з -5 до -1,2°C з півночі на південь [19]. Річні суми опадів збільшуються з віддаленням від моря та зростанням висоти місцевості. Найбільша кількість опадів випадає у теплий період року, і носить зливовий характер. Середня кількість опадів коливається у межах 438-373 мм на рік [19]. Більшу частину року переважають вітри північного напрямку (північно-західні, північні, північно-східні), з повторюваністю від 36% (Любашівка) до 47% (Ізмаїл). Середня річна швидкість вітру 3,5-4,5 м/с, на узбережжі зростає до 4-6 м/с.

Більша частина Одещини розташована у Атлантико-континентальній степовій області помірного поясу, у межах якої виділяються західна і чорноморська підобласті. Північні райони віднесені до лісостепової підобласті Атлантико-континентальної лісової області. Лісостепова підобласть має пересічений рельєф з висотою 80-120 м, із значною часткою лісових масивів. Тривалість безморозного періоду триває 130-150 днів. Сніговий покрив тримається 48-55 днів, середня висота – 15-20 см. Західна степова підобласть має більш високі температури, часті посухи. Зростає кількість днів з низькою вологістю повітря (30%). Зима нестійка, нетривалі похолодання супроводжуються відлигами. Проте, на відміну від приморських районів, тривалість зими більша і значно нижчі показники температур.

І. В. Архіпова, В. І. Русанов розробили методику біокліматичної оцінки комфортності природного середовища, яку нами адаптовано для оцінки кліматичних умов Одеської області (табл. 2.6.) [2].

Чорноморська степова підобласть вузькою смугою (30-40 км) простягається уздовж моря. Клімат характеризується м'яким температурним режимом, підвищеними значеннями сумарної сонячної радіації, більшою посухою. Взимку, при незначних морозах (-5...-7°C), високій відносній вологості повітря та швидкості вітру 7-10 м/с спостерігається ефект вихолоджування, що аналогічний морозам при -15...-17°C. Через часті відлиги сніговий покрив нестійкий, а тривалість безморозного періоду - 166-208 днів.

Таблиця 2.6

Характеристики суворості температурно-вітрових поєднань

№	Показник	Одиниця виміру	Значення
Холодний період			
1	Середня температура січня	°С	3
2	Суворість погоди (індекс жорсткості погоди)	Бал	4
Теплий період року			
3	Середня температура липня	°С	3
4	Показник еквівалентно-ефективних температур	Дні	5
5	Тривалість днів сонячного сяйва	Дні	5
Увесь рік			
6	Тривалість періоду з опадами більше 1 мм	Дні	3
7	Число днів із сильним вітром більше 15 м/с	Дні	4
8	Число днів з відносною вологістю повітря більше 80%	Дні	4

Для визначення погодних умов у холодний період року (листопад-березень) було використано середні значення температури січня за метеостанціями, а також розраховано суворість погоди за Г. Бодманом (табл. 2.7.).

Таблиця 2.7

Індекс жорсткості погоди для січня за Г. Бодманом

Станція	Індекс жорсткості погоди	Шкала жорсткості погоди, S
Любашівка	2,7994	Помірно сувора зима
Сербка	2,7501	
Одеса	2,8952	
Білгород-Дністровський	2,4607	
Болград	2,8564	
Приморське	2,8188	
Вилкове	2,6728	

Для літнього періоду року (травень – вересень) було пораховано показники еквівалентно-ефективних температур, що для кінцевого

розрахунку перераховано за методикою І. В. Бутьєвої для нормальної ефективно-еквівалентної температури, для одягненої людини.

На основі показників та відповідних розрахунків було розроблену шкалу для бальної оцінки біокліматичних умов Одеської області (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Розрахунок шкал з кроком для бальної оцінки кліматичних умов області

Показник	Інтервали				Крок	
Середня t^0 січня	-2,46 і більше (3)		-2,47-3,72 (2)	-3,73 і менше (1)	1,26	
Суворість погоди	Менше 2 (4)	2,1-4 (3)	4,1-6 (2)	Більше 6 (1)	2	
Середня t^0 липня	21,0-21,73 (1)		21,74-22,47 (2)	Більше 22,47 (3)	0,73	
Показник НЕЕТ	13,6-14,1 (1)	14,2-14,7 (2)	14,8-15,3 (3)	15,4-15,9 (4)	Більше 15,91 (5)	0,5
Тривалість днів сонячного сяйва	Більше 38,2 (5)	38,1-36,1 (4)	36,0-34,0 (3)	33,9-31,9 (2)	Менше 31,8 (1)	2
Тривалість днів з опадами > 1мм	Менше 102,6 (3)		108-21-102-61 (2)		Більше 108,22 (1)	5,6
Число днів із сильним вітром	Більше 29,5 (1)		29,51-22,0 (2)	21,9-14,5 (3)	14,51 (4)	7,4
Число днів із відносною вологістю повітря > 80%	Менше 88,61 (4)		88,62-102,95 (3)	102,96-116,92 (2)	Більше 116,93 (1)	14,325

Спираючись на дані, отримані при розрахунку, можна стверджувати, що найбільш комфортні умови для розвитку рекреації влітку склались у Чорноморській степовій підобласті Атлантико-континентальної степової області помірного кліматичного поясу. Середні показники нормованих еквівалентно-ефективних температур (табл. 2.9) у м. Одеса у липні 21,1; у Білгороді-Дністровському - 20,7; у Приморському - 20,4; що в цілому відповідає комфортній категорії тепловідчуття. Найменші показники комфортності тепловідчуття характерні для лісостепової підобласті, де у липні в районі м. Любашівка показник 17,8.

Таблиця 2.9

**Бальна оцінка комфортності кліматичних умов (медико-біологічна оцінка)
Одеського регіону**

Кліматична під область	Станція / показник	1	2	3	4	5	6	7	8	Середнє значення
Лісостепова	Любашівка	1	3	1	1	1	1	1	2	1,375
Західна степова	Сербка	1	3	3	3	3	1	2	3	2,375
Чорноморська степова	Одеса	2	3	3	3	5	3	3	1	2,875
	Б.Дністровський	3	3	3	3	4	1	2	3	2,75
Західна степова	Болград	2	3	3	3	4	1	2	4	2,75
Чорноморська степова	Приморське	3	3	3	3	4	3	2	4	3,125
	Вилкове	3	3	2	2	3	5	2	4	3
Максимальна кількість балів		3	4	3	5	5	3	4	4	-

Отже, необхідно зазначити різні параметри кліматичних умов для розвитку рекреації та туризму. За особливостями термічного режиму територія Одеської області розташована у достатньо комфортних умовах, а характер впливу на організм відпочиваючих характеристик безморозного періоду, купального сезону та забезпеченості теплом визначається як щадний і сприятливий для організму.

2.3. Рельєф та водні ресурси

Важливим аспектом для розвитку рекреації і туризму є рельєф та його характеристики. Основу рельєфу Одеської області складають Подільська, Придніпровська, Південно-Молдовська височини та Причорноморська низовина, що входять до складу Східноєвропейської рівнини. Досить розповсюдженими є річкові долини та балки, особливо на відрогах височин. На узбережжі поширені пересипи, коси, стрілки, пляжі, штормові вали, що є наслідком лиманно-морської акумуляції при формуванні форм рельєфу. На узбережжі водних об'єктів поширені зсуви, розвинуті як на берегах лиманів, так і на морському узбережжі області.

Більшу частину області займає Причорноморська низовина. Найвищі ділянки низовини на півночі від 150-160 м поступово знижуються до 45-50 м на півдні. У рельєфі широко представлені балки та яри, долини річок, особливо Великого Куяльника, Тилігула, Дністра тощо. Між Дністром та Дунаєм простирається рівнина з висотами від 20-40 м до 150-160м, нахилена у бік моря та з півночі та південь. Приморська ділянка від Сухого до Хаджибейського лиману характеризується висотою поверхні 60-65 м і обривається до моря уступом під дією абразивних, акумулятивних процесів. У районі Тузловських лиманів характерні процеси акумуляції та формування пересипів і кіс.

На території Одещини протікає 225 річок (1100 маленьких річок, річечок та струмків), більше 20 озер і лиманів, біля 900 ставків, 16 водоймищ з обсягом води 60 млн. м³. Головні з них - Дунай (його Кілійське гирло), Дністер, Південний Буг. В заплавах Дунаю і Дністра є озера Кагул, Катлабуг, Саф'ян, Ялпуг та інші. В області 15 лиманів, найбільші з яких - прісноводний Дністровський і солоні: Куяльницький, Тилігульський, Хаджибейський, Шагани, Алібей.

Більшість річок області поки що не мають важливого значення для рекреаційно-туристичної діяльності. Гідрологічний режим малих річок характеризується нерівномірним річковим стоком: максимальний – на початку весни, влітку – річки можуть пересихати, зростає мутність та мінералізація води. Більшість річок відноситься до басейну Південного Бугу (Савранка, Кодима, Чичикля), Дністра (Ягорлик, Кучурган), Дунаю (Дракуля, Нерушай, Ялпуг). Частина річок відноситься до групи малих річок Причорномор'я, частина з яких впадає до лиманів: Тилігул, Великий та Малий Куяльник, Барабой, Хаджидер, Аджалик тощо.

Озера в Одеській області відносяться до заплавних, що сформувались поблизу річок, та до лиманно-лагунних. Заплавні озера розміщені поблизу Дністра та Дунаю, у затоплених гирлах приток (Ялпуг, Кагул, Катлабуг, Китай, Кучурган) (табл. 2.10). Усі озера витягнуті за напрямком течії відповідних річок та мають безпосередній зв'язок з Дунаєм і Дністром системою проток.

Таблиця 2.10

Основні відомості про Придунайські озера [11]

Назва	Площа, км ²	Довжина, км	Максимальна ширина, км	Максимальна глибина, м
Ялпуг	149,0	39,0	5,0	6,0
Кугурлуй	93,5	20,0	10,0	2,0
Кагул	90,0	25,0	8,0	7,0
Катлабуг	67,0	21,0	6,0	4,0
Китай	60,0	24,0	3,5	5,0
Саф'ян	8,0	-	-	1,2

На території Одеської області набули поширення лимани (табл. 2.11.). Добре вивченим є Куяльницький лиман, для якого характерні значні коливання рівня водного дзеркала. Солоність озер коливається, перевищуючи солоність Чорного моря. У Придунайських приморських озерах показник солоності може досягати 20-200‰, у Хаджибейському лимані – від 20 до 120‰, у Куяльницькому – 29-269‰. Дністровський лиман характеризується проникненням солоних морських вод та підняттям солоності з 9‰ у місці впадіння річки до 17‰ поблизу сполучення з морем.

Морфометричні характеристики основних приморських лиманів Одеської області [11]

Назва лиману	Площа, км ²	Мах ширина, км	Довжина, км	Мах глибина, м	Середня глибина, м	Солоність ‰
Сасик	195-232	11,0	35,0	3,3	1,9	11
Шагани	70-73	9,3	11,5	2,0	1,3	15
Алібей	93-101	7,6	18,4	2,5	1,2	14
Бурнас	24-27	3,5	9,6	1,6	1,0	17
Будацький	23-27	2,5	17,0	2,2	1,1	15
Дністровський	360-480	12,0	42,5	2,7	1,8	2
Сухий	15	3,0	8,5	14,0	5,3	14
Хаджибейський	40-116	3,5	40,0	17,0	4,0-6,8	22
Куяльницький	60-56	2,5	25,0-30,0	4,5	1,0-3,9	87
Тилігульський	150-170	4,5	55-80	21,0	3,0	13

Чорне море - внутрішнє море басейну Атлантичного океану, омиває береги України, Росії, Грузії, а також Румунії, Болгарії та Туреччини. Керченською протокою сполучене з Азовським морем, протокою Босфор з Мармуровим морем і протокою Дарданелли - з Середземним морем.

Площа 422 тис. км², загальний об'єм води 547 тис. км³, пересічна глибина 1271 м, максимальна - 2245 м. Довжина берегової лінії 4090 км. Протяжність Чорного моря між західними і східними точками близько 1167 км, між північною і південною - 624 км. Береги Чорного моря розчленовані мало, переважно гористі, урвисті. Північно-західні береги - від дельти Дунаю до Каркінітської затоки (у межах України низовинні). Найбільший півострів - Кримський, найбільші затоки (біля берегів України) - Каркінітська, Каламітська, Феодосійська, Ягорлицька, Джарилгацька. Островів мало (Зміїний, Березань, Джарилгач). Поширені намівні піщані коси (Кінбурнська, Тендрівська та інші) (табл. 2.11.).

У межах України у Чорне море впадають Дунай, Дністер, Південний Буг, Дніпро, які мають великий вплив на формування його водного балансу. Існування Чорного моря бере початок з океану Тетіс (30-40 млн. років тому), з якого утворювалися солоні Сарматське й Меотичне та прісне Понтичне моря. Сучасних рис Чорне море набуло 400-500 тис. років тому. Зв'язок із Середземним морем виник 100-150 тис. років тому (Карангатське море), припинився 18-20 тис. років тому (Новоевксинське опріснене море), встановився 7-5 тис. років до н.е. і існує донині. Є й інші припущення щодо виникнення Чорного моря.

На шельфі у північно-західній частині та південніше від Керченської протоки переважають черепашкові відклади і мули. На материковому схилі відслонюються корінні породи, біля його підніжжя - відклади підводних зсувів. Дно Чорного моря у межах западини вкрите вапняковим мулом та глинами.

Кліматичні умови Чорного моря визначаються положенням значної його частини в субтропічному поясі. Зима тепла і волога, літо сухе і жарке. Взимку бувають сильні штормові вітри північно-східного напрямку (крім південно-східної частини моря), пов'язані з проходженням циклонів, влітку переважають помірні південно-західні вітри. Температура повітря над акваторією моря у січні від 0°C, -1° до +8°C, у серпні +22°C, 4-25°C і вище. Пересічна кількість опадів зростає із заходу на схід від 200-600 до 2000 мм і більше.

На формування водних мас Чорного моря найбільший вплив має надходження вод з Мармурового моря у вигляді придонної течії та зустрічна поверхнева течія з Чорного моря. Швидкість обох течій приблизно однакова (0,6-0,8 м/с); протягом року у Чорне море надходить 170 км³ води, витікає 360 км³. Ці величини зазнають певних коливань, в цілому ж переважають чинники опріснення морських вод. Поверхневі води Чорного моря окрім пригирлових ділянок великих рік, мають солоність 14-18,3%, глибинні - 22,3-22,6‰ за рахунок солоних (до 35‰) вод з Мармурового моря. Пересічна солоність Чорного моря 21,8‰. Температура поверхневих вод влітку 4-24, +26°, у мілководних затоках +27, 4-29°, у центральній частині моря - до +22°. Пересічна температура поверхневих вод взимку 4-8, 4-9°, крім північно-західних і північно-східних частин, де у суворі зими море замерзає. Коливання температури спостерігається до глибини 150 м, нижче протягом року вона залишається практично сталою (4-8,6, 4-9,1°).

Значний вертикальний градієнт солоності і відповідно густоти вод Чорного моря утруднює переміщення глибинних і поверхневих вод і обмежує надходження кисню на глибину, чим пояснюється розшарування чорноморських вод й існування сірководневої зони. Загальний об'єм насичених сірководнем вод становить 87% (475 км³) від загального об'єму моря, що негативно впливає на його органічне життя.

Спостерігається порівняно високий вміст фосфатів азоту, мікроелементів та інших речовин, особливо у глибинних водах Чорного моря. У верхні шари (до 50-100 м) вони найчастіше надходять у січні-лютому, у травні-червні, з розвитком фітопланктону, їхній вміст різко зменшується.

Рослинний і тваринний світ зосереджений головним чином у поверхневому шарі Чорного моря, оскільки на глибині 200 м і нижче води перенасичені сірководнем, тут розвиваються лише анаеробні бактерії.

Всього у Чорному морі нараховується понад 660 видів рослин та понад 2 тис. видів представників тваринного світу. Промислове значення мають хамса, ставрида, шпроти, кефаль, камбала, деякі водорості (філлофора, цистозира, зостера тощо) та безхребетні (мідії, креветки, устриці). У північно-західній частині моря зосереджене філофорне поле Зернова.

Інтенсивне освоєння морського узбережжя, зарегулювання річкового стоку, скидання дренажних вод із зрошуваних масивів зумовлюють погіршення екологічної ситуації в басейні Чорного моря. У північно-західній частині Чорного моря, біля берегів України, бувають замори, змінюється видовий склад морських організмів, зростає біомаса фітопланктону і окремих видів зоопланктону. Наприклад, спостерігається розмноження медузи аурелії та інфузорії мезодініум; різко скоротилося поголів'я дельфінів, практично зникла пеламіда і скумбрія та інші традиційні для Чорного моря риби. Потребує охорони філофорне поле Зернова.

У пригирлових ділянках річок морська вода має солоність 6-7‰, з максимальною температурою води влітку до +25+27°C, взимку до -4°C. Поверхнева морська вода має літні температури +12-26°C, солоність 10-18,5‰.

Купальний сезон триває з середини травня до середини вересня. Середня місячна температура води у травні складає +14,6°C, у липні та серпні +22,5°C, у вересні +17+18°C. Добові коливання температури води зазвичай не перевищують 2,5-3°C, що формує сприятливі умови для купання у максимально можливі години доби. Дисконфортна температура (7-10°C) встановлюється у середньому 1-3 дні на місяць під дією згінних північних, північно-західних, західних вітрів. При тривалих згонах виникає холодна течія («холодильник»), що має прозору солону воду із значною концентрацією медуз та не сприяє комфортним умовам для рекреації.

Найбільш цінним ресурсом для кліматолікування, таласотерапії є наявність пляжів, які можна використовувати для рекреаційних цілей у теплий період року (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Структура пляжів Чорноморського узбережжя Одеської області [22]

Регіон	Довжина пляжів, км			Довжина пляжів, усього, км	Загальна довжина берегової лінії, км
	Шириною до 10 м	Шириною 10-25 м	Шириною понад 25 м		
Одеська область	30	30	110	170	300

Через процеси трансгресії та регресії (наступу та відступу) Чорного моря узбережжя має цілу низку особливостей: затоплені ділянки річок, що

сьогодні є лиманами; піщано-черепашникові відмілини, представлені косами, стрілками, пересипами. Більшість берегів області є абразивними, швидкість абразії на деяких ділянках сягає 20,-2,5 м/рік. Абразивно-обвальні кліфи характерні для ділянки біля Дністровського лиману, де швидкість руйнування берегів сягає 6 м/рік.

Довжина абразивних берегів сягає 70 км, з них – 35 км відповідають абразивно-обвальним та зсувним, де є необхідність берегоукріплювальних робіт. Акумулятивні ландшафти переважають на морській ділянці дельти Дунаю (довжина до 102 км). Абразивно-обвальний тип берегів знаходиться між лиманами Бурнас та Будаки, Дністровським та Сухим та фрагментарно східніше Одеської затоки. Висота берега коливається від 7-8м до 25-30м із півдня на північний схід. Абразивно-обвальні кліфи у підніжжя мають пляжі ширину не більше 22-25 м, висоту у тилівій частині до 1,6 м та крутизну 0,16-0,0041м. Найбільш широкі пляжі розташовані південно-західніше Грибівського лиману (низини долини р. Барабой), а також у районі мису Бурнас. На абразивних ділянках пляжі незначні, складаються з піщаних наносів з домішкою черепашнику, а між Сухим та Тилігульським лиманами – з домішкою вапнякової гальки та гравію.

Вузькі та невисокі пляжі не захищають береги від абразії, тому тут характерні процеси руйнування пляжів з різною швидкістю. Найбільші темпи руйнування характерні для мису Бурнас (до 6 м/рік), північніше мису - до 1 м/рік біля с. Курортне. Північніше Дністровського пересипу обвальні кліфи Грибівського лиману відступають до 1,5-2 м/рік; у районі Санжійки – на 1,2-1,5 м/рік. Поблизу Одеси зсувові кліфи відступають до 0,5-1,0 м/рік.

Між Хаджибейським, Куяльницьким та Тилігульським лиманами розвинуті переважно зсувові береги. Зсувові береги мають темпи розмиву зі швидкістю 0,3-0,5 м/рік. Такі береги розмиваються у підніжжя, а потім з утворенням кліфи та зростання крутизни схилу верхня частина берегового обриву переміщується углиб плато до 20-30 м.

Швидкість від ступання зсувних берегів Одеської затоки (від мису Ланжерон до Північно-Одеського) коливається у широких межах. У районі с. Фонтанка сягає 0,8 м/рік; поблизу Чабанки 1,1 м/рік, поблизу Сичавського лиману – 1,22 м/рік; західніше Григорівського лиману – 1,14.

Береги Дунайської дельти акумулятивні, з широким мілководдям (до 2-3км), із значною кількістю кіс, стрілок, з достатньо порізнаними берегами.

Для рекреації використовуються акумулятивні, абразивно-зсувові, абразивні та прибережні вододільні місцевості приморського абразивно-акумулятивного ландшафту (табл. 2.13).

Найбільш цінні пляжі розташовані в акумулятивних місцевостях пересипів та кіс, де берегова лінія стійка та висувається убік моря (Лузанівка, Кароліно-Бугаз, північно-східна частина Будацького пересипу,

Жебріянська коса, пересип Тилігульського лиману). Рекреаційне урочище Лузанівка займає крайню східну частину пляжів та еолову зону Одеського пересипу і об'єднане з ним корінне плато поблизу Крижанівки. Піщаний пляж має мілководдя та ширину більше 100м. Пересип поблизу Крижанівки є перспективним для побудови санаторно-курортних та оздоровчих комплексів.

Акумулятивна місцевість Кароліно-Бугаз-Затока знаходиться на пересипу Дністровського лиману. Її північний схід займає пляжну терасу поблизу с. Кароліно-Бугаз, на південному заході об'єднується із пересипом лиману Будаки. Берег моря на цій ділянці стабільний, ширина пересипу у центрі 40-50 м, на околицях – збільшується до 500-700 м.

Таблиця 2.13

Пляжні ресурси Одеської області [13]

Район, територія міста	Загальна довжина берега	Довжина пляжів, км			Береги іншого призначення, км
		у тому числі пляжі:			
		Придатні для рекреації	Вибірково придатні для рекреації	Не придатні для рекреації	
Комінтернівський	52	30	4	15	3
Одеса	44	35	-	-	9
Овідіопольський	28	18	3	5	2
Білгород-Дністровський	46	36	3	5	2
Татарбунарський	118	56	11	49	2
Кілійський	106	-	-	50	56
Разом по області	394	175	21	124	74

Сприятливою для рекреації є також ділянка пересипу лиману Будаки (Шаболатський). У районі Жебріянської коси та бухти пляжі складаються з дрібного піску та черепашнику шириною до 300-500 м, з поступовим рухом убік моря. Коса має довжину 3 км, море мілке, температурний режим завдяки природній перепоні вищий, ніж для Білгород-Дністровських та Одеських рекреаційних районів.

Пляжі пересипу Тилігульського лиману широкі (до 4 км), із значною зоною мілководдя, частина – заболочена та зайнята очеретом, що знижує рекреаційну цінність.

Одеська ділянка пляжів завдяки берегоукріплювальним роботам має достатньо позитивні морфологічні характеристики. Комфортність пляжів пов'язана із штучно намитими ділянками шириною 50-70м, безпека купання пов'язана з хвилеломами та траверсами, що забезпечують рівне піщане дно з поступовим зростанням глибини моря.

Л. М. Донченко з доповненнями І. Г. Смирнова [18] пропонують розраховувати потенціал морської пляжної зони визначати за наступним алгоритмом:

1. Вираховується показник забезпеченості берегової лінії пляжами:

$$Z_{\text{п}} = \frac{L_{\text{п}}}{L_{\text{заг}}}, \quad (2.1)$$

де $Z_{\text{п}}$ – забезпеченість пляжами (м/км), $L_{\text{п}}$ – довжина пляжів, м; $L_{\text{заг}}$ – загальна довжина берегової лінії, км.

2. Обчислюється показник максимально можливої місткості пляжів:

$$M_{\text{п}} = \frac{L_{\text{п}}}{C_{\text{н}}}, \quad (2.2)$$

де $M_{\text{п}}$ – максимально можлива одноразова місткість пляжів, осіб; $C_{\text{н}}$ – санітарна норма довжини пляжу на одну особу (0,2 м/особу), $L_{\text{п}}$ – довжина пляжів, м.

3. Визначається показник ступеня використання пляжних ресурсів:

$$B_{\text{п}} = \frac{M_{\text{р}}}{M_{\text{п}}}, \quad (2.3)$$

де $B_{\text{п}}$ – ступінь використання пляжних ресурсів організованими туристами, %; $M_{\text{р}}$ – місткість рекреаційних підприємств, осіб; $M_{\text{п}}$ – максимально можлива одноразова місткість пляжів, осіб.

4. Показник максимально можливої місткості пляжів за рік:

$$M_{\text{мр}} = M_{\text{п}} \cdot T, \quad (2.4)$$

де $M_{\text{мр}}$ – максимальна місткість пляжів за рік, осіб/день; T – тривалість періоду зі сприятливими погодними умовами для відпочинку, днів; $M_{\text{п}}$ – максимально можлива одноразова місткість пляжів, осіб.

5. Показник максимального туристичного потоку за рік:

$$P_{\text{мр}} = \frac{M_{\text{мр}}}{T_{\text{ст}}}, \quad (2.5)$$

де $P_{\text{мр}}$ – максимальний туристичний потік за рік, осіб; $T_{\text{ст}}$ – середня тривалість туру, днів [40].

Розрахуємо потенціал морської пляжної зони Одеського регіону на основі методики Л. М. Донченка та І. Г. Смирнова [18]. Показник забезпеченості берегової лінії пляжами (формула 2.1) Одеської області складає:

$$Z_{\text{п}} = \frac{170000 \text{ м}}{300 \text{ км}} = 566,7 \text{ м/км}. \quad (2.6)$$

Одноразова місткість пляжів Одеської області складає:

$$M_{\text{п}} = \frac{170000 \text{ м}}{0,2 \text{ м/особу}} = 850000 \text{ осіб}. \quad (2.7)$$

Показник ступеня використання пляжних ресурсів враховує місткість рекреаційних підприємств і максимально можливу одноразову місткість пляжів. Показник ступеня використання пляжних ресурсів складає:

$$B_{\Pi} = \frac{62444}{850000} \times 100 = 7,34\% \quad (2.8)$$

Максимально можлива річна місткість пляжів розраховується із врахуванням сприятливого для купання та літніх рекреаційних занять періоду, що складає приблизно 110 днів. Визначимо показник максимально можливої річної місткості пляжів Одеської області:

$$M_{\text{мр}} = 850\,000 \times 110 = 93\,500\,000 \text{ людино-днів.} \quad (2.9)$$

Середня тривалість перебування відпочиваючих у спеціалізованих закладах розміщування складає 14,7 днів у підприємствах – юридичних особах та 5,5 днів у спеціалізованих підприємствах, що належать фізичним особам. Кількість осіб, що перебували у спеціалізованих засобах розміщування Одеської області у 2013 році склала 202375 осіб. Отже,

$$P_{\text{мр}} = \frac{93\,500\,000}{14,7} = 6\,360\,544 \text{ осіб} \quad (2.10)$$

Показник 6,36 млн. осіб за рік вказує, що саме таку кількість відпочиваючих у спеціалізованих засобах розміщування може прийняти у рік Одеський регіон з метою оздоровлення та використання пляжної зони.

2.4. Бальнеологічні ресурси

У межах області сформувалися три курортно-рекреаційні райони – Одеський, Білгород-Дністровський та Татарбунарський. Функціонують курорти: Одеса, Куяльник, Кароліно-Бугаз (в Одеському рекреаційному районі), Білгород-Дністровський, Сергіївка, Лебедівка, Затока (в Білгород-Дністровському), озеро Сасик (в Татарбунарському) та інші.

Лікувально-діагностичний процес і організація відпочинку у закладах санаторно-курортного господарства здійснюється на основі природних та преформованих чинників. Бальнеологічні чинники включають ванни, пиття мінеральних вод, лікувальні грязі. Крім цього, фізіотерапевтичні чинники санаторно-курортного лікування включають електромагнітну, променеву і вібраційну дію.

В межах території Одеської області розташовано кілька провінцій з мінеральними водами: азотні різного іонного складу (термальні), хлоридні, натрієві і кальцієво-натрієві – у центральній частині області, на півночі – сульфатні різного катіонного складу та гідрокарбонатно-сульфатно-хлоридні натрієві, у південній частині – метанові та азотно-метанові (гідрокарбонатно-хлоридні натрієві, кальцієві та магнієво-кальцієві) (табл. 2.14) [23].

Даний тип мінеральних вод об'єднують у групу мінеральних вод без специфічних компонентів та властивостей. Метанові та азотно-метанові хлоридно-гідрокарбонатні натрієві води з мінералізацією 3,0 г/дм³

поширені в районі курортів Сергіївка, Затока та Приморське. Розташовані на глибині 200-300м у вапнякових породах (табл. 2.14).

Крім цього, наявні бромні мінеральні води, що вміщують не менше 25,0 мг/дм³ броду із загальною мінералізацією до 10,-15,0 г/дм³ (табл. 2.15). бромні води приурочені до пісків та алевролітів палеогену, у середньому на глибині до 550 м. Мають хлоридний натрієвий склад і мінералізацію до 23,0 г/дм³ з вмістом броду до 52,0 г/дм³.

Мінеральні води Куяльницького родовища безбарвні, слабосолонуваті, без специфічних запахів, мало мінералізовані.

Таблиця 2.14

Родовища лікувальних вод без специфічних компонентів та властивостей [10]

Найменування та розташування родовища	Споживач	Експлуатаційні запаси мінеральних вод, м ³ /добу	Видобуток, м ³ /добу	Формула сольового складу. Вміст (при наявності) специфічних компонентів, м ² /дм ³	Призначення: Бальнеологічні (БЛ), лікувальні питні (ЛП), столово-лікувально-питні (СЛП)
Одеське-2, м. Одеса	«Лермонтовський», «Фонтан», «Аркадія», ім. Горького	2272,0	396,0	$M_{12,1-13,5} \frac{Cl_{94-95}}{Na_{84-86}}$ $M_{13} \frac{Cl_{94-96}}{Na_{83-85}}$	ЛП
Куяльницьке, 13 км на північ від Одеси	Завод розливу	834,0	31,0	$M_{3,4} \frac{Cl_{74}HCO_3 1250412}{Na_{81-87}}$	ЛП
		551,0	139,3	$M_{13,4-13,6} \frac{Cl_{94}}{Na_{82-88}}$ T=14°C	БЛ
Сергіївське, 18 км на південь від Білгорода-Дністровського	Курорт Сергіївка	354,0	н.в.	$M_{3,4} \frac{Cl_{79-84}HCO_3 11-15}{(Na+K)_{85-90}Mg_{7-12}}$ 4,0	ЛП

Основними медичними показаннями приймання лікувальної води даного родовища є:

- функціональні захворювання шлунка і двадцятипалої кишки;
- хронічні гастрити;
- хронічні гепатити тощо [8].

Бромні мінеральні води спричиняють болезаспокійливу дію, сприяють покращенню кровообігу, нормалізації функцій центральної

нервової системи, щитовидної та інших ендокринних залоз, обміну речовин. Використовуються для ванн (загальних та місцевих), купання у басейнах, зрошенні, кишкових промиваннях, компресах, застосовуються для електрофорезу, для питного лікування.

Медичні показання стосуються лікування захворювань серцево-судинної та нервової систем, опорно-рухового апарату, шлунково-кишкового тракту, гінекологічних, шкірних, ендокринних та інших захворювань.

Мінеральна вода «Одеське-1» мало мінералізована, сульфатно-гідрокарбонатно-хлоридна натрієва. Основними показаннями є лікування вірусних гепатитів, токсичних гепатитів, хронічної виразки шлунка [8].

Таблиця 2.15

Родовища бромних мінеральних вод на території Одеської області [10]

Найменування та розташування родовища	Споживач	Експлуатаційні запаси мінеральних вод, м ³ /добу	Видобуток, м ³ /добу	Формула солявого складу. Вміст (при наявності) специфічних компонентів, м ² /дм ³	Призначення: Бальнеологічні (БЛ), лікувальні питні (ЛП), столово-лікувально-питні
Одеське-1	Санаторій «Примор'я», «Росія»	173,0	н.в.	Br ₁₇₀ M _{96,27} <u>Cl₁₉₉</u> T ₃₅ – 45°C (Na+K) ₅₆ Ca ₃₆	БЛ
Сергіївське	Курорт Сергіївка	375,0	н.в.	Br ₄₈₋₆₂ M _{22,9-25,6} <u>Cl₁₉₅₋₉₈</u> T ₁₇ – 19°C (Na+K) ₈₄₋₈₇ Mg ₈₋₁₁	БЛ
Кароліно-Бугазьке	Курорт Кароліно-Бугаз	1800,0	н.в.	Br _{20,0-33,0} M _{13,7-15,97} <u>Cl₁₉₄₋₉₅</u> T ₂₄ °C (Na+K) ₈₅₋₈₆	БЛ

Також лікувально-столові води на території області пов'язані з родовищем «Чабанка», що характеризуються як слаболужні, холодні, малої мінералізації, а показаннями до приймання води є хронічний гастрит, холецистит.

У районі Ленселища є родовище «АкваЛібра» - холодні слабо лужні води, малої мінералізації, які також лікують гастрит, холецистит, хронічний гепатит.

Важливою складовою бальнеологічних ресурсів також є лікувальні грязі (пелоїди) (табл. 2.16).

На території Одеської області поширені мулові сульфідні лікувальні грязі приморського підтипу, які використовуються для лікувальних цілей у вигляді ванн, аплікацій тощо. Родовища лікувальних грязей переважно приурочено до лиманів та озер Дунай-Дністровської групи. Грязі Одеського регіону активно використовуються для лікувальних цілей. Курорт Сергіївка використовує грязі Будацького, курорт Куяльник – Куяльницького лиману. Донні відкладення Куяльницького лиману переважно складаються з мулу, піску, глини. Лікувальні грязі (чорний та темно-сірий мул) займає центральну, глибоководну частина лиману, прибережні ділянки складені пісками, глинами і зеленувато-сірими мулами. Грязьове поле поблизу с. Красносілка становить 3,4 км, у північній частині лиману – до 1 км, потужність чорного мулу складає 0,29 м, темно-сірого – 0,16 м. Максимальна потужність грязей у районі колишніх соляних промислів (чорного мулу – 0,4-0,6 м, темно-сірого – 0,7-0,8 м), у районі с. Красносілки досягає 1,0 м. Лікувальні грязі лиману слабосульфідні високо мінералізовані, хлоридні магнієво-натрієві мулові. Мають значну в'язкість, зволоженість складає 14-57%. Ропа і грязьовий розчин є високомінералізованими хлоридними магнієво-натрієвими водами з мінералізацією 85-95 г/л.

Таблиця 2.16

Лікувальні грязі Одеського регіону [11]

Назва водного об'єкту	Площа грязьових покладів, км ²	Середня потужність шару грязі, м	Максимальна потужність шару грязі, м	Балансові запаси грязі, м ³
Тилігульський лиман	48,1	0,48	0,8	11 200 000
Куяльницький лиман	53	0,45	1,0	15 300 000
Хаджибейський лиман	76,8	0,37	0,7	11 000 000
Будацький лиман	19,37, у т.ч.			4 190 000
	Будацькі поклади: 16,7	0,2	0,35	3350000
	Шаболатські поклади: 2,62	0,32	0,75	840000
Бурнас оз.	-	0,1	0,6	3200000
Алібей оз.	-	0,1	0,6	16900000
Шагани оз.	-	0,1	1,2	14600000

Хаджибейський лиман характеризується слабко лужними грязями з рН 7,45-8,00, з високою вологомісткістю, з вмістом води 65-75%, з високим вмістом сірководню. Склад ропа та грязьового розчину складають

хлоридні магнево-натрієві води з мінералізацією 5,4-5,8 та 10,0-12,0 г/л [11].

Приморські мулові сульфідні грязі характеризуються значним вмістом сульфідів, чорним та темно-сірим кольором з високою мінералізацією грязьового розчину (20 г/л і більше). Муловим сульфідним грязям властиві бактерицидні, адсорбуючі характеристики, здатність знищувати патогенну флору.

2.5. Біологічні ресурси

Значне місце у флорі області належить водній рослинності. Вона представлена невикоріненими вільноплаваючими, викоріненими зануреними, викоріненими з плаваючими листками та повітряководними формами. Зазвичай зустрічаються тостера (морська трава), рдест, філофора (червона водорість), харові та інші водорості. В товщі води також численні дуже дрібні одноклітинні водорості (фітопланктон). Особливо розвинені діатомові водорості та динофлагеланти.

Область має велику кількість рослин, в тому числі рідкісні, які занесені до Червоної книги України. Тут охороняються, зокрема, сальвінія плаваюча, водяний горіх плаваючий, плавун щитолістий, меч-трава болотна, альдрованда пухирчаста, зозулинець болотний, коручка болотна і чемерицеподібна, білоцвіт літній, гвоздика бессарабська, ковила дніпровська, золотобородник цикадовий тощо.

Фауна Одеської області різноманітна і представлена 1500 видами безхребетних та більше 400 видами хребетних тварин.

Найчисельнішою та найважливішою як в природоохоронному, так і екологічному плані групою хребетних тварин області є птахи. Зареєстровано більше 320 видів птахів. Серед земноводних найбільш чисельними є озерна та їстівна жаби, звичайна квакша та дунайський тритон, а серед плазунів – болотна черепаха, звичайний вуж (табл. 2.17).

Із ссавців особливий інтерес викликає єдиний представник ластоногих Чорного моря – тюлень-монах, окремі особини якого траплялися в українській частині дельти Дунаю на території заповідника. У Чорному морі розповсюджені популяції дельфінів (афаліна, білобочка, азовка). Із навколоводних звірів – мешканці прісних водойм: інтродуковані ондатра та єнотоподібний собака, а також рідкісні «червонокнижні» – горностай, річкова видра, європейська норка.

Іхтіофауна річок різноманітна. В річках і озерах водяться лящ, судак, сом, щука, сазан, окунь; розводять товстолобика, білого амура, сазана. В акваторії Дунаю зустрічаються види риб, занесені до Європейського Червоного списку: шип, атлантичний осетер, чорноморський та дунайський лосось, умбра, чоп великий та малий, стерлядь, вирезуб, пічкур

Види флори і фауни, що охороняються [4]

	2011	2012	2013
Загальна кількість видів флори на території регіону, од.	2511	2511	2511
% до загальної чисельності видів України	10	10	10
Види флори, занесені до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція), од.	18	18	18
Види флори, занесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), од.	4	4	4
Загальна кількість видів фауни на території регіону, од.	521	521	521
% до загальної чисельності видів України	63	63	63
Види фауни, занесені до Червоної книги України, од.	135	135	135
Види фауни, занесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), од.	59	59	59
Види флори, занесені до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція), од.	160	160	160
Види, занесені до додатків Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція, CMS), од.	282	282	282
Види, що охороняються відповідно до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA), од.	93	93	93
Види, що охороняються відповідно до Угоди про збереження кажанів в Європі (EUROBATS), од.	10	10	10

дунайський довговусий, шемая дунайська, йорж смугастий, білуга (найбільша серед риб, що мешкають в прісних водах). З промислових видів найціннішими є осетрові та дунайський оселедець.

2.6. Екологічна ситуація

Спектр екологічних проблем, що потребують вирішення, наступний:

- збереження земельних ресурсів (боротьба з наслідками водної та вітряної ерозії; ґрунтовими зсувами; підтопленням населених пунктів);
- оздоровлення екологічного стану басейнів річок Дунай і Дністер, котрі є основними джерелами водопостачання Одещини;
- проблема утилізації відходів, в тому числі непридатних для використання хімічних засобів захисту рослин;
- вирішення проблем щодо збереження й відтворення водних ресурсів, зокрема озера Сасик, Придунайських озер, малих річок;

– зниження інтенсивності забруднення атмосферного повітря шкідливими речовинами;

– розширення мережі природно-заповідного фонду.

Майже всю прісну воду Одещини дають річки: Дунай – 40%, Дністер – 47%. Взагалі, з охороною і раціональним використанням водних ресурсів склалося важке становище. Можна виділити наступні проблеми:

1. Низька забезпеченість області прісними водними ресурсами та підземними водами створює напруженість у водопостачанні населення. Централізованим водопостачанням охоплено 57% сільських населених пунктів, у 83% з них вода не відповідає вимогам державного стандарту. У 124 населених пунктах (17-ти районах області) користуються довізною водою. Низька якість питної води спричиняє погіршення стану здоров'я населення. Будівництво водопровідної мережі проводиться низькими темпами.

2. Основними джерелами питної води області є річки Дунай та Дністер. Оскільки на території області розташовані тільки пониззя цих річок, господарська діяльність в їх басейнах призводить до погіршення якості води, ускладнює водопостачання населення. Особливо це стосується водопостачання Одеської агломерації, в яку входить майже 1,5 млн. населення. Вода Дністра містить високі концентрації нітритів, фосфатів, заліза, міді, хрому, нафтопродуктів, кальцію.

3. Спостерігається забруднення підземних вод пестицидами, нітратами та нітритами, що потребує додаткових коштів на доочистку води. Разом з цим відбувається значне спрацювання підземних горизонтів, виснаження запасів підземних вод, які забезпечують водою майже половину населення області.

4. В області майже 80% очисних споруд перебувають у незадовільному технічному стані. Через фінансові труднощі не здійснюється або здійснюється частково будівництво та реконструкція каналізаційних мереж і очисних споруд в населених пунктах області, зокрема в Ширяєво, Фрунзівці, Болграді, Рені, Кілії, Вилкове, Кодимі, Балті, Ананьєві, Саврані, Любашівці, Теплодарі та ін. Проблема забруднення водних ресурсів під впливом скиду неочищених та недостатньо очищених стічних вод в області загострюється.

5. Деградують цінні в лікувальному відношенні причорноморські лимани: Куяльницький, Хаджибейський, Будацький. Особливу тривогу викликає Куяльницький лиман, в якому лікувальні грязі визнані еталонними за їх лікувальними властивостями, а на березі лиману розташований курортний комплекс міжнародного значення. Тилігульський лиман теж потребує покращення екологічного стану.

Наявність перевищень нормативних показників якості води в р. Турунчук на межі області з Молдовою свідчать, що джерела забруднення

р. Дністер знаходяться за межами області. Джерелами забруднення Дністровського лиману залишаються скиди господарсько-побутових стічних вод каналізаційних очисних споруд ряду населених пунктів (м. Білгород-Дністровського, с. Затока, смт Овідіопіль) та річка Дністер.

В області налічується майже 5700 артезіанських свердловин та шахтних колодязів. Майже 10% наявних свердловин знаходяться в незадовільному стані, підлягають ремонту або тампонажу.

Найбільш забрудненою залишається морська вода в межах м. Одеси, де зосереджено найбільше антропогенне навантаження, а гідрологічні властивості Одеської затоки не забезпечують достатнього самоочищення морської води.

За останні роки не покращився і санітарний стан води Дністровського лиману, в якому відмічаються високі рівні як хімічного, так і мікробного забруднення протягом всього року. Найгірші показники якості води лиману зафіксовані в районі каналізаційних очисних споруд м. Білгород-Дністровського. Наближуючись до Чорного моря, створи мають дещо нижче забруднення.

На відміну від Дністра, річка Дунай більше потерпає від промислового забруднення. Це підтверджується частішими визначеннями солей важких металів, особливо заліза, марганцю, цинку і кадмію, незначними перевищеннями показників окислюваності та помірним бактеріальним забрудненням. Стан якості води в придунайських озерах також нестабільний.

Катастрофічний стан вод Чорного моря є наслідком значного перевищення обсягу забруднень, що надходять до них, над асиміляційною здатністю морських екосистем. Основними джерелами забруднення є: стоки річок, стічні води з точкових та дифузних берегових джерел, морські транспортні засоби.

З метою запобігання забрудненню водних джерел та поліпшення екологічної ситуації в області, необхідно здійснити низку організаційно-технічних, технічних та науково-технічних заходів, зокрема:

- будівництво нових та реконструкція існуючих очисних та каналізаційних споруд;
- впровадження нових технологій очищення стічних вод;
- створення прибережних смуг і водоохоронних зон річок та водойм, зон санітарної охорони об'єктів питного водопостачання;
- розвиток та реалізація існуючої нормативно-правової бази тощо.

Стан флори області залежить від комплексу природних умов та антропогенного впливу. Рослинний світ Одеської області зазнає значного негативного впливу від діяльності людини. Мають місце такі проблеми, як засмічення, вирубка лісів, чисельні пожежі. Причинами виникнення та розповсюдження лісових пожеж поряд з екстремальними погодними

умовами є проведення населенням масових випалювань сухого травостою біля доріг, на яругах і балках, а також неповне забезпеченням протипожежною технікою, радіо- та телефонним зв'язком, паливними матеріалами, автотранспортом.

Тривалий і високий ступінь господарського освоєння території, значний рівень розораності земель обумовлюють зміну природного стану рослинного світу. Головними чинниками, що негативно впливають на стан лісів, їх протиерозійну, гідрологічну, кліматичну функцію, є характерні для області посухи, вітри, недостатня забезпеченість прісною водою, неконтрольований випас худоби. Ліси, які знаходяться у підпорядкуванні агропромислового комплексу, захисні насадження вздовж залізничних та автомобільних шляхів використовуються без належного регулювання та відтворення, тому їх стан незадовільний, значна частина пошкоджена самовільними рубками. Степові трав'яні екосистеми у незміненому стані збереглися лише на схилах лиманів, ярів, балок. Деякі з них охороняються в заказниках, але більшість охороною не охоплена, через що їх стан незадовільний.

Основними напрямками в сфері охорони, використання та відтворення рослинних ресурсів мають стати:

- вдосконалення законодавчої та нормативної бази щодо охорони, використання та відтворення рослинного світу;
- здійснення заходів щодо запобігання техногенним процесам, які негативно впливають на об'єкти рослинного світу;
- впорядкування збору дикорослої рослинної сировини підприємствами, установами, організаціями та громадянами;
- розробка і затвердження Правил збирання технічної, лікарської, харчової сировини дикорослих рослин;
- запровадження дозвільної системи на використання об'єктів рослинного світу та введення плати за спеціальне використання рослинних ресурсів.

Природно-заповідний фонд області складає 125 об'єктів загальною площею 98,9 тис. га, що становить 4,6% заповідності проти середнього по Україні – 3,95% (табл. 2.18 і 2.19).

В області розташований заповідник Дунайські плавні, який лежить у пониззі Кілійського гирла Дунаю, займає частину островів і акваторії Чорного моря. Пам'ятками природи є Михайлівський яр і Одеські катакомби.

Наукову і естетичну цінність має флористична колекція ботанічного саду Одеського університету (Додатки Б і В).

Об'єкти ПЗФ загальнодержавного значення:

- Дунайський біосферний заповідник (46402,9 га);
- 1 зоологічний парк (6,5 га);

- 1 ботанічний сад (16,0 га);
 - 8 заказників (загальна площа 11913,0 га);
 - 1 парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва (49,0 га);
 - 2 пам'ятники природи (загальна площа 10,17га).
- Разом: 14 об'єктів загальною площею 58397,57 га.

Таблиця 2.18

Розподіл площі ПЗФ України за категоріями станом

Категорія	Площа	
	тис. га	% від загальної площі
Природні заповідники	210,54	5,14
Біосферні заповідники	252,15	6,43
Національні природні парки	1215,80	31,00
Заказники	1351,99	34,47
Пам'ятки природи	28,78	0,73
Регіональні ландшафтні парки	758,55	19,34
Заповідні урочища	95,69	2,44
Штучно створені об'єкти	17,35	0,44
Всього	3921,86	100

**Іваненко Є.І. Аналіз розміщення природно-заповідного фонду України: підхід, стан, проблеми / Український географічний журнал - 2013, № 3.-С. 64-69.*

Щодо території Одеської області, то тут під різними формами заповідання зайнято тільки 4,6 % території (табл. 2.18). За стандартами ЄС цей показник мінімально повинен складати 10%, а максимального – 15-20% від площі країни. Мінімальних стандартів на даний момент дотримуються тільки чотири області України.

На Одеську область припадає п'ята частина площі біосферних заповідників країни (Дунайський і Чорноморський), а кількість заказників – незначна, зважаючи не те, що заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва залежно від їх екологічної і наукової, історико-культурної цінності можуть бути загальнодержавного або місцевого значення [5]. Цим вже скористалися Дніпропетровська і Тернопільська області, в яких заказників понад 100 од.

Висновки. Одеська область відносно бідна природними ресурсами. Разом з тим, область має значні ресурси, що можуть використовуватись у туристичній діяльності та рекреації (клімат, море, водні та бальнеологічні ресурси, біологічні ресурси тощо).

Показник територій під різними формами заповідання в області поки що недостатній, його можна збільшити за рахунок створення заказників

Таблиця 2.19

Природно-заповідний фонд України *

Регіони	Природні заповідники		Національні природні парки		Біосферні заповідники		Заказники різного статусу		Природно-заповідний фонд		
	тис. га	% від заг. тер.	тис. га	% від заг. тер.	тис. га	% від заг. тер.	оди ниць	Рей тинг	оди ниць	тис. га	% від площі регіону
Україна	201,54	100	1215.8	100	252.15	100	1043	-	-	-	-
Вінницька	-		-	-	-	-	41	10	424	54.88	2.1
Волинська	2.9	1.3	71.8	7.7	-	-	32	15	371	138.0	6.8
Дніпропетровська	3.8	1.7	-	-	-	-	101	2	172	89.7	2.8
Донецька	3.3	1.5	40.1	4.3	-	-	52	5	112	91.7	3.5
Житомирська	51.0	22.7	-	-	-	-	37	13	211	132	4.4
Закарпатська	-	-	79.4	8.5	57.9	23.11	32	16	450	177	13.8
Запорізька	-	-	94.8	10.2	-	-	32	17	311	149.1	2.6
Івано-Франківська	5.3	2.3	107.0	11.5	-	-	20	19	456	195.6	14.1
Київська	-	-	11.5	1.2	-	-	85	3	193	112.9	4.0
Кіровоградська	-	-	-	-	-	-	31	18	51	13.1	0.5
Луганська	2.1	0.9	-	-	-	-	51	6	138	72.0	2.5
Львівська	2.1	0.9	58.1	6.2	-	-	43	8	347	148.6	6.8
Миколаївська	1.7	0.7	41.3	4.4	50.0	19.96	2	26	140	75.4	3.1
Одеська	-	-	48.9	5.2	50.3	20.08	41	9	125	98.9	4.6
Полтавська	-	-	28.9	3.1	-	-	63	4	384	142.4	4.9
Рівненська	42.3	18.8	1.6	0.2	-	-	51	7	310	181.5	9.0
Сумська	0.9	0.4	39.6	4.2	-	-	20	21	208	158.2	6.6
Тернопільська	10.5	4.7	17.8	1.9	-	-	123	1	607	122.8	8.9

Закінчення таблиці 2.19

Регіони	Природні заповідники		Національні природні парки		Біосферні заповідники		Заказники різного статусу		Природно-заповідний фонд		
	тис. га	% від заг. тер.	тис. га	% від заг. тер.	тис. га	% від заг. тер.	одиниць	Рейтинг	одиниць	тис. га	% від площі регіону
Харківська	-	-	22.6	2.4	-	-	37	14	242	73.8	2.4
Херсонська	33.3	14.8	62.1	6.6	92.3	36.85	15	23	79	272.7	9.7
Хмельницька	-	-	120.1	12.9	-	-	41	11	472	300.0	14.8
Черкаська	2.0	0.9	-	-	-	-	15	24	50	61.0	2.9
Чернівецька	-	-	24.4	2.6	-	-	20	20	331	1092	12.6
Чернігівська	-	-	55.5	5.9	-	-	38	12	656	253.4	7.6
м. Київ	-	-	-	-	-	-	3	25	72	-	-
АРК	63.85	28.4	6.3	0.7	-	-	17	22	155	15.5	5.7

* Про природно-заповідний фонд України .- ЗАКОН УКРАЇНИ Верховна Рада України; Закон від 16.06.1992 № 2456-XII // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>

* Природні заповідники України // <https://uk.wikipedia.org/wiki>

місцевого значення, що дасть змогу створити додаткові місця для розвитку активних видів туризму, сільського і екологічного туризму.

Одним з варіантів зменшення екологічного ризику у регіоні є залучення інвестицій в його економіку, частина з яких буде спрямована на екологічні потреби. Для цього необхідне: проведення інвентаризації, створення і оприлюднення реєстру вільних земельних ділянок, створення бази даних незадіяних промислових і торговельних площ місцевих підприємств, які можуть бути продані чи передані в оренду на конкурентних засадах із подальшим формуванням інвестиційних пропозицій для цільових груп інвесторів. Подальше створення «територій пріоритетного інвестиційного розвитку» із спрощеними термінами та процедурами отримання усіх документів дозвільного та погоджувального характеру.

Список використаних джерел до розділу 2:

1. Про природно-заповідний фонд України.- Закон України від 16.06.1992 № 2456-ХІІ // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.
2. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география : Понятийно-терминологический словарь . – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
3. Архипова И. В. Медико-географическая оценка климатической комфортности территории Алтайского края / И. В. Архипова, О. В. Ловицкая, И. Н. Ротанова // Труды международной конференции и школы молодых ученых «Вычислительно-информационные технологии для наук об окружающей среде». – Томск, 2005.
4. Екологічний паспорт Одеської області (2014 р.) // <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1/odeska>
5. Іваненко Є.І. Аналіз розміщення природно-заповідного фонду України: підхід, стан, проблеми / Український географічний журнал - 2013, N 3 .- С. 64-69.
6. Любіцева О. О., Бабарицька В. К. Туризмознавство: вступ до фаху: підручник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 335 с.
7. Маринич О.М., Тищенко П.Г. Фізична географія України : Підручник . – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003 . – 479 с.
8. Мінеральні води України / За ред. Е. О. Колесника, К. Д. Бабова. – К.: Купріянова, 2005. – 576 с.
9. Музиченко-Козловська О.В. Переваги кластерної моделі розвитку туризму над іншими формами об'єднань // Проблеми науки. – 2009, №3. – С. 21–26.
10. Огняник М. С. Мінеральні води України: Підручник. – К.: ВПЦ Київ. ун-т, 2000. – 220 с.

11. Одесса: город-агломерация-портово-промышленный комплекс / Авт. кол. А. Г. Топчиев, А. И. Полоса и др.. – Одесса: АО БАХВА, 1994. – 360 с.
12. Одеський регіон: природа, населення, господарство: Навч. пос. / О. Г. Топчієв, О. І. Полоса та ін.; За заг. ред. О. Г. Топчієва. – Одеса: Астропринт, 2003. – 184 с.
13. Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства: навч. посібник / Одес. нац. ун-т І. І. Мечникова; авт. колектив: О. Г. Топчієв, І. І. Кондратюк, В. В. Яворська [та ін.]. – Одеса: Астропринт, 2012. – 336 с.
14. Площа території України // https://uk.wikipedia.org/wiki/Райони_України
15. Посохов Е. В., Толстихин Н. И. Минеральные воды (лечебные, энергетические). – Л.: Недра, 1977. – 240 с.
16. Регіональні показники. Статистична інформація. Держкомстат України // www.ukrstat.gov.ua.
17. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2014 році // <http://ecology.odessa.gov.ua/zvti/>
18. Смирнов І. Г. Логістика туризму: навч. посібник / І. Г. Смирнов. – К.: Знання, 2009. – 444 с.
19. Справочник по климату СССР. Вып. 10. УССР. Часть I. Солнечная радиация, радиационный баланс и солнечное сияние / Ред. В. И. Гришко, Л. И. Мисюра. – Ленинград: Гидрометеиздат, 1966. – 124 с.
20. Справочник по климату СССР. Выпуск 10. Украинская ССР. Часть II. Температура воздуха и почвы / Отв. ред. Л. И. Мисюра. – Ленинград: Гидрометеиздат, 1967. – 608 с.
21. Статистична інформація. Головне управління статистики в Одеській області // www.od.ukrstat.gov.ua
22. Стафійчук В. І. Рекреалогія: навч. посібник. – К.: Альтпрес, 2006. – 264 с.
23. Царфис П. Г. География природных лечебных богатств СССР (Курортологические аспекты). – М.: Мысль, 1986. – 237 с.
24. Природні заповідники України // <https://uk.wikipedia.org/wiki>
25. Черчик Л. Розвиток екологічного туризму в національних природних парках Волинської області: Монографія / О. Міщенко, Л. Черчик. – Луцьк: Вежа-Друк, 2016. – 164 с.
26. Черчик Л. М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні: монографія / Л. М. Черчик. – Луцьк: ЛДТУ, 2006. – 352 с.
27. Хумарова Н.І. Екологоорієнтоване стратегічне планування розвитку територій: монографія / Н.І. Хумарова.- О.: ІПРЕЕД НАН України, 2011. – 408с.

3. АНАЛІЗ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ КОМПОНЕНТИ ТРП ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Складові історико-культурного потенціалу регіону

Історико-культурний потенціал є основою пізнавального туризму. Він представлений різними видами історичних пам'яток, меморіальних місць, народними промислами, музеями, тобто поєднаннями об'єктів матеріальної і духовної культури.

Кожна епоха залишає свої надбання, які виявляються в культурних шарах при археологічних розкопках. Практично кожна місцевість може являти інтерес для пізнавального туризму, але місця, де довго жили люди, зберігають більше слідів матеріальної культури.

В цілому серед пам'яток культурної спадщини можна виділити:

- пам'ятки археології;
- культову і цивільну архітектуру;
- пам'ятки ландшафтної архітектури;
- малі і великі історичні міста;
- типові сільські поселення;
- музеї, театри, виставкові зали та інші об'єкти соціокультурної інфраструктури;
- об'єкти етнографії, народні промисли і ремесла, центри декоративно-прикладного мистецтва;
- технічні комплекси і споруди.

До історико-культурного потенціалу належить усе соціокультурне середовище з традиціями і звичаями, особливостями побутової та господарської діяльності. Туристи, відвідуючи ту чи іншу країну, сприймають культурні комплекси в цілому. До складу культурних комплексів входить і природа: у містах - це парки і сквери, зелені насадження у дворах і на вулицях; у сільській місцевості - присадибні ділянки; в старовинних садибах і монастирях – ландшафтні рукотворні пейзажні парки і сади. Порушення історичного ландшафту негативно впливає на атрактивність культурного об'єкту.

Історико-культурні туристичні ресурси – це сукупність створених у процесі історичного розвитку пам'яток матеріальної і духовної культури, які є об'єктами туристського інтересу. До групи історико-культурних туристичних ресурсів належать пам'ятки історії та архітектури, унікальні звичаї, обряди тощо.

Існує безліч форм включення культурно-історичних ресурсів в систему туристичного обслуговування. Найбільш поширена форма - організація музеїв і екскурсійно-історичних маршрутів. Атрактивність

культурних комплексів визначається їх художньою та історичною цінністю, модою і доступністю по відношенню до місць попиту.

В цілому, класифікувати історико-культурні ресурси можливо за декількома ознаками:

- **за генезисом:** матеріальні і духовні;
- **за динамічністю:** рухомі й нерухомі.

Матеріальні ресурси охоплюють сукупність засобів виробництва й інших матеріальних цінностей суспільства на кожній історичній стадії його розвитку, а духовні – сукупність досягнень суспільства в освіті, науці, мистецтві, літературі, в організації державного й суспільного, життя, у праці та побуті.

Серед культурно-історичних об'єктів провідна роль належить пам'яткам історії й культури, які відрізняються найбільшою привабливістю і слугують головним засобом задоволення культурно-пізнавальних потреб.

Пам'ятками історії й культури є: споруди, пам'ятні місця й предмети, пов'язані з історичними подіями в житті народу, з розвитком суспільства й держави; здобутки матеріальної й духовної творчості, що становлять історичну, наукову, художню або іншу культурну цінність.

Залежно від їхніх основних ознак пам'ятки історії й культури підрозділяються на п'ять основних видів: історії, археології, містобудування й архітектури, мистецтва, документальні пам'ятки. До пам'яток історії можуть бути віднесені будівлі/споруди, пам'ятні місця й предмети, пов'язані з найважливішими історичними подіями в житті народу, розвитком суспільства й держави, революційним рухом, визвольним рухом, війнами, а також з розвитком науки й техніки, культури й побуту народу, з життям видатних політичних, державних діячів, народних героїв, діячів науки, літератури та мистецтва.

Пам'ятки археології - це городища, кургани, стародавні поселення, укріплення, виробництва, канали, місця поховань, кам'яні статуї, наскальні зображення, стародавні предмети, ділянки історико-культурного шару стародавніх населених пунктів.

Найбільш характерні для пам'яток містобудування й архітектури наступні об'єкти: архітектурні ансамблі й комплекси, історичні центри, квартали, площі, вулиці, залишки стародавнього планування й забудови міст та інших населених пунктів; споруди цивільної, промислової, військової, культової архітектури, народного зодчества, а також пов'язані з ними об'єкти монументального та садово-паркового мистецтва.

До пам'яток мистецтва належать здобутки монументального, образотворчого, декоративно-прикладного та інших видів мистецтва. Документальні пам'ятки - це акти органів державної влади й органів державного управління інші письмові й графічні документи, кіно-, фото-

документи й звукозаписи, а також стародавні й інші рукописи і архіви, записи фольклору й музики, рідкісні друковані видання.

Класифікувати історико-культурні ресурси за ознакою динамічності можливо по двох групах - нерухомі й рухомі. Першу групу становлять пам'ятки історії, містобудування й архітектури, археології й монументального мистецтва та інші споруди, у тому числі й ті пам'ятки мистецтва, які становлять невід'ємну частину архітектури. Об'єкти цієї групи являють собою самостійні поодинокі або групові утворення.

До другої групи належать пам'ятки мистецтва, археологічні знахідки, мінералогічні, ботанічні й зоологічні колекції, документальні пам'ятки й інші речі, предмети й документи, які можна легко переміщувати. Споживання туристичних ресурсів цієї групи пов'язане з відвідуванням музеїв, бібліотек і архівів, де вони зазвичай концентруються.

Виділяють також пізнавальні, подієві, етнографічні, біографо-соціальні ресурси. Характерними елементами пізнавальних ресурсів є соціальні та природні об'єкти, явища, події, походження яких тісно пов'язане з територією та історією як України, так і інших країн. До них належать, зокрема, місця, пов'язані з життям, діяльністю або перебуванням в Україні всесвітньо відомих письменників, художників, політичних діячів.

Подієві ресурси належать до динамічних чинників формування туристичних потоків, оскільки включають мотиваційні передумови подорожі до місця, де відбувається подія чи явище. Категорія подієвих ресурсів стала виділятися порівняно нещодавно, у зв'язку із зростанням кількості різного роду культурних подій, які мають яскраво виражений пізнавальний, розважальний, відпочинковий характер.

Окремі види подієвих ресурсів найбільш доцільно класифікувати за тематикою заходу: національні і релігійні свята, гастрономічні, музичні, театральні фестивалі, спортивні змагання, покази мод, карнавали, технічні салони і виставки, економічні форуми тощо.

Етнографічні ресурси – традиційна складова історико-культурного потенціалу, проте останнім часом стала відігравати більш важливу роль внаслідок підвищення національної свідомості суспільства, запровадження спеціалізованих освітніх програм в загальноосвітніх навчальних закладах. До етнографічних ресурсів входять різноманітні групи ресурсів, які в цілому утворюють єдину тканину неповторної самобутності і національного колориту. До числа таких ресурсів відносять - традиції, обряди, свята, народні промисли, національну кухню, традиційні житла, одяг, танці тощо.

Біографо-соціальні ресурси – специфічна складова історико-культурних ресурсів (категорії пам'ятки історії), яка об'єднує об'єкти та місцевості пов'язані з певним життєвим циклом (епізодом) тієї чи іншої видатної особи (народження, діяльність, перебування, смерть (загибель), поховання).

У європейських країнах депресивні регіони розглядають культурну спадщину і культурний туризм як джерело розвитку. Інтеграція окремих пам'яток культурної спадщини в туристичну сітку стимулює затвердження окремих програм реставрації, створення нових музеїв, ресторанів традиційних страв, обладнання місцевими жителями гостьових кімнат для туристів.

Для європейських країн є характерним рекламування власної культурної спадщини по телебаченню і радіо, стимулювання цікавості; проводяться маркетингові дослідження різних цільових груп (молодь, пенсіонери, діти, молоді пари, сім'ї); використовуються новітні ЗМІ.

Історико-культурний потенціал, матеріальні та духовні пам'ятки народу дуже важливі для формування світогляду, для задоволення матеріальних та рекреаційно-туристичних потреб. У розвинених країнах світу цей туристичний ресурс активно використовують для отримання прибутку. Деякі країни, наприклад, Італія, Франція, Данія, Велика Британія, Чехія отримують значну частину прибутків від вмілої експлуатації історико-культурного потенціалу. Цьому сприяє велика кількість пам'яток, їхня висока художня цінність, добра збереженість, вміла організація туристичних послуг. Всесвітньо відомі пам'ятки історії та культури Риму, Венеції, Флоренції, Парижа, Лондона, Дрездена, Праги приваблюють щороку сотні тисяч туристів.

До історико-культурних рекреаційних ресурсів також слід віднести і культурні установи, які задовольняють відповідні рекреаційні потреби як місцевих рекреантів так і туристів: музеї, картинні галереї, виставкові зали, які спеціалізуються на збереженні, демонстрації і пропаганді витворів мистецтва, науки, техніки.

Ситуація із забезпеченням сфери туризму історично-культурним потенціалом в області незадовільна зважаючи на те, що саме Одеська область претендує на роль третьої (після Києва і Львова) столиці туризму в Україні. Тут поки що недостатня кількість музеїв, кінотеатрів та об'єктів культурної спадщини (табл. 3.1.).

3.2. Заклади культури

Найвизначнішим та найвідомішим театром Одеси є Національний академічний театр опери та балету. У ньому виступали відомі співаки:

Федір Шаляпін, Енріко Корусо, Леонід Собінов, танцювала Ісідора Дункан. У 1920-х роках був заснований Український музично-драматичний театр ім. В.Василька. Російський драматичний театр ім. А Іванова, що був заснований 1874 року і є найстарішим на півдні України. Тут виступали такі видатні особистості, як Сара Бернар, Елеонора Дузе, а також українські майстри – Панас Саксаганський, Марія Заньковецька,

Таблиця 3.1

Рейтинг культурно-історичного потенціалу регіонів України *

Регіони	Загальна кількість кінотеатрів, одиниць		Загальна кількість музеїв, одиниць		Кількість відвідувачів музеїв за рік, тис. осіб		Кількість відвідувачів на 1 музей за рік, тис. осіб		Кількість театрів		Кількість об'єктів культурної спадщини *	
		Рейтинг		Рейтинг		Рейтинг		Рейтинг		Рейтинг		Рейтинг
Україна	282		422		8546,2		43,9		165		630	
Вінницька	17	4	25	5	597,3	12	23,9	20	2	17	28	12
Волинська	6	21	10	20	123,7	26	12,4	24	2	18	23	15
Дніпропетровська	16	7	7	21	704,8	8	100,7	3	15	4	24	13
Донецька	21	2	23	8	755,0	7	32,8	13	7	7	13	21
Житомирська	3	24	5	24	149,9	24	30,0	15	4	11	16	19
Закарпатська	7	19	7	22	172,5	22	24,6	19	3	13	15	20
Запорізька	9	17	19	10	504,5	15	26,6	17	5	10	12	22
Івано-Франківська	9	18	16	14	505,9	14	31,6	11	3	16	5	24
Київська	0	26	17	11	419,5	16	24,7	18	1	26	29	10
Кіровоградська	4	22	25	6	158,5	23	6,3	26	2	19	3	26
Луганська	10	16	15	15	604,9	10	40,3	10	5	9	10	23
Львівська	20	3	17	12	1 005,5	3	59,1	7	14	5	29	9
Миколаївська	13	8	3	26	308,7	19	102,9	2	3	15	30	7

Одеська	10	15	13	17	895,4	4	68,9	5	6	8	24	14
Полтавська	7	20	25	4	795,2	6	31,8	12	2	20	31	6
Рівненська	4	23	10	19	180,5	21	18,1	23	2	21	17	18
Сумська	2	5	11	18	134,8	25	12,3	25	2	22	29	11
Тернопільська	11	10	16	13	318,1	18	19,9	22	11	6	5	25
Харківська	10	11	26	3	823,3	5	31,7	14	21	3	29	8
Херсонська	10	12	6	23	348,5	17	58,1	8	2	23	34	5
Хмельницька	13	9	14	16	603,3	11	43,1	9	3	14	19	16
Черкаська	21	1	25	7	633,9	9	25,4	16	2	24	38	4
Чернівецька	10	13	4	25	261,6	20	65,4	6	2	25	18	17
Чернігівська	10	14	28	2	593,9	13	21,2	21	4	12	44	3
м. Київ	16	6	32	1	3 198,8	1	100,0	4	30	1	48	2
АРК	17	5	19	9	2 690,4	2	141,6	1	21	2	57	1
Питома вага Одеськ. обл., %	3.5	-	3.1	-	10.5	-	-	-	3.6	-	3.8	-

*Регіональні показники. Статистична інформація. Держкомстат України // <http://www.ukr>

** Загальна кількість музеїв .- Вікіпедія // <https://uk.wikipedia.org/>

Марко Крапивницький тощо. Наймолодшим з одеських театрів є Академічний театр музичної комедії ім. М. Водяного, який було переведено до Одеси зі Львова. Також у місті працює «Залізний цирк», що був заснований 1894 року. Особливе місце в культурному житті міста займає філармонія, яка спочатку була біржею. За час існування на сцені філармонії виступали видатні музичні особистості: Володимир Висоцький, Давид Ойстрах, Леонід Утьосов, Дмитро Шостакович.

В Одесі функціонує близько 30-ти музеїв. Серед найвідоміших: археологічний - найстаріший в Україні; художній - один з найбільш розвинених художніх музеїв в Україні, що має у своїх фондах майже усі види художнього мистецтва: живопис, скульптуру, декоративне мистецтво, графіку і містить витвори російських та українських майстрів іконопису від XVI століття до сучасності, нараховуючи понад 10 тисяч оригінальних робіт; музей Західного та Східного мистецтва - один з найкращих в Україні; військово-історичний музей, музей оборони Одеси, історико-краєзнавчий музей, музей морського флоту, музей якорів, музей кіно, футболу.

Також діють декілька будинків-музеїв та музеїв, присвячених особам: Олександра Пушкіна, Костянтина Паустовського, Миколи Реріха, Володимира Філатова.

За останні роки до старих музеїв додалися також більш сучасні та цікаві музеї, що також мають попит у жителів міста та туристів: музей нумізматики, музей воскових фігур, музей коньячної справи Шустова.

До культурних закладів також належать зоопарк і дельфінарій. У 1992 році зоопарк отримав статус заповідної території і входить до складу природно-заповідного фонду України. Наукова спеціалізація зоопарку: «Рідкісні та зникаючі тварини півдня України». На даний момент зоопарк у своїй діяльності підпорядковується Управлінню культури та туризму Одеської міської ради.

Колекція тварин Одеського зоопарку включає 259 видів тварин і налічує 1379 екземплярів. Серед них 78 видів риби, 7 видів амфібій, 26 видів рептилій, 76 видів птахів, 52 види ссавців (табл. 3.2.).

В Одеському зоопарку містяться рідкісні тварини, занесені в Європейський Червоний список і Червону книгу України - всього понад 60 видів. У ньому створений єдиний в Україні розплідник з утримання та розведення хижих птахів і сов.

Одеський зоопарк - єдиний в Україні, де успішно розмножуються індійські слони. Два роки поспіль в Одеському зоопарку народжується потомство у рідкісних тварин – амурських леопардів чи барсів. Вони мешкають на Далекому Сході. Амурський леопард є однією з найкрасивіших і рідкісніших кішок світової фауни. У природі цих тварин

залишилося не більше 40 особин, і вони знаходяться під захистом Міжнародного Союзу Охорони Природи.

Таблиця 3.2.

Колекція тварин Одеського зоологічного парку

Показники	Од. вим.	Роки		
		2009	2010	2013
Усього видів, в т.ч.:	видів	164	265	259
	особин	726	1324	1379
земноводні	видів	2	8	8
	особин	10	27	26
плазуни	видів	25	30	28
	особин	67	103	68
птахи	видів	81	77	76
	особин	454	452	502
ссавці	видів	56	56	52
	особин	195	201	180
риби	видів	-	77	78
	особин	-	450	505
безхребетні	видів	-	17	17
	особин	-	91	98
інші	видів	-	-	-
	ОСОБИН	-	-	-

Одеський культурно-оздоровчий комплекс "Немо" розташований в центрі міста, на пляжі "Ланжерон". Включає в себе дельфінарій, океанаріум і готель. Комплекс відповідає міжнародним стандартам, склад морських ссавців відповідає всім конвенціям і вимогам. Великий демонстраційний зал в теплу пору року вміщує до 900 глядачів (взимку закритий зал вміщує 600 глядачів). Відвідувачам пропонується купання з дельфінами, сеанси дельфінотерапії. Експозиція океанаріуму складається з двох відділів. В акваріумі представлені мешканці прісних і морських вод - більше 100 видів риб і більше 50 видів безхребетних. Основою екзотаріуму стала багаторічна колекція С. Дузя, що включає більше 40 видів амфібій і рептилій і понад 60 видів наземних безхребетних, а також одна з кращих в Україні колекція тропічних метеликів - включає більше 1000 екземплярів.

3.3. Архітектурні, історичні і культурні пам'ятки

В області налічується 71 пам'ятка містобудування і архітектури (Додаток Г), 2 пам'ятки історії, 4 пам'ятки монументального мистецтва, 14 пам'яток археології. Своєрідність туристичного комплексу області визначена численними пам'ятками різних часів з відомими історико-культурними пам'ятками архітектури і містобудування, театрами і музеями. Перш за все – це Одеський національний академічний театр

опери і балету, Потьомкінські сходи, пам'ятник герцогу де Рішельє, Воронцовський палац, унікальні катакомби і розташований в них Музей "Партизанської Слави".

Ще у XIX ст., при зведенні, Одеси на узбережжі Одеської затоки, були виявлені залишки античних поселень і їх некрополя. Так, при будівельних роботах в районі Приморського бульвару і оперного театру були виявлені давньогрецькі поховання. Ці знахідки були описані дослідниками старовини І. А. Стемповським, Е. Р. Штерном,

І. П. Бларамбергом, П. В. Беккером. У XX ст. деякі з античних поселень на території Одеси були частково розкопані. Це поселення на Приморському бульварі, залишки якого і зараз знаходяться під газонами бульвару, на Жеваховій горі, в Лузанівці. Усього на узбережжі Одеської затоки було виявлено 10 поселень, що датуються кінцем VI-III ст. до н.е., і 9 поселень I-III ст. н.е. Ці поселення становлять значний інтерес для вивчення минулого Одеси.

Археологи виявили наземні будинки і землянки, де жили греки, ями для зберігання зерна, велику кількість різноманітних предметів побуту. Тут було знайдено багато кераміки, привезеної з Афін, Фасоса, Хиоса, Синопи тощо.

Характерним прикладом зосередження туристських ресурсів пізнавального значення і таких, що мають особливу цінність для певного етносу може слугувати місто Болград і низка сільських населених пунктів Болградського, Арцизького та Ізмаїльського районів, які відіграли важливу роль у болгарській історії й відродженні болгарської державності. Особливу привабливість цих місць для болгарських туристів створює збереження тут самотніх мовних діалектів болгарської мови і культурно-побутових традицій, що не збереглися на історичній батьківщині. Тут також розташовані архітектурні пам'ятки, що мають беззаперечне історико-пізнавальне значення для туристів. Найбільшими з них є: Преображенський собор у Болграді, мавзолей І. М. Інзова – опікуна поселенців Бессарабії; будівля колишньої чоловічої гімназії (1885 р.), будинок-садиба С. Н. Молявінського (керівника колоній переселенців), Миколаївська церква, колонна російським воїнам-учасникам задунайського походу 1828 р. тощо.

Молдавські (румунські) села Українського Придунав'я, засновані 170-250 років тому, етнографічно і лінгвістично являють інтерес для туристів з Румунії і Молдови. Привабливим для румунських туристів у історико-пізнавальному значенні є с. Озерне Ізмаїльського району. Це пов'язано з народженням і діяльністю активного політика Румунії періоду Першої світової війни і післявоєнного об'єднання румунських земель маршала О. Авереску. В Озерному можна також побачити єдиний в

Українському Причорномор'ї пам'ятник воїнам, полеглим у роки Першої світової війни.

Значний культурний і етнографічний інтерес представляють українські і російські поселення Нижнього Придунав'я. Пріоритетне значення тут належить м. Вилкове – поселенню, заснованому в середині XVIII ст. російськими старообрядцями-розкольниками. Іншу частину першопоселенців склали запорізькі козаки, які переселилися сюди після ліквідації Запорізької Січі у 1775 р., щоб уникнути закріпачення і зберегти січові вольності. Старообрядців, що оселилися в дельті Дунаю, раніше називали «Филиповани», по імені одного із засновників тутешньої общини Пилипа Васильєва. З часом перший склад слова загубився, і вийшло «липовани». Церковні обряди старовіри зберегли в недоторканності, якими були вони ще до розколу російської церкви у 1654 р. Липовани і зараз складають частину населення м. Вилкове.

Поселившись тут, липовани узялися відвойовувати від води суходіл, чому сприяв Дунай, щорічно намиваючи в гирлі тисячі тонн родючого мулу. Цей мул поселенці вигрібали, прокладаючи ерики, або канали, а сам мул ставав землею і будівельним матеріалом. Завдяки цьому утворилося унікальне місто, де вулицями стали водні канали (єрики). Крім того, м. Вилкове знаходиться в зоні Дунайського біосферного заповідника, який являє собою водно-болотні угіддя міжнародного значення та є місцем існування значної кількості рідкісних рослин і тварин з Червоної книги України і Міжнародного Червоного списку. У заповіднику охороняються унікальні для Європи ландшафти дунайських плавнів. Найважливішою складовою заповідної дельтової фауни є птахи, що представляють більше половини видового складу орнітофауни України. Тут можна побачити великі зграї рожевих пеліканів (до тисячі особин), а всього в літній період їх тут збирається в п'ять разів більше.

Дещо далі від Дунайського гирла – на 47 км. – на українському березі річки знаходиться старовинне місто Кілія. Цікавими для пізнавального історичного туризму є православні храми – Миколаївська церква XII-XVII ст. і Покровський собор XIX ст.

Найбільше місто Українського Придунав'я – Ізмаїл, представляє значний інтерес для історичного і пізнавального туризму. Це місто, завдяки трьом успішним штурмам фортеці у 1770, 1790, 1809 рр., увійшло до військово-літературних джерел як місто російської військової слави. Свідectва героїчного минулого в місті збереглися у вигляді діорами «Штурм фортеці Ізмаїл у 1790 році», яка розміщена в єдиній будові фортеці, що збереглася з часів турецького владцтва – мечеті. Іншим видатним пам'ятником штурму Ізмаїла 22 грудня 1790 р. є пам'ятник О. В. Суворову. Поряд з пам'ятником – ефектна будівля Покровського собору

(1838 р.). Неподалік від Соборної площі у старовинному особняку розміщений з 1947 р. музей генералісімуса О.В. Суворова.

У Ренійському районі біля с. Орловка у 1888 р. було встановлено обеліск на честь переправи російської армії через Дунай у 1828 р.

Поблизу села Стара Некрасівка Ізмаїльського району знаходиться незвичайний пам'ятник світової історії природознавства. Це монумент, що увіковічив 36-річну працю геодезистів Російської імперії і Шведсько-Норвезького королівства, які виміряли протяжність дуги меридіана від Північного Льодовитого океану до берега Дунаю впродовж 2800 км.

Іншим центром зосередження об'єктів культурно-пізнавального туризму є м. Білгород-Дністровський. Місто засноване більше 2,5 тис. років тому (у VI ст. до н.е.), як грецька колонія Тіра. Розкопки цього поселення ведуться багато десятиліть, і частина знахідок різних років представлена у міському краєзнавчому музеї.

Вченим вдалося встановити, що десь за три тисячоліття до нашої ери на берегах Дністровського лиману вже існували поселення, мешканці яких вміли виготовляти залізні знаряддя праці, тримали домашніх тварин, ловили рибу. Історія міста простежується більш менш ясно, починаючи з VI століття до нашої ери.

Більш ніж півстоліття ученими проводилися розкопки стародавнього міста на березі лиману, поблизу фортеці. Їм вдалося відкопати і розчистити деякі вулиці, підвали і фундаменти будинків та майстерень, залишки водопроводу, а також виявити численні знаряддя праці, прикраси, посуд, мармурові плити з написами, монети. Все це і дозволило відкрити деякі таємниці стародавньої Тіри, скласти загальне уявлення про її життя.

Величезний пізнавальний потенціал несуть культові об'єкти м. Білгород-Дністровськ - церква Іоана Передтечі, Підземна церква Іоанна Сочавського і церква Успіння Пресвятої Богородиці, що збереглася з часів середньовіччя і на стінах якої можна побачити старовинні розписи та середньовічні мармурові плити (хачкари) з висіченими написами, найперші з яких датуються X ст.

Затребуваними серед шанувальників паломницького туризму є маршрути з відвідуванням Свято-Миколаївської церкви, розташованої у с. Кулевча Саратського району з унікальною іконою Казанської Божої Матері.

Цікавим втіленням унікальної для півдня України архітектурної стилістики є побудована у 1820 році садиба Куріса у с. Петрівка Комінтернівського району, яка на той час істотно відрізнялася від традиційних поміщицьких садиб. Значна кількість популярних об'єктів туристичних відвідувань знаходиться у м. Ізмаїл, який через неодноразові штурми фортеці російськими військами в низці російсько-турецьких війн, увійшов до військово-літературних джерел як місто військової слави.

Фортеця Ізмаїл в кінці XVIII ст. була однією з найнепрístupніших в Європі. Проте, після закінчення Кримської війни, відповідно до умов Паризької мирної угоди, її було підірвано. Збереглася лише одна турецька мечеть – унікальна споруда, один з небагатьох зразків турецької архітектури періоду її найвищого розквіту. Сьогодні в мечеті розташована діорама "Штурм фортеці Ізмаїл російськими військами і українськими козаками в грудні 1790 року".

Гармонійне поєднання різних етносів і культур (на території області проживає більше 130 національностей і народностей) створює передумови для розвитку таких видів туризму, як етно- або фолктуризм, які є невід'ємною частиною ще одного виду туризму – сільського. Туристам пропонують відпочити у сільській садибі, ознайомитися з побутом, традиціями та звичаями місцевих жителів, скуштувати страви національної кухні і відпочити на природі. При цьому, відпочинок у бессарабській садибі - на півдні області і сільській садибі лісостепу суттєво різняться.

Проблемним питанням туристичної інфраструктури області є незадовільний стан значної кількості об'єктів туристичних відвідувань, які представляють інтерес для туристів. Необхідно вживати заходів щодо збереження таких пам'яток як: Акерманська фортеця (м. Білгород-Дністровський), будинки Лібмана, Русова, будівлі Англійського клубу (м. Одеса) тощо. Особливої уваги у цьому контексті потребує садиба Куріса, яка з кожним роком руйнується, втрачаючи свою інвестиційну привабливість. Доцільно розробити інвестиційні пропозиції щодо реконструкції та пристосування під туристичні цілі садиби Куріса з визначенням чітких вимог щодо дотримання інвестором пам'яткоохоронного законодавства та надання йому права на реалізацію підприємницької ініціативи (відкриття палац-готелю, музею, арт-галереї тощо) [1,2].

3.4. Розважальні і наукові події

До числа розважальних заходів відносять: фестивалі, конкурси, свята, кінофестивалі, асамблеї, юморини [6] тощо. За останні 2 роки Одеська область значно розширила перелік розважальних заходів, багато з яких стали вже постійними.

Фестиваль моди і шопінгу «Модний Look» - безперервний показ нових колекцій модного одягу і аксесуарів; зустрічі з культовими особистостями світу моди, яскраві і епатажні фотосесії. Програма фестивалю включала: майстер-класи відомих українських та зарубіжних фахівців фешн-індустрії; покази провідних вітчизняних і зарубіжних дизайнерів і торгових марок.

Фольклорно-спортивний фестиваль «Чорноморські доблесті». Мета фестивалю - започаткувати традицію яскравого масового фольклорно-спортивного фестивалю для відродження та популяризації традиційних козацьких видів морської справи, обрядчеської пісенної спадщини, пропаганди народної козацької творчості, формування позитивного ставлення до занять фізичною культурою; виховання любові до традицій українського народу.

День Помідора. Заходи: ярмарок-продаж помідорів всіх сортів з різних районів Одеської області; концерти фольклорних колективів; майстер-класи з консервації помідорів; спортивно-помідорні змагання; конкурс з малювання картин за допомогою кетчупу; парад ЧЕРВОНИХ машин і мотоциклів.

Фестиваль "Покрова", «Козацька Одещина». Мета - популяризація культурних традицій українського козацтва і патріотичне виховання.

Фестиваль «Сільський зелений туризм - запрошує!». Заходи: презентація туристичних можливостей населених пунктів Ізмаїльського району; національна кухня, виставка робіт декоративно-прикладного мистецтва та виступи творчих колективів.

Фестиваль вина і їжі «ТАКИ ДА, СМАЧНО! Пропонувалися експозиції ресторанів, кафе, кондитерських і пекарень, виновиробників і виноторговців. Проводилися відкриті дегустації вин, спеціальні дегустації «Таємниця Чорного Бокала», конкурс «Одеський форшмак», конкурс журналістів «Винний критик». Орен-аіг показ фрагментів фільмів, знятих на Одеській кіностудії, конкурс караоке, танцювальні майстер-класи (уроки танго, свінгу та диско).

Фестиваль «Купальська ніч». Проводився з метою пропаганди та популяризації народної творчості, відродження традиційних свят та обрядів, обрядової пісенної спадщини, підтримки та розвитку української національної культури, народних промислів та декоративно-ужиткового мистецтва.

Асамблея туристичного бізнесу і Одеський туристичний фестиваль. В рамках Асамблеї відбулася низка заходів: конференція "Туризм як фактор мирного співіснування", семінар "Туризм: рухаємося в Європу. Правила руху ", тренінг "Екологічний і винний туризм - розробка та маркетинг туристичних продуктів", презентація туристичного потенціалу Одеської області та інших регіонів України, зокрема: Тернопільської, Волинської, Львівської, Сумської, Івано-Франківської, Дніпропетровської, Харківської областей.

Асамблея туристичного бізнесу - присвячена всім видам туризму. Заходи: презентації нових туристичних напрямків і екскурсійних маршрутів; презентація одеських пляжів; презентації міських екскурсійних маршрутів і безкоштовні екскурсії по Одесі; екскурсії по Одеській

кіностудії; кіноклуб фестивалю: покази фільмів на туристичну тематику; екстрем-клуб фестивалю: показові виступи ролерів, скейтерів та велосипедистів; туристичні квести; презентація винних турів та дегустація вин.

XI Міжнародна асамблея туристичного бізнесу. "Круглий стіл" з розвитку винного туризму за участю представників Асоціації з культурного і туристичного обміну при Раді Європи. Мета - розвиток і просування українського альтернативного туризму та української культури виноробства в Європі, в першу чергу шляхом включення національних винних туристичних маршрутів та об'єктів туристичних відвідувань в загальноєвропейську карту альтернативного туризму та музеїв вина, яка була створена Асоціацією з культурного і туристичного обміну при Раді Європи.

Фестиваль кулінарної творчості "Дворик". Заходи: майстер-класи від відомих кухарів, учасників кулінарного проекту "Майстер шеф" Микити Моїсеєва і Михайла Сосновських, встановлення нового кулінарного рекорду України.

Одеський туристичний фестиваль - присвячений усім видам туризму. Серед учасників - туристичні оператори, санаторії та бази відпочинку, готелі та хостели, музеї, представники обласних адміністрацій України. Розважальна програма: виступи вокальних, музичних, танцювальних колективів. Для дітей - інтерактивна нон-стоп програма «Навколо світу».

Етно-фестиваль «Вінок Дунаю» на Дерибасівській. Мета - привернення уваги до унікальної етнічної культури різних народів України і, зокрема, Одеської області; популяризація в сучасному суспільстві традиційних цінностей і національних традицій. У програмі - майстер-класи для відвідувачів Парку національних культур і ремесел.

Національний конкурс лідерів активного та екологічного туризму України. Мета: визначити і відзначити кращих представників активного туризму і відпочинку, підвищення якості надання послуг у цій сфері, популяризація активних видів туризму і відпочинку, а також підтримки ініціатив в цьому сегменті туризму в Україні.

Номінації конкурсу: найкраща туристична фірма активного відпочинку в Україні; кращий організатор дитячого активного відпочинку; кращий екотуристичний проект року; найкраща соціальна ініціатива для активного туризму; кращий інвестиційний бізнес-проект в активному туризмі; кращий гід активного туризму; кращий організатор послуг прокату; кращий туристичний клуб року; кращий магазин/мережа магазинів туристичного спорядження; кращий вітчизняний виробник туристичного спорядження; кращий об'єкт/атракція/територія активного відпочинку; найкраща публікація/телесюжет про активний відпочинок; кращий навчальний заклад/курси з підготовки кадрів для активного

туризму; краще видавництво, що сприяє розвитку активного та екологічного відпочинку.

Третій всеукраїнський конкурс туристичної фотографії "Україна туристична".

Перший Одеський бал. Заходи: дефіле вечірніх та коктейльних суконь, ділового одягу і вишуканих аксесуарів провідних вітчизняних дизайнерів, виставка-продаж прикрас ювелірних бутиків Одеси, дегустація елітних напоїв від провідних виробників і дистриб'юторів України.

Змагання. Відкритий Чемпіонат України з повітряного фрістайлу на базі спортивного аеродрому "Гідропорт".

Фестиваль "Велобульвар" і щомісячний велопробіг "Критична маса" Авто-ралі «Кубок Лиманів" ралі "Куяльник".

Чемпіонат України з історичного фехтування в Акерманській фортеці (м. Білгород-Дністровський). Заходи: лицарський турнір за регламентом Чемпіонату України, ігри та забави, волинки і танцювальні конкурси.

Конгреси, симпозіуми, круглі столи, конференції - дуже важливі для регіону вид заходів, який дає змогу, по-перше, – привабити більше туристів; по-друге, - об'єднати зусилля різних видів діяльності задля комплексного розвитку туризму і рекреації; по-третє, - підвищити рівень завантаженості готелів у «низький» сезон.

В останній час кількість таких заходів помітно збільшилася, так за 2014-2015 роки відбулися:

Регіональний "круглий стіл" на тему: "Інновації та кращі рішення для активного туризму України". Мета - презентація кращих комерційних, громадських і приватних ініціатив в сегменті екологічного та активного туризму південних регіонів України; обмін досвідом та налагодження співпраці між усіма зацікавленими туристичними компаніями, громадськими об'єднаннями, організаціями та установами, а також обговорення проблемних питань розвитку зазначених видів туризму та шляхів їх вирішення.

Конференція «Туризм як каталізатор економічного розвитку сільських територій». В рамках проекту планується: будівництво двох туристичних кемпінгів на території області; створення туристичного центру в Роздільнянському районі; встановлення дорожніх знаків з інформацією для туристів; створення Інтернет-порталу зеленого туризму Одеської області та веб-карт про визначні пам'ятки районів; видання туристичних гідів і районних презентаційних книг; проведення семінарів для організацій, що надають послуги в сфері туризму, а також презентаційних турів для туроператорів і представників ЗМІ. Проект фінансується Європейським Союзом в рамках Програми "Підтримка політики регіонального розвитку України".

Регіональний круглий стіл "Інновації та кращі рішення для активного туризму України". Мета - презентація кращих комерційних, громадських і приватних ініціатив в сегменті екологічного та активного туризму південних регіонів України; обмін досвідом та налагодження співпраці між усіма зацікавленими туристичними компаніями, громадськими об'єднаннями, організаціями та установами, а також обговорення проблемних питань розвитку зазначених видів туризму та шляхів їх вирішення.

Конференція на тему "Готельний та туристичний менеджмент" за участю керівників провідних готельних і туристичних підприємств області та інших регіонів України; представників консалтингових компаній та професійних об'єднань у сфері туризму та готельного бізнесу. Мета - ознайомлення суб'єктів туристичної діяльності з сучасними маркетинговими інструментами та інформаційними технологіями в сфері індустрії гостинності з метою покращення якості надання туристичних і готельних послуг й створення конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту.

Круглий стіл на тему: "Проблемні питання та перспективи створення якісного туристичного продукту на базі музеїв".

Форум з питань розвитку медичного туризму. Заходи: проведення науково-практичної конференції та пленарних засідань з питань розвитку медичного туризму та реабілітації, презентація туристично-рекреаційного потенціалу Одеської області, відкриття Чемпіонату з лікувально-оздоровчого масажу, тренінги за видами лікувально-оздоровчого масажу.

Виставки. Виставка "Індустрія гостинності". Експозиції: «Меблі для санаторно-курортних комплексів, готелів, підприємств громадського харчування», «Індустрія розваг, обладнання для спортивних комплексів та SPA салонів», «Готелі. Ресторани. Кафе», «Дизайн інтер'єру» та ін. В межах виставки також проводилися семінари на тему: "Управління тарифною політикою готелю в умовах нестабільності"; "Сучасні технології просування ресторану в Інтернет"; "Сучасні тенденції по складанню винної карти ресторану".

Виставка-фестиваль органічного стилю життя «Життя в стилі ЕКО». Експозиції: екотуризм (екологічний відпочинок, екоготель), краса і здоров'я, природна медицина, оздоровчі технології, органічна, натуральна, мінеральна та лікувальна косметика.

Виставка-конкурс «Виноградний калейдоскоп». Конкурси за номінаціями: «Найбільша святкове гроно»; «Самий великоплідний сорт»; «Гармонійність смаку»; «Краща гроно сорту Аркадія»; «Кращий народний селекціонер +2013».

Спеціалізована виставка «Medical SPA & Wellness Expo». Мета виставки - привернути увагу фахівців, широкої громадськості, до

важливості проблеми профілактики та збереження здоров'я. Формування комплексного уявлення, про сучасні та альтернативних методах діагностики та профілактики захворювань, зміцнення імунітету і популяризації краси та здорового способу життя, демонстрація сучасних приладів і товарів медичного призначення, нетрадиційних методів діагностики та лікування, лікарських засобів натурального походження, які сприяють здоров'ю, красі і довголіттю. Експозиція: «Медичний туризм» - міжнародний захід, орієнтоване на практику надання високоякісних медичних послуг в Україні і за кордоном.

Висновки:

В Україні не в повній мірі використовується історико-культурна спадщина для формування спільної ідентичності, консолідації громадян різних регіонів, формування позитивного іміджу держави. Внаслідок цього складові історико-культурної спадщини залучаються до туристичної галузі безсистемно, а їх пізнавальна функція зводиться до мінімуму. Проблемним питанням туристичної інфраструктури області є незадовільний стан значної кількості об'єктів туристичних відвідувань, які представляють інтерес для туристів.

На сьогодні туризм виступає одним із основних чинників формування пам'яткоохоронних тенденцій в усьому світі. Збереження пам'яток історії та культури все більше популяризується в контексті збереження навколишнього середовища. Однак існує низка досі не вирішених проблем, пов'язаних із реєстрацією, наданням режиму схоронності, туристичним перевантаженням пам'яток історії та культури, перетворення їх в об'єкти туристичної атракції.

Слід відзначити, що до 70% об'єктів культурної спадщини перебувають у незадовільному стані (кожен десятий об'єкт - в аварійному) та потребують проведення робіт з реставрації або реконструкції, облаштування для туристичних відвідувань.

На сьогоднішній день не розроблено методологічних аспектів аналізу функціонування пам'яток історії та культури екскурсійного туристичного об'єкта. Внаслідок цього складові історико-культурної спадщини залучаються до туристичної галузі безсистемно, а їх пізнавальна функція зводиться до мінімуму. Серед 418-ти пам'яток археології національного значення України лише 54 використовуються як туристичні об'єкти; з 147 пам'яток історії національного значення туристичними об'єктами є 98; з 45 пам'яток монументального мистецтва національного значення в туристичній інфраструктурі представлено 28 [3].

У сучасному законодавстві не враховуються завдання, пов'язані з ефективним використанням історичного й культурного потенціалу країни для поліпшення якості національного туристичного продукту. Для вирішення цих проблем слід звернути увагу на поняття історико-

культурного потенціалу регіону під час розробки іміджевих брендів та маршрутів за напрямом. Саме утворені культурно-історичними об'єктами простори певною мірою визначають локалізацію рекреаційних потоків і напрями екскурсійних маршрутів.

Також слід відмітити досить низький рівень державного менеджменту у сфері охорони та збереження культурних об'єктів, у просуванні культурно-рекреаційного бренду національної спадщини. З двадцяти тисяч пам'яток архітектури та містобудування України кожна десята пам'ятка потребує негайного втручання реставраторів. Близько мільйона одиниць зберігання музейних цінностей на сьогодні також потребують реставраційних робіт [4]. Значну частину витрат щодо фінансування цих робіт бере на себе держава. Але цих коштів недостатньо, тому разом з цим постає нагальна проблема пошуку недержавних джерел фінансування.

Для вирішення проблем відродження і збереження об'єктів історико-культурної спадщини області необхідно виконати низку завдань:

- розробити збалансовану довготривалу регіональну програму розвитку пам'яткоохоронної сфери;
- створити чіткі законодавчі гарантії щодо забезпечення прозорих умов здійснення передачі в оренду, концесію чи приватну власність об'єктів історико-культурної спадщини з метою залучення стратегічних інвесторів, здатних забезпечити належний рівень охорони та збереження історичних пам'яток і перетворення їх в об'єкти туристичної інфраструктури;
- потрібно створити ефективну систему контролю за належним рівнем збереження інвесторами історичних пам'яток з встановленням більш жорсткої адміністративної і навіть кримінальної відповідальності в разі пошкодження, руйнування історичних пам'яток чи використання їх не за призначенням.

Список літературних джерел до розділу 3:

1. Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України / Постанова Кабміну від 3 вересня 2009 р. N 928 // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-2009>
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. N 1761. Про занесення пам'яток історії, монументального мистецтва та археології національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

3. Божко Л.Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України.- Культура України. – 2011. – Випуск 32 // http://tourlib.net/statti_ukr/bozhko.htm
4. Дутчак О. І. Вплив туризму на охорону історико-культурних пам'яток: досвід і перспективи // naukajournal.org/index.php/naukajournal/.../28
5. Кузьмук О. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності // <http://old.niss.gov.ua/Monitor/desember08/23.htm>
6. Офіційний туристичний сайт Одеської області // <http://touregion.odessa.gov.ua/>
7. Регіональні показники. Статистична інформація. Держкомстат України // <http://www.ukr>
8. Загальна кількість музеїв .- Вікіпедія // <https://uk.wikipedia.org/>

РОЗДІЛ 4. ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ РИНКУ ОРГАНІЗОВАНОГО ТУРИЗМУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

4.1. Методика визначення потенціалу українських регіональних ринків організованого туризму

Однією з найбільших проблем вітчизняного туристичного бізнесу в останні роки залишається необхідність здійснювати господарську діяльність в умовах вкрай несприятливого зовнішнього середовища. Нещодавня світова фінансово-економічна криза викликала тимчасове зниження інтенсивності світових туристичних потоків, що негативно позначилось на показниках в'їзного туризму в Україну. Проте, суттєво більші втрати для галузі були пов'язані з різким падінням курсу національної валюти, і, відповідно, зниженням попиту вітчизняних споживачів на виїзні тури. Відновлення зростання на світовому туристичному ринку, яке спостерігається починаючи з 2011 року, нажаль, не торкнулося України. Навіть проведення фінальної частини європейської футбольної першості не змінило вказаної тенденції.

У 2014-2015 рр. туристична активність наших співгромадян очікувано помітно знизилась внаслідок складної політичної та економічної ситуації в країні. Девальвація національної валюти, висока інфляція, (6,8% за 2014 р.) рецесія ВВП у поєднанні із проведенням антитерористичної операції на сході країні формують негативний макроекономічний фон для розвитку туристичного сектору економіки. До того ж, туризм в Україні, нажаль, не можна віднести до числа соціальних пріоритетів, що зумовлює відносно низький і дуже еластичний, за рівнем доходів, попит на туристичні послуги. За даними соціологічних опитувань останніх років, тільки кожен двадцятий з жителів України регулярно здійснює туристичні подорожі. За рекомендаціями Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), туризм у країні вважається масовим, якщо до нього залучено більше 50% населення країни [1, с. 6]. Закордонні тури останнім часом здійснює близько 2% населення нашої країни. Для порівняння, щороку за кордон з туристичною метою виїжджають 76% бельгійців, 53% голландців, 33% громадян Німеччини [2].

Як наслідок, туризм безпосередньо формує лише 2,2% ВВП України, що є вкрай низьким рівнем. У Болгарії цей показник сягає 11%, у Грузії – 9%.

Негативний вплив чинників зовнішнього середовища вкрай загострив конкурентну боротьбу і знизив економічну ефективність діяльності туристичних підприємств. У 2014 році, вперше за тривалий період часу, спостерігалось скорочення кількості туристичних підприємств

(туроператорів, турагентів, суб'єктів туристичної діяльності, що надають екскурсійні послуги). По туроператорах та турагентах це скорочення склало 23,2% – з 4863 у 2013 р. до 3736 у 2014 р. По Одеській області кількість функціонуючих туристичних підприємств за цей час зменшилась на 26,5% – з 272 до 227 [3, с. 6]. Навіть, незважаючи на те, що переважна більшість суб'єктів господарювання, які залишили туристичний ринок, належала до фізичних осіб-підприємців із досить невеликими обсягами турагентської діяльності, неможливо не помітити спад у функціонуванні галузі. Зайвим свідченням негараздів у туристичному секторі стало банкрутство провідного вітчизняного туроператора “Ньюз Тревел” у січні 2015 р. та фактичне припинення діяльності найбільшої в Україні франчайзингової агентської мережі “Гарячі тури” влітку 2015 р.

Проте, історія світового туризму залишає певні приводи для оптимізму. Як засвідчує міжнародний досвід, швидкий розвиток туристичного сектору економіки можливий під час економічних криз, і, навіть, після військових конфліктів. Для таких Країн як Чилі, Аргентина, Хорватія, Словенія, Чорногорія саме стимулювання зовнішнього та внутрішнього туристичного попиту в поєднанні із залученням інвестицій у туристичну інфраструктуру стали основним чинником економічного зростання після тривалих скрутних періодів.

Наближення до середньоєвропейського рівня попиту на туристичні послуги в довгостроковій перспективі створюватиме головний резерв розвитку і для вітчизняної туристичної галузі. Такий розвиток безпосередньо пов'язаний із визначенням потенціалу туристичного ринку, як у загальнонаціональному, так і в регіональному масштабі та реалізацією можливих кроків щодо підвищення ефективності його використання.

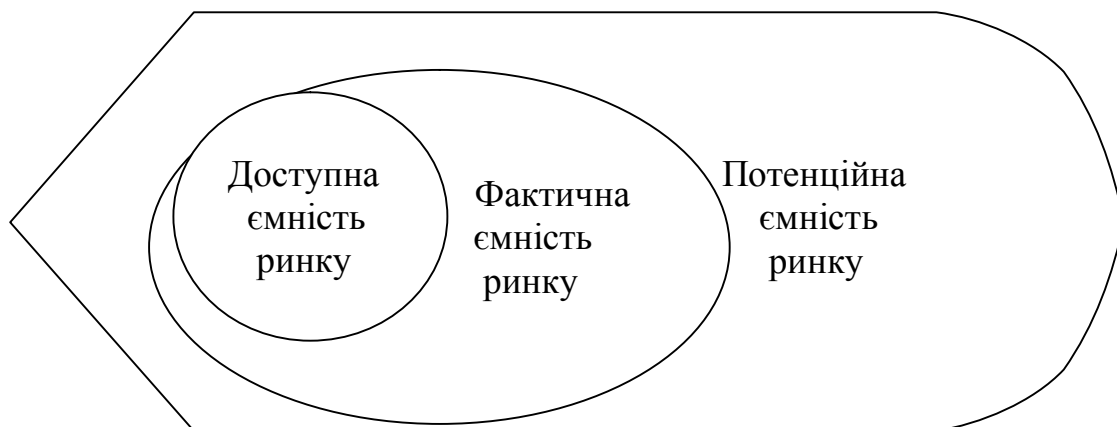
Відносно ринкового потенціалу або потенційної ємності ринку точиться досить тривала дискусія, учасники якої, разом з цією категорією, у не завжди співпадаючих значеннях, використовують такі поняття, як “обсяг ринку” і “розмір ринку”. Не долучаючись до суперечок з цього приводу, можемо стверджувати, що у контексті нашого дослідження під потенційною ємністю регіонального туристичного ринку будемо розуміти максимально можливий обсяг продажів у ринковій ситуації, коли всі потенційні споживачі придбають туристичні продукти, виходячи з максимально можливого рівня їх споживання. Потенційна ємність становить найбільшій з усіх кількісних параметрів туристичного ринку (рис. 4.1).

Реальні бюджетні обмеження споживачів перетворюють потенційну ємність ринку на практично недосяжну величину [4, с. 133]. Проте, саме потенціал регіональних туристичних ринків створює їх конкурентні переваги та передумови розвитку в довгостроковій перспективі.

Фактична або реальна ємність туристичного ринку становить

кількісний параметр, який фіксує поточний рівень попиту на туристичні послуги з боку населення. Фактична ємність ринку дорівнює реальному обсягу реалізації туристичних продуктів за календарний рік.

Відношення фактичної ємності ринку до його потенційної ємності отримало назву коефіцієнта насиченості ринку. Цей показник об'єктивно фіксує ступінь використання ринкового потенціалу. Визначенню фактичної ємності туристичного ринку Одеської області та аналізу порівняльної ефективності його використання будуть присвячені наступні підрозділи розділу.

Останній з наведених на рис. 4.1 ринковий індикатор – доступна ємність має суто мікроекономічну природу. Він характеризує обсяг реалізації, на який може претендувати певна компанія з наявним у неї продуктовим асортиментом та його характеристиками. Іншими словами доступна ємність відображає рівень попиту, який компанія має можливість задовольнити, за умови використання всіх наявних у неї ресурсів. Під час розрахунку доступної ємності ринку туристичне підприємство звужує фактичні межі ринку, розглядаючи як потенційних споживачів тільки тих, хто відповідає її критеріям цільової аудиторії. Кількісне визначення доступної для компанії ємності ринку часто поєднується із розрахунком фактичних ринкових часток у процесі порівняльного конкурентного аналізу туристичних підприємств.

Потенціал туристичного ринку найчастіше визначають за допомогою методів екстраполяції або експертних оцінок. Можливо, також, поєднати ці методики, погодившись із точкою зору, що потенційний туристичний ринок у країнах із трансформаційною економікою становить 10% загальної кількості населення [5, с. 319-320; 6, с. 55]. Тоді потенційна ємність регіонального туристичного ринку у вартісних показниках визначатиметься за формулою:

$$V_{\text{потенци}} = k_{\text{пр.в.}} \times [(\Pi_{\text{вн}} \times 0,1 \times \bar{C}_{\text{пр}} \times \bar{C}_{\text{м}_{\text{вн}}}) + (\Pi_{\text{виїзн.}} \times 0,1 \times \bar{C}_{\text{пр}} \times \bar{C}_{\text{м}_{\text{виїзн.}}})] + \left(\frac{T_{\text{в'їзн}}}{T_{\text{виїзн}} + T_{\text{вн}}} \times 0,1 \times \bar{C}_{\text{пр}} \times \bar{C}_{\text{м}_{\text{в'їзн}}} \right) \quad (4.1)$$

де: $V_{\text{потенци}}$ – потенційна ємність регіонального туристичного ринку, млн. грн.;

$k_{\text{пр.в.}}$ – коефіцієнт пріоритетності витрат на туристичні послуги у даному регіоні;

$\Pi_{\text{вн}}$; $\Pi_{\text{виїзн.}}$ – питома вага внутрішніх або виїзних турів у загальній кількості турів, реалізованих населенню підприємствами регіону;

$C_{\text{пр}}$ – чисельність населення регіону, млн. осіб;

$\bar{C}_{\text{вн}}$; $\bar{C}_{\text{виїзн.}}$; $\bar{C}_{\text{в'їзн}}$ – середня ціна внутрішнього, виїзного або в'їзного туру, грн.;

$T_{\text{в'їзн}}$; $T_{\text{виїзн.}}$; $T_{\text{вн}}$ – фактична кількість внутрішніх, в'їзних, або виїзних турів, реалізованих підприємствами регіону, одиниць.

Вказана формула, передбачає припущення, що при збільшенні чисельності туристів до теоретично можливого рівня, буде зберігатись фактичне співвідношення між кількістю подорожуючих мешканців регіону і кількістю в'їзних туристів, обслугованих місцевими туристичними підприємствами, а також існуюча пропорція між виїзними та внутрішніми туристами.

Коефіцієнт пріоритетності витрат на туристичні послуги є найбільш значущим якісним чинником регіональної варіації попиту та туристичні продукти. Його розраховують за формулою (4.2):

$$k_{\text{пр.в.}} = \frac{\overline{ПВтв}_p}{\overline{ПВтв}}, \quad (4.2)$$

де: $\overline{ПВтв}_p$ – Питома вага витрат на туристичні послуги у структурі сукупних витрат населення регіону, відсотків;

$\overline{ПВтв}$ – Питома вага витрат на туристичні послуги у структурі сукупних витрат населення України, відсотків.

Єдиним наявним джерелом даних для розрахунку вказаного коефіцієнта можуть бути статистичні обстеження структури витрат домогосподарств, які, базуючись на загальнопоширених стандартах міжнародної статистики, регулярно здійснює Державна служба статистики України. До вибірки, з метою дослідження, у 2013 р. були включені 10528, а у 2014 р. – 12713 домогосподарств, що належать до різних соціальних груп населення, у тому числі – 439 домогосподарств Одеської області [7,

с.10].

Усі витрати домогосподарств структуруються відповідно до Класифікації індивідуального споживання за цілями (КІСЦ), що входить до складу діючих в Україні функціональних класифікацій системи національних рахунків [8]. КІСЦ гармонізована з аналогічною класифікацією Європейського Союзу – Classification of Individual Consumption by Purpose (COICOP – HBS), завдяки чому забезпечується зіставлення національних статистичних даних щодо кінцевих споживчих витрат сектору домашніх господарств з відповідними даними країн ЄС та статистичних служб інших країн світу [8; 9, с. 222].

Нажаль, у КІСЦ, так само як і у COICOP – HBS, витрати на подорожування не розглядаються як окремий розділ видатків домогосподарств. Необхідні нам дані про туристичне споживання складаються з часток витрат за розділами класифікатору: “транспорт”, “відпочинок і культура” та “ресторани та готелі”.

Проте, для використання означених структурних обстежень домогосподарств, необхідно визначити, якою мірою витрати за кожним з перелічених розділів обумовлені саме туристичним попитом. Деякі рекомендації з цього приводу дає Методика розрахунку обсягів туристичної діяльності [10], що містить у пп. 2.7 перелік – «Характерні туристські товари та послуги». Для кожної з означених у переліку послуг та товарів наводиться відсоток його належності до туристичного споживання. Однак цей відсоток, найчастіше, є інтервальним, що передбачає значну варіацію туристської складової попиту, залежно від конкретних видів послуг [11, с. 90]. Крім того згаданий перелік побудовано на підставі попереднього Державного класифікатору продукції і послуг України ДК 016-97, що втратив чинність у 2011 р.

Тому, для вирішення проблеми відокремлення попиту туристів, ми пропонуємо відштовхуватись від Генеральної угоди з торгівлі послугами (англ. “General Agreement on Trade in Services” – “GATS”) [12]. Ця угода між країнами-членами Світової організації торгівлі (СОТ) набула чинності у січні 1995 року, за підсумками Уругвайського раунду перемовин.

Секторальна класифікація послуг (Services sectoral classification list), що використовується СОТ, розрізняє 153 види послуг, згрупованих у 12 секторів. Окремий сектор передбачений для туристичних та пов’язаних з ними послуг. Він включає 4 види послуг:

- послуги готелів та ресторанів;
- послуги турагентств і туроператорів;
- послуги екскурсіводів;
- інші послуги.

Одночасно, низка послуг, що традиційно відносяться до сфери туризму, перенесена до інших секторів – рекреаційні, культурні та

спортивні послуги та послуги транспорту [13, с. 122].

Надання послуги, відповідно до 28 статті GATS, передбачає її виробництво, розподіл, маркетинг, продаж і постачання. При цьому розрізняють такі способи надання послуг:

- транскордонне надання послуг – безпосереднє постачання послуг з території одного члена СОТ на територію іншого;
- споживання послуги за кордоном;
- комерційна присутність – створення юридичної особи (його філії) за кордоном або укладання договору комерційного представництва;
- переміщення фізичних осіб – виїзд за кордон представників окремих професій для надання послуг відповідного виду [14, с. 109].

Міжнародна торгівля послугами може здійснюватись за одним з двох торговельних режимів. Країни-члени СОТ, як правило, беруть на себе специфічні зобов'язання щодо доступу на свій ринок іноземних послуг та постачальників і надання їм національного режиму (national treatment), що передбачає тотожність з умовами функціонування вітчизняних постачальників послуг.

Разом з тим GATS надає учасникам угоди право вдаватись до окремих обмежень для іноземних експортерів послуг у випадках, коли це необхідно для забезпечення безпеки або підтримки платіжного балансу. У такому разі застосовуватиметься режим доступу до ринку (market access), що дозволяє вводити чотири види кількісних обмежень на постачання послуг, обмеження, щодо різних категорій компаній-постачальників та обмеження присутності іноземного капіталу у відповідній галузі.

У керівних документах СОТ містяться рекомендації щодо розподілу, в цілях статистичного обліку, пропозиції туристичних та пов'язаних з ними послуг між туристами та місцевим населенням (табл. 4.1).

Використовуючи наведені у табл. 4.1 значення, можна відкоригувати дані статистичних обстежень структури грошових витрат домогосподарств, виділивши саме попит туристів. Так, витрати на послуги транспорту вважатимемо зумовленими туризмом на 25%, послуги, пов'язані з відпочинком і культурою – на 50%. Зі статті “ресторани та готелі” до споживання туристів будемо відносити 25% витрат з харчування поза домом та 100% інших витрат. У табл. 4.2. наведемо підрахунок питомої ваги туристичних витрат у сукупних грошових витратах домогосподарств 12-ти областей України. Вказані регіони для усіх подальших порівняльних досліджень цього розділу звіту були обрані з міркувань територіальної та економічної репрезентативності.

Дані по тимчасово окупованій АРК не наводились, оскільки статистичні спостереження за структурою витрат домогосподарств за єдиною національною методологією там припинились у другому кварталі 2014 р. Також, до нормалізації ситуації на сході країни, немає сенсу

аналізувати показники туристичного споживання у Донецькій та

Таблиця 4.1

Частка послуг, призначених для безпосередньої реалізації туристам у загальному обсязі пропозиції туристичних та пов'язаних з ними послуг [15]

Режим доступу до ринку	Повністю	Частково	Не призначені	Повністю	Частково	Не призначені
	Транскордонне надання послуг			Споживання послуг за кордоном		
Послуги готелів та ресторанів	31%	23%	46%	54%	37%	9%
Послуги турагентств і туроператорів	49%	19%	31%	65%	20%	15%
Послуги екскурсиводів	56%	7%	37%	78%	13%	9%
Інші послуги	38%	31%	31%	38%	54%	8%
Режим доступу до ринку	Комерційна присутність			Переміщення фіз. осіб		
Послуги готелів та ресторанів	27%	72%	1%	3%	91%	6%
Послуги турагентств і туроператорів	27%	67%	6%	1%	88%	11%
Послуги екскурсиводів	41%	54%	6%	0%	85%	15%
Інші послуги	23%	69%	8%	0%	92%	8%
Національний режим	Транскордонне надання послуг			Споживання послуг за кордоном		
Послуги готелів та ресторанів	37%	21%	42%	58%	30%	12%
Послуги турагентств і туроператорів	55%	15%	30%	70%	13%	17%
Послуги екскурсиводів	59%	4%	37%	85%	4%	11%
Інші послуги	54%	23%	23%	62%	38%	0%
Національний режим	Комерційна присутність			Переміщення фіз. осіб		
Послуги готелів та ресторанів	51%	46%	3%	11%	79%	10%
Послуги турагентств і туроператорів	64%	27%	9%	17%	69%	15%
Послуги екскурсиводів	76%	15%	9%	13%	67%	20%
Інші послуги	54%	46%	0%	23%	69%	8%

Луганській областях.

Як свідчать наведені у табл. 4.2 дані, частка витрат, пов'язаних із туристичним споживанням в Україні, у 2014 р. очікувано знизилась з 2,05% до 1,9%. Серед розглянутих регіонів питома вага витрат на подорожування знизилась у бюджетах домогосподарств сімох областей, а зросла тільки у Волинській, Львівській, Миколаївській та Полтавській областях. Найбільшою (2,33%) у 2014 р. була частка видатків на подорожування у Миколаївській області, збільшившись за цей рік на 0,37 відсоткових пункти. Найменшу частку (1,13% та 1,20%) у грошових витратах домогосподарств туризм формував відповідно у Вінницькій та Закарпатській областях. Одеська область, нажалю, відзначалась одним з найменших – 1,58%.

В цілому, має місце вкрай низька питома вага витрат на подорожування в бюджеті українських домогосподарств. Для порівняння, частка витрат, пов'язаних з туризмом, визначених за описаною вище методикою, у 2014 р. дорівнювала: для домогосподарств Великої Британії

– 13,6%, Франції – 10,3%, Німеччини – 8,8%, Чехії – 7,3, Іспанії – 7,2%.

Таблиця 4.2

Частка витрат, пов'язаних з туризмом у структурі грошових витрат домогосподарств України за регіонами у 2013-2014 рр., %

Області	Відсоток грошових витрат за статтями						Разом	
	транспорт		відпочинок та культура		ресторани та готелі			
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Вінницька	0,38	0,40	0,20	0,20	0,73	0,53	1,31	1,13
Волинська	0,28	0,35	0,15	0,25	0,80	1,03	1,23	1,63
Дніпропетровська	0,58	0,60	0,45	0,35	1,43	0,98	2,46	1,93
Закарпатська	0,45	0,45	0,20	0,20	0,68	0,55	1,33	1,20
Запорізька	0,55	0,58	0,50	0,35	1,10	1,23	2,15	2,15
Ів.-Франківська	0,80	0,88	0,30	0,30	1,23	1,10	2,33	2,28
Львівська	0,48	0,48	0,30	0,40	0,80	0,83	1,58	1,70
Миколаївська	0,43	0,50	0,30	0,45	1,23	1,38	1,96	2,33
Одеська	0,35	0,35	0,50	0,60	0,80	0,63	1,65	1,58
Полтавська	0,40	0,50	0,40	0,40	0,83	0,85	1,63	1,75
Харківська	0,78	0,80	0,45	0,35	1,55	1,08	2,78	2,23
Чернігівська	0,45	0,43	0,30	0,40	0,98	0,45	1,73	1,28
В середньому по Україні	0,50	0,50	0,40	0,40	1,15	1,00	2,05	1,90

Розраховано за: [16, с. 106; 17, с.106]

Крім того, варто відзначити особливості вітчизняної структури туристичного споживання. Найбільшою мірою (53-56%) воно обумовлено витратами на проживання і харчування під час подорожей. Частка транспортних витрат, на відміну від Західної Європи де вони складають 40-50% середньої вартості туру, відносно невелика (табл. 4.2). Причиною цих розбіжностей, вочевидь, є суттєво нижча середня вартість турів, що купують українські туристи, внаслідок порівняно меншої віддаленості найпоширеніших виїзних дестинацій.

Окремого розгляду заслуговує річна динаміка витрат на подорожування (табл. 4.3). Наведені дані свідчать про суто сезонний характер туристичного попиту в Україні. Протягом так званого “високого” туристичного сезону – в літні місяці кількість обслугованих туристів набагато перевищує середньорічну.

Під час традиційного періоду відпусток – третього кварталу, у 2014 р. на подорожування, в середньому припадало 2,83% грошових витрат домогосподарств країни. У першому та четвертому кварталах цей показник майже удвічі нижчий – 1,48-1,50%.

Внаслідок такої нерівномірності попиту, конкурентна ефективність туристичних підприємств значною мірою залежить від характеру зв'язків з продуцентами туристичних послуг та успішності власної маркетингової та

збутової діяльності. В першому випадку це визначається стабільністю контрагентських відносин та наявністю достатнього обсягу фінансових ресурсів для своєчасного замовлення туристичних послуг. Така стратегія на вітчизняному ринку може реалізовуватись тільки нечисленними відносно крупними туристичними фірмами, що сподіваються використати “ефект масштабу”. Дрібні туроператори, зазвичай, авансують виключно кошти клієнтів і не можуть розраховувати на оптові знижки чи зиск від раннього бронювання. Проте, вони й не несуть відповідних ризиків.

З іншого боку, не менш важливим є характер відносин із споживачами та турагентами. Наявність усталеної клієнтської бази, розгалужених каналів збуту, дає можливість ведення планомірного господарювання за рахунок забезпечення своєчасного придбання турів клієнтами і, відтак, акумулювання необхідних обігових коштів.

Також слід відзначити, що з трьох статей витрат, пов'язаних з туризмом, суттєва сезонна варіація була притаманна лише витратам на проживання і харчування. Інші статті видатків розподіляються протягом року досить рівномірно (табл. 4.3), підтверджуючи припущення про незначний попит на тури із тривалими авіаперельотами.

Тепер, користуючись даними табл. 4.2, за виразом (2), розрахуємо коефіцієнти пріоритетності витрат на туристичні послуги для розглянутих областей. Результати для наочності нанесемо на карту (рис. 4.2).

Таблиця 4.3

Річна динаміка витрат, пов'язаних з туризмом у структурі грошових витрат домогосподарств України за регіонами у 2014 рр., %

Області	Відсоток грошових витрат за статтями по кварталах							
	транспорт		відпочинок та культура		ресторани та готелі		Разом	
	I	II	I	II	I	II	I	II
Вінницька	0,45	0,43	0,15	0,15	0,48	0,65	1,08	1,23
Волинська	0,33	0,33	0,15	0,20	0,98	0,93	1,46	1,46
Дніпропетровська	0,50	0,58	0,25	0,45	0,43	0,60	1,18	1,63
Закарпатська	0,48	0,53	0,20	0,25	0,33	0,35	1,01	1,13
Запорізька	0,53	0,60	0,25	0,50	0,43	0,78	1,21	1,88
Ів.-Франківська	0,85	0,95	0,15	0,25	0,98	1,30	1,98	2,50
Львівська	0,45	0,53	0,20	0,35	0,50	0,75	1,15	1,63
Миколаївська	0,45	0,50	0,35	0,45	0,55	1,20	1,35	2,15
Одеська	0,30	0,43	0,45	1,05	0,53	0,68	1,28	2,16
Полтавська	0,63	0,45	0,45	0,35	1,08	0,55	2,16	1,35
Харківська	0,78	0,90	0,55	0,30	0,75	0,90	2,08	2,10
Чернігівська	0,45	0,40	0,35	0,30	0,30	0,45	1,10	1,15
В середньому по Україні	0,50	0,50	0,35	0,45	0,65	0,85	1,50	1,80
Області	III	IV	III	IV	III	IV	III	IV

Вінницька	0,38	0,35	0,30	0,15	0,63	0,53	1,31	1,03
Волинська	0,38	0,33	0,55	0,20	1,20	0,83	2,13	1,36
Дніпропетровська	0,70	0,55	0,40	0,35	2,48	0,60	3,58	1,50
Закарпатська	0,48	0,40	0,25	0,15	0,73	0,68	1,46	1,23
Запорізька	0,63	0,58	0,30	0,35	3,03	0,48	3,96	1,41
Івано-Франківська	0,85	0,88	0,40	0,30	1,38	0,85	2,63	2,03
Львівська	0,50	0,45	0,25	0,25	1,40	0,53	2,15	1,23
Миколаївська	0,53	0,58	0,60	0,35	2,95	0,48	4,08	1,41
Одеська	0,38	0,35	0,35	0,45	0,80	0,53	1,53	1,33
Полтавська	0,48	0,38	0,45	0,35	1,38	1,50	2,31	2,23
Харківська	0,80	0,75	0,35	0,25	1,70	2,20	2,85	3,20
Чернігівська	0,43	0,35	0,80	0,20	0,53	1,40	1,76	1,95
В середньому по Україні	0,55	0,48	0,45	0,30	1,83	0,70	2,83	1,48

Розраховано за: [18, с. 25; 19, с. 25; 20, с. 25; 21, с. 25]

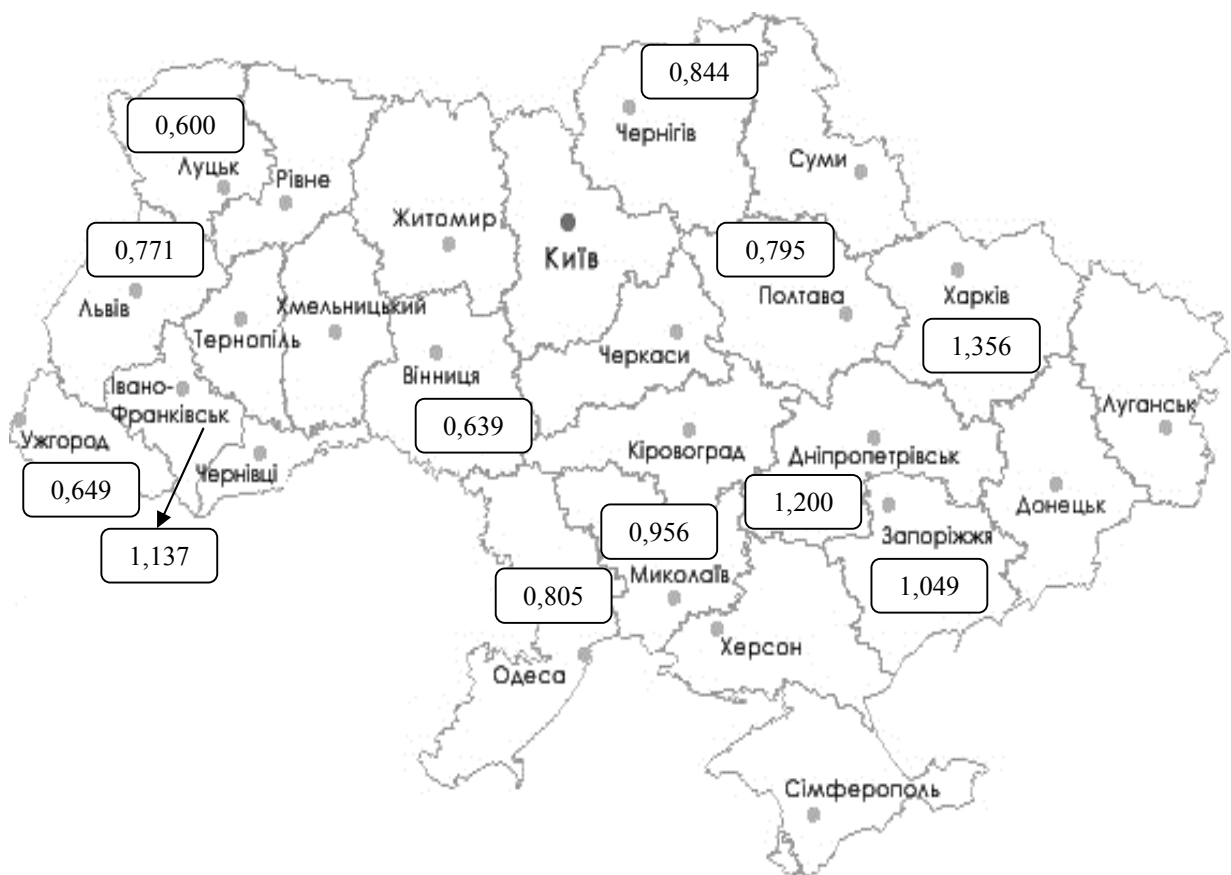

Рис. 4.2. Коефіцієнти пріоритетності витрат на туристичні послуги по регіонах України у 2013 р.

Розраховано за: [16, с. 106]

Значення коефіцієнту для різних регіонів суттєво варіюється,

відображаючи значні відмінності у витратах на туризм. Найнижчий рівень коефіцієнту (0,600) у 2013 році спостерігався у Волинській області. Максимальні значення коефіцієнту (1,356 і 1,200) фіксувались у Харківській і Дніпропетровській областях.

Вочевидь, існує пряма залежність між середнім рівнем доходів населення регіону і часткою витрат домогосподарств на туризм. Середній рівень наявних доходів населення Харківської, Дніпропетровської, Запорізької областей у 2013 р. був помітно вищим за регіони Західної України.

Для Одеської області слід відзначити невисокий рівень коефіцієнта пріоритетності витрат на туристичні послуги – 0,805. Основною причиною цього також слід вважати відносно низький рівень доходів населення в більшості районів області.

Показники пріоритетності витрат на туризм по обраних регіонах у 2014 р. також відобразимо на рис. 4.3.

Цього року найбільшою по розглянутих регіонах була частка витрат на туризм у бюджетах домогосподарств Миколаївської області (1,226). Наступними були показники Харківської (1,174), Запорізької (1,132) та Івано-Франківської (1,200) областей.

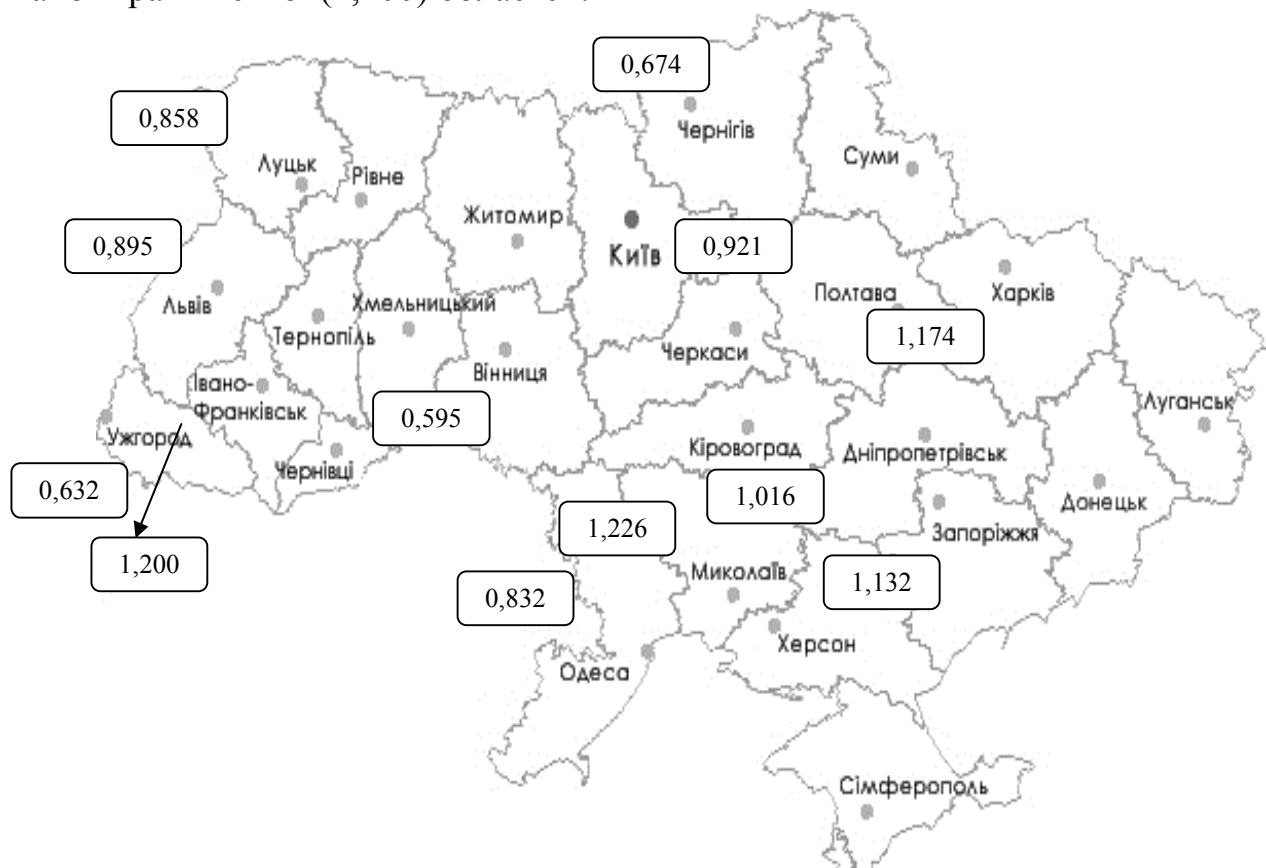

Рис. 4.3. Коефіцієнти пріоритетності витрат на туристичні послуги по регіонах України у 2014 р.

Розраховано за: [17, с. 106]

Серед регіонів з найнижчою пріоритетністю витрат на туризм відзначаємо Вінницьку (0,595) і Закарпатську області (0,632). Показник Одеської області (0,832), незважаючи на незначне збільшення, порівняно з 2013 р., залишався нижчим за середній по країні.

В цілому слід відзначити високу залежність показників пріоритетності витрат на туристичні послуги від питомої ваги мешканців крупних міст (з населенням більше 100000 осіб) у структурі населення області (так званий коефіцієнт концентрації населення). Останній показник у досліджений період варіювався від 0,092 у Закарпатській області до 0,642 у Дніпропетровській. В Одеській області коефіцієнт концентрації населення дорівнює 0,424. Єдиним винятком, щодо прояву вказаної залежності, була Івано-Франківська область, де високий рівень коефіцієнта пріоритетності витрат на туристичні послуги поєднувався з одним з найнижчих коефіцієнтів концентрації населення – 0,164. З іншого боку, рівень доходів населення в крупних містах України помітно вищий за сільські райони, що об'єднує два описані чинники регіонального туристичного попиту.

Н противагу цьому, ми не знайшли підтвердження впливу на ступінь пріоритетності витрат на подорожування деяких інших, теоретично відомих чинників – рівня освіти населення і коефіцієнта вікової структури населення (питома вага населення у віці 15-45 рр.).

Таким чином, для обраних регіонів України нами розраховані фактичні показники коефіцієнта пріоритетності витрат на туристичні послуги ($k_{np.c.}$) за 2013-2014 рр., тобто першої необхідної складової виразу (4.1). Більшість інших змінних цієї формули пов'язана з визначенням фактичної ємності туристичних ринків.

4.2. Кількісні параметри та ефективність використання ринкового потенціалу організованого туризму

Як зазначалось у попередньому підрозділі, під фактичною ємністю регіонального туристичного ринку ми розуміємо сукупні витрати всіх туристів (у тому числі іноземних громадян) з придбання туристичних продуктів, фактично здійснені протягом року в певному регіоні. Оскільки витрати споживачів з придбання турів на ринку трансформуються в доходи туристичних підприємств, реальну ємність ринку організованого туризму можна визначити і як вартість реалізованих турів усіма продавцями ринку. Таким чином, показник ємності ринку вказує як на спроможність туристичних підприємств запропонувати покупцям потрібний останнім туристичний продукт (рівень розвитку пропозиції), так і на готовність

споживачів купувати певні продукти (рівень попиту) [22, с. 158]. Відповідно, теоретично існують два способи визначення фактичної або реальної ємності ринку організованого туризму. Перший з них передбачає підрахунок суми доходів від реалізації турів усіма продавцями туристичного ринку за певний період.

Загальна сума доходів туристичних підприємств регіону визначається згідно з виразом:

$$V = \sum_{i=1}^n V_i, \quad (4.3)$$

де: V – загальна ємність ринку;

V_i – обсяг продажів кожного i -го туристичного підприємства;

n – загальна чисельність підприємств сфери туризму.

В основі другого підходу лежить розрахунок обсягу грошових витрат населення певної адміністративно-територіальної одиниці з придбання турів. Для його застосування використовують вираз:

$$V = D_p \pm C_n, \quad (4.4)$$

де: D_p – грошові кошти, витрачені населенням даного регіону на придбання турів або купівельні фонди населення в частині витрат на подорожування;

C_n – попит населення інших регіонів (країн) на тури місцевих туроператорів.

Цей спосіб підрахунку ємності ринку добре відомий у наукових джерелах. Свого часу його запропонували П. В. Петров і О. М. Соломатін для визначення загальної ємності регіонального ринку споживчих товарів [23, с. 61-65]. Т. І. Ткаченко вважає, що наведений метод може застосовуватись і для визначення ємності ринку туристичних послуг [24, с. 204].

Для коректного розрахунку ємності за будь-яким з цих способів важливо зафіксувати продуктові, часові та просторові характеристики досліджуваного ринку. Інакше кажучи, потрібно точно визначити галузеву приналежність продуктів; календарний період, для якого визначається ємність ринку (зазвичай це 1 календарний рік); географічні межі оцінюваного ринку (область, регіон, країна).

Практичне використання кожного зі згаданих способів визначення фактичної ємності ринку організованого туризму пов'язане з подоланням певних методологічних труднощів та внесенням суттєвих корективів у наявну статистичну інформацію.

При застосуванні першого способу необхідно підрахувати вартість турів, реалізованих безпосередньо кінцевим споживачам – туристам

туроператорами і турагентами вказаного регіону. Якщо замість цього прийняти до уваги сукупні грошові надходження від операційної діяльності вказаних суб'єктів туристичної діяльності, результат виявиться значно викривленим.

По-перше; помилково будуть враховані доходи від замовлення для клієнтів (що не завжди є туристами, тим більш організованими) квитків на транспорт. Такі доходи, зазвичай, формують суттєву частину виручки невеликих туристичних підприємств, особливо турагенств.

По-друге; (і це, навпаки, стосується відносно крупних туроператорів) будуть не виправдано враховуватись надходження коштів від інших туристичних підприємств за агентськими угодами. Як правило, такі угоди укладають із турагентствами з інших регіонів, що не позначається на рівні фактичної ємності регіонального ринку, на якому працює вказаний туроператор. Наприклад, якщо працюючий в Одеській області туроператор спроектував певний виїзний тур і реалізує його також через агентство з Миколаївської області місцевим туристам, витрати останніх мають врахуватись при визначенні ємності ринку організованого туризму саме Миколаївської області.

Основним джерелом інформації про вартість турів, реалізованих у відповідному регіоні, є бюлетені Державної служби статистики України, що узагальнюють звітність підприємств за формою № 1-туризм “Звіт про туристичну діяльність”. У цих звітах згадана інформація розкривається у 36-му рядку розділу III “Кількість і вартість проданих туристичних путівок (ваучерів)”. Інші рядки цього розділу містять важливу інформацію про структуру реалізованих турів.

Єдиною перешкодою для безпосереднього використання цих даних з метою підрахунку ємності регіонального ринку організованого туризму, є недостатня повнота згаданого джерела. В Одеській області функціонує багато філій або інших відокремлених підрозділів вітчизняних та закордонних (переважно турецьких, грецьких та російських) туроператорів. Серед найбільш помітних за обсягами наданих послуг можна відзначити: ТОВ “Тревел профешнл груп”, Дочірнє підприємство “А.Е.Т. Джоін ап!”, ТОВ “Туристична Компанія “Анекс Тур”, ТОВ “Корал Тревел”, ТОВ “ТЕЗ ТУР”; ТОВ “М.І.Б.С. Тревел”, ТОВ “Агентство “Пан-Україн”; ТОВ “АСНА Тревел”; ТОВ “Музенідіс Тревел”; ТОВ “Пегас Туристик”; ТОВ “ТТВК”. Останнє підприємство є українським представництвом найбільшої в Європі німецької туристичної компанії “ТУІ” (TUI Travel PLC), що придбала вітчизняні агентські мережі крупних туроператорів “Вояж Київ” (у 2011 р.) та “Туртесс Тревел” (у 2013 р.), а також просуває, зокрема в Одеській області, мережу філій під брендом “ТУІ-турагентство”. Майже всі перелічені туристичні компанії зареєстрували власні головні офіси або представництва в Україні у місті

Києві. Згідно з вимогами до організації статистичних спостережень, саме до Головного управління статистики у м. Києві надходить їх консолідована статистична звітність. Відсутність інструментів регіонального моніторингу діяльності таких підприємств (так званої “звітності за географічними сегментами”, що складається виключно підприємствами державної форми власності) суттєво викривлює необхідну нам інформацію з бюлетенів Державної служби статистики України. Так, за їх даними, у 2014 р. туристичні підприємства м. Київ реалізували 496,4 тис. турів, або 56,1% від загальнонаціональної кількості [25, с. 30-31, 66]. Їх частка в доходах від організованого туризму становила 67,5% [25, с. 32-33, 67]. Вочевидь, наведені дані суттєво завищені саме через описані причини. Одночасно показники інших регіонів, зокрема Одеської області, не виправдано занижуються. Безумовно, існує регіональна нерівномірність розвитку туристичних, як і будь-яких інших ринків, проте її межі набагато вужчі.

Дослідження нерівномірності регіонального розвитку, здійснені протягом останніх десятиріч, найчастіше спирались на теорію конвергенції та теорію інформаційної ентропії [26, с. 46; 27, с. 201]. Серед інструментів статистичної обробки даних, які застосовували прихильники згаданих теорій, найбільшого поширення дістав індекс, запропонований нідерландським вченим Анрі Тейлом, та його пізніші інтерпретації. Використовуючи цей показник для оцінки нерівномірності туристичної активності по регіонах України, отримаємо наступний вираз:

$$T = \sum_{i=1}^n \frac{Y_i}{Y} \ln \left(\frac{Y_i / p_i}{Y / p} \right), \quad (4.5)$$

де: p – кількість домогосподарств в обраних регіонах;

p_i – кількість домогосподарств в i -му регіоні;

Y – сукупні доходи від реалізації турів в обраних регіонах;

Y_i – доходи від реалізації турів в i -му регіоні;

n – кількість регіонів у виборці.

Розрахуємо за виразом (4.5) індекс Тейла, використавши послідовно дані про вартість реалізованих виїзних та внутрішніх турів з бюлетенів Державної служби статистики України та показники витрат, пов'язаних з туризмом, отримані шляхом бюджетних обстежень домогосподарств по дванадцяти обраних регіонах України і, окремо, по тринадцяти регіонах, додавши до вибірки показники м. Києва (табл. 4.4 та 4.5).

Як свідчать дані табл. 4.4, індекс Тейла, розрахований для 12-и областей за витратами на внутрішній та виїзний туризм, був майже в чотири рази нижчим за аналогічний показник, отриманий на підставі регіональних доходів від реалізації виїзних та внутрішніх турів. Основна причина такої диспропорції полягає саме у методиці збору регіональної статистичної інформації, що не враховує доходи від реалізації турів,

отримані структурними підрозділами підприємств, зареєстрованих за межами відповідних областей.

Має місце деяке скорочення нерівномірності туристичної активності у 2014 р., порівняно з попереднім роком, яке спостерігається при використанні будь-якого з методів визначення індексу. Можна припустити, що в умовах економічної та політичної нестабільності в країні, розмір витрат населення на товари і послуги, які не належать до найбільш необхідних, має тенденцію до регіонального вирівнювання, а їх частка – до загального зниження. В цілому, розрахований за більш коректним показником середніх витрат домогосподарств, індекс Тейла засвідчує цілком рівномірний характер туристичної активності по дванадцяти досліджених регіонах.

Ситуація виявляється іншою при доданні до регіональної вибірки показників м. Києва (див. табл. 4.5).

Індекс Тейла, розрахований в таблиці на підставі пов'язаних з туризмом витрат домогосподарств обраних тринадцяти регіонів (0,140 у 2013 р. та 0,118 – у 2014 р.), був значно вищим за відповідний показник, що не включав столичного регіону. Таке збільшення рівня нерівномірності витрат на туристичні послуги пояснюється суттєво більшим середнім розміром останніх, що фіксувався по домогосподарствах м. Києва. Це, в свою чергу, було спричинено поєднанням у м. Києві найвищого в країні середнього рівня грошових витрат і найбільшої частки пов'язаних з туризмом витрат у бюджетах домогосподарств (3,80% у 2013 р. і 3,93% у 2014 р.). Як і в попередньому розрахунку, спостерігається зниження індексу у 2014 р. порівняно із 2013. Також відзначимо, що розраховані на основі витрат на національний туризм значення індексу Тейла є наближеними до отриманих О. В. Раєвською та О. Ю. Бобковою показників нерівномірності регіонального розвитку сфери послуг ($\approx 0,118$ за період з 2004 по 2009 рр.) [27, с. 208]. За методикою даного дослідження наведене значення загального індексу Тейла та його декомпозиція здійснювались із використанням регіональних показників валової доданої вартості. При цьому, на жаль, нам невідомо як автори вирішували проблему перерахунку доданої вартості, створеної структурними підрозділами територіально розповсюджених підприємств.

Значення індексу Тейла, розраховані за статистичними даними про доходи туристичних підприємств різних регіонів від реалізації виїзних та внутрішніх турів, багатократно вищі за отримані при застосуванні попередньої методики. Значне зростання індексу у 2014 р., порівняно із 2013 р., можна пояснити зростанням частки ринку, контрольованої крупними мережевими туристичними компаніями, внаслідок згорання діяльності більш ніж 1100 невеликими туристичними підприємствами.

Дані для розрахунку рівня нерівномірності туристичної активності по 12-и регіонах України

Області	Показники							
	Кількість домогосподарств, тис. од.		Витрати на національний туризм, млн. грн.		Доходи туристичних підприємств від реалізації внутрішніх та виїзних турів, млн. грн.		Питома вага кількості домогосподарств відповідного регіону у загальній кількості домогосподарств розглянутих областей	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницька	641,8	640,0	310,7	297,2	100,6	117,3	0,080	0,080
Волинська	335,4	335,7	154,3	227,6	58,4	59,5	0,042	0,042
Дніпропетровська	1314	1314,7	1211,8	1055,6	502,0	490,4	0,165	0,165
Закарпатська	355,8	355,7	234,2	255,3	44,0	55,6	0,045	0,045
Запорізька	688,4	687,8	638,8	742,3	249,1	243,5	0,086	0,086
Івано-Франківська	451,2	451,3	421,9	468,2	121,8	118,3	0,057	0,057
Львівська	819,8	819,5	583,8	677,1	326,8	524,2	0,103	0,103
Миколаївська	447,9	447,3	397,1	485,7	72,7	81,5	0,056	0,056
Одеська	842,0	842,2	547,4	600,1	296,2	366,5	0,106	0,106
Полтавська	601,4	599,2	374,5	417,3	110,1	102,2	0,075	0,075
Харківська	1029,4	1028,7	1186,4	1046,1	683,5	609,6	0,129	0,129
Чернігівська	448,7	446,5	307,8	229,8	45,6	56,1	0,056	0,056
Усього	7975,8	7968,6	6368,7	6502,2	2610,8	2824,5	1,000	1,000
Індекс Тейла (T)	X	X	X	X	X	X	X	X

Області	Показники							
	Питома вага відповідного регіону у сукупних витратах на національний туризм у розглянутих областях		Питома вага відповідного регіону у сукупних доходах від національного організованого туризму у розглянутих областях		Розрахунки для визначення індексу Тейла за витратами на національний туризм $ep.9(10) \times \ln\left(\frac{ep.9(10)}{ep.7(8)}\right)$		Розрахунки для визначення індексу Тейла за доходами від національного туризму $ep.11(12) \times \ln\left(\frac{ep.11(12)}{ep.7(8)}\right)$	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
А	9	10	11	12	13	14	15	16
Вінницька	0,049	0,046	0,039	0,042	-0,024	-0,026	-0,028	-0,027
Волинська	0,024	0,035	0,022	0,021	-0,013	-0,006	-0,014	-0,015
Дніпропетровська	0,190	0,162	0,192	0,174	0,027	-0,003	0,030	0,009
Закарпатська	0,037	0,039	0,017	0,020	-0,007	-0,005	-0,016	-0,016
Запорізька	0,100	0,114	0,095	0,086	0,015	0,032	0,010	0,000
Івано-Франківська	0,066	0,072	0,047	0,042	0,010	0,017	-0,009	-0,013
Львівська	0,092	0,104	0,125	0,186	-0,010	0,001	0,025	0,110
Миколаївська	0,062	0,075	0,028	0,029	0,007	0,021	-0,020	-0,019
Одеська	0,086	0,092	0,113	0,130	-0,018	-0,013	0,008	0,027
Полтавська	0,059	0,064	0,042	0,036	-0,015	-0,010	-0,025	-0,026
Харківська	0,186	0,161	0,262	0,216	0,068	0,035	0,185	0,111
Чернігівська	0,048	0,035	0,017	0,020	-0,007	-0,016	-0,020	-0,021
Усього	1,000	1,000	1,000	1,000	X	X	X	X
Індекс Тейла (T)	X	X	X	X	0,033	0,028	0,125	0,119

Розраховано за [16, с. 105-106; 17, с.105-106; 25, с. 32-33, 67; 28, с. 228-229,263]

Таблиця 4.5

Дані для розрахунку рівня нерівномірності туристичної активності по 13-и регіонах України

Області	Показники							
	Кількість домогосподарств, тис. од.		Витрати на національний туризм, млн. грн.		Доходи туристичних підприємств від реалізації внутрішніх та виїзних турів, млн. грн.		Питома вага кількості домогосподарств відповідного регіону у загальній кількості домогосподарств 13-и регіонів	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницька	641,8	640,0	310,7	297,2	100,6	117,3	0,071	0,071
Волинська	335,4	335,7	154,3	227,6	58,4	59,5	0,037	0,037
Дніпропетровська	1314	1314,7	1211,8	1055,6	502,0	490,4	0,145	0,145
Закарпатська	355,8	355,7	234,2	255,3	44,0	55,6	0,039	0,039
Запорізька	688,4	687,8	638,8	742,3	249,1	243,5	0,076	0,076
Івано-Франківська	451,2	451,3	421,9	468,2	121,8	118,3	0,050	0,050
Львівська	819,8	819,5	583,8	677,1	326,8	524,2	0,091	0,091
Миколаївська	447,9	447,3	397,1	485,7	72,7	81,5	0,050	0,050
Одеська	842,0	842,2	547,4	600,1	296,2	366,5	0,093	0,093
Полтавська	601,4	599,2	374,5	417,3	110,1	102,2	0,067	0,066
Харківська	1029,4	1028,7	1186,4	1046,1	683,5	609,6	0,114	0,114
Чернігівська	448,7	446,5	307,8	229,8	45,6	56,1	0,050	0,049
м. Київ	1062,8	1067,6	2713,7	2551,0	5134413,0	7226607,6	0,118	0,118
Усього	9038,6	9036,2	9082,4	9053,2	7745240,6	10051125,3	1,000	1,000
Індекс Тейла (T)	X	X	X	X	X	X	X	X

Області	Показники							
	Питома вага відповідного регіону у сукупних витратах на національний туризм по 13-и регіонах		Питома вага відповідного регіону у сукупних доходах від національного організованого туризму по 13-и регіонах		Розрахунки для визначення індексу Тейла за витратами на національний туризм $ep.9(10) \times \ln\left(\frac{ep.9(10)}{ep.7(8)}\right)$		Розрахунки для визначення індексу Тейла за доходами від національного туризму $ep.11(12) \times \ln\left(\frac{ep.11(12)}{ep.7(8)}\right)$	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
А	9	10	11	12	13	14	15	16
Вінницька	0,034	0,033	0,013	0,012	-0,025	-0,025	-0,022	-0,021
Волинська	0,017	0,025	0,008	0,006	-0,013	-0,010	-0,012	-0,011
Дніпропетровська	0,133	0,117	0,065	0,049	-0,011	-0,026	-0,052	-0,053
Закарпатська	0,026	0,028	0,006	0,006	-0,011	-0,009	-0,011	-0,011
Запорізька	0,070	0,082	0,032	0,024	-0,006	0,006	-0,028	-0,028
Івано-Франківська	0,046	0,052	0,016	0,012	-0,003	0,002	-0,018	-0,017
Львівська	0,064	0,075	0,042	0,052	-0,022	-0,014	-0,032	-0,029
Миколаївська	0,044	0,054	0,009	0,008	-0,005	0,004	-0,016	-0,015
Одеська	0,060	0,066	0,038	0,036	-0,026	-0,023	-0,034	-0,034
Полтавська	0,041	0,046	0,014	0,010	-0,020	-0,017	-0,022	-0,019
Харківська	0,131	0,116	0,088	0,061	0,018	0,002	-0,023	-0,038
Чернігівська	0,034	0,025	0,006	0,006	-0,013	-0,017	-0,013	-0,012
м. Київ	0,299	0,282	0,663	0,719	0,279	0,245	1,146	1,298
Усього	1,000	1,000	1,000	1,000	X	X	X	X
Індекс Тейла (T)	X	X	X	X	0,140	0,118	0,864	1,010

Розраховано за [16, с. 105-106; 17, с.105-106; 25, с. 32-33, 67; 28, с. 228-229

Взагалі, значення, що приймає індекс – 0,864 у 2013 р. та 1,010 у 2014 р. неможливо сприйняти інакше як нереальні. Велика різниця між рівнями нерівномірності регіональної туристичної активності, розрахованими різними способами є зайвим доказом неможливості використання офіційної статистичної інформації про доходи туристичних підприємств без попереднього коригування, що враховуватиме діяльність відокремлених структурних підрозділів. При цьому показники всіх регіонів, за винятком столиці, зростатимуть, а по м. Київ, навпаки, в тому ж розмірі, скоротяться.

Незважаючи на пояснені вище викривлення, інформація про кількість і вартість реалізованих турів з бюлетенів Державної служби статистики України має бути ретельно вивчена. Її аналіз дозволить виявити тенденції в організованому туризмі досліджуваних регіонів. Крім того, саме ці дані мають стати базою для майбутнього їх корегування з метою приведення до релевантних значень. Нарешті, для отримання кількох параметрів, необхідних при підрахунку потенційної ємності регіонального туристичного ринку за виразом (1), ці статистичні матеріали є безальтернативними.

Отже, рівень доходів туристичних підприємств Одеської області від реалізації турів в останні роки, за даними бюлетенів Державної служби статистики України, відображено на рис. 4.4.

Аналіз наведених статистичних даних виявляє досить неоднозначні тенденції в розвитку місцевого туристичного ринку. На перший погляд, у 2013 та 2014 рр. спостерігалось помітне збільшення доходів туристичних підприємств області від організованого туризму. Порівняно з 2012 р. приріст виручки у 2013 р. становив 53,1%, а у 2014 р. – 87,6%. Але, на жаль, основною причиною цього стало різке знецінення національної валюти і відповідне зростання вартості виїзних турів. Частка останніх у доходах туристичних підприємств області зросла з 84,0% у 2011 до 95,2% у 2014 р. Одночасно грошові надходження від реалізації внутрішніх та в'їзних турів, які мають домінуючий вплив на розвиток всього туристичного сектору економіки, постійно скорочувались, як в абсолютному, так і у відносному вираженні (рис. 4.4).

Поглибити уявлення про стан ринку організованого туризму Одеської області дозволяє розгляд структури реалізованих туристичних продуктів (рис. 4.5).

Найбільша за чотири досліджені роки кількість турів, реалізованих туристичними підприємствами, що звітували за формою № 1-туризм, спостерігалась у 2013 р. У 2014 р. стався різкий спад продаж (на 33% порівняно з попереднім роком), що зумовив найнижчий за розглянутий період рівень реалізації в натуральному вимірі.

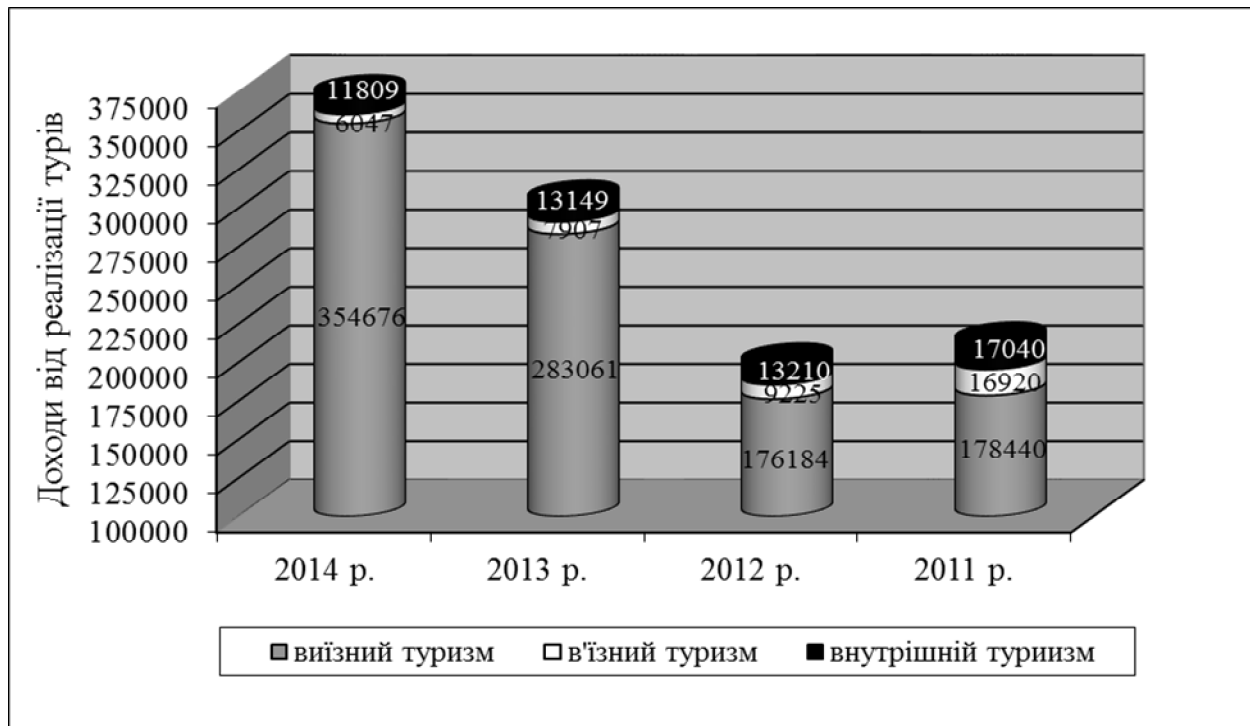

Рис. 4.4. Структура доходів туристичних підприємств Одеської області (за виключенням відокремлених підрозділів) від реалізації турів у 2011-2014 рр. (тис. грн.)

Розраховано за: [25, с. 32-33, 67; 28, с. 228-229, 263; 29, с. 228-229, 263; 30, с. 29, 32, 67]

Серед форм організації туризму мало місце різке з 13203 у 2011 до 2818 у 2014 р. скорочення кількості турів, проданих в'їзним туристам. Також значно, в 2,4 рази, за цей період знизилась продаж турів по Україні. Реалізація турів за рубіж у 2014 р. відповідала рівню 2011-2012 рр., але помітно (на 25, 3%) поступалась показникам 2013 р. (рис. 4.5).

У структурі продаж суттєво (з 50,7% у 2011 до 79,0% у 2014 р.) зросла питома вага виїзних турів. Відповідно знизилась частка в'їзних та внутрішніх турів.

Проте, як зазначалось раніше, проаналізовані статистичні дані не можуть претендувати на повноту і мають бути доповнені показниками продаж відокремлених підрозділів туристичних підприємств, працюючих на ринку Одеської області. Для реалізації цього завдання слід повернутись до другого способу визначення фактичної ємності регіонального туристичного ринку та застосувати вираз (4). Купівельні фонди населення Одеської області, призначені на подорожування, як було показано у попередньому підрозділі, визначаються за допомогою джерел, що узагальнюють анкетні обстеження структури витрат домогосподарств. Нажаль, не всі домогосподарства, що мали б потрапити до статистичної вибірки, виявляють бажання надавати інформацію.

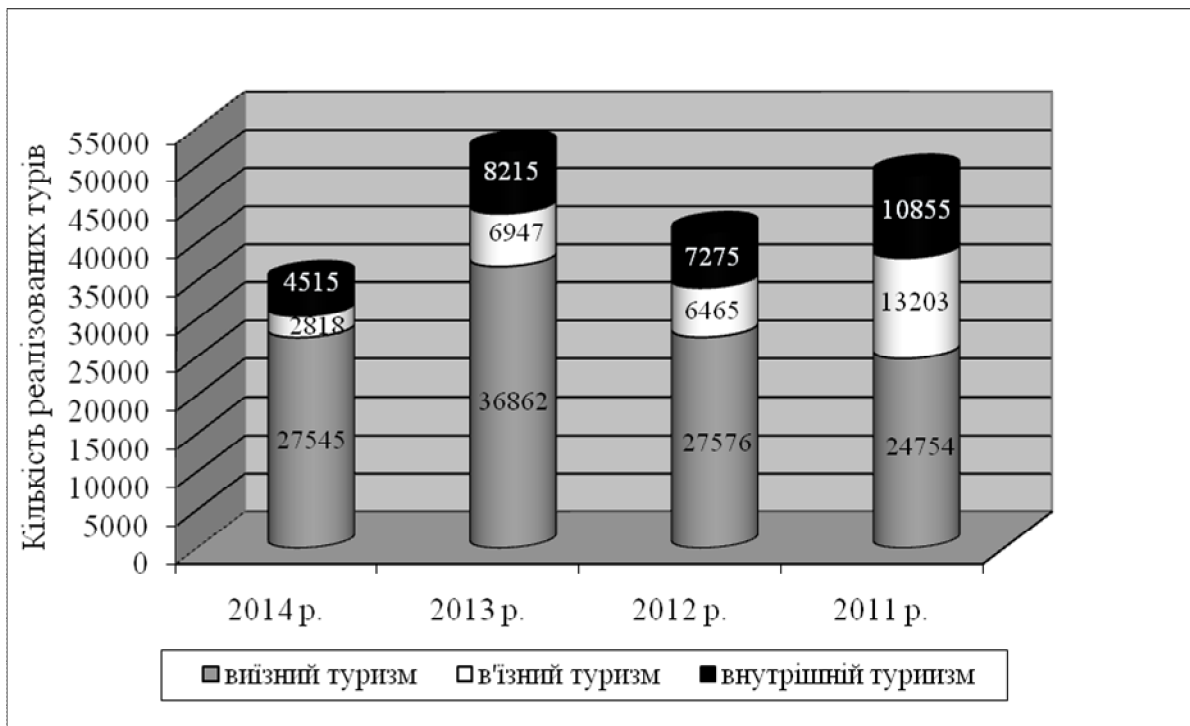

Рис. 5.5. Структура реалізованих підприємствами Одеської області

(за виключенням відокремлених підрозділів) турів у 2011-2014 рр. (турів)

Розраховано за: [25, с. 31-32, 66; 28, с. 226-227, 262; 29, с. 226-227, 262; 30, с. 28, 31, 66]

У 2014 р. по Україні в опитуванні відмовились брати участь 12,4% домогосподарств, а по Одеській області – 9,5% [31, с. 8]. Як зазначав відомий український статистик А. П. Ревенко “від участі в обстеженнях, в основному, відмовляються більш заможні домогосподарства і, особливо, дуже багаті, які володіють немалою кількістю рухомого та нерухомого майна” [31, с. 8]. Зрозуміло, що члени таких домогосподарств є найбільш активними туристами. Відтак, потрібні нам дані можуть виявитись дещо заниженими. Попри це, вказана погрішність статистичної інформації не є критичною і видається досить типовою. Частка домогосподарств, що відмовляються відповідати на анкетні запитання про умови життя становить, наприклад, у ФРН – 52%, Польщі – 49%, Угорщині – 38%, Греції – 10% [31, с. 8].

Наступна проблема пов’язана з відокремленням попиту організованих туристів від інших витрат на туристичні послуги. Для її вирішення слід обчислити коефіцієнт коригування (k_1), який будемо називати понижуючим коефіцієнтом, що розраховується як відношення сукупної вартості віізних та внутрішніх турів, до суми грошових витрат усіх домогосподарств на подорожування. Зрозуміло, що такий коефіцієнт

представлятиме середнє по Україні співвідношення між витратами на організований туризм і сукупними видатками на подорожування, що не враховує можливої регіональної специфіки. Проте, навряд чи регіональна варіація цього коефіцієнта буде суттєвою. Переважна частина туристичних витрат припадає на виїзний туризм, де співвідношення між організованими та самодіяльними туристами по областях слабо відрізняється. З іншого боку, розраховувати понижуючий коефіцієнт коригування безпосередньо за даними регіональної статистики не можливо через відсутність даних про тури, реалізовані відокремленими підрозділами. Добуток грошових видатків домогосподарств Одеської області на подорожування і знайденого коефіцієнта (k_1) складе регіональний обсяг витрат, пов'язаних з національним (внутрішнім та виїзним) організованим туризмом.

Нарешті, згідно з виразом (4), необхідно визначити екзогенний для регіону, в нашому випадку – для Одеської області, попит. Слід зазначити, що попит мешканців інших регіонів України на відпочинок в Одеській області, як правило, задовольняють місцеві для них туроператори. Відповідно, витрати туристів з інших регіонів України позначаються на доходах одеських готелів, санаторіїв, екскурсійних агентств, але практично не торкаються туроператорів або турагентів [32, с. 343]. Інша ситуація з витратами іноземців – в'їзних туристів. Найчастіше тури для відпочинку в Україні вони купують не вдома, в місцевих ініціативних туроператорів, а безпосередньо звертаються до вітчизняних суб'єктів туристичної діяльності. Тому вартість в'їзних турів, реалізованих підприємствами Одеської області, обов'язково має бути врахована. При цьому не можна забувати про ту ж проблему охоплення ринкової діяльності відокремлених підрозділів туристичних підприємств. Для її вирішення слід обчислити ще один, цього разу підвищувальний, коефіцієнт (k_2). Він дорівнюватиме відношенню між раніше визначеними фактичними витратами мешканців регіону на організований національний туризм і вартістю реалізованих туристичними підприємствами Одеської області, які надали звітність, виїзних та внутрішніх турів. Застосувавши це співвідношення і на продаж в'їзних турів, будемо визначати попит іноземних організованих туристів (тобто показник C_n з виразу (4)) як добуток вартості реалізованих в області в'їзних турів і підвищувального коефіцієнта.

Тепер, користуючись виразом (4), можемо розрахувати фактичну ємність ринку організованого туризму Одеської області. Дані для розрахунку і результати зведемо у табл. 4.6.

Коментуючи отримані показники, слід зазначити, що дані про вартість виїзних турів, реалізованих туроператорами України у 2011р., тобто складова графі 6 з рядка 7 таблиці, були суттєво скориговані. Необхідність в цьому пояснюється недостовірністю наявних даних у

Таблиця 4.6

Розрахунок фактичної ємності ринку організованого туризму у 2011-2014 рр.

Показники	Одеська область				Україна			
	2011	2012	2013	2014	2011	2012	2013	2014
А	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Кількість домогосподарств, тис. одиниць	840,7	842,1	842,0	842,2	17022,7	16984,1	16958,7	14455,5
2. Середньорічні грошові витрати в розрахунку на домогосподарство, тис. грн.	36,9	38,1	39,4	45,1	37,5	39,6	42,0	44,3
3. Частка витрат на туризм	1,40	1,48	1,65	1,58	2,15	2,03	2,05	1,90
4. Витрати на національний туризм, млн. грн. (ряд. 1 x ряд. 2 x ряд. 3)	434,3	474,8	547,4	600,1	13724,6	13653,2	14601,4	12167,2
5. Доходи від реалізації виїзних та внутрішніх турів, згідно звітів за ф. № 1-туризм, млн. грн.	195,5	189,4	296,2	366,5	4535,6	7786,9	9245,2	10716,3
6. Понижуючий коефіцієнт коригування, k_1 (ряд. 5 / ряд. 4)	X	X	X	X	0,528	0,570	0,633	0,881
7. Витрати на організований національний туризм, млн. грн. (ряд. 4 x (гр. 5-8 з ряд. 6))	229,4	270,8	346,6	528,6	6249,3	7786,9	9245,2	10716,3
8. Підвищувальний коефіцієнт коригування, k_2 (ряд. 7 / ряд. 5)	1,173	1,430	1,170	1,442	1,000	1,000	1,000	1,000
9. Доходи від реалізації в'їзних турів згідно звітів за ф. № 1-туризм, млн. грн.	14,2	9,2	9,2	8,6	295,3	401,3	479,8	77,7
10. Скориговані доходи від реалізації в'їзних турів, млн. грн. (ряд. 8 x ряд. 9)	16,6	13,2	10,8	12,5	295,3	401,3	479,8	77,7
11. Фактична ємність ринку організованого туризму, млн. грн. (ряд. 7 + ряд. 10)	246,0	284,0	357,4	541,0	6544,6	8188,2	9725,0	10794,0

Розраховано за: [16, с. 105-106; 17, с.105-106; 25, с. 33-34, 67; 28, с. 228-229, 263; 29, с. 228-229, 263; 30, с. 29, 32, 67; 33, с. 97-98; 34, с. 105-106]

статистичному бюлетені [33]. Туристичні підприємства почали складати звіти за формою 1-туризм з 2011 р. При цьому, форма звіту була затверджена тільки 14 грудня 2011 р. Річні звіти за 2011 р. необхідно було надати до 20 лютого 2012 р., але інструкція з їх складання на цю дату не була затверджена і оприлюднена. Відповідно, регіональні управління статистики на власний розсуд надавали не завжди методологічно коректні рекомендації, щодо заповнення вказаної форми звітності. Нерідкими були випадки, коли туристичні підприємства, найчастіше туроператори, замість вартості реалізованих турів вказували власну операційну маржу.

Такі помилки помітно не відбилися на показниках Одеської області, але, в масштабах країни, призвели до суттєвого заниження вартості реалізованих турів.

Також слід звернути увагу на те, що дані за 2014 р. не охоплюють тимчасово окуповану АР Крим та зону проведення антитерористичної операції, що зумовлює відносно нижчий рівень окремих досліджених показників, наприклад, кількості домогосподарств.

Саме підраховані в такий спосіб дані про реальну ємність туристичного ринку Одеської області мають використовуватись для аналізу інтенсивності конкуренції, порівняння інвестиційної привабливості окремих витрат, пов'язаних з туризмом, а також для визначення ринкових часток окремих туристичних підприємств у процесі конкурентного і стратегічного аналізу.

Як свідчать проведені розрахунки, ємність ринку організованого туризму Одеської області зростала протягом всього розглянутого періоду, збільшившись у 2014 р. у 2,2 рази, порівняно з 2011 р. Ця тенденція, в цілому, відповідала динаміці показників ринку України. Темпи зростання ринку організованого туризму Одеської області випереджали загальнонаціональні, навіть без огляду на політичні чинники. Поясненням цьому є описане раніше деяке зростання частки витрат на подорожування в структурі грошових витрат домогосподарств Одеської області на тлі зниження середнього по країні відповідного показника (див. ряд. 3 табл. 4.6).

Зрозуміло, що зростання ємності ринку організованого туризму у 2014 р., за умов переважання виїзного спрямування подорожей, в першу чергу пояснюється різким знеціненням національної валюти. При перерахунку в порівнянні ціни, виявляється помітне, по відношенню до 2013 р., зниження ємності ринку, як по Одеській області, так і в цілому по Україні.

Розрахований понижуючий коефіцієнт коригування, що характеризує частку організованого туризму у витратах на подорожування, зростав протягом розглянутого чотириріччя. Ця тенденція суперечить думкам про значне збільшення популярності самодіяльного туризму (див.

ряд. 6 табл. 4.4). Різке зростання вказаного коефіцієнта у 2014 р. вочевидь пов'язано з погіршенням економічної ситуації, що примусила українських туристів віддавати перевагу відносно дешевим груповим турам перед самостійним закордонним подорожуванням.

Значення підвищувального коефіцієнту коригування для Одеської області свідчать про суттєву ринкову частку відокремлених підрозділів туристичних підприємств з інших країн або регіонів України. Максимального значення за розглянутий період (1,442) коефіцієнт досяг у 2014 р. Іншими словами, цього року доходи одеських філій територіально розповсюджених туристичних компаній дорівнювали 44,2% сукупної вартості турів, проданих підприємствами, що надали звітність. Помітне зростання коефіцієнта у 2014р., значною мірою, пов'язане з тим, що ринок Одеської області залишили кілька десятків дрібних туристичних фірм. Відповідно, збільшилась частка філій провідних підприємств.

Використовуючи розрахований за відповідні роки підвищувальний коефіцієнт коригування, який дає можливість долучити показники відокремлених підрозділів компаній, можна внести необхідні корективи до структури доходів туристичних підприємств Одеської області (рис. 4.6).

За досліджені чотири роки ємність обласного ринку організованого туризму збільшилась з 245,9 млн. грн. до 540,9 млн. грн. Найбільш суттєве зростання, що склало 51,34 %, спостерігалось у 2014 р. порівняно з попереднім роком. Однак, як зазначалось раніше, таке збільшення ємності ринку було скоріше номінальним, викликаним різким падінням курсу національної валюти.

В структурі продаж надходження від в'їзних турів, за чотири роки, знизилась як в абсолютному (на 4,14 млн. грн.), так і у відносному (на 5,4 в. п.) вираженні. Нажаль, в сучасних політичних умовах така тенденція є очікуваною і, найближчим часом, важко сподіватись на її подолання.

Подібна ситуація спостерігалась і з продажами внутрішніх турів. За досліджені чотири роки доходи туристичних підприємств від їх реалізації знизилась майже на 3 млн. грн., а частка надходжень від внутрішнього організованого туризму зменшилась з 8,13% до 3,15%. Нажаль, навіть у період економічної скрути, внутрішній туризм не став для мешканців Одеської області альтернативою виїзному. Найбільш вірогідне пояснення цьому полягає у тім, що після різкого зростання вартості виїзних турів значний відсоток потенційних туристів залишився вдома, користуючись природно-рекреаційними ресурсами чорноморського узбережжя. Одночасно, туроператори інших українських регіонів помітно збільшили активність, пов'язану з генеруванням туристичних потоків до Одеської області.

Позитивні наслідки цього влітку 2015 р. відчули одеські засоби розміщення, екскурсійні підприємства та інші представники туристичної

індустрії.

Номінальні доходи від реалізації виїзних турів за чотири роки зросли майже у 2,5 рази з 209,3 до 511,4 млн. грн. Питома вага виїзних турів у структурі продаж за цей період досягла 94,55 %, збільшившись на 9,43 в. п. Тобто організація виїзного туризму сьогодні є не тільки основним джерелом фінансових надходжень туроператорського і турагентського бізнесу, як було завжди, а по-суті розглядається як синонім цієї діяльності в одеському регіоні. Така ситуація призводить до зменшення кількості туристичних підприємств, які активно займаються внутрішнім туризмом, скорочення асортименту подієвих, екологічних та інших внутрішніх турів. При цьому поза увагою одеських туроператорів залишаються можливості, пов'язані з проектуванням короткотермінових відносно недорогих турів, в тому числі, для туристів з інших регіонів України, кількість яких у літній період значно збільшилась.

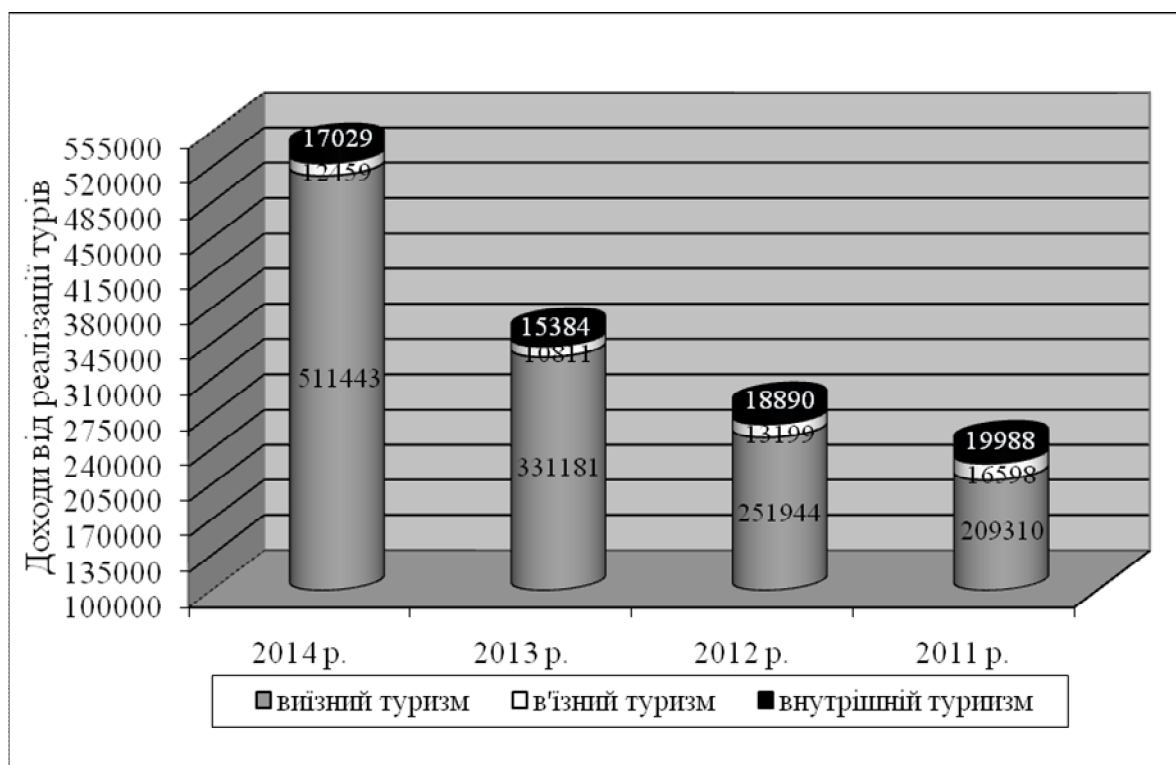

Рис. 4.6 Структура доходів туристичних підприємств Одеської області від реалізації турів у 2011-2014 рр. (тис. грн.)

Розраховано з використанням даних табл. 4.6 за: [25, с. 32-33, 67; 28, с. 228-229, 263; 29, с. 228-229, 263; 30, с. 29, 32, 67]

Проведений огляд фактичної ємності туристичного ринку Одеської області дозволяє здійснити аналіз ефективності використання потенціалу організованого туризму в регіоні. Це завдання, як зазначалось у попередньому підрозділі, потребує послідовного розрахунку потенційної

ємності ринку організованого туризму Одеської області за виразом (5.1), і, власно, визначення ефективності її використання за такою формулою:

$$E = \frac{V_{\text{фактич}}}{V_{\text{потенц}}}, \quad (4.6)$$

де: E – рівень ефективності використання потенціалу ринку організованого туризму Одеської області, %;

$V_{\text{потенц}}(V_{\text{фактич}})$ – потенційна (фактична) ємність ринку організованого туризму Одеської області, млн. грн.

Показник E в економічній літературі також називають коефіцієнтом насиченості регіонального ринку і використовують для аналізу перспектив закріплення на ньому нових підприємств і збільшення обсягів діяльності в існуючих [22, с. 161].

Зведемо всі необхідні розрахунки за двома згаданими виразами у табл. 4.7.

Перш, ніж проаналізувати отримані дані, слід навести окремі пояснення до них. Надзвичайно низька середня вартість в'їзних турів (ряд. 5.3. табл. 4.7) пояснюється тим, що переважна більшість організованих в'їзних туристів купують тури в Україну в ініціативних туроператорів за місцем проживання. Як наслідок, вартість міжнародного переїзду або перельоту, оформлення страховки, витрати, пов'язані із проходженням візових формальностей (якщо для громадян певної країни не встановлений спеціальний режим або безвізовий в'їзд) – тобто значна, а для туристів з далекого зарубіжжя – більша частина роздрібної ціни туру, не формуватиме доходів вітчизняних рецептивних туроператорів [39, с. 54].

Крім того, щороку 40-50% в'їзних туристів обслуговуються за співдоговорами між одеськими та іншими вітчизняними туроператорами. У цьому випадку іноземні туристи, як правило, придбають тури, які передбачають відвідування кількох міст України, включаючи Одесу. Найчастіше (не тільки із суто туристичних, а також із транспортних міркувань) їх подорож починається з Києва. При цьому, столичні туроператори, часто самостійно бронюють номери в одеських готелях, пропонуючи місцевим контрагентам зосередитись на екскурсійній, культурній програмі перебування гостей, внутрішніх перевезеннях та окремих інших послугах.

Ще одна причина відносно низьких доходів від в'їзного туризму полягає у коротких термінах перебування іноземних громадян в області, що становлять у середньому приблизно 3 доби (2,9 – у 2014р., 3,1 – у 2013 р., 2,8 – у 2012 р.) Серед іноземних туристів у 2014р. лише 216 осіб відвідали область з метою лікування, яке передбачає тривале перебування у дестинації [3, с.29]. Нажаль, Одеса сприймається іноземними туристами

переважно як суто екскурсійний пункт, що викликає замовлення нетривалих програм обслуговування.

Нарешті, поширеною є ситуація, коли іноземні туристи самостійно прибувають в Одеську область і неорганізовано подорожують по регіону чи країні, внаслідок чого середня вартість турів, проданих в'їзним туристам, є наближеною до внутрішніх турів.

Таблиця 4.7

Дані для розрахунку ефективності використання потенціалу ринку організованого туризму Одеської області у 2011-2014 рр.

Показники	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5
1. Кількість реалізованих турів, без врахування продаж відокремлених підрозділів, тис. одиниць	48,9	41,4	52,0	34,8
у тому числі:				
- 1.1. виїзних	24,8	27,6	36,9	27,5
- 1.2. внутрішніх	10,9	7,3	8,2	4,5
- 1.3. в'їзних	13,2	6,5	6,9	2,8
2. Питома вага виїзних турів у структурі продаж мешканцям області (ряд. 1.1. / (ряд. 1.1. + ряд 1.2))	0,695	0,791	0,818	0,859
3. Питома вага внутрішніх турів у структурі продаж мешканцям області (ряд. 1.2. / (ряд. 1.1. + ряд 1.2))	0,305	0,209	0,182	0,141
3. Відношення кількості реалізованих в'їзних турів до виїзних та внутрішніх (ряд. 1.3/ (ряд. 1.1. + ряд 1.2))	0,370	0,186	0,153	0,088
4. Доходи туристичних підприємств від реалізації турів, без врахування продаж відокремлених підрозділів, млн. грн.	212,3	198,6	304,1	372,5
у тому числі:				
- 4.1. виїзних	178,4	176,2	283,1	354,7
- 4.2. внутрішніх	17,0	13,2	13,1	11,8
- 4.3. в'їзних	16,9	9,2	7,9	6,0
5. Середня вартість туру, тис. грн. (ряд. 4 / ряд. 1):				
- 5.1. виїзного	7,19	6,38	7,67	12,90
- 5.2. внутрішнього	1,56	1,81	1,60	2,62
- 5.3. в'їзного	1,28	1,42	1,14	2,14
6. Середньорічна чисельність населення Одеської області, тис. осіб	2388,5	2391,7	2395,8	2396,5
7. Коефіцієнт пріоритетності витрат на туристичні послуги	0,651	0,729	0,805	0,832
8. Потенційна ємність ринку організованого туризму, млн. грн. (розрахунок за формулою (5.1))	964,1	1009,3	1308,6	2328,6
9. Фактична ємність ринку організованого туризму, млн. грн. (з табл. 5.6 – ряд. 11, гр.: 1-4)	246,0	284,0	357,4	541,0
10. Рівень ефективності використання потенціалу ринку (насиченості ринку) (ряд. 9 / ряд. 8), %	0,255	0,281	0,273	0,232

Складено та розраховано з використанням даних табл. 4.6. та рис. 4.5 за: [35, с. 7; 36, с. 6; 37, с. 8; 38, с. 8]

Як свідчать розрахунки табл. 4.7 потенційна ємність ринку організованого туризму Одеської області за період з 2011 по 2014 рр. збільшилась з 964,1 до 2328,6 млн. грн., тобто у 2,4 рази. Основною причиною такого зростання було різке збільшення середньої вартості турів, спричинене падінням курсу гривні та інфляційними процесами. Ще одним чинником стало постійне зростання рівня пріоритетності витрат на туристичні послуги, внаслідок збільшення частки таких витрат у бюджетах домогосподарств Одеської області.

Рівень ефективності використання потенціалу обласного ринку організованого туризму за досліджені чотири роки коливався у межах від 23,2 до 28,1%. Безумовно, такі значення є свідченням величезного відкладеного попиту на туристичні продукти, що має бути реалізованим після покращення макроекономічних показників та стабілізації політичної ситуації в країні. Найбільш низький рівень показника ефективності використання потенціалу ринку організованого туризму в Одеській області спостерігався у 2014 році. Характерно, що саме цього року ринок залишила низка невеликих туристичних підприємств в очікуванні зниження споживацького попиту.

В цілому, незважаючи на очевидний спад на одеському ринку організованого туризму, ми поділяємо стримано оптимістичні очікування щодо його середньострокових перспектив, які висловлювались численними представниками професійної та експертної спільноти. Приводами для цього є значні обсяги інвестицій у регіональну туристичну інфраструктуру, суттєве посилення інтенсивності туристичного потоку з інших регіонів України та особливе місце, що традиційно належить туристично-рекреаційному комплексу в економіці Одеської області.

Список використаних джерел до 4 розділу:

1. Степанова С. А. Развитие туристического комплекса региона на основе повышения инвестиционной привлекательности туристско-рекреационных территорий: автореф. дис. на соискание науч. степени доктора. эк. наук : спец. 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика; управление инновациями)” / С. А. Степанова. — СПб, 2010. — 42 с.
2. Eurostat regional yearbook 2014. Part 9. Tourism [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5786365/KS-NA-14-001-09-EN.PDF/ab13a585-7d5f-403e-9e4a-5ef813185>.
3. Статистичний бюлетень Державної служби статистики України “Туристична діяльність в Україні у 2014 році” [відп. за вип. О. О. Кармазіна]. — К., 2015. — 76 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

4. Герасименко В. Г. Методы определения количественных показателей рынка туристических услуг / В. Г. Герасименко // Управление развитием предпринимательства в современных условиях: междунар. науч.-практич. конф., 6-9 окт. 2010 г. : тезисы докл. — Севастополь, 2010. — С. 132-133.
5. Дурович А. П. Маркетинговые исследования в туризме: Учебное пос. / А. П. Дурович — СПб : Питер, 2008. — 384 с.
6. Яковлев Г. А. Экономика и статистика туризма / Г. А. Яковлев. — М. : РДЛ, 2005. — 368 с.
7. Статистичний збірник Головного управління статистики в Одеській області “Витрати і ресурси домогосподарств Одеської області (2009-2013 рр., за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств)” [відп. за вип. О. О.Решетнікова]. — Одеса., 2015. — 88 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.od.ukrstat.gov.ua>.
8. Наказ Державного комітету статистики України “Про затвердження Класифікації індивідуального споживання за цілями (КІСЦ)” від 29.12.2007, № 480.
9. Горбенко О. В. Витрати населення як критерій для визначення переліку продуктів харчування повсякденного попиту / О. В. Горбенко, О. Ю. Сопощко // Вісник Національного транспортного університету. — 2011. — № 24(1). — С. 220-227.
10. Методика розрахунку обсягів туристичної діяльності, затверджена наказом Державної туристичної адміністрації України, Державного комітету статистики України № 142 /394 від 12.11.2003.
11. Бедрадіна Г. К. Визначення місця сфери туристичних послуг у Стандартній міжнародній класифікації продукції / Г. К. Бедрадіна, В. Г. Герасименко, В. Я. Павлоцький // Актуальні проблеми розвитку економіки у контексті глобальних викликів : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції — Одеса : ОНЕУ, 2014 — С. 89-92.
12. Генеральна угода з торгівлі послугами (General Agreement on Trade in Services) [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats_01_e.htm.
13. Бедрадіна А. К. Место сферы туризма в международной и национальной стандартной классификации товаров и услуг / А. К. Бедрадіна, В. Г. Герасименко, В. Я. Павлоцький // Studia Universitatis Moldaviae — Chişinău : Universitatea de Stat din Moldova — 2015. — № 2 (82) — P. 120-124.
14. Кузьмин Э. Л. Международное экономическое право : уч. пособ. / Э. Л. Кузьмин. — Москва : Проспект, 2008. — 196, [4] с.
15. Офіційний сайт Світової організації торгівлі [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.wto.org/index.htm>.

16. Статистичний збірник Державної служби статистики України “Витрати і ресурси домогосподарств України у 2013 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)” [відп. за вип. І. І. Осипова]. Ч. 1 — К., 2014. — 380 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
17. Статистичний збірник Державної служби статистики України “Витрати і ресурси домогосподарств України у 2014 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)” [відп. за вип. І. І. Осипова]. Ч. 1 — К., 2015. — 379 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
18. Статистичний бюлетень Державної служби статистики України “Витрати і ресурси домогосподарств України у I кварталі 2014 року (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)” [відп. за вип. І. І. Осипова]. — К., 2014. — 147 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
19. Статистичний бюлетень Державної служби статистики України “Витрати і ресурси домогосподарств України у II кварталі 2014 року (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)” [відп. за вип. І. І. Осипова]. — К., 2014. — 147 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
20. Статистичний бюлетень Державної служби статистики України “Витрати і ресурси домогосподарств України у III кварталі 2014 року (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)” / за ред. О. В. Федотової [відп. за вип. І. І. Осипова]. — К., 2015. — 146 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
21. Статистичний бюлетень Державної служби статистики України “Витрати і ресурси домогосподарств України у IV кварталі 2014 року (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)” [відп. за вип. І. І. Осипова]. — К., 2015. — 147 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
22. Герасименко В. Г. Методика визначення кількісних показників регіонального ринку туристичних послуг / В. Г. Герасименко, В. Я. Павлоцький // Регіональна економіка — 2011. — № 2 — С. 157-163.
23. Петров П. В. Економіка товарного обертання: Учеб. для вузов. / П. В. Петров, А. Н. Соломатин. — М.: ИНФРА-М, 2001.— 220 с.
24. Ткаченко Т. Г. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія /Т. Г. Ткаченко. — 2-ге вид., випр. та доповн. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. — 463 с.
25. Статистичний бюлетень Державної служби статистики України “Туристична діяльність в Україні у 2014 році” [відп. за вип.

- О. О. Кармазіна]. — К., 2015. — 76 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>
26. Theil H. Economics and Information Theory / H. Theil. — Amsterdam : North-Holland Publishing Company, 1967. — 488 p.
 27. Раєвнева О. В. Визначення джерел нерівномірності розвитку регіонів України на підставі розкладання індексу Тейла / О. В. Раєвнева, О. Ю. Бобкова // Актуальні проблеми економіки — 2012. — № 2 (128) — С. 200-210.
 28. Статистичний бюлетень Державної служби статистики України “Туристична діяльність в Україні у 2013 році” [відп. за вип. І. В. Калачова]. — К., 2014. — 272 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>
 29. Статистичний бюлетень Державної служби статистики України “Туристична діяльність в Україні у 2012 році” [відп. за вип. І. В. Калачова]. — К., 2013. — 272 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>
 30. Статистичний бюлетень Державної служби статистики України “Туристична діяльність в Україні у 2011 році” [відп. за вип. І. В. Калачова]. — К., 2012. — 76 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
 31. Ревенко А. Ф. Как мы живем / А. Ф. Ревенко // Зеркало недели — 2015. — № 27 (223) — С. 8.
 32. Павлоцький В. Я. Визначення основних кількісних індикаторів зовнішнього середовища туристичних підприємств / В. Я. Павлоцький // Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики : Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції — Одеса : ОНЕУ, 2015 — С. 342-343.
 33. Статистичний збірник Державної служби статистики України “Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)” [відп. за вип. І. І. Осипова]. Ч. 1 — К., 2012. — 368 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
 34. Статистичний збірник Державної служби статистики України “Витрати і ресурси домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)” [відп. за вип. І. І. Осипова]. Ч. 1 — К., 2013. — 377 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
 35. Статистичний збірник Державної служби статистики України “Чисельність наявного населення України на 1 січня 2015 року [відп. за вип. Г. М. Тимошенко]. — К., 2015. — 111 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
 36. Статистичний збірник Державної служби статистики України

- “Чисельність наявного населення України на 1 січня 2014 року [відп. за вип. Г. М. Тимошенко]. — К., 2014. — 112 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
37. Статистичний збірник Державної служби статистики України “Чисельність наявного населення України на 1 січня 2013 року [відп. за вип. Г. М. Тимошенко]. — К., 2013. — 112 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
38. Статистичний збірник Державної служби статистики України “Чисельність наявного населення України на 1 січня 2012 року [відп. за вип. Г. М. Тимошенко]. — К., 2012. — 112 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
39. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку : монографія/ за заг. ред. В. Г. Герасименка ; авт. кол. : В. Г. Герасименко, С. С. Галасюк, С. Г. Нездоймінов [та ін.]. — Одеса : Астропринт, 2013. — 335с.
40. Черчик Л. Механізм забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону : монографія / Л. Черчик, О. Мостенець. — Луцьк : Вежа-Друк, 2016. — 214 с.
41. Хумарова Н.І. Розвиток туристичної галузі в контексті реалізації міжнародних проектів /Н.І.Хумарова, О.С. Голікова // Економічні інновації: збірник наукових праць. — Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2015. - Випуск 60. — Т. 3. - с. 216-226.

РОЗДІЛ 5. АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНО-ІНФРАСТРУКТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

5.1. Аналіз потенціалу готельного господарства Одеської області

Готельна індустрія є найважливішим компонентом сфери туристичних послуг. Саме від розвитку засобів розміщення, розташованих на території конкретної дестинації, залежить спроможність певного регіону приймати та обслуговувати іноземні та внутрішні туристичні потоки. Потужність та спеціалізація підприємств готельного господарства, їх здатність продукувати високоякісні послуги за сприятливими цінами, відповідність матеріально-технічної бази готелів та умов обслуговування клієнтів вимогам професійних стандартів є основою для успішного функціонування регіонального готельного комплексу в конкурентному середовищі [1].

Дослідження, проведене за допомогою методів оцінювання рівня конкурентоспроможності сукупності підприємств готельного господарства певного туристичного регіону, дасть змогу виявити існуючі проблеми в їх діяльності та запропонувати конкретні рекомендації щодо їх усунення.

Згідно зі статистичними даними за 2005-2014 роки, обсяги послуг, реалізованих готелями та іншими місцями для тимчасового проживання, становлять лише 1,7% від загального обсягу послуг та 0,4% від об'єму ВВП України [2], що свідчить про надто низький рівень розвитку готельного бізнесу.

Варто відмітити, що в цих показниках ураховані відомості не тільки про обсяги реалізованих послуг підприємств готельного господарства, але й про інші об'єкти, що надають послуги з тимчасового проживання, до яких належать такі засоби розміщення, як спеціалізовані, інші колективні, індивідуальні.

Відповідно до Закону України «Про туризм», готелем вважається «підприємство будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, що складається з шести і більше номерів і надає готельні послуги з тимчасового розміщення з обов'язковим обслуговуванням» [3]. Аналогічні готелям засоби розміщення – це підприємства будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, що «складаються з номерів і надають обмежені готельні послуги, включно зі щоденним заправлінням ліжок, прибиранням кімнат та санвузлів» [3]. Таким чином, наведені два види засобів розміщення є підприємствами (юридичними особами), мають номерний фонд та надають певний обсяг готельних послуг, тому у межах означеного дослідження їх доцільно об'єднати у поняття «підприємства готельного господарства» з метою аналізу їх

потенціалу на підставі застосування методів визначення рівня їх конкурентоспроможності.

Довідково: У статистичних бюлетенях [4; 5; 6], створених за формою № 1-КЗР «Звіт про діяльність колективного засобу розміщування», наводяться дані про об'єкти, власниками або орендарями яких є фізичні особи-підприємці, та указано, що ці заклади належать до груп «готелі» й «аналогічні засоби розміщення», що на даний час є неприпустимим згідно із Законом України «Про туризм».

Для аналізу потенціалу готельного господарства Одеського регіону доцільно виявити рівень його конкурентоспроможності серед інших адміністративно-територіальних одиниць України. На даний час існує багато методів оцінювання рівня конкурентоспроможності, кожен з яких має свою методологічну основу, переваги, недоліки й можливості використання в практичній діяльності підприємств сфери туризму. Найпоширенішими методами для оцінки конкурентоспроможності є наступні: метод рангів; метод різниць; метод балів; метод порівняльних переваг; метод, заснований на теорії ефективної конкуренції; метод оцінювання досягнення точки рівноваги; матричний метод тощо.

У межах проведеного дослідження було обрано *метод, що ґрунтується на визначенні ринкової частки*, за допомогою якого можна здійснити оцінку конкурентних позицій групи підприємств певного регіону. Цей метод є досить простим, логічним, зручним для сприйняття і відображає результати діяльності сукупності підприємств готельного господарства певного регіону з точки зору офіційних статистичних даних, які зібрані за допомогою форми № 1-КЗР «Звіт про діяльність колективного засобу розміщення» та представлені у статистичних бюлетенях України.

Головною проблемою застосування цього методу оцінювання конкурентоспроможності у сфері туризму є неповнота інформації для повноцінного дослідження конкурентної ситуації на ринку готельних послуг, що пов'язано з її неповною достовірністю, оскільки вітчизняні підприємства схильні фальсифікувати дані фінансової звітності з метою ухилення від сплати податків.

Проте, відомості форми № 1-КЗР, оприлюднені в масштабах країни в розрізі її конкретних адміністративно-територіальних одиниць, на сьогоднішній день є єдиним офіційним джерелом інформації, завдяки якому можна провести аналіз конкурентоспроможності серед різних туристичних регіонів і визначити місце Одеської області в конкурентному середовищі для розробки окремих шляхів підвищення її конкурентоспроможності.

За аналогією оцінювання конкурентоспроможності туристичного підприємства, що пропонує С. П. Гаврилюк [7, с. 76], рівень

конкурентоспроможності сукупності підприємств готельного господарства Одеського регіону також можна визначити за наступними основними етапами: вибір конкурентів з числа туристичних регіонів України для порівняння; збір необхідної інформації про конкурентів; розробка системи показників для оцінки; розрахунок одиничних показників конкурентоспроможності досліджуваного регіону (тобто Одеського) та конкурентів; побудова порівняльних таблиць, визначення та оцінювання рівня конкурентоспроможності регіону за найбільш прийнятним методом.

Вибір конкурентів з числа туристичних регіонів України для порівняння. На даний час український ринок готельних послуг включає 25 структурних підрозділів (регіонів), які звітують перед органами державної статистики, – 24 області та м. Київ. Проміжок часу, протягом якого здійснювалось дослідження рівня конкурентоспроможності, становить три роки (у даному випадку, це 2012-2014 рр.).

Частка окремого регіону на ринку готельних послуг визначається у відсотках шляхом розподілу значення певного показника діяльності підприємств готельного господарства конкретного регіону на загальний результат, зібраний по 25 підрозділах даного ринку України, за формулою:

$$Ч = \frac{ОП_{\text{рег}}}{\sum ОП_{\text{рег}}} \times 100\%, \quad (5.1.)$$

де Ч – частка послуг сукупності підприємств готельного господарства певного регіону на ринку готельних послуг України;

ОП_{рег} – обсяг реалізації послуг сукупності підприємств готельного господарства (ПГГ) певного регіону;

∑ОП_{рег} – обсяг реалізації послуг підприємств готельного господарства всіх регіонів України.

Шляхом зіставлення статистичних даних про основні показники діяльності підприємств готельного господарства Одеського регіону з узагальненими даними по всій країні, визначено питому вагу участі готельних підприємств Одещини у загальному обсязі обслуговування туристів та обчислено їх рейтинг у масштабах України (табл. 5.1.) [4; 5; 6].

Дослідження даних табл. 5.1 дозволяє констатувати низку суперечностей у розвитку діяльності підприємств готельного господарства Одеського регіону:

1. Одеській області належить стабільно високий рейтинг практично за всіма показниками розвитку готельного господарства (найчастіше Одещина посідає треті та четверті місця, в окремих випадках – друге та сьоме).

2. Разом з тим, варто звернути увагу на невелику частку, яку займає Одеський регіон за багатьма показниками, наведеними у табл. 5.1. Так, якщо середньостатистичне значення окремого регіону в цілому по

Україні дорівнює 4% (100% : 25 регіонів), то більшість показників Одеської області мало відрізняються від зазначеної цифри.

3. Крім того, питома вага і рейтинг Одеської області за 2012-2014рр. знижуються за деякими показниками.

Аналізуючи дані табл. 5.1, можна зробити висновок, що за окремими показниками Одеський регіон втрачає власні конкурентні позиції. Наприклад, за загальною кількістю обслуговуваних приїжджих Одещина перемістилася з п'ятого на сьоме місце, а питома вага її скоротилася (з 4,6% до 4,1%) за рахунок зменшення чисельності розміщених туристів на 71 тис. осіб.

Найбільш вагоме зниження рейтингу Одеської області спостерігається за такими показниками, як «Кількість обслуговуваних іноземців» та «Тривалість перебування приїжджих». Так, готельні підприємства Одещини у 2014 р. обслужили на 33,3 тис. іноземців менше, ніж у 2012 р. Тривалість перебування туристів скоротилась на 191,8 тис. людино-днів.

Таблиця 5.1

Місце Одеської області серед інших адміністративно-територіальних одиниць України за основними показниками діяльності підприємств готельного господарства

Показники		Роки		
		2012	2013	2014
Кількість підприємств готельного господарства, од.	Місце	4	5	4
	Частка, %	6,1	5,9	7,5
Одноразова місткість ПГГ, од.	Місце	4	4	3
	Частка, %	6,2	5,9	8,7
Загальна кількість обслугованих приїжджих, осіб	Місце	5	6	7
	Частка, %	4,6	4,6	4,1
Кількість обслугованих іноземців, осіб	Місце	4	4	5
	Частка, %	4,8	5,0	3,8
Тривалість перебування приїжджих, людино-днів	Місце	5	5	6
	Частка, %	4,6	4,6	4,0
Кількість структурних підрозділів сфери сервісу, од.	Місце	3	3	2
	Частка, %	5,9	6,8	10,0
Доходи від наданих послуг, тис. грн.	Місце	5	5	4
	Частка, %	4,5	4,4	4,5
Доходи від надання додаткових послуг, тис. грн.	Місце	6	7	4
	Частка, %	2,5	2,9	5,5
Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	Місце	4	4	4
	Частка, %	5,4	6,1	6,5

Розраховано за [4; 5; 6]

Таблиця 5.2

Питома вага показників провадження готельної діяльності Одеського регіону та його конкурентів за 2014р. [6]

Показники		Рейтинг окремих адміністративно-територіальних одиниць України						
		1	2	3	4	5	6	7
Кількість підприємств готельного господарства, од.	Регіон	Львівський	м. Київ	Дніпропет.	Одеський	Київ. обл.	Ів.-Фран.	Полтав.
	Частка, %	13,4	12,0	8,0	7,5	4,7	4,6	4,5
Одноразова місткість ПГТ, од.	Регіон	м. Київ	Львівський	Одеський	Дніпропет.	Івано-Фран.	Запорізьк.	Харків.
	Частка, %	21,3	13,9	8,7	7,3	5,2	4,6	4,3
Загальна кількість обслугованих приїжджих, осіб	Регіон	м. Київ	Львівський	Дніпропет.	Харківськ.	Київ. обл.	Ів.-Фран.	Одеський
	Частка, %	29,1	13,2	6,0	5,5	4,8	4,8	4,1
Кількість обслугованих іноземців, осіб	Регіон	м. Київ	Львівський	Донецький	Харківськ.	Одеський	Київ. обл.	Дніпроп.
	Частка, %	57,5	8,0	5,7	5,6	3,8	3,7	3,2
Тривалість перебування приїжджих, людино-днів	Регіон	м. Київ	Львівський	Дніпропет.	Запорізький	Івано-Фран.	Одеський	Харків.
	Частка, %	27,9	19,3	7,5	5,3	4,4	4,0	3,8
Кількість структурних підрозділів сфери сервісу, од.	Регіон	Львівський	Одеський	м. Київ	Закарпаття	Київ. обл.	Запорізьк.	Дніпроп.
	Частка, %	11,9	10,0	9,0	8,2	6,6	6,2	5,3
Доходи від наданих послуг, тис. грн.	Регіон	м. Київ	Львівський	Івано-Фран.	Одеський	Дніпропет.	Київ. обл.	Донецьк.
	Частка, %	47,3	13,9	5,6	4,5	4,3	4,2	3,2
Доходи від надання додаткових послуг, тис. грн.	Регіон	м. Київ	Львівський	Київ. обл.	Одеський	Івано-Фран.	Донецьк.	Дніпроп.
	Частка, %	51,4	11,8	5,6	5,5	5,1	4,4	3,2
Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	Регіон	м. Київ	Львівський	Дніпропет.	Одеський	Харківськ.	Закарпат.	Ів-Фран.
	Частка, %	29,3	17,3	6,9	6,5	5,3	3,8	3,7

До показників, за якими відбулось підвищення рейтингу Одеської області в структурі готельного господарства України, насамперед, належать «Кількість підприємств готельного господарства» та «Одноразова місткість ПГГ» (за рахунок збільшення кількості готелів на 2 од. та, відповідно, зростання їх місткості на 1258 місць впродовж 2012-2014 рр.). Також позитивна динаміка спостерігається серед показників «Кількість структурних підрозділів сфери сервісу (за рахунок введення в експлуатацію 75 од. сервісних закладів) та «Доходи від надання додаткових послуг», ріст яких склав 13,2 млн. грн.

Проте, існують показники, за якими готельне господарство Одещини не втратило власних позицій, або навіть підвищило свій рейтинг серед інших регіонів України, однак статистичні дані свідчать про зменшення значень цих показників в абсолютних цифрах. Так, за показником «Середньооблікова чисельність обслуговуючого персоналу» Одеська область знаходилась на четвертому місці впродовж 2012-2014 рр.; питома вага її підвищилась (з 5,4% у 2012 р. до 6,5% у 2014 р.), однак загальна кількість працівників скоротилась на 294 особи. Незважаючи на підвищення рейтингу Одещини за показником «Доходи від надання послуг», їх загальна сума зменшились на 67,1 млн. грн. за досліджувані три роки [6], що також є відображенням негативних тенденцій, які з'явилися у готельному господарстві України останнім часом.

Збір необхідної інформації про конкурентів проведено за даними статистичного бюлетеня, розробленого на підставі звітів готельних підприємств за формою № 1-КЗР [6], та представлено у табл. 5.2.

Згідно з даними табл. 5.2, у 2014 році Одеська область:

- тільки два рази увійшла до трійки лідерів ринку готельних послуг України – за показниками «Кількість структурних підрозділів сфери сервісу» (частка Одещини у підсумку – 10%) та «Одноразова місткість ПГГ» (8,7%);

- перебувала на четвертому місці за показниками «Кількість ПГГ» (частка Одещини – 7,5%), «Доходи від наданих послуг» (4,5%), «Доходи від надання додаткових послуг» (5,5%) та «Середньооблікова кількість штатних працівників» (6,5%);

- займала п'яте місце за кількістю обслугованих іноземців (3,8%);

- знаходилася на шостому місці за тривалістю перебування приїжджих (4%) та на сьомому місці – за загальною кількістю обслугованих туристів (4,1%).

Таким чином, більшість основних показників діяльності підприємств готельного господарства Одеського регіону наближено до їх середньостатистичних значень.

Разом із тим, порівнюючи показники діяльності ПГГ Одещини з аналогічними результатами по інших адміністративно-територіальних підрозділах України, слід зазначити високу питому вагу м. Києва (що лідирує за сьома показниками з дев'яти), частка якого коливається від 9% до 57,5% за окремими показниками, і Львівщини (що лідирує за кількістю ПГГ, а також за розвиненістю підрозділів сервісного обслуговування, і посідає друге місце за сьома показниками), частка якої становить від 8% до 19,3%.

Детальний аналіз частки перших семи регіонів України, що лідирують за основними показниками розвитку готельного бізнесу, наведений у табл. 5.2, дозволяє констатувати, що Одеський регіон значною мірою відстає від основних лідерів – м. Києва та Львівщини, однак має схожі показники діяльності підприємств готельного господарства з Дніпропетровською, Київською та Івано-Франківською областями, яких можна вважати його найближчими конкурентами.

Розробка системи оцінних показників. Порядок розрахунку показників конкурентоспроможності підприємств готельного господарства наведено у табл. 5.3.

Наведена система оцінних показників сформована, виходячи з цілей оцінювання конкурентоспроможності ПГГ певних регіонів та з урахуванням наявної інформації.

Розрахунок усереднених показників конкурентоспроможності проведено для підприємств готельного господарства Одещини та його найближчих конкурентів за 2014 рік – Дніпропетровської, Київської та Івано-Франківської областей, а також для м. Києва та Львівщини за певною методикою [8, с. 89-93].

Таблиця 5.3

Порядок розрахунку показників конкурентоспроможності підприємств готельного господарства

Показники	Роль показника	Алгоритм розрахунку
Середня місткість підприємств готельного господарства	Характеризує середню кількість місць у розрахунку на 1 підприємство готельного господарства (од.)	$M_{cp} = \frac{O_{містк}}{K_{пгг}}$ де: $O_{містк}$ – одноразова місткість підприємств готельного господарства, од.; $K_{пгг}$ – кількість підприємств готельного господарства, осіб
Середня тривалість перебування	Характеризує середню кількість діб, проведених приїжджими у ПГГ (діб)	$T_{Пср} = \frac{T_{Ппгг}}{K_{приїж}}$ де: $T_{Ппгг}$ – тривалість перебування приїжджих у ПГГ, людино-діб; $K_{приїж}$ – загальна кількість обслугованих приїжджих, осіб

Коефіцієнт використання місткості	Характеризує співвідношення фактичної кількості наданих людино-діб обслуговування з її максимально можливим значенням	$V_{\text{містк}} = \frac{ТП_{\text{гг}}}{O_{\text{містк}} * 365 \text{діб}},$ де: $V_{\text{містк}}$ – коефіцієнт використання місткості
Частка обслугованих іноземців у ПГГ	Характеризує питому вагу іноземних клієнтів у загальній кількості обслугованих приїжджих	$Ч_{\text{інозем}} = \frac{К_{\text{інозем}}}{К_{\text{приїж}}},$ де: $Ч_{\text{інозем}}$ – частка іноземних клієнтів у загальному обсязі обслугованих приїжджих; $К_{\text{інозем}}$ – кількість інозем. клієнтів, осіб
Середній дохід підприємств готельного господарства	Характеризує середній рівень доходів у розрахунку на 1 ПГГ (тис. грн.)	$D_{\text{ср}} = \frac{D_{\text{гг}}}{ПГГ},$ де: $D_{\text{гг}}$ – загальні доходи від надання послуг ПГГ, тис.грн.; ПГГ – кількість підприємств готельного господарства, од.
Середня вартість обслуговування	Характеризує середню вартість обслуговування 1 приїжджого (грн.)	$V_{\text{Оприїж}} = \frac{D_{\text{гг}}}{К_{\text{приїж}}}$
Ефективність роботи підрозділів сфери сервісу	Характеризує середній дохід від додаткових послуг, наданих підрозділами сфери сервісу ПГГ (тис. грн.)	$D_{\text{ОДср}} = \frac{D_{\text{ОД}}}{P_{\text{серв}}},$ де: $D_{\text{ОД}}$ – доходи від надання додаткових послуг, тис. грн.; $P_{\text{серв}}$ – кількість підрозділів сфери сервісу, од.
Продуктивність роботи персоналу	Характеризує ефективність використання трудових ресурсів (тис. грн.)	$ПП_{\text{перс}} = \frac{D_{\text{гг}}}{К_{\text{прац}}},$ де: $К_{\text{прац}}$ – середньооблікова кількість працівників, осіб

Для більш детального аналізу діяльності підприємств готельного господарства Одещини та її конкурентів розроблені порівняльні таблиці:

– табл. 5.4 «Розрахункові показники діяльності підприємств готельного господарства окремих регіонів України за 2014 рік», в якій розраховані відносні показники (порядок розрахунку яких подано у табл. 5.3), що свідчать про рівень конкурентоспроможності підприємств готельного обслуговування: «Середня місткість ПГГ», «Середня тривалість перебування приїжджих у ПГГ», «Коефіцієнт використання місткості», «Частка обслугованих іноземців у ПГГ», «Середній дохід ПГГ», «Середня вартість обслуговування», «Ефективність роботи підрозділів сфери сервісу» та «Продуктивність роботи персоналу»;

– табл. 5.5 «Порівняння показників діяльності підприємств готельного господарства окремих регіонів України з їх усередненими значеннями за 2014 рік», в якій узяті за основу (100%) середні показники діяльності підприємств готельного господарства України і проведено порівняння показників окремих адміністративно-територіальних одиниць України у пропорціональному відношенні до даної бази.

Порівняння розрахункових показників діяльності підприємств готельного господарства Одеської області з аналогічними суб'єктами підприємницької діяльності регіонів-конкурентів свідчить про те, що готелі та аналогічні засоби розміщення Одещини:

– мають *середньостатистичні* значення по трьох показниках: «Середня тривалість перебування приїжджих» (96%), «Частка обслугованих іноземців у ПГГ» (94%), «Середня вартість обслуговування» (110%);

– мають *низькі* значення по таких показниках, як: «Коефіцієнт використання місткості ПГГ» (45%), «Середній дохід ПГГ» (60%), «Продуктивність роботи персоналу» (70%), «Ефективність роботи підрозділів сервісу» (54%).

Разом із тим, варто зазначити, що лідер ринку готельних послуг України – м. Київ – має значення представлених показників, що у 2-6 разів перевищують їх середній рівень.

Таким чином, Одеська область за показниками роботи підприємств готельного господарства у цей час не може бути визнана конкурентом готелям та аналогічним засобам розміщення м. Києва; найближчим її конкурентом вважається Львівщина (рис. 5.1).

Довідково: У статистичних бюлетенях України група «Готелі та аналогічні засоби розміщення» містить інформацію про:

– готелі (яких в Україні існує 15 типів за методологією ДСТУ 4527:2006 «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення» [9]);

– мотелі, хостели, агроготелі (які є окремими типами готелів);

– туристичні бази (які є одним із типів аналогічних засобів розміщення);

– гуртожитки для приїжджих, гірські притулки, студентські літні табори (які належать до спеціалізованих та інших колективних засобів розміщення).

З іншого боку, згідно з українським законодавством, до категорії готелів належать санаторії (які за міжнародними нормами повинні включатися до складу спеціалізованих засобів розміщення, тому що виконують лікувальну функцію). Однак в Україні санаторії враховуються у статистичних бюлетенях разом із такими закладами, як пансіонати,

будинки відпочинку і бази відпочинку (які є аналогічними готелям закладами), дитячі оздоровчі табори (спеціалізовані заклади) тощо.

Таким чином, в Україні немає чіткої структури ні відносно класифікації колективних засобів розміщення по групах, ні відносно урахування даних про їх діяльність по певних розділах форм статистичної звітності, що суттєво видозмінює та звужує рамки існуючої готельної бази [10].

Варто зазначити, що в туристично розвинених країнах світу сфера туризму та гостинності приносить суттєвий дохід. В Україні, нажаль, ситуація протилежна (за виключенням м. Києва та Львівщини). Згідно зі статистичними даними, за період з 2008 по 2013 роки кількість підприємств готельного господарства України зменшилася у 1,2 рази, що в абсолютному вимірі склало 297 одиниць. Середній показник ємності у розрахунку на один готельний заклад становить майже 93 місця, що вказує на перевагу в структурі засобів розміщення підприємств із середнім та великим номерним фондом. Тобто, у формах статистичної звітності не вистачає даних про малі готелі, багато яких з'явилося в Україні протягом останнього десятиріччя [1].

Середнє завантаження українських підприємств готельного типу катастрофічно падає: якщо ще у 2005 році воно становило 33%, то у 2014 році зупинилося на позначці 20%, що занадто мало. Так, наприклад, за інформацією Всесвітньої туристичної організації, у країнах Європи рівень використання місткості готельних підприємств становить приблизно 60%, а в інших регіонах світу він ще вище: у Північній Америці – 65%, Азії й Австралії – 70%.

Дослідження одноразової місткості готельної бази свідчить про її зменшення у 1,7 рази протягом останніх років. Так, на 1 січня 2009 року в Україні налічувалось біля 162 тис. місць у ПГГ, а у 2014 році – тільки 95 тис. місць [1]. Варто зазначити, що для порівняння загальної ємності засобів розміщення різних країн найчастіше використовується показник, який характеризує кількість готельних місць у розрахунку на 1 тисячу місцевих жителів, середньоєвропейське значення якого становить 10. У провідних туристичних державах цей показник варіюється від 26-ти у Швейцарії та Іспанії до 55-ти у Греції [10]. В Україні він дорівнює лише 2,4 (де готельні місця враховуються разом з житлом у гуртожитках), що свідчить про суттєво недостатній розвиток ринку готельних послуг. Крім того, в Україні діє досить недосконала система категоризації засобів розміщення, яка не сприяє туристам у свідомому виборі готелю.

Для оцінювання рівня потенціалу готельного господарства регіонів України складено табл. 5.6, в якій представлені статистичні дані по окремих показниках за 2014 рік, а також табл. 5.7, де кожному регіону

Таблиця 5.4

Розрахункові показники діяльності підприємств готельного господарства окремих регіонів України, 2014р. [6]

№ п/п	Показники	Од. вим.	По Україні	у т.ч. по окремих адміністративно-територіальних одиницях України					
				Одеський	м. Київ	Львівський	Дніпропетр.	Київ. обл.	Ів.-Франк.
1	Кількість ПГГ	од.	1086	81	130	145	87	51	51
2	Одноразова місткість	од.	95415	8326	20308	13259	7012	3615	4946
3	Тривалість перебування	люд.-діб	7085839	283001	1976813	1364556	529005	212600	311749
4	Загальна кількість обслугованих приїжджих	осіб	2811129	115640	819002	371089	169203	135584	134131
5	Кількість обслугованих іноземців	осіб	485048	18431	279133	38830	15584	18058	7039
6	Кількість підрозділів сфери сервісу	од.	4071	409	367	486	215	267	154
7	Доходи від наданих послуг	тис. грн.	2972268	134026,4	1406568,1	414505,7	129007,0	123871,4	166777,1
8	Доходи від надання додаткових послуг	тис. грн.	765924,0	41781,4	393872,7	90310,1	24732,4	42685,6	39084,1
9	Середньооблікова кількість працівників	осіб	23198	1498	6808	4003	1599	798	869
10	Середня місткість ПГГ	од.	88	103	156	91	81	71	97
11	Середня тривалість перебування	діб	2,5	2,4	2,4	3,7	3,1	1,6	2,3
12	Коефіцієнт використання місткості	коэф.	0,20	0,09	0,27	0,28	0,21	0,16	0,17
13	Частка обслуговуваних іноземців	коэф.	0,17	0,16	0,34	0,10	0,09	0,13	0,05
14	Середній дохід ПГГ	тис. грн.	2736,9	1654,6	10819,8	2858,7	1482,8	2428,9	3270,1
15	Середня вартість обслуговування	грн.	1057	1159	1717	1117	762	914	1243
16	Ефективність роботи підрозділів сфери сервісу	тис. грн.	188,1	102,2	1073,2	185,8	115,0	159,9	253,8
17	Продуктивність праці	тис. грн.	128,1	89,5	206,6	103,5	80,7	155,2	191,9

Таблиця 5.5

Порівняння показників діяльності підприємств готельного господарства окремих регіонів України з їх усередненими значеннями за 2014 рік

№ п/п	Показники	Од. вим.	В цілому по Україні	у т.ч. по окремих адміністративно-територіальних одиницях України					
				Одеський	м. Київ	Львівський	Дніпропетр.	Київ. обл.	Ів.-Франків.
1	Середня місткість ПГГ	од.	88	103	156	91	81	71	97
		%	100	117	177	103	92	81	110
2	Середня тривалість перебування	діб	2,5	2,4	2,4	3,7	3,1	1,6	2,3
		%	100	96	96	148	124	64	92
3	Коефіцієнт використання місткості	коєф.	0,20	0,09	0,27	0,28	0,21	0,16	0,17
		%	100	45	135	140	105	80	85
4	Частка обслугованих іноземців у ПГГ	коєф.	0,17	0,16	0,34	0,10	0,09	0,13	0,05
		%	100	94	200	59	53	76	29
5	Середній дохід ПГГ	тис. грн.	2736,9	1654,6	10819,8	2858,7	1482,8	2428,9	3270,1
		%	100	60	395	104	54	89	119
6	Середня вартість обслуговування	грн.	1057	1159	1717	1117	762	914	1243
		%	100	110	162	106	72	86	118
7	Ефективність роботи підрозділів сфери сервісу	тис. грн.	188,1	102,2	1073,2	185,8	115,0	159,9	253,8
		%	100	54	571	99	61	85	135
8	Продуктивність роботи персоналу	тис. грн.	128,1	89,5	206,6	103,5	80,7	155,2	191,9
		%	100	70	161	81	63	121	150

Розраховано за [6]

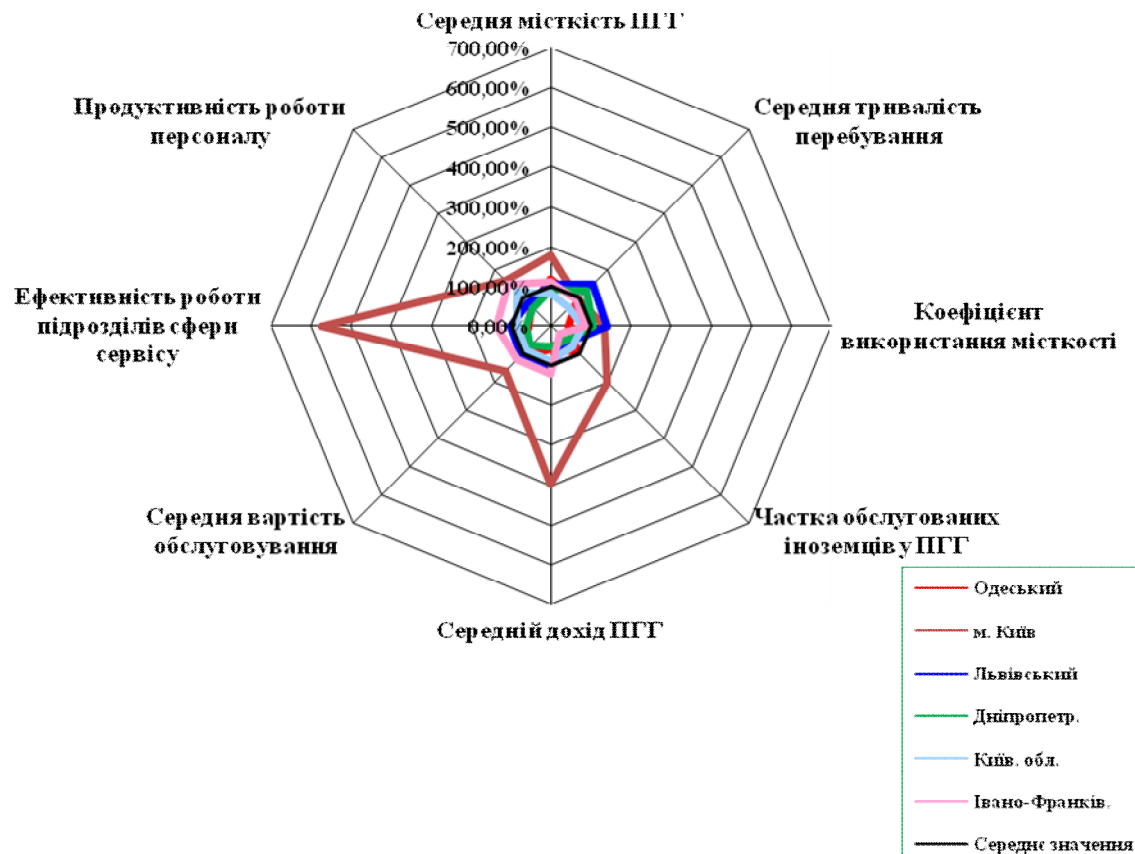

Рис. 5.1. Багатокутник конкурентоспроможності за розрахунковими показниками діяльності підприємств готельного господарства Одеської, Львівської, Дніпропетровської, Київської, Івано-Франківської областей та м. Києва на фоні відхилення від їх усереднених значень по Україні

Дані для оцінювання потенціалу готельного господарства регіонів України [6]

Таблиця 5.6

Туристичні регіони	Показники для оцінювання потенціалу готельного господарства регіонів України								
	Кільк. ПГГ, од.	Одноразова місткість ПГГ, місць	Загальна кількість обслугов. гостей, осіб	Кількість обслугов. іноземців, осіб	Тривалість перебування гостей, людино-дів	Кількість структурних підрозділів сфери сервісу, од.	Доходи від наданих послуг, тис. грн.	Доходи від надання додаткових послуг, тис. грн.	Середньо-облікова кількість штатних працівників, осіб
Загалом	1086	95415	2811129	485048	7085839	4071	2972268,4	765924,0	23198
Вінницький	19	1240	37911	4149	51343	108	14907,4	990,4	236
Волинський	23	1389	48089	4403	127186	79	23132,9	3475,8	308
Дніпропетровський	87	7012	169203	15584	529005	215	129007,0	24732,4	1599
Донецький	36	3118	73333	27735	152343	173	96196,9	33619,0	624
Житомирський	25	1196	26869	3012	79813	48	14094,5	2128,4	218
Закарпатський	49	3982	71762	6797	197078	334	65606,5	16874,3	872
Запорізький	46	4421	61597	6890	375777	252	50358,5	8607,3	540
Івано-Франківський	51	4946	134131	7039	311749	154	166777,1	39084,1	869
Київська обл.	51	3615	135584	18058	212600	267	123871,4	42685,6	798
Кіровоградський	18	1086	28295	623	56311	31	13341,6	2232,1	193
Луганський	10	519	3578	389	13769	22	5058,7	1129,4	74
Львівський	145	13259	371089	38830	1364556	486	414505,7	90310,1	4003
Миколаївський	32	1637	43786	3654	102264	109	24855,2	4434,1	308
Одеський	84	8326	115640	18431	283001	409	134026,4	41781,4	1498
Полтавський	49	2816	80380	4093	184701	173	38675,8	4745,6	606
Рівненський	14	937	48948	4053	88065	41	23625,9	4836,8	274
Сумський	23	1132	43480	1710	83771	51	17499,1	4394,0	336
Тернопільський	14	1210	42402	2313	63503	60	14959,4	3539,7	160
Харківський	48	4091	155013	27617	269281	135	89590,7	15403,5	1231
Херсонський	23	1759	24231	230	51436	198	9745,2	942,8	195
Хмельницький	33	2192	110405	3483	220537	138	29671,1	8462,8	461
Черкаський	27	1641	66208	1797	103278	91	20108,3	4681,6	297
Чернівецький	21	2110	55712	2524	72875	62	23041,9	4434,7	264
Чернігівський	31	1473	44481	2501	114784	68	23043,1	8525,4	426
м. Київ	130	20308	819002	279133	1976813	367	1406568,1	393872,7	6808
В середньому	43	3817	112445	19402	283434	163	118890,7	30637,0	928

Оцінювання потенціалу готельного господарства регіонів України методом балів

Таблиця 5.7

Туристичні регіони	Бали для оцінювання потенціалу готельного господарства регіонів України за окремими показниками									Загалом	
	Кількість ПГГ, од.	Одноразова місткість ПГГ, місць	Загальна кількість обслуг. гостей, осіб	Кількість обслуг. іноземців, осіб	Тривалість перебування гостей, людино-днів	Кількість структурн. підрозділів сфери сервісу, од.	Доходи від наданих послуг, тис. грн.	Доходи від надання додаткових послуг, тис. грн.	Середньо-облікова кільк. штатних прац., осіб	Загальна сума балів	Частка регіону у підсумку
Вінницький	5	7	5	14	2	11	5	2	6	57	1,9
Волинський	7	8	10	15	13	9	11	6	10	89	3,0
Дніпропетровський	23	22	23	19	23	19	21	19	23	192	6,6
Донецький	15	16	16	23	14	16	19	20	17	156	5,3
Житомирський	10	5	3	9	7	4	4	4	5	51	1,7
Закарпатський	18	18	15	16	16	22	17	18	20	160	5,5
Запорізький	16	20	13	17	22	20	16	16	15	155	5,3
Ів.-Франківський	20	21	20	18	21	15	23	21	19	178	6,1
Київська обл.	21	17	21	20	17	21	20	23	18	178	6,1
Кіровоградський	4	3	4	3	4	2	3	5	3	31	1,1
Луганський	1	1	1	2	1	1	1	3	1	12	0,4
Львівський	25	24	24	24	24	25	24	24	24	218	7,5
Миколаївський	13	10	8	11	10	12	13	9	11	97	3,3
Одеський	22	23	19	21	20	24	22	22	22	195	6,7
Полтавський	19	15	17	13	15	17	15	12	16	139	4,8
Рівненський	2	2	11	12	9	3	12	13	8	72	2,5
Сумський	8	4	7	4	8	5	7	8	12	63	2,2
Тернопільський	3	6	6	6	5	6	6	7	2	47	1,6
Харківський	17	19	22	22	19	13	18	17	21	168	5,7
Херсонський	9	12	2	1	3	18	2	1	4	52	1,8
Хмельницький	14	14	18	10	18	14	14	14	14	130	4,5
Черкаський	11	11	14	5	11	10	8	11	9	90	3,1
Чернівецький	6	13	12	8	6	7	9	10	7	78	2,7
Чернігівський	12	9	9	7	12	8	10	15	13	95	3,2
м. Київ	24	25	25	25	25	23	25	25	25	222	7,6

відповідно до його рейтингу присвоєно певну кількість балів. Так, регіону, який є лідером за показником, привласнюється 25 балів; регіону, що посідає друге місце, – 24 бали і так далі, регіону-аутсайдеру – 1 бал. Загальна сума балів по кожному регіону визначається їх підсумком по дев'яти показниках, після чого підраховується частка, яка належить регіону в масштабі країни. Вважаємо доцільним застосувати таку шкалу для оцінювання рівня потенціалу готельного господарства регіонів України:

- 0 – 2,0% – регіони з найнижчим потенціалом;
- 2,1 – 3,0% – регіони з низьким потенціалом;
- 3,1 – 5,0% – регіони із середнім потенціалом;
- 5,1 – 7,0% – регіони з високим потенціалом;
- 7,1% та вище – регіони з найвищим потенціалом для розвитку готельного господарства.

Розподіл 25 регіонів України за рівнями потенціалу готельного господарства подано у табл. 5.8.

Висновки:

Відповідно до даних табл. 5.8, Одеська область має високий потенціал для розвитку готельного господарства, поступаючись тільки м. Києву та Львівщині.

Для підвищення рівня потенціалу і конкурентоспроможності підприємств готельного господарства Одеського регіону доцільно вжити комплекс заходів, серед яких першочерговими є такі:

- розробка регіональних програм розвитку готельного господарства, зокрема для готелів малої місткості;
- формування сприятливих умов в регіоні для залучення інвестицій, спрямованих на будівництво нових та модернізацію діючих готельних підприємств;
- посилення державної підтримки для популяризації регіонального турпродукту на світовому туристичному ринку;
- сприяння входженню на туристичний ринок Одещини міжнародних готельних операторів (зараз в Одеському регіоні немає жодних мережевих готелів, які працюють під відомими світовими брендами);
- сприяння розповсюдженню на території регіону національних готельних мереж (тільки декілька готелів м. Одеси знаходяться в структурі національних мереж: «Брістоль» 5* та «Лондонська» 4* належать до «Vertex Hotel Group», «Premier Compass Odessa» 3* та «Premier Geneva» – до групи «Premier Hotels and Resorts»; готелі «Олександрівський» та «Маренеро» – до мережі «Reikartz Hotels & Resorts») [11];

**Розподіл регіонів України за рівнями потенціалу для розвитку
готельного господарства**

Рівні потенціалу готельного господарства	Регіони України за рівнем потенціалу готельного господарства		Діапазон для визначення рівня потенціалу, %
	Назва регіону	Значення рівня потенціалу, %	
Регіони з найнижчим потенціалом готельного господарства	Луганський	0,4	0 – 2,0
	Кіровоградський	1,1	
	Тернопільський	1,6	
	Житомирський	1,7	
	Херсонський	1,8	
	Вінницький	1,9	
Регіони з низьким потенціалом	Сумський	2,2	2,1 – 3,0
	Рівненський	2,5	
	Чернівецький	2,7	
	Волинський	3,0	
Регіони із середнім потенціалом	Черкаський	3,1	3,1 – 5,0
	Чернігівський	3,2	
	Миколаївський	3,3	
	Хмельницький	4,5	
	Полтавський	4,8	
Регіони з високим потенціалом	Донецький	5,3	5,1 – 7,0
	Запорізький	5,3	
	Закарпатський	5,5	
	Харківський	5,7	
	Івано-Франківський	6,1	
	Київська обл.	6,1	
	Дніпропетровський	6,6	
	Одеський	6,7	
Регіони-лідери за потенціалом готельного господарства	Львівський	7,5	7,1 та вище
	м. Київ	7,6	

– позитивним чинником є створення готельної мережі «Geneva Hotels Group», до складу якої входять чотири готелі, і мережі «Чорне море», яка включає дев'ять засобів розміщення в Одесі та один – у Києві;

– створення потужного Інтернет-ресурсу для висвітлення всіх подій відносно розвитку туризму та готельного господарства в регіоні, як для туристів, так і для професіоналів турбізнесу;

– впровадження системи постійних статистичних та соціологічних спостережень у сфері туристичного і готельного бізнесу;

- поглиблення спеціалізації готельної пропозиції регіону з урахуванням структури іноземного та внутрішнього туристопотоків за метою подорожей;
- збільшення туристичного сезону за допомогою використання комплексу маркетингових заходів.

5.2. Інноваційний потенціал підприємств готельного господарства

Гостинність – це основа туризму як сфери економічної діяльності. Постійні інновації в процесі виробництва товарів і послуг – обов'язкова умова розвитку або навіть виживання підприємства в умовах жорстокої конкуренції. Комплексною характеристикою спроможності підприємства до інноваційної діяльності є його інноваційний потенціал. Виходячи з того, що інноваційна діяльність є вирішальним елементом розвитку сучасного готельного підприємства, проблеми оцінки його інноваційного потенціалу набувають особливої актуальності. Питання оцінки інноваційного потенціалу різних економічних систем є предметом активних досліджень протягом багатьох років, що підтверджує важливість даної категорії в питаннях економічного розвитку підприємств, галузей і економіки в цілому.

У сучасній науковій літературі оцінці інноваційного потенціалу туристичних, а тим більше готельних підприємств приділяється недостатньо уваги. Здебільшого, науковцями розглядаються методики оцінки інноваційного потенціалу промислових підприємств. Також, слід відмітити, що деякі автори, які пропонують методики оцінки інноваційного потенціалу для підприємств сфери послуг – намагаються об'єднати чи адаптувати їх з методиками, призначеними для промислових підприємств, що на наш погляд є в принципово не вірним рішенням. Адже, готельне підприємство, яке належить до сфери сервісу, вимагає зовсім іншого підходу.

Економічну потребу інновацій у сфері туризму обґрунтували: А. Ю. Александрова, О. В. Борисова, Є. Б. Доброжанська, Л. Илиєва, М. А. Ізотова, М. І. Кабушкін, В. А. Квартальнов, Я. Коралиєв, С.О. Кузь, О. В. Леснікова, Н. М. Малахова, Ю. А. Матюхіна, М. О. Міхно, С. В. Мельниченко, Г. І. Михайліченко, В. С. Новікова, Г.Т. П'ятницька, Т. І. Ткаченко, А. Д. Чудновський, Є. В. Яковенко, В. А. Янюшкін.

Наприклад, змістовне дослідження інновацій в туризмі було проведено Г. І. Михайліченко, де він [12, с. 364] розглядає інноваційний потенціал туризму на різних рівнях його реалізації: на мега-, мезо-, регіональному рівні та на мікрорівні підприємства чи групи підприємств.

На рівні організації інноваційний потенціал туризму виступає як «сукупність матеріальних та нематеріальних ресурсів підприємства, включаючи його інтелектуальний, комунікативний, клієнтський, репутаційний капітали».

Поняття «інноваційного потенціалу підприємств ресторанного господарства» наводить О.В. Борисова. Згідно з думкою автора, інноваційний потенціал підприємств ресторанного господарства являє собою сукупність ресурсів, що є необхідними для здійснення інноваційної діяльності, а також механізм їх використання в системі управління підприємством під час виробництва, реалізації та споживання готової продукції й послуг. Слід урахувати й зовнішні економічні чинники, що впливають на інноваційний потенціал, такі, як: державна інноваційна політика, політика кредитних установ, конкурентні стратегії споживачів тощо [13, с. 4].

Відомий дослідник у галузі інновацій в туризмі В. С. Новіков характеризує інноваційний потенціал як «сукупність матеріальних, фінансових, інтелектуальних, науково-технічних та інших ресурсів, необхідних для здійснення інноваційної діяльності» [14, с. 346].

Аналізуючи наукову літературу, нами було зосереджено увагу на методиці оцінки інноваційного потенціалу туристичного підприємства, яка зустрічається у роботах болгарських вчених

Я. Коралієва, П. Мідової, Л. Ілієвої, І. Балєвські. Підхід авторів ґрунтується на знаходженні інноваційного індексу методом експертних оцінок. Інноваційний індекс об'єднує п'ять груп показників, які описують інноваційну систему та її функціонування: інноваційний продукт, підприємництво та інноваційні мережі, інвестиції та фінансування інновацій, інновації у роботі з персоналом, інформаційні та комунікаційні технології [15].

Проте, існує реальна необхідність формування такого алгоритму комплексної оцінки інноваційного потенціалу, який буде враховувати усі напрями діяльності готельного підприємства та специфічні особливості його функціонування.

Перш за все визначимось, що ми розуміємо під поняттям «інноваційний потенціал готельного підприємства». Узагальнюючи відомі нам визначення, пропонуємо таке трактування інноваційного потенціалу готельного підприємства – це система чинників та складових, яка забезпечує здатність підприємства впроваджувати і виробляти готельні інновації з метою досягнення успіху та підвищення рівня конкурентоспроможності.

На наш погляд, інноваційний потенціал готельного підприємства складається з таких компонентів:

– економічного – характеризує економічно-господарську діяльність підприємства;

– фінансового – характеризує фінансову забезпеченість проектів інноваційного розвитку, а також фінансову стійкість підприємства у процесі їхньої реалізації;

– матеріально-технічного – характеризує технічне оснащення для виробництва нової продукції, яке впливає на масштаби і темпи інноваційної діяльності, а також потенційні можливості щодо збільшення потужності підприємства внаслідок впровадження найновіших методів організації виробництва та технологій;

– атрактивного – характеризує рівень сприйняття та ступінь привабливості готельного підприємства споживачами;

– інноваційного – характеризує ступінь розвиненості інноваційної діяльності на підприємстві в залежності від типів готельних інновацій;

– кадрового – характеризує забезпеченість підприємства висококваліфікованими кадрами, здатними розробляти та впроваджувати інновації, а також керувати інноваційними процесами.

Відповідно, під поняттям «оцінювання рівня інноваційного потенціалу готельного підприємства», ми розуміємо систему дій з ідентифікації стану готельного підприємства за критерієм готовності до сприйняття інновацій. Вона складається з вибору показників оцінки інноваційного потенціалу готельного підприємства, визначення методів оцінки, вимірювання значень обраних показників та прийняття відповідних управлінських рішень щодо підвищення рівня інноваційного потенціалу.

Нами пропонується підхід до оцінки інноваційного потенціалу готельного підприємства за допомогою застосування багатовимірних математико-статистичних методів.

На рис. 5.2 наведено авторську розробку алгоритму здійснення оцінки рівня інноваційного потенціалу готельного підприємства.

На відміну від існуючих методів оцінки, означений підхід дозволяє комплексно розглянути складові такої оцінки з урахуванням особливостей підприємств готельної індустрії, поєднати кількісні та якісні показники, а також окреслити можливі шляхи розвитку і підвищення стану інноваційної діяльності підприємства.

Як вже зазначалось, інноваційний потенціал готельного підприємства складається, за нашою версією, з шести компонентів. При цьому, з нашої точки зору, безпосередньо інноваційна та кадрова складові можуть бути розраховані методом експертних оцінок. Показники інших компонентів, таких як економічна, фінансова та матеріально-технічна – знаходяться за допомогою даних, що містяться у формах статистичної та

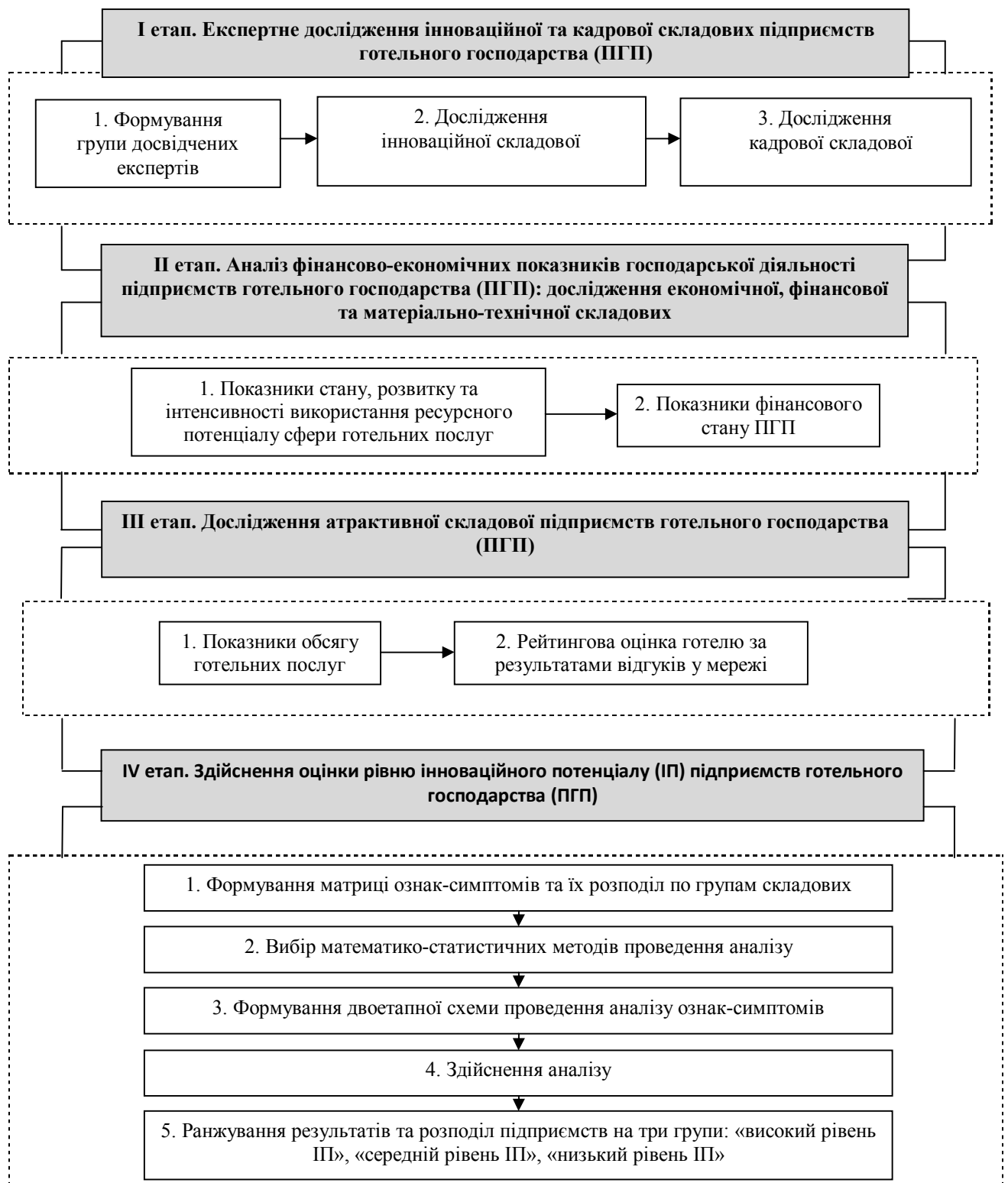

Рис. 5.2. Алгоритм здійснення оцінки рівню інноваційного потенціалу підприємств готельного господарства (авторська розробка)

фінансової звітності підприємств.

У свою чергу, показники атрактивної складової знаходяться наступним чином: коефіцієнт завантаження готелю розраховується за даними статистичної звітності підприємства, а рейтингова оцінка готелю в мережі Інтернет складається за результатами відгуків на всесвітньовідомому порталі бронювання готельних послуг «Booking.com» за різними критеріями (чистота, комфорт, місце розташування, зручності, персонал, ціна-якість, Wi-Fi). Експертами у даному випадку виступають споживачі, які реально відвідали заклади готельного господарства та залишили на сайті свої відгуки.

Даний алгоритм передбачає послідовне здійснення чотирьох етапів.

На першому етапі відбувається експертне дослідження інноваційної та кадрової складової підприємств готельного господарства. Він складається з наступних дій:

– попереднє формування компетентної групи експертів, до якої залучаються фахівці готельної справи та спеціалісти з вищою освітою у сфері готельно-ресторанної діяльності;

– дослідження стану інноваційної діяльності готельного підприємства за допомогою спеціальної анкети та проведення експертного аналізу за допомогою шкали Харрінгтона на основі орієнтирів оцінки інноваційної складової готельного підприємства.

Так, орієнтири оцінки інноваційної складової готельного підприємства, на нашу думку, являють собою основні важливі моменти, на яких слід зосередити увагу при дослідженні інноваційної діяльності (табл. 5.9.).

Розглянемо більш детально процес оцінки якісних показників інноваційної складової експертним методом. Перш за все формується група із десяти досвідчених експертів у сфері туризму та готельно-ресторанної справи – це керівники та менеджери готелів, працівники сфери туризму, викладачі спеціальностей «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа».

Відповідно до методики експертної оцінки інноваційної складової готельного підприємства, кожному варіанту якісної оцінки по кожному з критеріїв присвоюється певний діапазон кількісних значень в інтервалі від 0 до 1 балів за шкалою Харрінгтона.

В основі побудови цієї узагальненої функції лежить ідея перетворення натуральних значень окремих відгуків (реакцій) на безрозмірну шкалу бажаності (переваги).

Математичний апарат перерахунку конкретних параметрів в абстрактні числові значення полягає у наступному.

Таблиця 5.9

Основні орієнтири експертної оцінки інноваційної складової готельного підприємства

Напрямок інновації		Критерії оцінки	Зміст оцінки	Кількісне значення критерію	Факт. оцінка готелю	
Тип інновації						
Продуктові інновації	Нові послуги	Інфраструктура готельного підприємства	Наявність фітнес-центру, басейну, сауни, салону краси, конференц-залів. Оцінити їх стан, рівень обладнання.	0 - 1	0,89	
		Асортимент послуг (основних та додаткових)	Оцінити набір послуг, що пропонується на підприємстві готельного господарства	0 - 1	0,91	
		Конференц-сервіс	Кількість, місткість та цінова політика конференц-залів. Стан обладнання.	0 - 1	0,90	
		Ресторанне господарство готелю	Кількість ресторанів, кафе, барів та інших закладів, їх стан, рівень комфорту	0 - 1	0,93	
		Загальний бал за типом			0 - 1	0,91
	Сервісні методи	Загальний рівень сервісу	Охайний вигляд працівників готелю, добре відношення до гостей, ввічливість, готовність прийти на допомогу, люб'язність	0 - 1	0,96	
		Сервісні заходи	Особливі привітання при заїзді гостей, комплементи	0 - 1	0,97	
		Загальний бал за типом			0 - 1	0,96
	Дизайн та інтер'єр	Інноваційні підходи в оформленні інтер'єру кімнат та громадських приміщень	Наявність особливих дизайнерських «фішок», ароматизованих подушок, приємних дрібниць. Специфічна орієнтованість готелю.	0 - 1	0,98	
		Загальний бал за типом			0 - 1	0,98
	Комплексний груповий показник				0 - 1	0,95

Продовження таблиці 5.9

Напрямок інновації		Критерії оцінки	Зміст оцінки	Кількісне значення критерію	Факт. оцінка готелю	
Тип інновації						
Маркетингові інновації	Методи просування готельної послуги	Ярмарки, виставки	Участь у ярмарках, виставкових заходах	0 - 1	0,89	
		Інтернет-реклама	Оптимізація сайту, таргетована реклама, ретаргетинг, маркетинг у соціальних медіа	0 - 1	0,93	
		Сайт готелю	Видимість сайту пошуковими системами, інформативність, дизайн, зручність використання, актуальність інформації	0 - 1	0,90	
		Презентація готелю у мережі Інтернет	Сайти для бронювання та резервування, портали, форуми, розвиток власного сайту	0 - 1	0,88	
		Рекламні кампанії	Розміщення реклами на телебаченні, радіо, спеціалізованих газетах та журналах	0 - 1	0,92	
		Загальний бал за типом			0 - 1	0,91
	Програми лояльності та клієнтоорієнтованості, спеціальні пропозиції, акції	Акції та спеціальні пропозиції для клієнтів готелю	Новий зміст акцій та спецпропозицій, гнучкість, орієнтація на сезонність, свята та заходи. Система знижок	0 - 1	0,99	
		Програми лояльності	Використання привабливих для клієнтів програм лояльності	0 - 1	0,97	
		Розвиток клієнтоорієнтованості	Наявність клієнтоорієнтованих підходів	0 - 1	0,98	
		Загальний бал за типом			0 - 1	0,99
	Комплексний груповий показник				0 - 1	0,90

Продовження таблиці 5.9

Напрямок інновацій		Критерії оцінки	Зміст оцінки	Кількісне значення критерію	Факт. оцінка готелю	
Тип інновації						
Організаційно-управлінські інновації	Методи набору та управління персоналом	Методи набору персоналу	Використання інноваційних методів набору персоналу	0 - 1	0,66	
		Методи навчання персоналу	Проведення тренінгів, майстер-класів курси підвищення кваліфікації	0 - 1	0,69	
		Система мотивації та стимулювання праці персоналу	Методи мотивації та стимулювання праці, які застосовує керівництво для покращення роботи трудового колективу	0 - 1	0,68	
		<i>Загальний бал за типом</i>		0 - 1	0,68	
	Оптимізація функціонально-ієрархічної та територіальної структури підприємств	Готельні мережі	Наявність готелю у складі готельної мережі. Наявність готельної франшизи. Ефективність діяльності готелю від вступу до мережі	0 - 1	0,96	
		Членство у туристичних та готельних асоціаціях	Участь готельного підприємства у туристичних та готельних організаціях міста, регіону, країни, світу	0 - 1	0,93	
		<i>Загальний бал за типом</i>		0 - 1	0,94	
	Розвиток партнерських відносин	Співпраця з підприємствами сфери туризму	Співпраця готельного підприємства з туристичними фірмами, авіакомпаніями та іншими закладами сфери туризму	0 - 1	0,87	
		Співпраця з навчальними закладами	Наявність відношень з навчальними закладами, замова дослідницьких робіт, прийом студентів на практику, проведення виробничих екскурсій	0 - 1	0,85	
		<i>Загальний бал за типом</i>		0 - 1	0,84	
	<i>Комплексний груповий показник</i>				0 - 1	0,81

Закінчення таблиці 5.9

Напрямок інновації		Критерії оцінки	Зміст оцінки	Кількісне значення критерію	Факт. оцінка готелю	
Тип інновації						
Процесні інновації	Технології управління готелем	Автоматизовані системи управління	Використання готелем автоматизованої системи управління. Ефективність	0 - 1	0,84	
		Автоматизовані програмні рішення по управлінню готелем	Застосування програмних рішень для індустрії гостинності. Ефективність технологій	0 - 1	0,87	
		<i>Загальний бал за типом</i>		0 - 1	0,86	
	Комп'ютерні (інформаційні) технології в системі бронювання та резервування	Альтернативні системи бронювання	Підключення до альтернативних систем бронювання. Ефективність систем	0 - 1	0,90	
		Глобальні системи бронювання	Підключення до глобальних систем бронювання. Ефективність систем	0 - 1	0,88	
		<i>Загальний бал за типом</i>		0 - 1	0,89	
	Види матеріально-технічного забезпечення обслуговування	Технологічні засоби, які покращують роботу готелю	Засоби відкриття номерів (звичайні ключі, електронні ключі, смартфон замість ключа). Інтерактивний кіоск у лобі готелю	0 - 1	0,91	
		<i>Загальний бал за типом</i>		0 - 1	0,91	
	Екологічні засоби обслуговування туристів	Енергозберігаючі засоби	Засоби економії енергії та водопостачання	0 - 1	0,81	
		Екологічні засоби	Використання екологічних матеріалів. Участь у екологічних проєктах	0 - 1	0,79	
		<i>Загальний бал</i>		0 - 1	0,80	
	<i>Комплексний груповий показник</i>				0 - 1	0,86
	<i>Інноваційний індекс</i>				0 - 1	0,88

За основу береться одна з логістичних функцій Є. К. Харрінгтона – так звана «крива бажаності», яка розраховується за формулою:

$$d = \exp [\exp (Y)] \quad (5.3)$$

Дана формула визначає функцію з двома ділянками насичення ($d \rightarrow 0$ і $d \rightarrow 1$) і лінійною ділянкою (від $d = 0,2$ до $d = 0,63$).

Ця функція була виведена емпіричним шляхом. Вісь координат Y називається шкалою приватних показників. Вісь d - шкалою бажаності. Проміжок ефективних значень на шкалі приватних показників – $[2; +5]$.

Шкала бажаності поділяється в діапазоні від 0 до 1 на п'ять піддіапазонів: $[0; 0,2]$ – «дуже погано», $[0,2; 0,37]$ – «погано», $[0,37; 0,63]$ – «задовільно», $[0,63; 0,8]$ – «добре», $[0,8; 1]$ – «дуже добре». Конкретні параметри порівнюваних систем розподіляються в масштабі, який відповідає запропонованим до них вимогам, на проміжку ефективних значень шкали приватних показників. Потім відповідні їм показники перераховуються в відмітки на шкалі бажаності. Отримане значення d (і) для i -го параметра перераховується разом з іншими в узагальнений коефіцієнт бажаності – D . Він обчислюється за формулою:

$$D = \sqrt[n]{d(1) * d(2) * \dots * d(n)} \quad (5.4)$$

де n - число показників параметрів порівняння, що використовуються для даної системи. Причому, число цих показників може бути неоднаковим для різних систем. Це дозволяє порівнювати узагальнені коефіцієнти навіть тоді, коли відсутня частина параметрів порівняння у різних систем або дані по них. Корінь n -го ступеня «згладжує» виникаючі відхилення, а отриманий результат дозволяє оцінювати системи з певним ступенем точності [16].

Завданням експертів на цьому кроці є присвоєння кожному зі своїх міркувань, відображених у колонці «Критерії оцінки» таблиці 5.9, конкретного чисельного значення із заданих інтервалів від 0 до 1, використовуючи для цього можливість порівняння між собою всієї сукупності оцінюваних підприємств.

Визначені таким чином чисельні значення критеріїв оцінки потенціалу заносяться експертом у відповідну клітинку колонки «Кількісне значення критерію». Після цього, за формулою 5.2 знаходиться узагальнений коефіцієнт бажаності для кожного типу готельної інновації, та комплексний груповий показник (КГП) для кожного напрямку інновації.

Після встановлення значень для окремих групових індексів, за формулою 5.2 розраховується інноваційний індекс підприємств, що

обстежуються. Отже, у колонці «Фактична оцінка готелю» представлені реальні значення готелю, інноваційна складова якого визначена методом експертних оцінок.

Інноваційний індекс у даному випадку приймає наступне значення:

$$i = \sqrt[4]{0,95 * 0,90 * 0,81 * 0,86} = 0,88 \quad (5.5)$$

На першому етапі також відбувається визначення рівня кадрового потенціалу готельного підприємства на основі експертної оцінки за допомогою критеріїв, наведених у табл. 5.10.

Таким же чином, що і попередній показник, за шкалою Харрінгтона знаходиться узагальнений коефіцієнт бажаності, який у наступних розрахунках стає ознакою-симптомом x_{12} – рівень кадрового потенціалу.

Таблиця 5.10

Експертна оцінка кадрової складової готельного підприємства

Критерії оцінки	Зміст оцінки	Кількісне значення критерію
Рівень освіти менеджерів та керівників	Враховуються якість вищої освіти, наявність та якість другої освіти, наявність ученого ступеню	0 - 1
Рівень кваліфікації менеджерів та керівників	Враховуються виробничі стажування та курси підвищення кваліфікації	0 - 1
Знання іноземних мов	Враховується рівень володіння іноземними мовами	0 - 1
Якість та ефективність праці	Враховується цінність працівників відповідно до обов'язків, що ними виконуються; ступень генерації ідей, що спричинять розвиток інновацій	0 - 1
Загальний бал		0 - 1

На другому етапі проводиться аналіз фінансово-економічних показників господарської діяльності готельного підприємства, а саме:

– визначення показників обсягу готельних послуг (загальна кількість клієнтів у готелі, кількість ночівель усіх розміщених, коефіцієнт завантаження номерного фонду);

– аналіз за допомогою статистичних звітностей підприємств показників стану, розвитку та інтенсивності використання ресурсного потенціалу сфери готельних послуг (чистий дохід від реалізації продукції,

валовий прибуток, рентабельність реалізованої продукції, фондovіддача, фондоозброєність, фондоємність та ін.);

– визначення показників фінансового стану готельного підприємства (коефіцієнт маневреності, фінансовий леверидж, коефіцієнт автономії та ін.).

За результатами проведеного аналізу фінансово-економічних показників готельних підприємств, формуються такі складові та ознаки-симптоми рівня інноваційного потенціалу, як:

– економічна (x_1 – рентабельність (збитковість) реалізованої продукції; x_2 – витрати на 1 грн. реалізованої продукції; x_3 – продуктивність праці на одного робітника ПВП);

– фінансова (x_4 – коефіцієнт поточної ліквідності; x_5 – коефіцієнт автономії; x_6 – фінансовий леверидж);

– матеріально-технічна (x_7 – фондоємність; x_8 – фондоозброєність).

На третьому етапі відбувається знаходження ознак-симптомів атрактивної складової:

– за допомогою форм статистичної звітності знаходиться x_9 – коефіцієнт завантаження готелю;

– за результатами відгуків на порталі он-лайн бронювання «Booking.com» складається показник x_{10} – рейтингова оцінка готелю в Інтернет мережі.

На четвертому етапі відбувається проведення оцінки рівню інноваційного потенціалу готельного підприємства. Вона складається з таких процедур:

– формування матриці ознак-симптомів на основі проведеного дослідження стану підприємства та розподіл ознак-симптомів за групами складових;

– обрання декількох математико-статистичних методів проведення аналізу;

– формування двохетапної схеми здійснення багатовимірного аналізу;

– проведення аналізу на основі обраних математико-статистичних методів;

– здійснення ранжування результатів та розподіл підприємств на три групи в залежності від рівня інноваційного потенціалу: «високий», «середній», «низький».

Оскільки, рівень інноваційного потенціалу можна віднести до латентного показника, то на четвертому етапі алгоритму будемо використовувати методи багатовимірного аналізу, а саме – метод таксономії, який також називають методом оцінки латентних показників на основі метрик відстані та подібності. Даний метод дозволить здійснити

ранжування групи підприємств за рівнем інноваційного потенціалу і надасть змогу виявити серед готелів -лідерів, середняків та аутсайдерів шляхом порівняння обраних показників з еталоном.

Нами вже були виділені шість підгруп складових рівня інноваційного потенціалу готельного підприємства, які дозволять найбільш повно та докладно виявити ступінь розвитку згідно з визначеним завданням. Зауважимо, що перелік показників може піддаватись деяким корегуванням, тобто змінюватись чи доповнюватись в залежності від побажань дослідників та особливостей діяльності підприємств.

На рис. 5.4. представлена схема обраних нами показників, які, на наш погляд, найбільш повно та різнобічно дозволять проаналізувати кожну з наведених складових, а також - оцінити рівень інноваційного потенціалу підприємств готельного господарства. Вибору зазначених показників сприяла доступність інформації, тобто при необхідності їх можна взяти з річної фінансової звітності, а інші – розрахувати на основі даних звітності.

Рис. 5.4. Складові та ознаки-симптоми оцінки інноваційного потенціалу підприємств готельного господарства (авторська розробка)

Під час вибору показників ми дотримувались основних принципів, якими слід керуватись при здійсненні подібних розрахунків [17, с. 6; 16]:

а) усі ознаки, що використовуються для характеристики багатовимірних об'єктів, є кількісними, а не атрибутивними. Якщо для опису явища необхідно використати якісні ознаки типу «краще-гірше», «більш-менш», то необхідно їх привести до кількісної форми за допомогою різноманітних перетворень;

б) слід використовувати мінімальну, але достатню кількість ознак, які всебічно характеризують об'єкти, що вивчаються;

в) кожна ознака має бути представлена лише одним показником, їх дублювання є небажаним.

Завдяки розвитку сучасного програмування та комп'ютерних технологій, перед вченими різних сфер діяльності відкриваються величезні можливості використання багатовимірних математико-статистичних методів. Під час апробації запропонованого підходу, на прикладі десяти готельних підприємств м. Одеси, нами було використано програмний продукт компанії StatSoft Inc. STATISTICA (V 8), англomовну версію.

Виявленням усіх складових та ознак-симптомів рівня інноваційного потенціалу готельного підприємства процес оцінки не завершується, оскільки необхідні додаткові дії для отримання максимально достовірних результатів.

Пропоновано використовувати двохетапну схему оцінки рівня інноваційного потенціалу готельного підприємства, яка представлена на рис. 5.5.

Наведемо основні пояснення. Умовою першого етапу є те, що складові інноваційного потенціалу – це латентні показники, а ознаки-симптоми – конкретні показники $x_1 - x_{10}$. За допомогою метрик відстані та схожості ми аналізуємо кожен складову окремо. Тобто, латентний показник «економічна складова» визначається факторами-симптомами x_1, x_2, x_3 ; «фінансова складова» – x_4, x_5, x_6 ; «матеріально-технічна складова» – x_7, x_8 ; «атраактивна складова» – x_9, x_{10} .

Для кожного латентного показника першого етапу, окрім інноваційної та кадрової складових, формується власна матриця X . По завершенні таксономічного аналізу кожної складової, визначаються показники схожості з еталоном. Саме вони стають ознаками-симптомами другого етапу, на якому проводиться аналіз іншого латентного показника – рівня інноваційного потенціалу. Так як інноваційна та кадрова складові пояснюються лише одним чинником-симптомом, проведення аналізу на основі метрик відстані та подібності не представляється можливим. Тому ознаки-симптоми x_{11} та x_{12} будуть використані для аналізу на другому рівні.

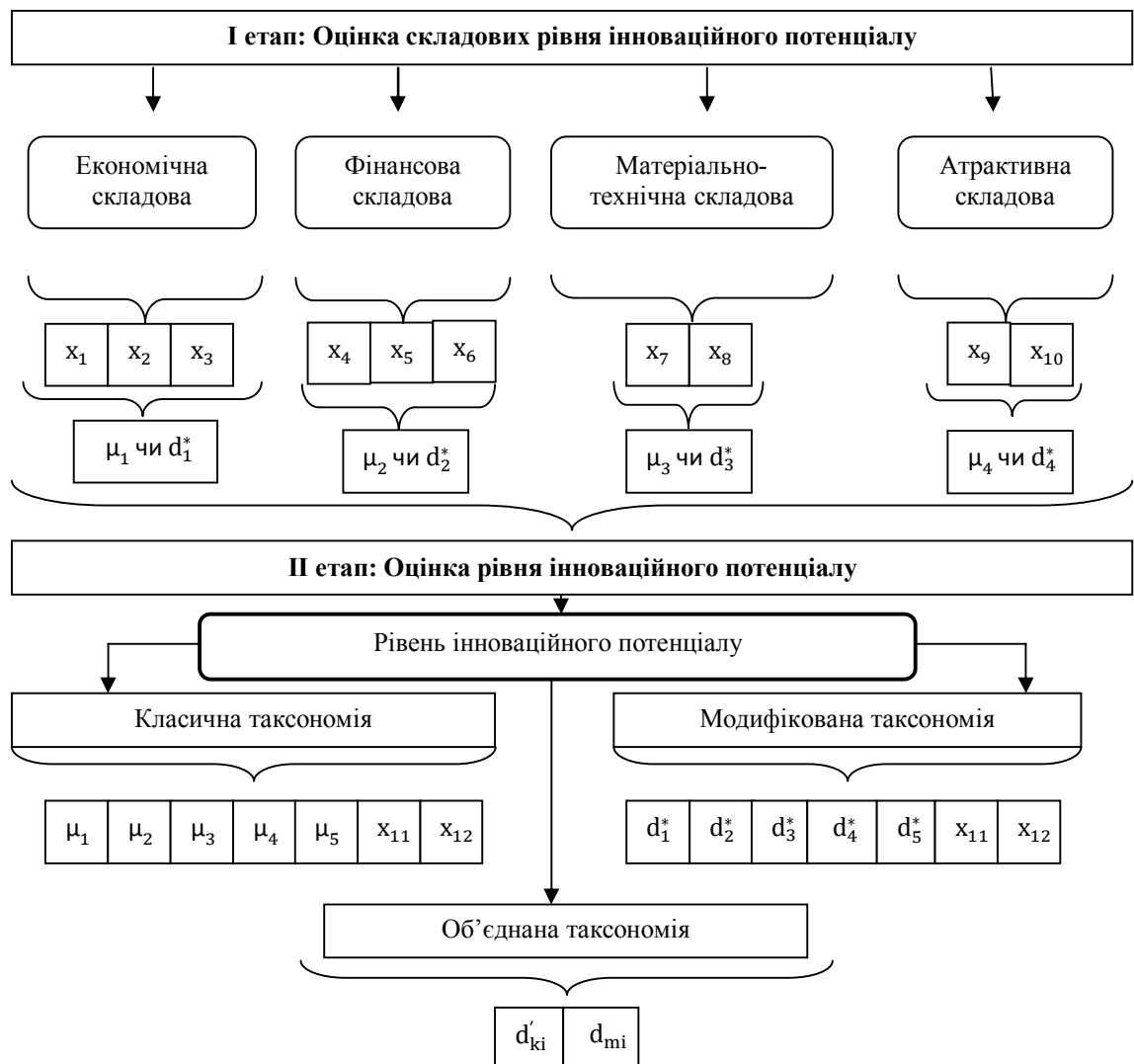

Рис. 5.5. Двоетапна схема оцінки латентного показника (рівень інноваційного потенціалу) та його складових

Процедуру оцінки рівня інноваційного потенціалу доцільно проводити декількома методами таксономічного аналізу: класичним, модифікованим та об'єднаним.

Таким чином, дотримуючись цього підходу та послідовно проходячи усі його етапи, ми зможемо провести ефективний аналіз інноваційної діяльності досліджуваної групи готельних підприємств та отримати результати оцінки рівня інноваційного потенціалу. До переваг наведеного підходу можна віднести:

– він містить ґрунтовний опис специфічних орієнтирів готельного підприємства, які мають бути дослідженні у процесі оцінки інноваційного потенціалу;

– передбачає доступ до фінансових та економічних показників через форми статистичної звітності підприємств;

– дає можливість застосування в процесі аналізу математико-статистичних методів, які здатні максимально ефективно провести оцінку інноваційного потенціалу.

На відміну від існуючих методів, цей підхід дозволяє комплексно розглянути окремі складові оцінки інноваційного потенціалу підприємства з урахуванням особливостей готельної індустрії, поєднати кількісні та якісні показники, а також окреслити можливі шляхи розвитку і підвищення стану інноваційної діяльності підприємства.

5.3. Особливості функціонування закладів ресторанного господарства

Українські науковці, які займаються дослідженнями провадження діяльності в ресторанному господарстві, Н. О. П'ятницька [18], О. В. Новікова [19], М. П. Мальська [20], Л. Г. Агафонова [21], В. В. Архіпов [22], В. Г. Герасименко, С. С. Галасюк [23] та інші відмічають, що ресторанний бізнес є привабливим для підприємців саме завдяки швидкій окупності, але для отримання прибутків закладам харчування необхідні сприятливі умови для провадження їх діяльності.

Варто зазначити, що в Україні впродовж останніх років стрімке зростання курсу долара спричинило негативні тенденції в розвитку ресторанного господарства:

1. Закриття закладів харчування через банкрутство. Наприкінці 2014 р. залишилося 15,2 тис. закладів ресторанного господарства, що на 30% менше, ніж у 2013 р. Вихід з ринку послуг харчування здійснюють не тільки незалежні підприємства, але й окремі заклади мереж («Швидко», «Solo Pizza», «Челентано», «Buddha-bar») та навіть уся мережа «Дабл Кава» [24].

2. Зниження обсягу продажів в доларовому еквіваленті на 50% за період 2013-2014 рр. у зв'язку з падінням платоспроможного попиту населення та скороченням загальної кількості клієнтів майже удвічі у всіх сегментах відвідувачів.

3. Подорожчання через девальвацію гривні продуктів харчування і напоїв змусила рестораторів переглядати меню на користь збільшення в стравах вітчизняних продуктів. Дорогі (через велику імпорتنу складову), а

тому й непопулярні, страви найчастіше виключають із меню. Але й місцеві виробники та постачальники сільськогосподарських товарів і продукції харчової промисловості суттєво піднімають ціни.

4. Збільшення орендної плати, розмір якої фіксується у доларовому еквіваленті. Суттєве зростання плати за оренду приміщень підвищує собівартість виготовлення кулінарної продукції й обслуговування клієнтів, та призводить до збитків, адже значно підняти ціни на страви ресторатори не мають можливості через невеликий попит.

5. Скорочення штату співробітників та зміна режиму їх роботи - кількість працівників зменшилась майже на 50%. Варто зазначити, що зараз рестораторам не вигідно робити знижки й спеціальні пропозиції, щоб залучити клієнтів. Проте набирають популярність дисконтні купони, які можна отримати через мережу Інтернет. За деякі з них потрібно платити, а деякі й зовсім безкоштовні (за них платять самі заклади харчування).

Відбуваються зміни у сегментуванні класичних ресторанів, які чітко поділялися на три сегменти – низький, середній і високий. Зараз відмічається перетікання аудиторії: ті, хто раніше відвідував ресторани люкс-сегмента, стали відвідувати заклади класом нижче. І таке перетікання зараз становить приблизно 30%. Експерти відзначають, що частина постійної VIP-аудиторії (високопоставлені чиновники і бізнесмени) виїхала за кордон із родинами, тому через «відтік» клієнтури особливо постраждав елітний сегмент [25].

Зараз фактично залишилися тільки два сегменти – низький і високий, прошарок середнього невеликий. До 2014 р. у ресторанах нижнього цінового сегмента клієнти залишали близько 50-60 грн. на людину з напоями, середнього – 200-350 грн., високого – близько 500-600 грн. Після того, як курс долара змінився, у низькому сегменті середній рахунок почав становити близько 100-150 грн. на особу з напоями, у середньому – 400-500 грн., високому – від 800 грн. У підсумку багато ресторанів середнього сегмента знизили ціни, пішли в нижній або зовсім закрилися.

Найбільш вигідним форматом для закладів ресторанного господарства на сьогодні експерти вважають сегмент недорогих кафе й ресторанів, а також «фуд-кортів» у торгово-розважальних або бізнес-центрах. Щодо барів, то через значне подорожчання алкоголю, який є їх основною пропозицією, цей вид закладів харчування втрачає свої конкурентні позиції.

Великі підприємства намагаються створити інший формат існування – так, наприклад, мережа «Світова карта» багато своїх закладів середнього класу переобладнала в ресторани «Сушия».

Переважна більшість закладів ресторанного господарства за чисельністю працюючих належить до групи малих підприємств, а 71,2% –

до мікропідприємств. Як правило, це невеликі, вузькоспеціалізовані заклади, які орієнтують свою діяльність на локальний ринковий сегмент. Незначну частку закладів ресторанного господарства (лише 4,3%) складають середні та великі підприємства. Отже, ресторанне господарство є одним з найпривабливіших секторів малого бізнесу. Однак, слід зазначити, що головним чином, стан ресторанного ринку залежить від платоспроможності споживачів послуг.

У табл. 5.11 наведені дані щодо загального обороту закладів ресторанного господарства України за 2000-2014 роки [26; 27; 28].

Таблиця 5.11

Обіг закладів ресторанного господарства України за 2000-2014 рр.

Показники	Од. вим.	Роки					
		2000	2005	2010	2012	2013	2014
Обіг закладів ресторанного господарства	млрд. грн.	2,1	7,5	17,9	23,5	24,6	21,0
У % до значення минулого року	%	X	104,7	107,7	106,2	104,7	85,4

Дані табл. 5.11 свідчать:

– загальний оборот ресторанного господарства по Україні з 2000 року невинно збільшувався;

– у 2013 р. порівняно з 2012 р. він зріс на 4,7%, і лише у 2014 відбулося падіння обсягів товарообороту в зв'язку з погіршенням політичної та економічної ситуації в країні;

– загальний обіг закладів ресторанного господарства за 2014 р. проти 2013 р. зменшився на 14,6% і склав 21 млрд. грн.;

– обіг підприємств (юридичних осіб) у цьому обсязі складав 51,9%, фізичних осіб-підприємців – 48,1%.

Такі ж тенденції спостерігаються і стосовно роздрібного товарообігу (табл. 5.12) [26; 27; 28]:

– починаючи з 2000 року, за кожні п'ять наступних років роздрібний товарообіг подвоювався;

– у 2013 р. порівняно з 2012 р. зріс на 3%;

– у 2014 р. відбулося падіння на 15,9%, тобто на 2 053,5 млн. грн.

Таблиця 5.12

**Роздрібний товарообіг закладів ресторанного господарства України
за 2000-2014 рр.**

Показники	Од. вим.	Роки					
		2000	2005	2010	2012	2013	2014
Роздрібний обіг закладів ресторанного господарства	млрд. грн.	2094,0	4327,5	9508,8	12558,6	12935,3	10881,8
У % до значення попереднього року	%	-	206,7	219,7	132,1	103,0	84,1

У таблиці 5.13 наведені дані щодо обсягів роздрібного товарообігу ресторанного господарства по областях України та в залежності від місця розташування підприємств (в міській чи сільській місцевості).

Перше місце за обсягом роздрібного товарообігу посідає місто Київ, а серед областей лідирують Дніпропетровська, Харківська, Львівська, Одеська та Київська. У Донецькій області, яка була лідером у 2013 році, військові дії спричинили падіння товарообігу з 1036,3 млн. грн. в 2013 році до 504,9 млн. грн. у 2014р.

Загалом, крім названих лідерів, у 2014 р. порівняно з 2013 р. незначно зріс товарообіг підприємств ресторанного господарства тільки у Вінницькій, Житомирській, Полтавській, Херсонській, Черкаській та Чернігівській областях. А у м. Києві він зменшився на 422,6 млн. грн., тобто на 11%. У сільській місцевості падіння товарообігу у 2014 р. порівняно з 2013 р. відбулося в усіх областях, крім Львівської, Миколаївської, Херсонської та Черкаської.

Обсяг роздрібного товарообігу підприємств, які здійснювали розширення корпоративного та приватного секторів є характерним для змін у складі мережі ресторанного господарства України. Пріоритет серед них належить приватним підприємствам (14,3%) і товариствам з обмеженою відповідальністю (28,9%). У державній та комунальній власності знаходиться 13,7% об'єктів, у кооперативній – 10,1%. Значна частина об'єктів ресторанного господарства належить фізичним особам-підприємцям.

Безпосередньо діяльність (основну) ресторанів, барів, їдалень та послуги з постачання готової їжі провадять 9087 (42% загальної кількості) об'єктів ресторанного господарства країни, в яких зосереджено 756041 (49,7% загальної кількості) посадкових місць. Переважна ж частина

Роздрібний товарообіг ресторанного господарства по областях України (млн. грн.)

Таблиця 5.13

Регіони України	Роздрібний товарооборот					У тому числі									
						у міських поселеннях					у сільській місцевості				
	2005	2010	2012	2013	2014	2005	2010	2012	2013	2014	2005	2010	2012	2013	2014
Україна	4327,5	9508,8	12558,6	12935,3	10881,8	3892,1	8682,4	11617,9	11940,2	10141,1	435,4	826,4	940,7	995,1	740,7
АРК	228,5	482,0	721,7	765,1	...	213,0	438,9	667,2	700,1	...	15,6	43,0	54,5	65,0	...
Вінницька	73,7	165,4	214,2	225,9	227,1	54,9	123,5	166,9	170,5	179,3	18,7	41,9	47,3	55,4	47,8
Волинська	90,0	159,0	197,3	203,0	164,8	59,4	102,5	122,8	138,2	108,4	30,6	56,5	74,5	64,8	56,4
Дніпропетровська	290,6	699,6	839,0	883,3	941,1	277,3	689,1	825,2	873,1	929,3	13,2	10,6	13,8	10,2	11,8
Донецька	402,9	837,4	1035,3	1036,2	504,9	390,9	797,7	987,1	994,7	481,4	12,0	39,7	48,1	41,6	23,4
Житомирська	102,0	180,3	186,6	225,2	248,0	72,3	126,8	158,4	175,0	201,6	29,8	53,6	28,2	50,2	46,4
Закарпатська	71,5	99,9	102,3	93,8	80,8	50,2	64,7	65,2	54,7	56,2	21,3	35,2	37,1	39,0	24,6
Запорізька	158,1	266,1	332,1	305,1	304,3	150,1	255,2	318,8	292,5	291,1	8,0	11,0	13,3	12,6	13,2
Івано-Франківська	62,7	107,0	109,2	121,3	118,2	51,8	88,0	87,8	83,1	83,2	10,9	19,1	21,4	38,2	34,9
Київська	227,2	485,3	779,3	724,6	636,9	186,0	378,3	673,5	582,7	519,3	41,2	107,0	105,8	141,9	117,7
Кіровоградська	41,4	85,2	101,9	92,2	95,0	34,3	68,7	83,0	77,4	80,4	7,1	16,6	18,9	14,8	14,6
Луганська	110,2	232,2	269,8	279,6	121,9	104,5	225,1	264,2	274,6	120,1	5,8	7,1	5,6	5,0	1,8
Львівська	220,4	518,8	655,7	684,5	702,0	193,2	476,3	614,9	652,3	661,7	27,2	42,5	40,8	32,2	40,3
Миколаївська	99,1	148,2	182,9	196,0	192,1	90,4	139,3	175,2	190,3	184,5	8,7	8,9	7,8	5,7	7,6
Одеська	186,9	483,8	609,2	649,5	664,1	176,4	458,3	591,1	632,5	657,8	10,5	25,5	18,1	17,0	6,3
Полтавська	93,9	204,2	242,0	237,8	242,7	75,6	178,8	213,6	209,9	216,7	18,2	25,3	28,4	27,8	26,1
Рівненська	104,8	181,1	315,7	266,0	213,3	49,7	80,4	147,4	118,8	161,8	55,1	100,7	168,3	147,2	51,5
Сумська	93,6	159,8	181,6	179,3	172,9	79,9	131,7	152,7	149,4	142,7	13,7	28,1	28,9	29,9	30,2
Тернопільська	37,3	83,8	86,2	82,6	72,6	31,2	66,0	64,8	64,6	52,5	6,1	17,8	21,4	18,0	20,1
Харківська	209,2	601,1	829,0	881,2	873,7	198,3	570,6	777,4	828,2	820,7	10,9	30,4	51,6	53,0	53,0
Херсонська	46,3	74,1	76,0	84,7	128,8	35,9	62,8	66,0	72,3	110,0	10,4	11,3	10,0	12,5	18,8
Хмельницька	51,7	90,9	108,5	101,1	96,3	40,4	74,6	93,6	85,1	84,2	11,3	16,2	14,9	16,0	12,1
Черкаська	79,6	120,1	137,3	145,5	155,1	64,0	99,3	121,9	128,2	133,1	15,6	20,8	15,4	17,3	22,0
Чернівецька	45,9	89,7	91,5	91,4	93,2	34,2	66,4	63,4	61,7	66,0	11,7	23,2	28,1	29,7	27,2
Чернігівська	102,9	186,3	259,6	244,0	243,3	81,8	156,8	223,9	196,5	210,4	21,1	29,5	35,7	47,5	32,9
м.Київ	1054,8	2670,4	3768,3	4011,3	3588,7	1054,8	2670,4	3768,3	4011,3	3588,7	-	-	-	-	-

об'єктів ресторанного господарства зосереджена в суб'єктах господарювання, для яких основним є інший вид діяльності, зокрема:

- роздрібна торгівля (11,4% об'єктів й 7,8% місць);
- промисловість (7,0% об'єктів; 6,5% місць);
- освіта (4,0% об'єктів; 5,1% місць);
- сільське та лісове господарство (3,8% об'єктів; 2,7% місць);
- транспорт (3,4% об'єктів; 1,1% місць).

Дослідження змін в типізації закладів ресторанного господарства показало, що у 2012 р. більшість як за кількістю об'єктів, так і за кількістю посадкових місць становлять їдальні – 9665 одиниць (44,7%) на 866150 місць (56,9%). Цей тип закладу є фінансово вигідним, оскільки передбачає продаж власної продукції за невисокими цінами для визначеного контингенту споживачів, як правило, об'єднаних за професійною ознакою, і призначений для споживання готової їжі в короткий термін. Середній розмір їдальні складає 90 посадкових місць, а середньорічний товарообіг – 258,5 тис. грн.

На другому місці знаходяться кафе, закусочні, буфети: їх кількість складає 8108 од. (37,5%) на 378540 посадкових місць (24,9%). Ці заклади відрізняються більш простими умовами створення та функціонування на противагу такому типу, як ресторан. Середній розмір закладу – 47 посадкових місць, а середньорічний товарооборот – 746,5 тис. грн.

На третьому місці знаходяться бари: їх кількість в 2012 р. склала 2266 од. (10,5%) на 102724 місць (6,8%). Середній розмір бару – 45 посадкових місць, середньорічний товарооборот – 352,8 тис. грн.

Частка ресторанів є найменшою серед закладів ресторанного господарства за кількістю об'єктів – 6,7% (1453 од.), хоча за кількістю посадкових місць (169492 місць) їм поступаються бари (11,1%). Середній розмір ресторану – 117 посадкових місць, а середньорічний товарообіг – 1640,6 тис. грн.

В останні роки відзначається стрімке зростання кількості об'єктів, які займаються постачанням готової їжі – кейтерингом (catering). Якщо у 2011 р. їх було лише 70, то у 2012 р. – 127 од.

У таблиці 5.14 наведена товарна структура роздрібного товарообігу підприємств ресторанного господарства в Україні загалом по продовольчих товарах та в тому числі по алкогольних напоях [26; 27; 28].

До 2012 року включно по всіх позиціях спостерігалось збільшення товарообороту, у 2013 р. знизилась продажі коньяку, пива, горілчаних та тютюнових виробів, а з 2014 р. спостерігається значне зменшення по кожному з найменувань.

Таблиця 5.14

Товарна структура роздрібного товарообороту закладів ресторанного господарства України, (млн. грн.)

Назва товару	Роки				
	2005	2010	2012	2013	2014
Продовольчі товари у мережі ресторанного господарства, у тому числі:	4282,1	9508,7	12558,6	12935,3	10881,8
Горілка та вироби лікеро-горілчані	208,9	599,0	740,3	737,8	582,4
Напої слабоалкогольні	18,6	38,9	49,0	56,6	38,2
Вина	83,1	266,9	374,2	390,0	263,8
Коньяки	48,6	162,2	218,7	217,9	150,7
Вина ігристі (шампанське)	31,5	106,0	138,8	148,8	97,9
Пиво	141,5	418,2	502,3	468,5	340,6
Вироби тютюнові	46,4	118,2	122,6	100,6	83,8
Націнка ресторанного господарства	1653,0	4280,7	5780,8	5988,2	4734,8

Обсяги роздрібного товарообороту закладів ресторанного господарства України за видами економічної діяльності (КВЕД) та в розрізі по областях наведені у табл. 5.15 та 5.16 [26; 27; 28].

Таблиця 5.15

Роздрібний товарооборот підприємств ресторанного господарства України за видами економічної діяльності (КВЕД)

Показники	Роки			
	2010	2012	2013	2014
Діяльність ресторанів, надання послуг мобільного харчування	4868,3	6883,3	7739,9	6458,7
Постачання готових страв	1455,3	1815,0	1647,0	204,9
Обслуговування напоями	275,8	336,5	271,2	1894,1
Усього	6599,4	9034,9	9658,1	8557,7

Можливості розвитку та використання потенціалу підприємств ресторанного господарства Одеської області можуть мати значні перспективи, але сучасний стан економіки країни та управлінська політика рестораторів зумовлюють повільний розвиток ресторанного господарства створюючи на своєму шляху велику кількість перешкод. На сучасному етапі ресторанне господарство – багатоаспектне явище, що тісно поєднане з економікою, історією, географією, медициною, культурою, спортом.

Таблиця 5.16

**Роздрібний товарооборот закладів, що здійснюють діяльність із забезпечення стравами та напоями
(за КВЕД), млн. грн.**

	Товарооборот - усього			У тому числі								
				діяльність ресторанів, надання послуг мобільного харчування			постачання готових страв			обслуговування напоями		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Україна	9034,9	9658,1	8557,7	6883,3	7739,9	6458,7	1815,0	1647,0	1894,1	336,5	271,2	204,9
АРК	445,3	504,7	...	364,8	426,5	...	71,1	61,0	...	9,4	17,2	...
Вінницька	136,5	128,8	145,1	99,7	101,3	116,7	35,5	26,8	27,5	1,4	0,6	0,9
Волинська	118,3	109,2	91,3	46,7	49,2	40,2	50,5	48,6	40,8	21,1	11,4	10,3
Дніпропетровська	567,4	589,7	783,6	501,6	520,5	596,0	62,2	64,9	181,2	3,6	4,3	6,4
Донецька	556,0	1123,0	372,9	410,1	967,3	186,6	133,6	138,9	168,9	12,3	16,9	17,4
Житомирська	135,3	153,4	173,4	78,0	84,4	85,5	53,2	66,9	86,8	4,1	2,1	1,2
Закарпатська	57,1	110,7	67,0	38,2	86,7	50,5	16,5	21,5	14,5	2,5	2,4	2,0
Запорізька	195,1	209,2	241,6	125,4	134,1	152,5	67,9	72,9	81,2	1,8	2,3	7,9
Івано-Франківська	57,9	58,5	50,3	39,5	38,3	35,6	17,2	17,8	13,9	1,1	2,3	0,8
Київська	706,4	589,6	550,3	242,8	235,7	167,2	436,9	344,5	376,2	26,7	9,4	6,9
Кіровоградська	30,0	17,8	16,3	22,5	10,6	10,0	6,1	6,1	5,1	1,4	1,1	1,3
Луганська	155,6	162,3	73,5	91,2	96,4	38,1	54,3	63,6	34,0	10,2	2,3	1,4
Львівська	421,5	453,5	502,2	367,1	397,8	437,5	32,9	28,8	41,9	21,4	27,0	22,8
Миколаївська	128,2	147,0	156,0	56,3	75,8	78,4	61,3	64,7	71,6	10,5	6,6	6,0
Одеська	492,5	532,5	611,7	424,4	444,7	532,0	16,9	40,0	57,3	51,3	47,8	22,3
Полтавська	131,9	118,9	133,3	80,3	82,2	99,9	29,8	28,1	28,7	21,8	8,6	4,8
Рівненська	237,3	138,2	220,0	70,6	71,0	119,6	160,1	61,0	93,3	6,6	6,2	7,0
Сумська	81,7	80,0	85,0	65,3	64,8	64,9	11,4	12,0	16,3	4,9	3,1	3,8
Тернопільська	39,6	39,4	40,7	25,1	20,9	30,1	10,5	12,0	7,7	4,0	6,5	2,9
Харківська	533,5	624,6	570,1	449,9	525,3	466,6	70,6	83,1	89,1	13,0	16,1	14,4
Херсонська	45,7	50,7	99,7	24,6	34,3	69,7	19,7	13,3	26,7	1,4	3,2	3,3
Хмельницька	46,3	53,4	51,2	21,3	35,2	33,6	15,2	11,4	10,3	9,7	6,8	7,3
Черкаська	108,0	104,1	114,4	86,5	88,2	97,8	17,2	12,4	13,4	4,3	3,5	3,2
Чернівецька	50,0	72,4	76,1	26,0	27,9	28,3	20,0	40,0	44,0	4,0	4,5	3,7
Чернігівська	177,2	144,8	223,4	73,5	71,7	139,1	94,0	64,0	81,5	9,7	9,2	2,8
м. Київ	3324,4	3276,4	3108,6	3003,2	2987,5	2782,3	247,4	242,0	282,2	73,8	46,9	44,1

Підприємства ресторанного господарства формуються відповідно до соціально-економічного розвитку суспільства.

Якісні перетворення в економіці України зумовили складні структурні зміни в усіх галузях економіки. Перехід країни на ринкові умови господарювання викликав кардинальні зміни у структурі закладів ресторанного господарства та прийняття нових стандартів.

Аналіз сучасного стану та динаміки діяльності закладів ресторанного господарства Одещини наведений у табл. 5.17.

Таблиця 5.17

**Динаміка кількості закладів ресторанного господарства
Одеської області за 1990-2013 рр.**

Роки	Кількість закладів ресторанного господарства (юридичних осіб) на кінець року, од.	Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім	
		в абсолютному виразі (од.)	у відносному виразі (%)
1990	3083	X	100,0
1991	3032	- 51	98,3
1992	2581	- 451	85,1
1993	2038	- 543	79,0
1994	1868	- 170	91,7
1995	1584	- 284	84,8
1996	1473	- 111	93,0
1997	1469	- 4	99,7
1998	1393	- 76	94,8
1999	1362	- 31	97,8
2000	1411	+ 49	103,6
2001	1473	+ 62	104,4
2002	1430	- 43	97,1
2003	1275	- 155	89,2
2004	1319	+ 44	103,5
2005	1248	- 71	94,6
2006	1162	- 86	93,1
2007	1147	- 15	98,7
2008	1090	- 57	95,0
2009	1037	- 53	95,1
2010	982	- 55	94,7
2011	920	- 62	93,7
2012	785	- 135	85,3
2013	700	- 85	89,5

За період 1990-2013 рр. загальна кількість закладів ресторанного господарства Одеської області скоротилася у 4,4 рази. Збільшення

спостерігалось тільки у 2000-2001 рр. порівняно з 1999 р. на 111 од. та у 2004 р. порівняно з 2003 р. на 44 од. Цей процес значною мірою пов'язаний із закриттям їдалень на промислових та інших об'єктах (табл. 5.18).

Таблиця 5.18

Кількість окремих типів закладів ресторанного господарства Одеської області та їх товарообіг за 2012-2013 рр.

Показники	Кількість об'єктів, од.			У них посадкових місць, од.			Товарооборот на один об'єкт, тис. грн.	
	2012 рік	2013 рік	2013 у % до 2012	2012 рік	2013 рік	2013 у % до 2012	2012 рік	2013 рік
Ресторани	89	93	104,5	9280	11361	122,4	1357,0	1316,3
Кафе, закусочні та буфети	341	300	88,0	17439	15370	88,1	1112,4	1292,2
Бари	253	208	82,2	12677	10814	85,3	237,3	274,0
Їдальні	102	99	97,1	9265	9501	102,5	361,7	532,7
Всього	785	700	89,1	48661	47046	96,7	х	х

Так, за винятком ресторанів, яких стало на 4 заклади більше за 2012-2013 рр., на Одещині спостерігається негативна тенденція щодо зменшення кількості практично всіх закладів ресторанного господарства. Причинами виступають економічна та політична нестабільність, що стримують відкриття нових закладів, а також цінова політика підприємств, яка не здатна задовольняти споживачів. До того ж високі орендні ставки для закладів саме ресторанного типу змушують підприємців або реорганізувати свою діяльність, або ж зовсім ліквідувати підприємства.

Найбільшу частку в загальній структурі усіх закладів ресторанного господарства області займають саме кафе та закусочні, розраховані на цільову аудиторію з середнім і нижче середнього прибутком (рис. 5.6.) зокрема, це всім відома мережа швидкого харчування «Макдоналдз», популярні суши-бари, піцерії, кав'ярні, кондитерські тощо.

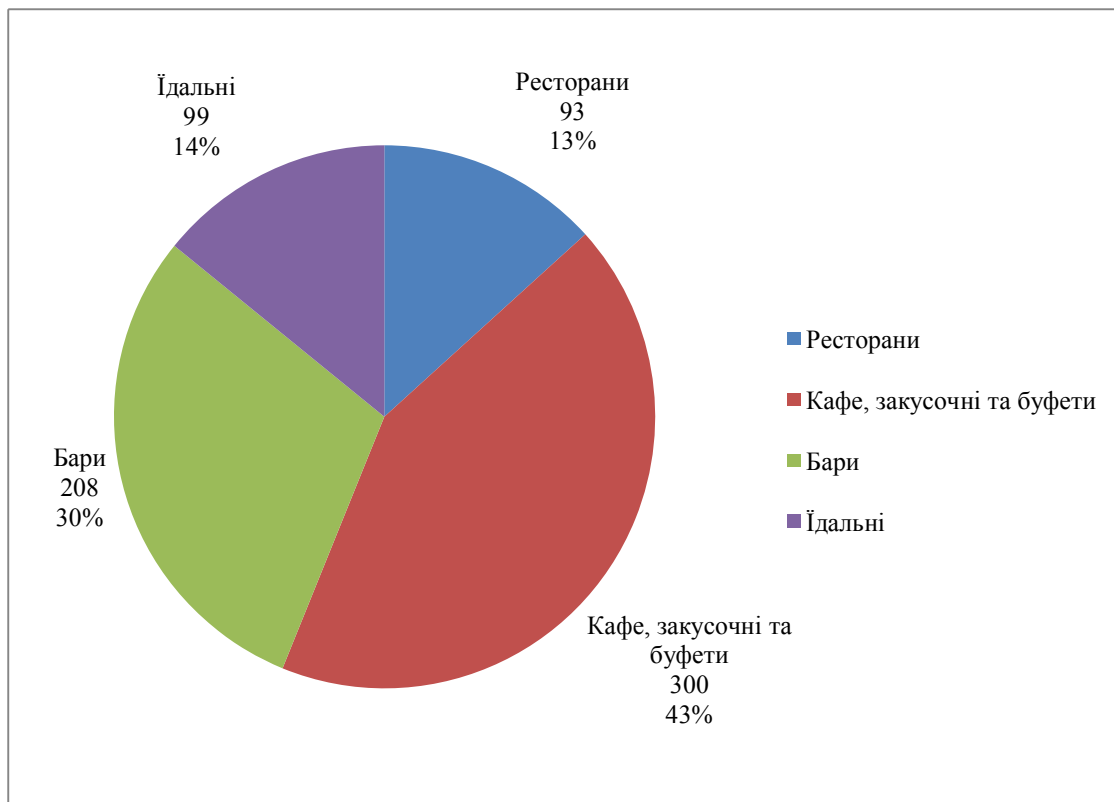

Рис. 5.6. Структура закладів ресторанного господарства Одеської області у 2013 році

Аналіз сучасного стану ринку послуг харчування дозволяє стверджувати, що існуюча нині політична ситуація та криза в країні, безумовно, негативно впливають на мале підприємництво. Але незважаючи на постійне коливання курсу гривні та зменшення купівельної спроможності українців, ресторанний бізнес, як і раніше, розвивається. Правила розвитку ринку ресторанних послуг диктують не тільки зовнішні чинники, але й внутрішні, зокрема: традиції та менталітет, кількість приїжджих, уподобання окремих рестораторів тощо.

Слід зазначити, що за останні роки спостерігається постійне скорочення мережі ресторанного господарства, що належить юридичним особам. Цей процес значною мірою пов'язаний із зростанням кількості підприємств, що належать фізичним особам-підприємцям, а також із закриттям їдалень на промислових та інших об'єктах.

У кожному районному центрі області та Одесі працюють заклади ресторанного господарства. Більша частина об'єктів ресторанного господарства (87,4%) розташована у містах і міських поселеннях області.

Переважає більшість ресторанів сконцентрована у містах: Одеса, Чорноморськ, Ізмаїл, Котовськ, Білгород-Дністровськ, Южний. Із загальної їх кількості на території обласного центру знаходиться 74,2% об'єктів, лише 3,8% – у м. Чорноморськ, 1,9% – у м. Ізмаїл, 1,4% – у м. Южний, 1,3% – у Білгород-Дністровську та 1,1% – у Котовську. У сільській місцевості на 1 січня 2014р. кількість об'єктів ресторанного господарства зменшилась на 7 одиниць, або на 9,5%.

На території Одеської області із загальної кількості суб'єктів ресторанного господарства переважають кафе та бари. Забезпеченість іншими типами закладів ресторанного господарства – недостатня. За кількістю посадкових місць переважають підприємства середньої місткості. Заклади ресторанного господарства на території області розміщені нерівномірно. Найбільшою популярністю користуються постійно діючі заклади харчування: кафе, бари та закусочні.

Таким чином, в Одеській області наявні об'єктивні передумови для подальшого розвитку ресторанного господарства. Але за останні роки проведено недостатню роботу щодо модернізації та реконструкції мережі ресторанів й кафе. Не у всіх підприємствах створено належні умови для відпочинку.

Із загальної кількості об'єктів ресторанного господарства 42,9% становлять кафе, закусочні, буфети (кіоски), кількість яких на 1 січня 2014 р. з 341 од. скоротилася на 12% і склала 300 од. Найбільше у процентному відношенні скоротилася кількість барів – із 253 в 2012 р. до 208 в 2013 р., тобто майже на 18%. Кількість їдалень зменшилась лише на 3% – із 102 до 99 закладів.

Забезпеченість населення області закладами харчування за рік зменшилась і становила 3 об'єкти у розрахунку на 10 000 осіб. Забезпеченість місцями в цих об'єктах знизилась на лише 3,3% завдяки тому, що число місць у ресторанах зросло на 22,4%, в їдальнях – на 2,5% при тому, що в кафе, закусочних та буфетах зменшилась кількість місць на 12%, а в барах – на 14,7%.

Така ситуація свідчить про скорочення попиту на ринку послуг харчування. Значною мірою це відбувається за рахунок зниження платоспроможності населення. У кризові періоди української економіки ринок робочої сили реагував на зменшення ВВП зниженням зайнятості та рівня оплати праці. При цьому більшість роботодавців віддають перевагу зниженню оплати праці, а не скороченню чисельності працівників.

Обсяг товарообігу ресторанного господарства Одеської області (табл. 5.19.) за січень-червень 2015 року порівняно з січнем-червнем 2014 року

зменшився на 17,5 %, в м. Одеса – на 21,7%, у м. Білгород-Дністровськ – на 20,9 %, у м. Ізмаїл – на 5,1%, у м. Чорноморськ – на 15,9%, у м. Котовськ на 11,1%, у м. Южний – 2%, а в м. Теплодар – на 21,6%. Майже у всіх районах області також спостерігається падіння товарообороту, особливо в Іванівському (на 54,3%), Красноокнянському (на 70,6%), Ізмаїльському (на 47,3%), Тарутинському (на 35,1%). Водночас, в Овідіопольському районі слід відмітити значне зростання товарообігу ресторанного господарства - на 54,2 % за рахунок відкриття нових кафе, барів та їдалень. Такий факт демонструє, що становлення ресторанного бізнесу не є симетричним. Люди з високим рівнем достатку майже не змінюють вподобань і продовжують відвідувати звичні, улюблені ресторани. Але слід враховувати, що елітні заклади харчування можуть собі дозволити лише 2-3% населення.

У таблиці 5.19 наведені дані щодо обсягу роздрібного товарообороту підприємств ресторанного господарства по містах та районах Одеської області за січень-червень 2015 року.

Обіг з продажу споживчих товарів по всіх містах та районах області у 2014 р. зменшився порівняно з 2013 р. від 1,2% у Красноокнянському районі до 35,3% у м. Чорноморськ, і тільки у Овідіопольському районі він зріс на 30,5%.

У таблиці 5.20 наведені дані щодо обсягу обігу з продажу споживчих товарів через мережу ресторанного господарства за всіма каналами реалізації по містах та районах Одеської області.

Протягом 2014 року в Одесі відбулось відкриття деяких ресторанів, які мають певні особливості та «родзинки»:

Перша італійська кондитерська «Cannoli», яка працює у форматі «Pasticceria & Caffè» і надає можливість скуштувати солодощі на місті або ж купувати їх «на винос».

1. «Central bar», в якому представлено європейське, тайське й японське меню. Прямо всередині бару, за скляною стіною, працює перший в місті «Barber Shop», де бажаючих за плату голять небезпечною бритвою, моделюють бороду тощо.

2. «Top safe», де подають страви європейської, одеської та японської кухонь.

3. «Tref Cinema Cafe», що відкрилося на місці колишнього кінотеатру «Парус». Основний зал закладу займає два поверхи. Там є три екрани: два вузькі і один широкий, два літні майданчики - в парковій зоні і на терасі. У кафе весь час показують кіно і мультфільми. При цьому в залі тихо: аудіосупровід доступний лише в навушниках. Всі страви приготовані в

Таблиця 5.19

Обсяг роздрібного товарообігу підприємств ресторанного господарства по містах та районах області за січень-червень 2015 року¹

Адміністративно-територіальні одиниці Одещини	тис.грн. ²	у % до січня-червня 2014р.	у % до підсумку
Одеська область	16665349,2	82,5	100,0
м. Одеса	11978371,0	78,3	71,9
м. Б.-Дністровський	241132,4	79,1	1,4
м. Ізмаїл	522227,2	94,9	3,1
м. Іллічівськ	518550,5	84,1	3,1
м. Котовськ	125425,3	88,9	0,8
м. Теплодар	32286,2	78,4	0,2
м. Южне	193574,5	98,0	1,2
райони, у тому числі:			
Ананьівський	20703,3	86,2	0,1
Арцизький	33062,3	68,2	0,2
Балтський	50118,5	90,2	0,3
Б.-Дністровський	44485,5	66,7	0,3
Біляївський	733255,0	100,9	4,4
Березівський	36522,0	81,8	0,2
Болградський	43533,1	88,1	0,3
Великомихайлівський	27785,3	84,4	0,2
Іванівський	10905,5	45,7	0,1
Ізмаїльський	23184,6	52,7	0,1
Кілійський	46166,3	82,3	0,3
Кодимський	21045,5	66,6	0,1
Комінтернівський	854951,3	100,0	5,1
Котовський	13666,9	70,1	0,1
Красноокнянський	1048,1	29,4	0,0
Любашівський	27572,4	62,5	0,2
Миколаївський	40236,9	100,0	0,2
Овідіопольський	736574,3	154,2	4,4
Роздільнянський	73053,3	66,1	0,4
Ренійський	40523,5	86,7	0,2
Савранський	16324,9	72,5	0,1
Саратський	31206,2	84,0	0,2
Таругинський	23213,2	64,9	0,1
Татарбунарський	36289,1	75,2	0,2
Фрунзівський	17931,8	85,2	0,1
Ширяївський	50423,3	66,4	0,3

¹ Без урахування обороту фізичних осіб-підприємців

² У порівнянних цінах

Таблиця 5.20

**Обіг з продажу споживчих товарів через мережу
ресторанного господарства за всіма каналами реалізації по містах та районах
Одеської області у 2014 році, (млн. грн.)**

Адміністративно-територіальні одиниці Одещини	Обіг ресторанного господарства		
	2013р.	2014р.	2014р. у % до 2013р. ¹
Одеська область	1268,6	1297,1	94,7
м. Одеса	929,1	956,3	95,3
м. Б.-Дністровський	13,8	12,9	86,2
м. Ізмаїл	34,9	35,3	93,8
м. Іллічівськ	27,4	19,1	64,7
м. Котовськ	15,5	15,7	93,7
м. Теплодар	4,0	4,2	94,8
м. Южне	52,0	52,8	94,1
райони, у тому числі:			
Ананьївський	2,2	2,3	97,2
Арцизький	4,7	4,6	91,0
Балтський	2,9	2,9	94,3
Б.-Дністровський	9,7	9,9	94,7
Біляївський	22,9	22,7	91,6
Березівський	3,5	3,8	98,4
Болградський	6,0	6,1	95,1
Великомихайлівський	2,8	2,9	94,4
Іванівський	10,0	10,2	94,7
Ізмаїльський	4,7	4,7	91,9
Кілійський	5,0	5,1	94,3
Кодимський	1,4	1,3	86,6
Комінтернівський	29,4	27,4	86,3
Котовський	0,7	0,7	94,7
Красноокнянський	2,2	2,4	98,8
Любашівський	4,3	4,4	94,7
Миколаївський	1,1	1,1	93,6
Овідіопольський	25,1	35,4	130,5
Роздільнянський	10,6	10,6	92,9
Ренійський	13,1	12,8	91,1
Савранський	4,8	4,9	94,2
Саратський	5,0	5,2	95,6
Тарутинський	12,3	12,1	90,7
Татарбунарський	4,5	4,7	98,1
Фрунзівський	0,6	0,6	87,4
Ширяївський	2,4	2,0	78,2

¹ у порівнянних цінах

аргентинській печі Парільї, що означає мінімум жиру, продукти готуються завдяки жару і диму.

4. Пляж-ресторан «Ікра» на 13-й станції Великого Фонтану. У цілодобовому ресторані подають страви європейської та японської кухні, є і мангал-меню.

5. «Дах моря» на Ланжероні. Тераса з видом на море знаходиться над човною станцією. Інтер'єр оформлений в бірюзово-білих тонах, меблі дерев'яні, для декору використовуються піддони. Деякі страви подають на дерев'яних дошках. Крім виступів колективів і проведення влітку заходів (музичні вечірки, концерти, гастрономічні пікніки тощо), «родзинкою» закладу є гастрономічні посиденьки по неділях.

6. «Design&Coffee» на вулиці Преображенській. У ньому подають модні десерти та солодощі, в меню великий вибір кави та напоїв, приготованих на її основі. Тут також готують традиційну американську страву – гранолу, яка набула великої популярності серед зірок Голлівуду. Інтер'єр кафе виконаний у сіро-бежевих тонах і нагадує заклади Нью-Йорка.

7. Ресторан «Гарячі перці» відкрився під слоганом «М'ясо, Пиво, Rock'n'Roll». Гостей закладу розважають спортивними трансляціями, концертами живої музики і вечірками. Зал на 120 місць оформлений в сучасному стилі, є цікаві деталі у вигляді пророслої пшениці в горщиках, декоративної стіни з пляшок, «трав'яної стінки», гітар і цікавою ілюмінації. Влітку працює відкритий майданчик.

8. Ресторан «Щастя» відомої мережі в Приморському районі. Заклад відкрила «Клубна мітка» (CaptainMorgan, Forsage). Як і у всій мережі, тут велика коктейльна карта, європейська та східні кухні, є і декілька страв традиційної «одеської» кухні – форшмак або биточки з баклажанів. Заклад позиціонується як американський ресторан, але в меню є страви і європейської кухні.

9. Ресторан «Cooper Burgers» на Грецькій. Страви традиційної американської кухні тут готують з натуральних продуктів, що не піддаються заморожуванню. М'ясо та овочі постачають з однієї з ферм регіону, хлібобулочні вироби випікають у місцевій пекарні два рази на день, соуси і майонез виготовляють самі. Меню ресторану в основному складається з бургерів, сендвічів і хот-догів [30].

Однак у 2015 р. в Одесі закрилась низка закладів ресторанного господарства, серед яких «Ай лав ю Петрович», «Campania», «Лес», «Crabs Burger Odessa», кав'ярня «San Michele», «Каддор», «ГлюКоза», «Luna Бар», «Гриль», «Зелень», «Панський масток», «Одеські майси», «Три товстяка», «El Corazon» [31].

У світі стратегія створення тематичних ресторанів користується все більшим попитом та має значні перспективи. Як і в будь-якому курортному місті, в Одесі є багато концептуальних ресторанчиків, приморських кафе, барів і класичних пабів. Не менш популярні в Одесі кафе-клуби, що користуються особливим успіхом серед молоді. Характеристика найвідоміших із них наведена у Додатку Д, табл.1 4.18, створеної за [32].

Поглиблення спеціалізації закладів ресторанного господарства пов'язане зі створенням міжнародних ланцюгів, які відіграють важливу роль у розробці і просуванні високих стандартів обслуговування. Іноземні системи дали поштовх для розвитку національних систем на основі франчайзингу. Для удосконалення вітчизняних франчайзингових систем і підтримки стабільного рівня якості необхідно створити мережу підприємств або зміцнити зв'язки з вітчизняними господарствами і комбінатами харчування.

Для успішного розвитку ресторанного господарства необхідне удосконалення системи управління якістю на ринку ресторанних послуг. Вітчизняний та закордонний досвід свідчить про те, що для сучасного ринку характерна стійка тенденція до підвищення цінових форм конкуренції і, особливо, конкуренції якості. Виходячи з цього, кожна організація, яка хоче досягнути успіху, повинна розробляти та впроваджувати ефективні системи управління якістю.

Сьогодні частина деяких ресторанів використовують закордонні продукти для приготування своєї їжі, в той час як використання вітчизняних продуктів має забезпечити значну економію.

Також потрібно розвивати мережу швидкого обслуговування, що в сучасному світі вже є невід'ємною ланкою харчування. В Одесі кількість мережевих фаст-фуд ресторанів загалом вже достатня, зокрема можна зазначити такі: піцерія «Челентано», «Пузата хата», «McDonalds». А в області є ще чимало резервів для створення підприємств цього напрямку. Закордонний досвід яскраво підтверджує, що підприємства швидкого харчування приносять у державний бюджет великі кошти.

У додатку Д, табл. 2 і 3 представлені характеристики найвідоміших закладів ресторанного господарства швидкого харчування в м. Одеса, які завоювали стійку популярність не тільки серед жителів міста, але й серед численних відвідувачів та гостей.

Висновки. Проведений аналіз особливостей розвитку діяльності закладів ресторанного господарства Одеської області показав, що кількість об'єктів харчування з кожним роком зменшується, але вони мають високі показники оборотності капіталу. Розвиток та управління закладами ресторанного господарства постійно знаходиться у стані руху та потребує

використання ефективної стратегії управління, що повинна базуватися на основі потенціалу ресторану та його людських ресурсів. Кожне підприємство потребує раціональної стратегії управління. Важливим також є дотримання рестораторами принципу рівноваги між цінами, якістю продуктів та обслуговування.

Необхідним для процесу управління є визначення перспектив розвитку підприємства ресторанного господарства, стратегічних і тактичних завдань, можливостей реалізації стратегій підприємств.

Все більше споживачів віддають перевагу здоровішому способу життя. З врахуванням цього, багато рестораторів додають у своє меню багаточисленні варіанти корисних блюд, щоб задовольнити навіть самих вибагливих клієнтів: починаючи із супротивників глютену, закінчуючи веганами й прихильниками палеодієти. Їхній асортимент змінюється, по мірі того, як з'являються й зникають нові харчові пристрасті й тренди.

Автори Інтернет-журналу «Forbes» серед найцікавіших сучасних тенденцій у ресторанному бізнесі 2015 року виявили те, що гурмани стали вживати в їжу більше страв, виготовлених з місцевих продуктів, переважно – місцевого виробництва. Зростає інтерес до страв з овочів і до вегетаріанської їжі в цілому.

Очікуються зміни й у меню дитячих ресторанів. Воно стане, на думку авторів «Forbes», більш різноманітним, але головне – більш здоровішим. Ще одна цікава тенденція – це активне поширення «віртуальних ресторанних послуг». Все більше закладів пропонують гостям замовлення улюблених страв через Інтернет, перегляд меню на планшеті або смартфоні, здійснення он-лайн організації банкету. Звичайно ж, і для самих гурманів, і для рестораторів це дуже зручно, адже подібні сервіси допомагають заощадити час, а також значно поліпшити й спростити обслуговування в ресторані.

На думку експертів, тенденція ринку може навіть переродитися в новий напрямок ресторанного бізнесу: будуть популярні локальні, майже сімейні ресторани однієї вулиці, головною перевагою яких стануть прийнятні ціни, місцевий колорит, близькість до будинку (не треба витратитися на проїзд, бензин) і унікальність.

Заклади ресторанного господарства повинні постійно вдосконалюватися та продукувати нові ідеї, що будуть прийнятні їх відвідувачам. У місті Одесі є дуже багато оригінальних концептуальних закладів, розвинена мережа підприємств швидкого харчування, деякі заклади входять до першої десятки найкращих в Україні. Проте, Одеська область не відрізняється достатньо розвинутим ресторанним господарством, хоча має для цього значні перспективи.

5.4. Сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів

Однією з актуальніших проблем у санаторно-курортній сфері, яка загострилась з початку перебудови економічної системи України, є значне зменшення державного фінансування та зниження ефективності управління спеціалізованими лікувально-оздоровчими закладами, що негативно вплинуло на рівень їх конкурентоспроможності в порівнянні з іншими колективними засобами розміщення. Також існує проблема, пов'язана з недостатньою потужністю внутрішніх та зовнішніх туристичних потоків.

Санаторно-курортна діяльність за своєю специфікою стала предметом дослідження багатьох українських вчених – О. О. Любіцевої [33], В. Ф. Семенова, В. Г. Герасименко, Г. П. Горбаня [34], Т. І. Ткаченко [35]. Видову палітру туризму, до складу якої входить санаторно-курортне та оздоровче обслуговування, досліджували такі науковці, як: М. П. Кляп та Ф. Ф. Шандор [36], Н. В. Чорненька [37], П. Р. Пуцентейло [38] та інші. Крім того, різні економічні та організаційні питання, пов'язані з діяльністю у сфері лікувально-оздоровчого туризму, висвітлені у монографіях та наукових статтях українських авторів [39-42].

З метою виявлення та обліку природних лікувальних ресурсів, забезпечення їх раціонального видобутку, регулювання підприємницької діяльності, пов'язаної з організацією лікування та оздоровлення людей, розроблені нормативно-правові документи України про курорти, згідно з якими визначені підстави для надання статусу курорту певним місцевостям [43]. Згідно загальноприйнятим класифікаціям, курорти поділяються на бальнеологічні (основний лікувальний чинник – мінеральні води різного фізико-хімічного складу), грязьові (лікувальні грязі – мулові й торф'яні), бальнеогрязьові (мінеральні води й лікувальні грязі), кліматичні (клімат), бальнеокліматичні (мінеральні води й клімат) та кліматобальнеогрязьові (клімат, мінеральні води й лікувальні грязі). Завдяки географічному розташуванню, геологічній будові та гідрогеологічним умовам у країні існують всі види курортів [44, с. 7].

В Україні налічується 241 населений пункт, віднесений до курортних, серед яких переважна більшість знаходиться в АР Крим (131), Одеській (22), Львівській (18) та Херсонській (12) областях. Решта регіонів України має від 1 до 9 курортних місцевостей [45].

За українським законодавством, на Одещині існують 22 курорти, розташовані переважно на чорноморському узбережжі у межах таких адміністративно-територіальних одиниць [45]:

- обласний центр – м. Одеса;

- Білгород-Дністровський район – 7 селищ: Затока, Сергіївка, Косівка, Курортне, Миколаївка, Попаздра, Приморське;
- Комінтернівський район – 6 селищ: Гвардійське, Ліски, Вапнярка, Крижанівка, Нова Дофінівка, Сичавка;
- Овідіопольський район – 5 селищ: Грибівка, Дальник, Кароліно-Бугаз, Санжійка, Іллічівка;
- Татарбунарський район - 3 селища: Лебедівка, Приморське, Тузли.

Характеристика санаторно-курортного комплексу регіону має враховувати туристичні потоки (у тому числі осіб, які прибувають з метою лікування та оздоровлення), структуру та динаміку санаторно-курортних і оздоровчих закладів, розподіл ліжко-місць, характеристику персоналу закладів тощо.

Динаміка чисельності туристів до Одеського регіону за 2000-2014рр. має тенденцію до зниження, що пов'язано як з внутрішньополітичною нестабільністю, так і з погіршенням соціально-економічної ситуації, низькими темпами удосконалення та модернізації інфраструктури туризму (рис. 5.7).

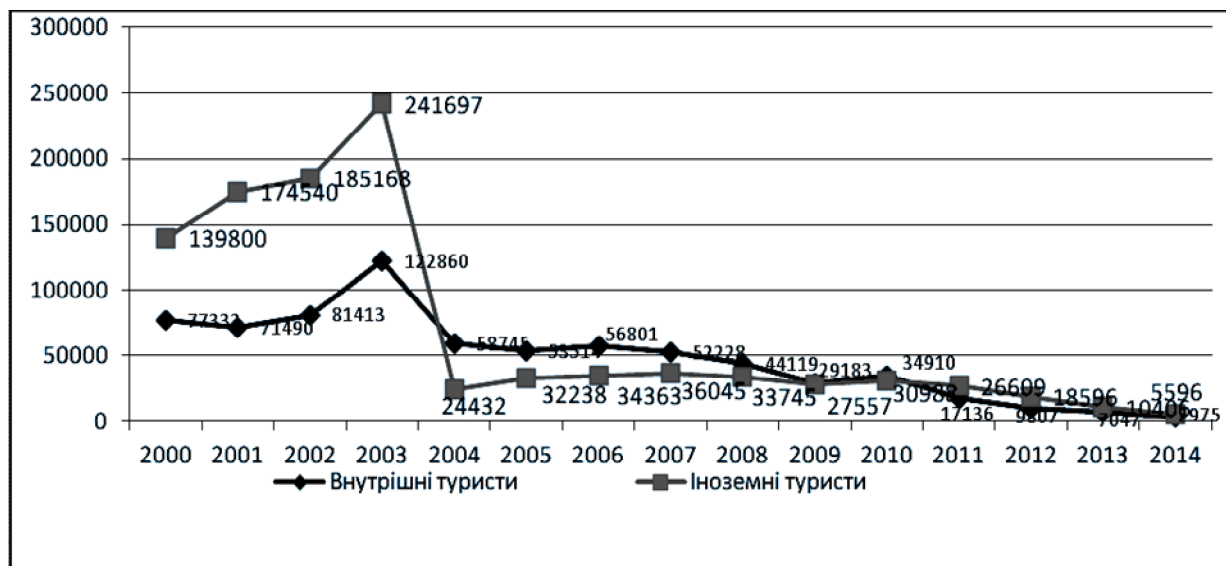

Рис.5.7. Динаміка туристичного потоку до Одеської області за 2000-2014 рр. [46]

У статистичних даних за 2014 рік відсутні показники діяльності санаторно-курортних закладів АР Крим та м. Севастопіль, що наразі є тимчасово окупованими територіями, а також частини Донецької та

Луганської області, що знаходяться у зоні проведення АТО. Такі внутрішньо- та зовнішньополітичні чинники вплинули і на показники і на місце Одеського регіону в сфері санаторно-курортних та оздоровчих послуг [4; 5; 6; 46] (табл. 5.21).

Таблиця 5.21

Місце Одеської області серед інших адміністративно-територіальних одиниць України за показниками діяльності закладів санаторно-курортного комплексу [46]

Показники		Роки			
		2011	2012	2013	2014
Кількість спеціалізованих засобів розміщення, од.	Місце	3	3	3	1
	Частка, %	8,1	14,0	15,3	22,8
Загальна кількість обслугованих приїжджих, осіб	Місце	3	2	3	3
	Частка, %	8,3	7,8	10,8	7,9
Кількість місць у місяць максимального розгортання, од.	Місце	3	3	3	1
	Частка, %	10,1	11,9	12,6	17,8
Загальні доходи від надання послуг, тис. грн.	Місце	5	5	4	2
	Частка, %	4,4	5,4	5,9	12,3
Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	Місце	3	3	3	2
	Частка, %	7,3	8,0	8,0	11,9
Середньооблікова кількість лікарів, осіб	Місце	3	3	3	2
	Частка, %	8,5	8,4	9,2	12,9
Середньооблікова кількість серед. мед. персоналу, осіб	Місце	3	3	3	2
	Частка, %	7,0	7,6	7,6	10,1

Таким чином, Одеській області належить стабільно високий рейтинг практично за всіма показниками розвитку санаторно-курортного комплексу. У 2014 р. кількість спеціалізованих лікувально-оздоровчих закладів Одещини становила 22,8% (проти 8,1% в 2011 р.) в їх загальному обсязі, що надало можливість регіону посісти 1 місце. За кількістю ліжок у місяць максимального розгортання Одеська область стабільно займала третє місце протягом 2011-2013 рр. (з часткою 10,1%-12,6%), а у 2014 р. зайняла перше місце (17,8%).

Однак, якщо за показниками матеріально-технічної бази санаторно-курортного комплексу Одеський регіон зараз знаходиться на перших місцях, то потужність туристичного потоку, який прибуває з метою лікування та оздоровлення, навіть зменшився.

За прибутками від діяльності спеціалізованих засобів розміщування у 2011р. Одеська область посідала п'яте місце (частка 4,4%) після Київської області. У 2014р. питома вага Одещини збільшилась до 12,3%, що вивело цей регіон на друге місце після Львівщини. Відповідні тенденції простежуються й за всіма показниками чисельності працівників (штатних робітників, лікарів та середнього медичного персоналу).

Одеська область може стати провідним регіоном України з надання санаторно-курортних та оздоровчих послуг. Крім Дніпропетровщини та Львівщини, найближчими конкурентами Одеської області щодо розвитку лікувально-оздоровчого туризму можна вважати регіони Півдня України, розташовані на узбережжі Азовського та Чорного морів, які мають схожі рекреаційні ресурси, – Запорізьку (особливо курорт Кирилівка), Миколаївську (курорти Очаків, Коблеве) та Херсонську (курорти Гопри та Скадовськ) області. Однак ці регіони значно поступаються кількістю закладів та рівнем обслуговування на спеціалізованих курортах.

Аналізуючи темпи приросту санаторно-курортних та оздоровчих засобів розміщення Одеської області, необхідно зазначити, що заклади лікувального спрямування мають тенденцію до скорочення (табл. 5.22).

Таблиця 5.22

**Динаміка кількості закладів санаторно-курортного комплексу Одеської області
(у % до базового року) [46]**

Роки	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки та пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку		Дитячі оздоровчі табори	
	всього го	%	всього го	%	всього го	%	всього го	%	всього го	%
1990	43	100,0	19	100	15	100,0	356	100,0	396	100,0
1995	45	104,7	16	84,2	8	53,3	213	59,8	396	100,0
2000	37	86,0	12	63,2	8	53,3	281	78,9	406	102,5
2005	37	86,0	9	47,4	13	86,7	309	86,8	1116	281,8
2010	35	81,4	9	47,4	8	53,3	373	104,8	1073	271,0
2011	32	74,4	9	47,4	8	53,3	379	106,5	1033	260,9
2012	30	69,8	9	47,4	9	60,0	358	100,6	1036	261,6
2013	28	65,1	10	52,6	9	60,0	384	107,9	998	252,0

Так, кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням скоротилась, санаторіїв-профілакторіїв стало удвічі менше. Будинків та пансіонатів відпочинку зараз тільки 60% від кількості закладів у 1990 р.

Натомість, оздоровчі заклади – бази відпочинку, дитячі оздоровчі табори мають позитивні темпи приросту. Починаючи з середини 2000-х років, кількість баз відпочинку почала зростати і становить 107,9% від кількості закладів у 1990 р., що може бути пов'язано з перепрофілюванням частини санаторно-курортних закладів на оздоровчі. Найбільші темпи приросту мають дитячі оздоровчі табори. Позитивна динаміка зростання закладів спостерігається з 2000 року, склавши у 2013 р. темп приросту у 252% відносно показника 1990 р.

Динаміка кількості місць у спеціалізованих засобах розміщування Одеської області має тенденцію до зростання: у 2011 р. – питома вага Одещини складала 10,1%, у 2014 році – 17,8% (табл. 5.23).

Таблиця 5.23

Динаміка кількості місць у закладах санаторно-курортного комплексу Одеської області [46]

Показники	Роки				2014 р. до 2011 р, %
	2011	2012	2013	2014	
Україна, усього	413087	420638	407536	270513	65,4
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>101,8</i>	<i>96,8</i>	<i>66,3</i>	<i>X</i>
Одеська область, в т. ч.	41888	50354	51581	48336	115,4
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>120,2</i>	<i>102,4</i>	<i>93,7</i>	<i>X</i>
- санаторії	8606	8466	9266	9582	111,3
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>98,3</i>	<i>109,4</i>	<i>103,4</i>	<i>X</i>
- дитячі санаторії	2497	2180	2370	2450	98,1
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>87,3</i>	<i>108,7</i>	<i>103,3</i>	<i>X</i>
- дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії	1200	1200	1200	1200	100,0
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>X</i>
- санаторії-профілакторії	1212	1222	1430	1238	102,1
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>100,8</i>	<i>117,0</i>	<i>86,5</i>	<i>X</i>

Показники	Роки				2014 р. до 2011 р, %
	2011	2012	2013	2014	
- будинки відпочинку	393	313	253	95	24,1
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>79,6</i>	<i>80,8</i>	<i>37,5</i>	<i>X</i>
- пансіонати відпочинку	940	930	1770	810	86,2
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>98,9</i>	<i>190,3</i>	<i>45,7</i>	<i>X</i>
- бази відпочинку	26843	36043	35292	32961	122,7
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>134,2</i>	<i>97,9</i>	<i>93,3</i>	<i>x</i>
<i>Частка кількості місць Одеської області у загальній кількості, %</i>	<i>10,1</i>	<i>11,9</i>	<i>12,6</i>	<i>17,8</i>	<i>7,7</i>

Одночасно, загальна кількість місць у санаторно-курортних закладах України скоротилась майже в два рази, що пов'язано з військово-політичною ситуацією. Найбільш вагоме зменшення кількості місць спостерігається в будинках відпочинку Одещини – у 4 рази за 2011-2014рр.

Кількість місць у пансіонатах відпочинку зменшилась на 15%, а в дитячих закладах оздоровлення та дитячих санаторіях - практично не змінилась.

За кількістю осіб, розміщених у спеціалізованих засобах розміщення у 2011- 2014 рр., в Україні спостерігається зниження приблизно у 2 рази (табл. 5.24). В Одеській області простежується аналогічна ситуація.

Варто відмітити, що середня кількість ліжко-місць санаторно-курортних закладів у місяць максимального розгортання відрізняється в залежності від типу закладу (табл. 5.25).

Так, середня ємність санаторіїв збільшилась. Знизилась середня кількість місць на 1 підприємство серед баз та інших закладів відпочинку. Найнижчу частку мають дитячі оздоровчі табори, середня місткість яких на 1 підприємство становила 14 у 2014 р. з максимальним значенням у 1999 році – 38 (цей тип закладів практикує кількатижневе проживання дітей у таборах та часту ротацию, сприяючи підвищенню показника завантаженості підприємств).

Одним з показників діяльності санаторно-курортних та оздоровчих підприємств є рівень їх завантаженості, який залежить від тривалості

перебування осіб, які проживають у спеціалізованих засобах розміщення, а також від ліжкового фонду закладів.

Таблиця 5.24

Динаміка кількості осіб, що перебували у закладах санаторно-курортного комплексу Одещини у 2011-2014 роках, за типами закладів, осіб [46]

Показники	Роки				2014 р. до 2011р., %
	2011	2012	2013	2014	
Україна, усього	2535217	2684499	2596189	1463838	57,7
Одеська область, в т. ч.	201508	224791	202375	158342	78,5
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>111,5</i>	<i>90,0</i>	<i>78,2</i>	X
Санаторії	62524	76649	67699	61757	98,7
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>122,5</i>	<i>88,3</i>	<i>91,2</i>	X
Дитячі санаторії	20389	19542	21713	21973	107,7
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>95,8</i>	<i>111,1</i>	<i>101,1</i>	X
Дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії	10435	11410	11628	11316	108,4
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>109,3</i>	<i>101,9</i>	<i>97,3</i>	X
Санаторії-профілакторії	16297	12424	15001	11225	68,8
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>76,2</i>	<i>120,7</i>	<i>74,7</i>	X
Будинки відпочинку	10979	12365	12753	4950	45,0
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>112,6</i>	<i>103,1</i>	<i>38,8</i>	X
Пансіонати відпочинку	4041	2094	8653	1890	46,7
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>51,8</i>	<i>413,3</i>	<i>21,8</i>	X
Бази відпочинку	76765	90307	64928	45231	58,9
<i>Зміна значень поточного року у порівнянні з попереднім, %</i>	<i>100</i>	<i>117,6</i>	<i>71,9</i>	<i>69,7</i>	X
Частка Одеської області від загальноукраїнської кількості осіб, що перебували у СЗР, %	7,9	8,3	7,8	10,8	X

Таблиця 5.25

**Середня місткість закладів санаторно-курортного комплексу
Одеської області за 1990-2014 рр. [46]**

Роки	Санаторії та пансіонати з лікуванням	Санаторії-профілакторії	Будинки та пансіонати відпочинку	Бази та інші заклади відпочинку	Дитячі оздоровчі табори
1990	377	111	480	149	н/д
1995	382	88	325	125	21
2000	408	92	250	111	21
2005	395	133	162	112	10
2010	377	133	188	99	12
2011	400	133	188	101	12
2012	353	133	133	101	15
2013	414	140	222	92	14
2014	425	133	150	94	14

В Одеській області спостерігається зниження рівня завантаженості закладів санаторно-курортного комплексу (табл. 5.26), що може бути викликано як інфраструктурними, так і фінансовими причинами: незадоволеність споживачів санаторно-курортних послуг якістю матеріально-технічної бази, високим рівнем цін на лікування та проживання тощо.

Динаміка доходів спеціалізованих засобів розміщення мала позитивні тенденції зростання (рис. 5.8.). Найбільшу частку доходів складають прибутки від реалізації путівок та від надання додаткових послуг.

Таблиця 5.26

**Рівень завантаження закладів санаторно-курортного комплексу
Одеської області [46]**

Показники	Роки			
	2011	2012	2013	2014
Кількість ліжко-місць у місяць максимального розгортання, од.	41888	50354	51581	48336
Тривалість перебування у СЗР, людинодіб	2914509	3381092	3366972	2948199
Коефіцієнт завантаження СЗР	19,1	18,4	17,9	16,7

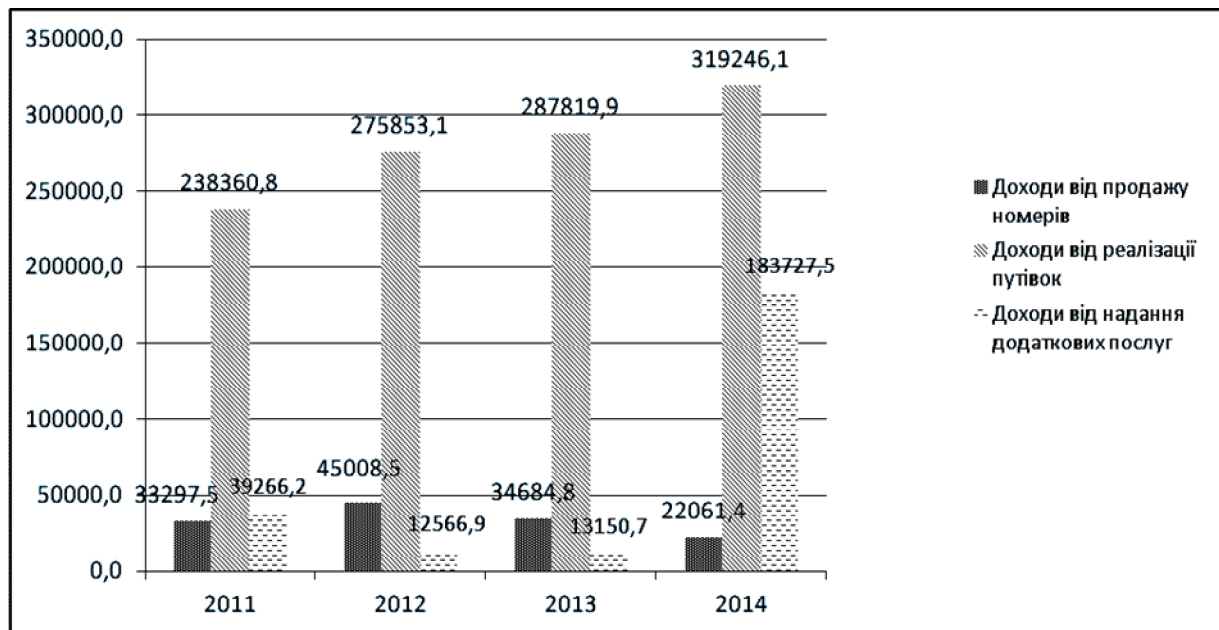

Рис. 5.8. Динаміка доходів закладів санаторно-курортного комплексу Одеської області (у тис. грн.) [46]

Частину прибутків спеціалізовані засоби розміщення отримують від продажу номерів, які реалізуються для відпочиваючих, що розміщуються без придбання путівок.

У структурі прибутків спеціалізованих засобів розміщення існують певні відмінності. У закладах лікувального напрямку більшу частину складають прибутки від реалізації путівок, тоді, як для оздоровчих закладів розміщення частка прибутків від продажу номерів складає до 40-80%.

Будинки відпочинку майже 62% прибутків отримують від продажу номерів, майже 38% – від надання додаткових послуг. Пансіонати відпочинку у структурі прибутків більшу частину отримують від продажу номерів (майже 80%), майже 20% – від реалізації путівок. Бази та інші заклади відпочинку (крім турбаз) майже 40% прибутків отримують від продажу номерів, майже 55% - від реалізації путівок, майже 3% - від надання додаткових послуг.

У структурі операційних витрат спеціалізованих засобів розміщення виділяють матеріальні витрати, витрати на оплату праці, витрати, пов'язані з відрахуваннями на соціальні виплати та амортизацію, інші операційні витрати та інші витрати. У 2011-2014рр. витрати зростали (рис. 5.9).

За період з 2011 по 2014 рр. спостерігалися тенденції скорочення середньооблікової кількості штатних працівників санаторно-курортних та оздоровчих закладів. Розподіл лікарів за спеціалізованими засобами

розміщення характеризується переважанням їх загальної кількості у закладах лікувального профілю (санаторії, у т. ч. дитячі, санаторії-профілакторії).

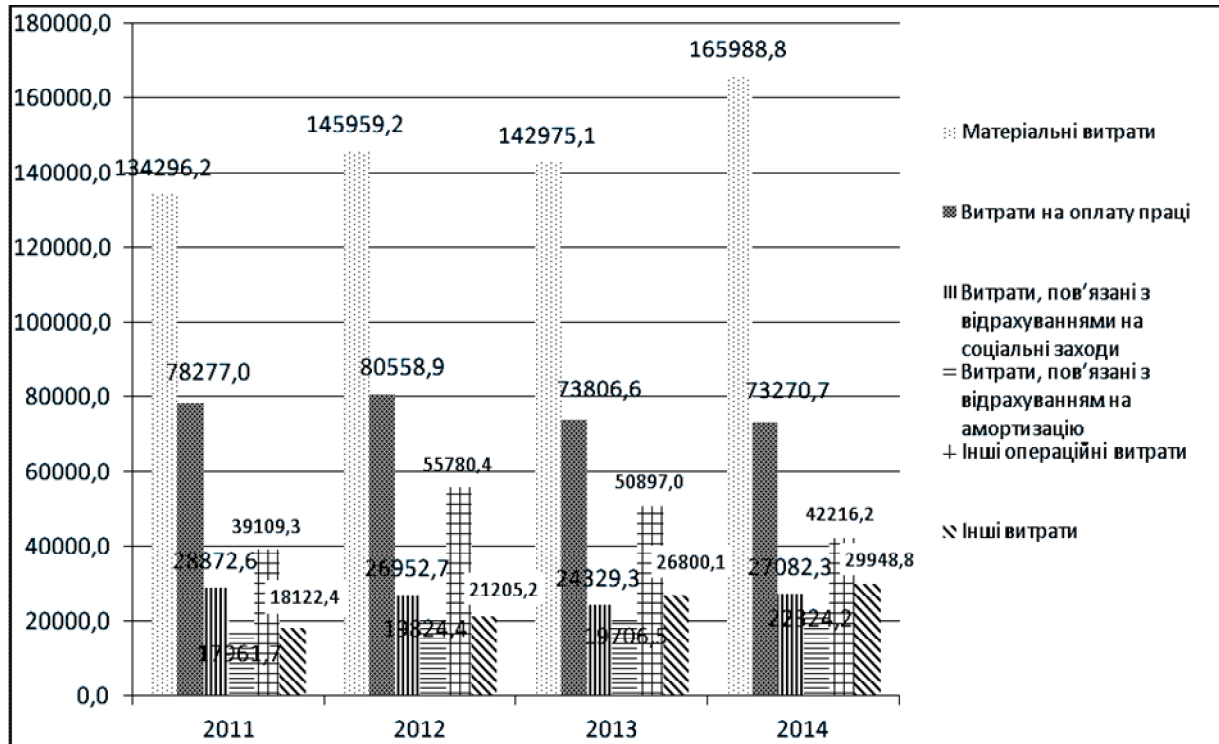

Рис. 5.9. Динаміка витрат закладів санаторно-курортного комплексу Одеської області (тис. грн.) [46]

Фахівці вважають, що важливим аспектом є вивчення ринку споживацького попиту у сфері санаторно-курортних послуг. Так, у структурі мотивації споживача під час вибору санаторно-курортного закладу 51% складають рекомендації лікаря, 20% - інформація в Інтернеті, 22,5% - попередній особистий досвід відпочиваючого, 4,2% – порада друзів та 2% – реклама закладів [47].

Варто відмітити, що існують певні розбіжності щодо тривалості перебування в санаторно-курортних закладах. Відпочинок та лікування за рахунок бюджетних коштів та коштів соціальних фондів обирали відпочиваючі з терміном понад 18 днів (71,8%), від 12 до 18 днів – 22,9%, менше 12 днів – 5,3%.

Важливою складовою є задоволення якістю санаторно-курортних послуг, які мають таку структуру:

– за рахунок бюджетних коштів та коштів соціальних фондів: задоволені організацією лікування – 86,4%, харчування – 68,6%, дозвілля – 86,3%;

– за власний рахунок: задоволені організацією лікування – 51,4%, організацією харчування – 36,6%, дозвілля – 55,6% [47].

Слід зазначити, що в сучасних умовах саме ринок стає провідним інструментом перерозподілу ресурсів, в основі якого мають бути інтереси споживачів (з боку попиту) та господарюючих суб'єктів (з боку пропозиції). Для розвитку санаторно-курортної галузі потрібно оптимізувати управління регіональними рекреаційними комплексами, санаторно-курортними та оздоровчими закладами, забезпечити підтримку в належному стані матеріально-технічної бази галузі та конкретних закладів, сприяти упровадженню нових технологій, підвищенню якості медичної допомоги та організації харчування, дозвілля, розміщення, раціонального використання матеріальних, фінансових та кадрових ресурсів.

Для санаторно-курортних закладів важливим аспектом є вирішення питань цінової політики, яка повинна залежати від адекватного вираження вартості санаторно-курортних послуг, що має враховувати платоспроможність населення, підприємств та організацій.

Перспективним вважається вивчення досвіду використання скорочених курсів лікування та оздоровлення (12-14 днів проти 21-24 днів). Отримання максимального ефекту від реалізації нових підходів до надання санаторно-курортних послуг вимагає впровадження новітніх методів інтенсивної терапії, оновлення переліку лікувальних та оздоровчих процедур, розрахунку вартості послуг та їх сегментації відповідно до статевих, вікових та інших особливостей.

Необхідним є перегляд критеріїв та умов акредитації санаторно-курортних та оздоровчих закладів, які на даний час відображають якість роботи кабінетів або відділень фізіотерапії, проте не стосуються рівня лікування в санаторно-курортних закладах та послуг, що безпосередньо пов'язані в процесі надання послуг (розміщення, харчування, дозвілля тощо).

В Україні, згідно «Концепції розвитку санаторно-курортної галузі» основні проблеми розвитку зумовлені відсутністю досконалого економічного механізму діяльності санаторно-курортного господарства; відсутністю забезпечення комплексного розвитку курортних територій; зношеністю основних фондів; практичною відсутністю інвестицій у галузь; неефективним маркетингом; низьким рівнем менеджменту; низькою якістю обслуговування у санаторно-курортних закладах [48].

Необхідно зазначити, що зараз існують негативні соціально-економічні та політичні чинники, які впливають на функціонування ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг. Вплив проявляється як на рівні держави, так і на рівні Одеського регіону, створюючи перепони в динамічному розвитку санаторно-курортних та оздоровчих закладів. З іншого боку, з 2014 р. склались передумови перегрупування регіонів України щодо надання послуг лікувально-оздоровчого туризму у зв'язку з втратою конкурентного статусу АРК, що сприятиме заміщенню його Одеським регіоном (табл. 5.27.).

Таблиця 5.27

**Визначення сильних та слабких сторін санаторно-курортного комплексу
Одеської області [46]**

Показники	Сильні сторони (переваги)	Слабкі сторони (недоліки)
Географічне положення	Зручне географічне положення на півдні України та наявність кордну з іншими державами (Молдова, Румунія). Привабливі природні ресурси. Вихід до Чорного моря.	Відносна периферійність південних районів області та складність транспортної доступності.
Населення, ринок праці	Наявність кваліфікованих трудових ресурсів. Підготовка фахівців у сфері туризму, санаторно-курортного лікування та сфери гостинності. Можливість залучення додаткових працівників у період сезону відпочинку та зниження рівня безробіття.	Негативні тенденції демографічного розвитку. Низький рівень життя населення. Відтік кваліфікованих трудових ресурсів в інші сфери економіки.
Природні ресурси	Сприятливі природно-кліматичні умови, особливо у Чорноморській степовій кліматичній підобласті регіону. Наявність унікальних лікувальних грязей лиманів. Сприятливе співвідношення клімату та бальнеологічних ресурсів, їх зручне географічне положення та транспортна доступність. Високий рекреаційний потенціал прибережних, прилиманних та заповідних ділянок регіону.	Процеси розмивання берегової ділянки регіону та втрата рекреаційної привабливості пляжів Чорного моря. Складна екологічна ситуація лиманів. Недостатнє залучення центральних та північних територій області для відпочинку та оздоровлення.
Рекреаційний потенціал	Високі рекреаційні можливості. Наявність природних лікувальних ресурсів та культурно-історичної спадщини. Сприятливі умови для розвитку активних видів туризму з метою оздоровлення та відпочинку. Наявність потенційних територій для рекреації.	Неефективне використання рекреаційних ресурсів. Відсутність сучасної туристичної інфраструктури, особливо у закладах лікувального спрямування. Відсутність інформаційної підтримки галузі. Значно коротший період для літніх видів рекреації (3-5 міс.).

Закінчення таблиці 5.27

Показники	Сильні сторони (переваги)	Слабкі сторони (недоліки)
Транспорт та супутня інфраструктура	Розгалужена система транспортних шляхів. Значний рівень забезпечення підприємств комунальними послугами та інженерною інфраструктурою. Присутність наукового центру з курортології, підготовка фахівців у галузі туризму та рекреації. Значний розвиток банківсько-фінансової сфери. Значний розвиток розважальної сфери.	Незадовільний стан транспортних шляхів та сервісу. Застаріла матеріально-технічна база закладів та інженерної інфраструктури курортів. Дефіцит питної води на деяких курортах регіону. Транспортна віддаленість південних приморських регіонів області від обласного центру.
Стан довкілля	Розширення природоохоронних територій області. Залучення нових екологічних та енергозберігаючих технологій на курортах.	Значна забрудненість атмосфери, особливо у великих містах. Техногенне та антропогенне навантаження на приморській тер. Незадовільний стан водних об'єктів та відсутність дієвої екологічної політики для курортних місцевостей.

Важливою складовою залишається модернізація матеріально-технічної бази закладів та приведення їх до сучасних світових стандартів санаторно-курортного та оздоровчого профілю (табл. 5.28).

Таблиця 5.28

**Можливості та загрози для розвитку санаторно-курортного комплексу
Одеської області [46]**

Показник	Можливості	Загрози
Законодавчі та політичні зміни	Орієнтація на внутрішній ринок, поступовий вихід на міжнародний ринок лікувально-оздоровчих послуг. Державні програми з розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Приведення матеріально-технічної, організаційної, фінансової складової закладів до сучасних вимог та міжнародних стандартів.	Посилення податкового навантаження на заклади. Скорочення фінансової підтримки закладів державної власності.
Економічні зміни	Створення позитивного іміджу регіону, бренду лікувально-оздоровчого туризму. Диверсифікація шляхів надходження прибутків закладів. Створення сприятливих макроекономічних умов для стабільного розвитку галузі. Залучення іноземного капіталу для розвитку лікувально-оздоровчого туризму.	Посилення негативних тенденцій в економіці. Падіння туристичного потоку призведе до скорочення робочих місць у галузі та закриття деяких об'єктів галузі.

Показник	Можливості	Загрози
Соціальні та демографічні зміни	Покращення реальних доходів населення буде сприяти зростанню потоку туристів до регіону. Створення умов для підвищення кваліфікації працівників галузі, що впливатиме на зростання якості продукту лікувально-оздоровчого туризму.	Збільшення частки літніх і соціально незахищених осіб, що збільшуватиме навантаження на соціальні фонди. Відтік кваліфікованих кадрів з галузі, що негативно впливатиме на якість санаторно-курортних та оздоровчих послуг.
Технологічні зміни	Зростання супутніх видів туризму у регіоні, що матиме мультиплікаційний ефект. Модернізація матеріально-технічної бази, створення сучасних центрів для фізіотерапії, оздоровлення та відпочинку. Залучення інформаційних, кадрових, фінансових ресурсів для виходу галузі на міжнародні ринки лікувально-оздоровчого туризму.	Периферизація галузі через падіння попиту власних громадян та громадян колишнього СРСР на санаторно-курортні та оздоровчі послуги.

Матеріально-технічна база закладів вдосконалюється дуже повільно, тому споживачі можуть обрати інші регіони України або інші країни, де послуги є більш якісними.

Негативно впливає на розвиток курортів хаотична забудова, захоплення земель рекреаційного призначення, що стає проблемою подальшого розвитку та викликає проблему створення перспективних планів забудови рекреаційних територій.

На підставі проведеного SWOT-аналізу запропоновано кілька варіантів стратегій для розвитку санаторно-курортного комплексу Одеської області (табл. 5.29).

Етапи розробки та впровадження стратегії розвитку санаторно-курортного комплексу представлені на рис. 5.10. Важливою складовою розробки стратегії є визначення місця області на національному рівні та рівнях Чорноморського регіону.

Створення продукту лікувально-оздоровчого туризму має визначатись, виходячи з наявних ресурсів – природних лікувальних, кадрових, фінансових, інституційних тощо. Основним завданням є пошук переваг галузі відносно інших країн та регіонів України і використання цієї можливості як однієї із складових розвитку.

Варіанти стратегій розвитку санаторно-курортного комплексу Одеської області

Стратегії	Комбінація елементів SWOT-аналізу
Стратегія зміцнення / нарощування	Підвищення кваліфікації фахівців курортної справи при одночасній модернізації матеріально-технічної бази закладів. Залучення інвестицій, розширення переліку санаторно-курортних та оздоровчих послуг, диверсифікація шляхів надходження прибутків. Підвищення якості послуг та оновлення інфраструктури закладів. Залучення нових і перспективних рекреаційних зон для оздоровлення.
Стратегія викорис-тання	Залучення приватного капіталу для модернізації матеріально-технічної бази. Розширення ніші курортних послуг. Створення сприятливого іміджу курортної галузі та формування бренду лікувально-оздоровчого туризму регіону.
Стратегія мінімізації	Створення умов для залучення інвестицій в курортну галузь, зниження податкового навантаження та активна державна підтримка закладів. Зменшення ризиків падіння потоку відпочиваючих за рахунок розширення сегменту споживачів на основі розширення переліку послуг. Залучення підприємств з надання послуг харчування, дозвілля. Залучення науково-дослідних інститутів для упровадження новітніх технологій лікування та оздоровлення задля зменшення ризиків технологічного відставання у галузі.

Стратегія має спиратись на часовий лаг впровадження етапів. На нашу думку, необхідно окремими блоками виділити лікувальний та оздоровчий сегменти, що мають відмінності в організації закладу, формі відпочинку та оздоровлення.

Наступною складовою є визначення спектру споживачів санаторно-курортних та оздоровчих послуг та відповідна їх сегментація. Традиційна сфера санаторно-курортних послуг є однією зі складових, що опирається на тривалий досвід функціонування, залучення фахівців у галузі медицини. Цей сегмент ринку є одним із консервативних.

Необхідною складовою є подальша державна підтримка соціального сегменту лікувально-оздоровчого туризму: оздоровлення дітей та соціально незахищених осіб тощо. Новим напрямком має стати активний розвиток SPA/Wellness-туризму, що має опиратись на розробки санаторно-курортного

лікування та сучасні послуги у галузі косметології як для місцевих рекреантів, так і для туристів.

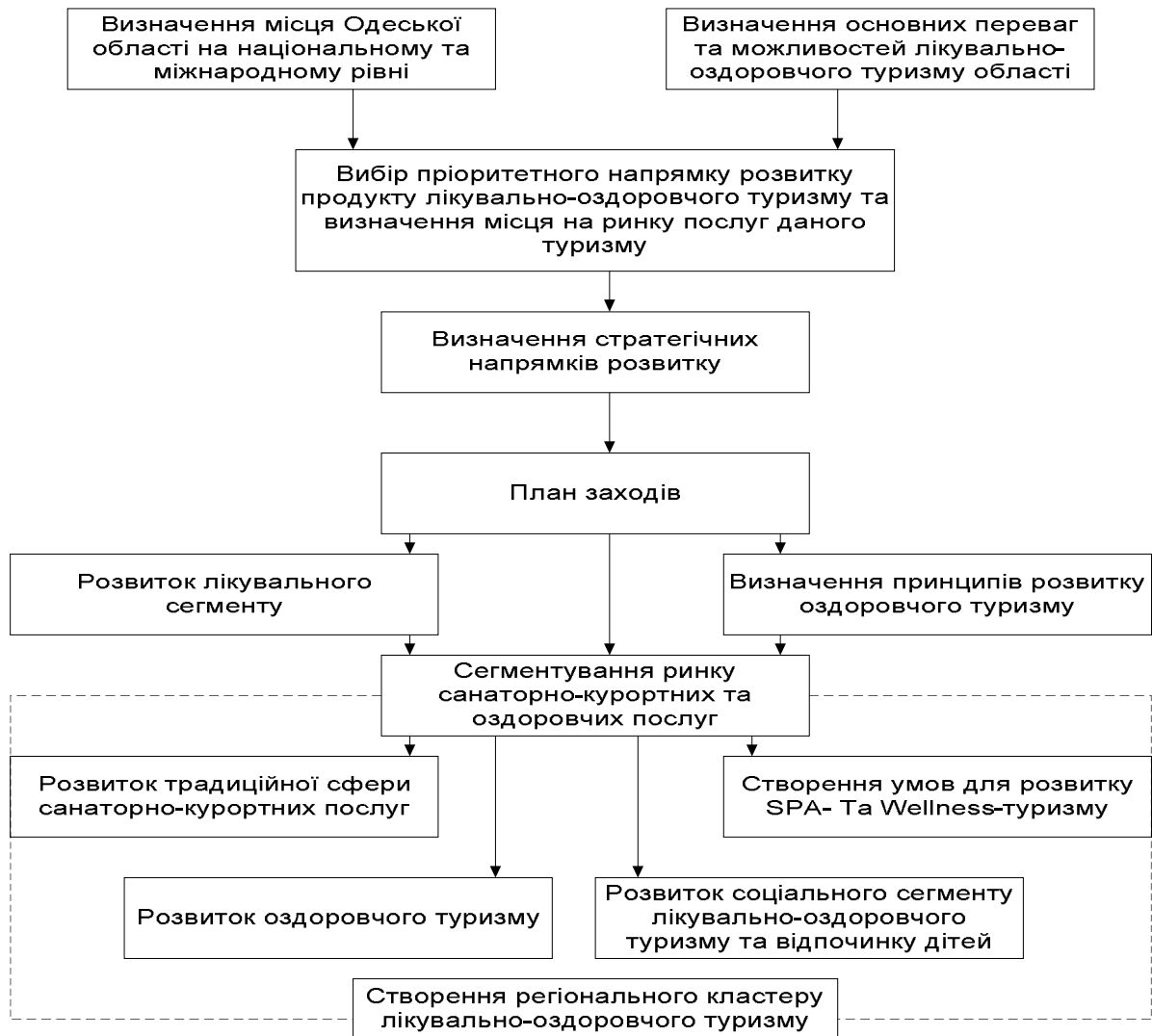

Рис. 5.10. Структура стратегічних напрямків розвитку лікувально-оздоровчого туризму Одеської області

Забезпечення функціонування цих складових передбачаємо у рамках кластеру лікувально-оздоровчого туризму, що має залучити усі сторони, які приймають безпосередню участь у створенні продукту даного виду туризму (рис. 5.11).

Рис. 5.11. Кластер лікувально-оздоровчого туризму Одеської області

Основними учасниками кластеру мають бути заклади санаторно-курортної сфери, значна частина яких знаходиться у власності ПрАТ «Укрпрофоздоровниця» (санаторії та інші заклади лікувального сегменту туризму), приватні та державні спеціалізовані засоби розміщування, а також державні органи влади, що мають створювати умови для сприятливого ведення санаторно-курортної діяльності, бути посередником між приватним капіталом та державними закладами санаторно-курортної сфери.

Для підготовки та перекваліфікації фахівців необхідне залучення регіональних підрозділів Міністерства охорони здоров'я, оновлення та технологічний прогрес у методах лікування з можливим залученням наукових та науково-дослідних установ, а також фахівців у галузі управління, маркетингу і курортної діяльності. Також важливими є учасники, що надають додаткові та супутні послуги для осіб, що прибувають для оздоровлення та лікування (рис. 5.12).

Нормативно-правове забезпечення галузі: стандартизація санітарних правил та вимог, які мають також відповідати критеріям акредитації закладів. На сьогоднішній день акредитація закладів стосується переважно наявності лікувальних корпусів та їх стану. Наразі необхідно аналізувати якість

медичних послуг, послуг з розміщення, харчування тощо. Необхідно створити чіткі критерії класифікації закладів розміщення, особливо оздоровчого спрямування та врахування їх класу при наданні послуг споживачам.

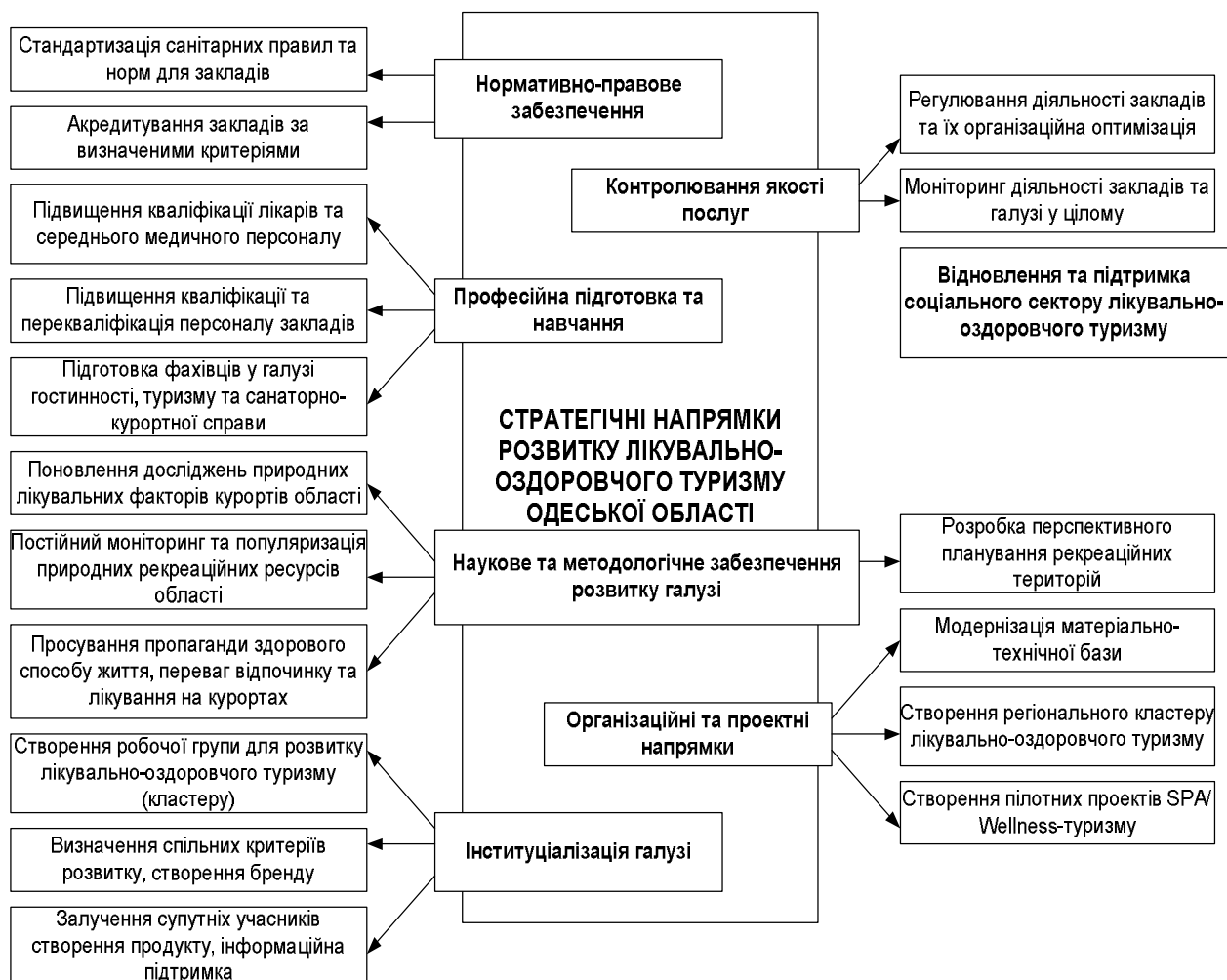

Рис. 5.12. Стратегічні напрямки розвитку лікувально-оздоровчого комплексу Одеської області

Створені у період планової економіки, заклади мають тенденції продовження організації діяльності у безконкурентному середовищі, що є неефективним у сучасних умовах ринку. Для цього необхідно підготувати або перепідготувати персонал закладів для організації обслуговування з урахуванням нових підходів.

Пілотними проєктами для регіону мають стати грязьові курорти Сергіївка та Куяльник як лікувальний сегмент та база для розвитку

SPA/Wellness-туризму. Курорти Татарбунарського та Кілійського районів мають переважно оздоровчу спеціалізацію, тому необхідна модернізація транспортної, інженерної інфраструктури. Також оздоровче спрямування мають курорти Овідіопольського та Комінтернівського, частково – Білгород-Дністровського району. Для Одеси є перспективним розвиток санаторно-курортних закладів для надання SPA-послуг.

Вважаємо за необхідне створити сайт з наповненням інформації відносно переваг природних лікувальних чинників та ресурсів області, бази закладів з можливістю замовлення проживання або отримання санаторно-курортних послуг через завчасне бронювання.

Якість послуг має забезпечуватись як відповідними державними органами, так і контролем якості учасниками кластеру. Для лікувально-оздоровчого комплексу такими показниками є результати діяльності засобів розміщування: зростання кількості розміщуваних; прибутки та показник завантаженості закладів; показники підвищення кваліфікації робітників, лікарів та середнього медичного персоналу; модернізація матеріально-технічної бази; якість послуг розміщування, харчування, дозвілля.

5.5. Інвестиційне забезпечення розвитку інфраструктури туризму та рекреації в Одеському регіоні

Сучасні проблеми глобалізації та інші чинники планетарної життєдіяльності людини вимагають застосування системної методології пізнання і практики, забезпечення цілісності та узгодженості інтеграційних процесів у суспільстві. Можна умовно виокремити два рівні регуляції суспільних процесів, а саме: приватний - праця на рівні умов громадянського суспільства, де, власне кажучи, і відбувається самореалізація індивідуума (підприємництво, вільний обмін результатами діяльності); публічний (державно-правовий), за допомогою якого підтримуються цілісність і гармонійність суспільства, а також взаємовигідна міждержавна кооперація. Важливо не тільки сприяти, а й забезпечувати їх взаємодію в інтересах як суспільства загалом, так і окремої людини. Принципи інституційної трансформації сфери рекреації та туризму закладено у Програму економічних реформ. Метою переходу України до сталого розвитку є забезпечення високої якості життя нинішнього і майбутніх поколінь шляхом збалансованого соціально-економічного і екологічного розвитку, відтворення навколишнього природного середовища, раціонального використання природно-ресурсного потенціалу країни.

Застосування державно-приватного партнерства як механізму реалізації нової регіональної політики дозволить: залучити нові ресурси для проведення модернізації в регіонах України; знизити навантаження на видаткову частину державного та регіональних бюджетів; залучити до реалізації інвестиційних проектів фінансові ресурси, що до цього перебували «у тіні»; перерозподілити ризики та посилити відповідальність сторін ДПП за реалізацію інвестиційних проектів на місцевому, регіональному рівнях тощо.

Отже, ключовим інструментом кластеризації та модернізації рекреаційно-туристичного комплексу (РТК) є створення умов для зростання інвестиційної активності в туристсько-рекреаційному секторі господарства Одеського регіону. Стратегічна мета - реалізація інвестиційної моделі зростання кількісних і якісних параметрів регіонального туристичного продукту та підвищення його конкурентоспроможності, потребує вирішення завдань:

- розробка Стратегії залучення інвестицій в РТК Одеського регіону у відповідності с загальною інвестиційною стратегією;

- покращення загальної інформованості потенційних інвесторів про можливості інвестиційних вкладень в об'єкти рекреаційно-туристичного комплексу Одеського регіону (розробка інвестиційних паспортів міст і районів Одеської області, створення детальних електронних карт міст і районів з виділенням об'єктів - вільних земельних ділянок, будівель і споруд, пропонувананих для інвестування та їх описом; розробка каталогу інвестиційних проектів з розміщенням його на Інвестиційному порталі Одеської області;

- підготовка пакету інвестиційних пропозицій в туристично-рекреаційній сфері та його просування на інвестиційних форумах;

- створення інвестиційних фондів з пайовою участю приватного капіталу вітчизняних і зарубіжних інвесторів для реалізації великих рекреаційних проектів регіонального рівня;

- здійснення за державний рахунок підготовки (інженерної, рекультиваційної, інфраструктурної) ділянок для перспективних суспільно значущих інвестиційних проектів з подальшою передачею приватним інвесторам;

- актуалізація фінансово-економічного механізму залучення інвестицій (розробка системи преференцій для різних секторів РТК, введення довгострокових кредитів за пільговими ставками для інвестиційних проектів, розробка системи регіональних і продуктових грантів);

- оцінка доцільності встановлення спеціального режиму господарювання з відповідними податковими та інвестиційними пільгами

(організація вільних туристських зон і курортполісів, визначення територій пріоритетного розвитку).

В той же час, доцільно звернути увагу на досвід залучення інвестицій в інших державах. Наприклад у першому півріччі 2015 р. туристичний сектор Туреччини отримав 2,1 млрд. лір (684 млн. дол. США) інвестицій для 170-ти проектів. Ці кошти будуть спрямовані на створення в готелях 30 000 нових місць і на ремонт 16 000 вже існуючих. 133 нових проекти на суму 1,9 млрд. турецьких лір стартує за допомогою отриманих за перше півріччя інвестицій; додатково з'явиться 7 000 нових робочих місць. 90% нових проектів - це будівництво 3, 4 і 5-ти зіркових готелів. У 2015 році спостерігається тенденція до збільшення будівництва 3-зіркових готелів. Анталія, Стамбул, Мугла, Ізмір і Айдин є лідерами серед регіонів, які залучили найбільшу кількість інвестицій.

За даними Державного комітету статистики України, Одеський регіон займає 7-ме місце (після м. Київ, Дніпропетровської, Київської, Харківської, Запорізької та Львівської областей) за обсягом залучених прямих іноземних інвестицій на душу населення. У розподілі капітальних інвестицій туризм, як окремий вид діяльності, не наведено. Можна проаналізувати динаміку інвестицій в інфраструктуру підприємств розміщення та харчування, а також в інфраструктуру закладів мистецтва, розваг та відпочинку, які належать до туристичної інфраструктури.

Згідно з даними таблиці 5.29, інвестиції в інфраструктуру сфери гостинності та підприємства харчування склали у 2013 р. – 85741 тис. грн., що складає навіть менше одного відсотка від загальної суми інвестицій – 0,72%. Інвестиції в інфраструктуру закладів мистецтва, розваг та відпочинку склали 13000 тис. грн., що складає 0,11% від загальної суми інвестицій.

Отже, дані дослідження свідчать про вкрай малі та недостатні для розвитку туристичної інфраструктури інвестиції в Одеському регіоні й необхідність підвищення інвестиційної привабливості туристичного сектору в регіональній економіці. Аналіз даних дозволяє відокремити обсяг інвестицій в розвиток туристичної інфраструктури та простежити динаміку інвестицій в підприємства туристичної галузі (табл. 5.29).

Тенденцією регіонального інвестиційного процесу в туристичній сфері за останні роки є підвищення обсягів інвестицій у готельне господарство на 46,07% і у заклади харчування на 17,32% у 2013 р. в порівнянні з 2012 р. Зростання обсягів інвестицій у сфері дозвілля, розваг і відпочинку є незначним і складає 0,56% у 2013 р. у порівнянні з 2012 р.

Таблиця 5.29

Динаміка інвестицій в підприємства сфери туризму і гостинності в Одеському регіоні за 2010-2013 роки

Напрямки інвестицій	Одиниці виміру	Обсяг інвестицій, грн.				2013 у % до 2012
		2010	2011	2012	2013	
Усього по Одеському регіону	грн.	9723802	9347303	14631168	11872178	-18,86
	%	100	100	100	100	-
Готельне господарство і організація харчування	грн.	208349	70914	59412	85741	44,32
	%	2,14	0,76	0,41	0,72	-
Готельне господарство	грн.	182340	50833	55780	81480	46,07
	%	1,88	0,54	0,38	0,69	-
Організація харчування	грн.	26009	20081	3632	4261	17,32
	%	0,27	0,21	0,02	0,04	-
Сфера дозвілля, розваг і відпочинку	грн.	30562	54528	12927	13000	0,56
	%	0,31	0,58	0,09	0,11	-

Основними важелями структурних змін в регіональному РТК є:

- зростання обсягів фінансування туристичного сектору за рахунок додаткових асигнувань з державного та місцевих бюджетів, а також залучення приватних інвестиційних ресурсів, у тому числі на основі державно-приватного партнерства;

- формування елементів «нової економіки» (сфери туристичних послуг та об'єктів регіональної інфраструктури). Це пов'язано з модернізацією існуючих і будівництвом нових об'єктів інфраструктури: аеропортів, залізничних вокзалів, готелів, транспортних магістралей, мереж телекомунікації, ліній електропередач, міжнародних пунктів автомобільного пропуску, модернізація пунктів перетину кордону тощо;

- упровадження нових організаційно-управлінських підходів до розвитку регіональних РТК, поглиблення міжрегіонального співробітництва та виробничо-господарської кооперації на обласному і районному рівнях;

- посилення підприємницької активності, поліпшення соціально-економічної ситуації в регіонах.

Таким чином, до основних інструментів та механізмів політики регіонального розвитку відносяться: кластерна модель управління розвитком

рекреаційно – туристичного комплексу, інвестиційна регіональна політика, формування регіональних інноваційних систем (формування мережі інноваційної інфраструктури, взаємодія суб'єктів інноваційної діяльності та політики, державна і регіональна підтримка інновацій), державні цільові програми, угоди щодо регіонального розвитку та державно-приватне партнерство, програми подолання депресивності територій; розвиток місцевого самоврядування; територіальний маркетинг і брендинг, підготовка управлінських і підприємницьких кадрів.

Список літературних джерел до розділу 5:

1. Галасюк С. С. Оцінка конкурентоспроможності підприємств готельного господарства Одеської області / С. С. Галасюк // Економіка. Управління. Інновації. Сер. : Економічні науки : електрон. наук. фах. вид. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2014.
2. Статистична інформація. Головне управління статистики в Одеській області // www.od.ukrstat.gov.ua
3. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>.
4. Колективні засоби розміщування в Україні у 2011 році : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 190 с.
5. Туристична діяльність в Україні у 2012 році : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 272с.
6. Регіональні показники. Статистична інформація. Держкомстат України // <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Гаврилюк С. П. Конкурентоспроможність підприємств у сфері туристичного бізнесу : навч. посіб. / С. П. Гаврилюк. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 180 с.
8. Галасюк С. С. Аналіз рівня конкурентоспроможності регіонального ринку туристичних послуг / С. С. Галасюк // Вісник Хмельницького національного університету : науковий журнал. Економічні науки. – 2010. – № 2. – Том 1. – Хмельницький : ПП Ковальський, 2010. – С. 89-93.
9. ДСТУ 4527:2006. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення. – Введ. 01.10.2006 р. – К. : Держспоживстандарт України, 2006. – 28 с.
10. Галасюк С. С. Проблеми визначення ємкості готельної бази в Україні / С. С. Галасюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету: зб. наук. праць. Серія : Економіка. – 2011. – № 33. – Ч. 3. – Ужгород : УжНУ, 2011. – С. 36-41.

11. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку : монографія / за заг. ред. професора В. Г. Герасименка ; авт. кол. : В. Г. Герасименко, С. С. Галасюк, С. Г. Нездоймінов [та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2013. – 304 с.
12. Михайліченко Г. І. Інноваційний розвиток туризму: монографія / Г. І. Михайліченко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 608 с.
13. Борисова О. В. Оцінка ефективності інноваційної політики підприємств ресторанного господарства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / О. В. Борисова. – Х. : 2011. – 20 с.
14. Новиков В.С. Инновации в туризме / В.С. Новиков. – М.: Академия, 2007. – 208 с.
15. Илиева Л. Измерване на иновационната активност на туристическото предприятие / Л. Илиева // Наука и економика ИУ. – 2010. – С. 195-206.
16. Хобта В. М. Оцінка інноваційного потенціалу підприємства / В. М. Хобта, Г. О. Комар // Економіка промисловості. – 2009. – № 1. – С. 102-109.
17. Янковой А. Г. Многомерный анализ в системе STATISTICA. Вып.1 / Янковой А. Г. – Одесса : Оптимум, 2001. – 216с.
18. Організація обслуговування у закладах ресторанного господарства : підручник / За ред. Н. О. П'ятницької. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 584 с.
19. Організація харчування та обслуговування туристів на підприємствах ресторанного господарства : навч. посіб. / О. В. Новікова та ін. – Х. : Світ Книг, 2014. – 411 с.
20. Мальська М. П. Ресторанна справа : технологія та організація обслуговування туристів (теорія та практика) : підручник / М. П. Мальська, О. М. Гаталяк, Н. М. Ганич. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 304 с.
21. Агафонова Л. Г. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: Ціноутворення, конкуренція, державне регулювання: навч. посіб. / Л. Г. Агафонова, О. Є. Агафонова. – К.: Знання України, 2006. – 352 с.
22. Архіпов В. В. Організація ресторанного господарства : навч. посіб. / В. В. Архіпов. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 280 с.
23. Герасименко В. Г. Організація надання туристичних послуг : навч. посіб. / В. Г. Герасименко, С. С. Галасюк. – Одеса: Атлант, 2014. – 242 с.
24. Насонова О. В 2014 году в Украине закрылось пять тысяч ресторанов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.golos.ua>.

25. Міценко Н. Г. Ресторанне господарство як канал збуту продукції АПК / Н. Г. Міценко // Бізнесінформ. – 2014. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.business-inform.net.
26. Роздрібна торгівля України у 2014 році : Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
27. Мережа роздрібної торгівлі та ресторанного господарства підприємств на 1 січня 2014 року : Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
28. Мережа роздрібної торгівлі та ресторанного господарства підприємств на 1.01.2013 р. : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 118 с.
29. Перетятко Ю.М. Сучасний стан розвитку ринку послуг ресторанного господарства України та Одеської області / Ю.М.Перетятко // Zprávy vědeckého myšlení : materiály z mezinár. konf. vědecky praktická, 27.09-05.10.2014. – Praha : Education and Science, 2014.
30. Обзор новых заведений, которые открылись в Одессе в 2014 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://od.vgorode.ua/news/dosuh_y_eda.
31. Ресторанный рынок Украины 2014: мало оптимизма и много оптимизации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.recon.com.ua/restorannyij-ryinok-2014-malo-optimizma-i-mnogo-optimizaczii.html>.
32. Тематические рестораны Одессы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://odessa.restoranchik.com.ua/places/type/theme-restaurant.html>.
33. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. – 3-є вид., перероб. та доп. – К. : Альтпрес, 2006. – 436 с.
34. Семенов В. Ф. Управління регіональним розвитком туризму: навчальний посібник / В. Ф. Семенов, В. Г. Герасименко, Г. П. Горбань / за ред. В. Ф. Семенова. – Одеса-Сімферополь: Аріал, 2011. – 225 с.
35. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т. І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
36. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К.: Знання, 2011. – 334 с.
37. Чорненька Н. В. Організація туристичної індустрії : навчальний посібник / Н. В. Чорненька. – К.: Атіка, 2006. – 264 с.
38. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва : навчальний посібник / П. Р. Пуцентейло. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.

39. Мигалина Ю. Ю. Розвиток санаторно-курортної справи в Україні / Ю. Ю. Мигалина // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту : науковий журнал. – 2011. – Вип. III (43).
40. Савоста О. Стратегія розвитку курортів України: доцільність та актуальність / О. Савоста // Ефективність державного управління : збірник наук. праць. – 2008. – Вип. 16/17. – С. 365-371
41. Галасюк С.С. Проблеми розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні / С.С. Галасюк, К. А. Галасюк // Науковий вісник Східноєвроп. нац. ун-ту. Серія : Економічні науки. Вип. 5 (254). – Луцьк : ССНУ, 2013. – С. 16-21.
42. Нездойминов С. Г. Современные тенденции развития лечебно-оздоровительного туризма в Украине / С. Г. Нездойминов // Федеральный научно-практ. журнал. Туризм: право и экономика. – М: Юрист. –2014. – № 2. – С. 20-24.
43. Про курорти: Закон України (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www. portal.rada.gov.ua](http://www.portal.rada.gov.ua).
44. Шалковский И. Г. Профсоюзные здравницы Украины / И. Г. Шалковский, Т. Д. Голуб, Л. Т. Жарникова. – К. : Здоров'я, 1987. – 336 с.
45. Про затвердження переліку населених пунктів, віднесених до курортних: Постанова Кабінету Міністрів України № 1576 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www. portal.rada.gov.ua>.
46. Колективні засоби розміщування в Україні у 2014 році: Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики, 2015.–200 с.
47. Укрпрофоздоровниця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrzdrav.com/images/stories/kharkiv-serdyuk-zhovten.pdf>.
48. Концепція розвитку санаторно-курортної галузі / Розпорядження КМ України від 23.04.2003 № 321-р.
49. Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oda.odessa.gov.ua>.
50. Черчик Л. М. Теоретичні та методичні аспекти дослідження якості людських ресурсів регіону (на матеріалах Волинської області) / Л. М. Черчик // Управління людськими ресурсами : держава, регіон, підприємство : монографія / за заг. ред. Д. П. Мельничука. – Житомир : ЖДТУ, 2015. – 364 с. – С. 208-224.
51. Черчик Л. М. Стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону: теорія, методологія, оцінка : монографія / Л. М. Черчик, Н. В. Коленда. – Луцьк : ЛНТУ, 2008. – 224 с.

РОЗДІЛ 6. МЕТОДИКА ІНТЕГРАЛЬНОЇ ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

6.1. Підходи до інтегрального оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів

В умовах загострення конкурентної боротьби на світовому та внутрішньому туристичних ринках, особливої актуальності набувають питання оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів та окремих туристичних дестинацій. Для вирішення окресленого завдання існує декілька підходів, кожен з яких має свою інформаційну основу, переваги, недоліки і можливості використання в практичній діяльності.

Найбільш простим та зрозумілим способом подання результатів оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів є так званий метод рангів. Він дозволяє визначити місця регіонів-конкурентів шляхом ранжування значень основних показників їх туристично-рекреаційної діяльності. Найбільш забезпечений туристично-рекреаційними ресурсами регіон визначається за критерієм мінімальної суми набраних рангів (якщо найкращий стан показника визначається мінімальним рангом) або, навпаки, за критерієм максимальної суми набраних рангів (якщо найкращий стан оцінюється максимальним рангом). Шляхом порівняння суми рангів, які експерти присвоїли окремому регіону за всіма обраними показниками, можна визначити його місце серед інших регіонів (табл. 6.1).

Перевагою методу рангів є простота застосування і можливість використання як кількісних, так і якісних показників, які поширені в сфері послуг.

Однак даний метод має і певні недоліки: він дає тільки приблизний результат, не дозволяє встановити ступінь відставання одного регіону від іншого, є слабо формалізованим, дозволяє виробити тільки наближені рекомендації щодо розробки конкурентних стратегій [1, с.87].

Порівняльну оцінку туристично-рекреаційного потенціалу регіонів можна здійснити також за допомогою параметричного методу. Такий підхід, зокрема, пропонувався М. А. Окландером [2]. У своїй монографії він здійснив позиціонування рекреаційного комплексу Одеської області на ринку рекреаційних послуг України шляхом оцінки його конкурентоспроможності в порівнянні з відповідними господарськими комплексами інших регіонів (АР Крим, Карпатський регіон тощо). Оцінювання виконувалося автором у такій послідовності:

Таблиця 6.1

**Приклад оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіону
методом рангів**

Показники туристично-рекреаційного потенціалу	Оцінки			
	Досліджу- ваного регіону	Регіонів-конкурентів		
		А	В	С
1	2	3	4	5
1. Площа природних рекреаційних ресурсів – море, гори, ліси, річки, озера, мінеральні води, лікувальні грязі.	1	4	2	3
2. Кількість об'єктів культурно-історичної спадщини – музеїв, галерей, старовинних споруд, архітектурних пам'яток	2	3	4	1
3. Стан інфраструктури – готелі, санаторії, ресторани, лікарні та медпункти, заправочні станції, спортивні об'єкти, магазини.	1	4	2	3
4. Рівень обслуговування – спектр послуг, компетентність та ввічливість обслуговуючого персоналу.	2	1	4	3
5. Рівень цін – сукупність цін на характерні та супутні послуги для туристів.	4	1	2	3
6. Транспортне забезпечення – дороги, аеропорти, авто- та залізничні станції, морські і річкові порти, можливість прокату автомобілів.	2	3	4	1
7. Екологічна рівновага – відсутність радіоактивного забруднення, низький рівень викидів шкідливих речовин у повітря з боку транспорту та промислових підприємств.	3	2	1	4
8. Безпека – низький рівень злочинності, відсутність терористичних актів.	2	1	4	3
Сума рангів	17	19	23	21
Підсумкове місце регіону	I	II	IV	III

1. Формування набору ключових ознак, за допомогою яких співставляють конкурентоспроможність (потенціал) регіональних туристично-рекреаційних комплексів.

2. Здійснення кількісної (параметричної) локальної оцінки стану регіональних туристично-рекреаційних комплексів за кожним чинником окремо.

3. Розрахунок інтегрального показника стану регіональних туристично-рекреаційних комплексів за усіма обраними ознаками за формулою:

$$A = \sum_{j=1}^n a_j x_j, \quad (6.1)$$

де: A – інтегральний показник стану регіональних рекреаційних комплексів;

a_j – вага або значущість кожної ознаки; нет показателя

j – чинник конкурентоспроможності (потенціалу) регіональних туристично-рекреаційних комплексів;

x_j – параметричний індекс ознаки;

n – кількість ознак.

4. Визначення місця (позиції) регіонального комплексу на ринку туристично-рекреаційних послуг.

Позиціонування рекреаційно-туристичного комплексу Одеської області у вказаній роботі здійснено в порівнянні з двома найпотужнішими регіональними комплексами – Кримом і Карпатами (табл. 6.2).

Згідно з отриманими результатами, інтегральний показник стану регіональних рекреаційних комплексів для Карпат значно вищий, ніж для Одеської області і Криму. Це обумовлено тим, що туризм, лікування та відпочинок у Карпатах значно дешевший, а значущість трьох перших (вартісних) чинників - найвища. На сьогодні саме вартісні показники визначають попит на рекреаційно-туристичні послуги.

Позиції розглянутих регіонів України визначаються таким чином: для туристично-рекреаційного комплексу Карпатського регіону властивий туризм і відпочинок, орієнтований на осіб із середнім достатком. Регіон спеціалізується на лікуванні шлунково-кишкових захворювань. Для Криму характерний туризм і відпочинок, розрахований на осіб з відносно високим рівнем доходів. В регіоні переважає лікування захворювань нервової системи, дихальних шляхів. Для Одеської області притаманні туризм і відпочинок для осіб із середнім достатком, лікуванням широкого кола захворювань.

Параметричний метод, як і метод рангів, є простим для застосування, він також дає можливість оцінювати і кількісні, і якісні показники.

Його перевагою, порівняно з методом рангів, є те, що за допомогою вагових коефіцієнтів визначається значущість кожного показника, який оцінюється. Однак головним недоліком методу є суб'єктивізм остаточної оцінки: значення коефіцієнтів вагомості показників, а також бальні оцінки за

кожним показником встановлюється експертами. Отже, остаточна оцінка залежить виключно від знань, досвіду та суб'єктивних уявлень експертів про предмет оцінки.

Для усунення цього недоліку можна запропонувати модифікований варіант параметричного методу. Його сутність полягає в тому, що для оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіонів можна використовувати відповідні реальні кількісні показники, які наводяться у встановлених формах адміністративної та статистичної звітності (1 – туризм, 1 – КЗР, 1 – курорт).

Таблиця 6.2

Позиціонування рекреаційно-туристичного комплексу Одеської області на ринку рекреаційних послуг України [2, с. 119]

Чинник комерційного успіху	Значущість кожного чинника (a_j)	Параметричний індекс чинника ($1 \leq x_j \leq 10$)		
		Одеська область	Крим	Карпати
Ціни на рекреаційні послуги	0,2	8	5	10
Ціни на продукти харчування	0,2	7	5	10
Ціни на розваги	0,1	8	5	10
Розвиненість інфраструктури рекреації	0,15	4	5	3
Середній рівень комфорту засобів розташування	0,05	3	5	3
Ступінь універсалізації санаторно-курортних закладів	0,06	8	6	3
Швидкість акліматизації	0,06	9	4	8
Різноманіття рекреаційних ресурсів	0,06	7	10	4
Організація гастролей “зірок” естради	0,06	10	8	4
Наявність історико- архітектурних та культурних пам'яток	0,06	8	8	8
Інтегральний показник стану регіональних рекреаційних комплексів (А)	1,0	4,37	3,86	7,22

Один із можливих варіантів розрахунку інтегрального показника туристично-рекреаційного потенціалу регіону можна представити таким чином:

$$K_i = m_1 \times I_o + m_2 \times I_{кне} + m_3 \times I_{мс} + m_4 \times I_{мзр} + m_5 \times I_{ттр} + m_6 \times I_n, \quad (6.2.)$$

де: K_i – інтегральний коефіцієнт туристично-рекреаційного потенціалу регіону;

I_o – параметричний індекс обсягу доходів від туристичної діяльності;

$I_{кте}$ – параметричний індекс кількості обслугованих туристів та екскурсантів;

$I_{мс}$ – параметричний індекс місткості санаторно-курортних закладів;

$I_{мзр}$ – параметричний індекс місткості засобів розміщення;

$I_{нпр}$ – параметричний індекс площі природних ресурсів;

I_n – параметричний індекс кількості культурно-історичних пам'яток;

$m_1; m_2; m_3; m_4; m_5; m_6$ – коефіцієнти вагомості кожного з параметрів.

Параметричні індекси є сенс розраховувати шляхом порівняння значень певних параметрів по кожному з об'єктів з найкращими для досліджуваної сукупності регіонів або середньостатистичними значеннями.

Як відомо, найсуттєвішим недоліком при використанні багатьох інтегральних показників є суб'єктивність при визначенні параметрів вагомості (m_i). Практично усі існуючі методики передбачають встановлення вагових коефіцієнтів шляхом залучення експертів. При цьому їх кількість та необхідний рівень кваліфікації залишаються дискусійними питаннями, а проблеми підбору експертів та впорядкування їхніх думок суттєво ускладнюють побудову інтегральної моделі. Вирішенню вказаних проблем сприяє використання елементів теорії нечітких множин, і, зокрема, метод аналізу ієрархій, розроблений відомим американським математиком Т. Сааті. Особливістю цього методу є здійснення ієрархізації обраних показників відносно невеликою кількістю експертів із можливістю перевірки на несуперечливість шляхом відношення узгодженості при високій строгості подальшої математичної обробки, що базуватиметься на принципі ієрархічної композиції. Згідно методу аналізу ієрархій, елементи завдання (розглянуті вище інтегральні показники) порівнюються попарно по відношенню до їх впливу на загальну для них характеристику (рівень конкурентоспроможності туристичних підприємств). Система парних співставлень призводить до результату, що може бути представлений у вигляді матриці парних порівнянь – так званої зворотно симетричної матриці або матриці Сааті. Елементом матриці $a(i, j)$ є інтенсивність прояву елемента ієрархії i відносно елемента ієрархії j . Така інтенсивність має визначатись за дев'ятибальною шкалою, запропонованою автором методу, де оцінки мають наступні значення: 1 – рівна важливість, 3 – помірне переважання елемента i над елементом j , 5 –

суттєве переважання елемента i над елементом j , 7 – значне переважання елемента i над елементом j , 9 – дуже значне переважання елемента i над елементом j , 2,4,6,8 – проміжні значення. Якщо при співставленні елемента i із елементом j отримано $a(i, j) = b$, то при співставленні елемента j із елементом i отримуємо: $a(j, i) = 1/b$. Таким чином формується матриця парних порівнянь [3, с. 22-24].

Потім виставлені бали по кожному показнику перемножуються і з добутку вираховується корінь ступеню n (де n – кількість показників, що аналізуються – у нашому випадку – корінь четвертого ступеню). Надалі знаходиться сума коренів і частка кожного кореню у цій сумі. Отриманий вектор-результат становитиме відносну важливість (вагу) певного показника у загальній оцінці.

Побудуємо матрицю Сааті, елементами якої будуть попарні порівняння впливу розглянутих оціночних показників на рівень туристично-рекреаційного потенціалу регіонів (табл. 6.3).

Таблиця 6.3

Матриця парних порівнянь впливу часткових інтегральних показників на рівень туристично-рекреаційного потенціалу регіонів

Оціночні Параметри	k_{δ}	$k_{кте}$	$k_{кмс}$	$k_{мзр}$	$k_{нпр}$	k_n	Добуток	Корінь	Питома вага
k_{δ}	1,00	1,75	6,75	3,75	1,60	2,10	148,84	2,31	0,28
$k_{кте}$	0,59	1,00	3,50	2,00	0,97	1,30	5,14	1,31	0,16
$k_{кмс}$	0,38	0,58	1,00	0,75	0,72	1,05	0,12	0,71	0,09
$k_{мзр}$	0,42	0,67	1,50	1,00	0,77	1,10	0,35	0,84	0,11
$k_{нпр}$	0,67	1,21	5,38	2,88	1,00	1,17	14,43	1,56	0,19
k_n	0,58	1,08	5,25	2,75	0,88	1,00	7,91	1,41	0,17
Усього	X	X	X	X	X	X	X	8,14	1,00

Значення цих елементів матриці становлять узгоджену думку експертів, в якості яких виступали науково-педагогічні працівники кафедри економіки та управління туризмом Одеського національного економічного університету, які працювали за звітною темою науково-дослідної роботи. Для узгодження думок експертів ми скористались методом “медіани Кемені”, розробленим у

50-ті роки минулого століття видатним американським математиком Джоном Джорджем Кемені. Цей метод більшість фахівців вважає найбільш коректним способом усереднення відповідей експертів, представлених бінарними відношеннями [4, с. 119].

Визначивши вагові коефіцієнти, запишемо формулу (6.2) наступним чином:

$$K_i = 0,28 \times I_o + 0,12 \times I_{кте} + 0,09 \times I_{мс} + 0,11 \times I_{мзр} + 0,19 \times I_{нпр} + 0,17 \times I_n \quad (6.3)$$

Процедура оцінювання рівня туристично-рекреаційного потенціалу регіонів за даним методом складається з таких етапів:

1. Визначаються регіони-конкуренти для порівняння.
2. Збирається інформація по одиничних показниках, що обрані для оцінювання.
3. Здійснюється розрахунок параметричних індексів шляхом порівняння показників по конкретних регіонах із найкращими (середніми) значеннями в досліджуваній сукупності об'єктів.
4. Визначається інтегральний коефіцієнт туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

6.2. Інтегральна оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України

Користуючись формулою 6.3, розрахуємо інтегральний коефіцієнт туристично-рекреаційного потенціалу для всіх регіонів України, за винятком АРК, м. Севастополь, Донецької та Луганської областей (табл. 6.4). При цьому, при розрахунку параметричних індексів, будемо використовувати відношення відповідних показників регіонів саме до середніх значень по країні. На користь такого підходу, зокрема, свідчить думка одного з фундаторів конкурентного аналізу М. Е. Портера, що рівень порівняльної конкурентоспроможності економічної системи слід розраховувати по відношенню до середніх показників серед усіх конкурентів. М. Портер, спершу, запропонував таку методику для використання на мікроекономічному рівні: “Діяльність будь-якої компанії може бути охарактеризована двома показниками: перший відноситься до середньої продуктивності всіх конкурентів галузі і другий – до того, чи є конкретна компанія виробником вище чи нижче середнього рівня в галузі [8, с. 23].

Потім цей підхід був розповсюдженим на регіональний та національний рівні [9, с. 167-168].

Аналіз розрахованих у табл. 6.4 значень інтегрального коефіцієнту ТРП

підтверджує очікування суттєвого домінування м. Київ. Столична дестинація є беззаперечним лідером за обсягами доходів від туристичної діяльності, кількістю обслугованих туристів та екскурсантів і значно переважає за місткістю засобів розміщення.

Навіть, враховуючи необхідність коригування перших двох показників, обґрунтовану в попередньому розділі звіту, київські туристичні підприємства набагато активніше за конкурентів з інших регіонів функціонують на ринку туристичних та екскурсійних послуг. Крім того, Києву належить найбільша в країні кількість місць у засобах розміщення. У підсумку – значення інтегрального коефіцієнта м. Київ – 5,86 у 4,4 рази вище, ніж у найближчого “переслідувача” – Одеської області. Наш регіон є національним лідером за місткістю санаторно-курортних закладів та займає провідні позиції по інших параметрах.

Крім Одеської області, тільки два західноукраїнські регіони – Львівська та Івано-Франківська області мають значення інтегрального коефіцієнта більші за одиницю, тобто такі, що перевищують умовний середній рівень. Таким чином, можна констатувати значну регіональну нерівномірність ТРП із яскраво вираженим домінуванням м. Київ.

Для більш ретельного статистичного аналізу потенціалу регіонів, визначення конкурентних цілей, обґрунтування коректності регіональних порівнянь доцільно, користуючись одним з відомих матричних методів, провести типологізацію регіонів відповідно до рівня інтегрального коефіцієнта туристично-рекреаційного потенціалу.

Для цього розподілимо всі регіони країни на 4 групи, умовно назвавши їх національними лідерами за ТРП, регіонами із високим ТРП, регіонами із низьким ТРП та регіонами з найнижчим ТРП. В якості кількісних меж цих груп будемо використовувати середнє (у даному випадку, вже не “умовне середнє”, що дорівнює 1, а реальне середнє арифметичне серед 23-х досліджених регіонів) значення інтегрального коефіцієнта ТРП і середньоквадратичні відхилення інтегральних коефіцієнтів для груп регіонів, чий значення K_i менші та більші за середнє значення [10, с. 101].

Значення інтегрального коефіцієнту ТРП

Таблиця 6.4

Туристичні регіони	Оціночні параметри туристично-рекреаційного потенціалу територій та відповідні одиничні коефіцієнти												Інтегральний коефіцієнт туристично-рекреаційного потенціалу
	Обсяг доходів від туристичної діяльності, тис. грн.	k_d	Кількість обслугованих туристів і екскурсантів	$k_{кте}$	Кількість місць у санаторно-курортних закладах	$k_{кмс}$	Кількість місць у засобах розміщення	$k_{мзр}$	Площа природних реакційно-туристичних ресурсів, км ²	$k_{нпр}$	Кількість культурно-історичних пам'яток	k_n	
Вінницька	8340,6	0,04	37247	0,28	5 538	0,29	1918	0,29	8783	0,79	2204	1,03	0,35
Волинська	9771,5	0,05	34821	0,26	4 009	0,21	1598	0,24	18013	1,63	837	0,39	0,38
Дніпропетровська	40098,5	0,19	70729	0,54	17 772	0,92	8225	1,23	6403	0,58	2050	0,96	0,67
Житомирська	4076	0,02	16408	0,12	2 419	0,13	2084	0,31	14377	1,30	2314	1,08	0,37
Закарпатська	12181,5	0,06	32190	0,24	6 593	0,34	6936	1,03	11500	1,04	674	0,32	0,45
Запорізька	22858,6	0,11	109781	0,84	32 424	1,68	6091	0,91	6001	0,54	1862	0,87	0,76
Івано-Франківська	220430,2	1,03	400980	3,05	3 831	0,20	8632	1,29	8178	0,74	1419	0,66	1,20
Київська	17889,6	0,08	15388	0,12	11 644	0,60	3159	0,47	21601	1,95	1945	0,91	0,56
Кіровоградська	17649,2	0,08	39510	0,30	2 529	0,13	1298	0,19	5185	0,47	1320	0,62	0,24
Львівська	114066,5	0,53	146683	1,12	18 549	0,96	12589	1,88	13769	1,24	3934	1,84	1,14
Миколаївська	35604,6	0,17	30172	0,23	30 364	1,57	2595	0,39	8900	0,80	1445	0,68	0,58
Одеська	102355,8	0,48	184958	1,41	53 536	2,78	9506	1,42	11294	1,02	2663	1,25	1,33
Полтавська	8047,4	0,04	59660	0,45	4 989	0,26	3648	0,54	7875	0,71	2211	1,03	0,41
Рівненська	6583,5	0,03	12221	0,09	3 042	0,16	1978	0,29	18235	1,65	1122	0,53	0,36
Сумська	3765,5	0,02	26744	0,20	2 706	0,14	1419	0,21	10620	0,96	1626	0,76	0,29
Тернопільська	5396,1	0,03	19953	0,15	2 408	0,12	2124	0,32	5854	0,53	1068	0,50	0,22
Харківська	54756	0,26	85209	0,65	11 530	0,60	4788	0,71	7356	0,66	2535	1,19	0,60
Херсонська	47459,3	0,22	34122	0,26	34 140	1,77	3276	0,49	8003	0,72	1726	0,81	0,65
Хмельницька	8920,6	0,04	45077	0,34	1 813	0,09	3141	0,47	9690	0,88	2015	0,94	0,36
Черкаська	7912,6	0,04	18150	0,14	6 874	0,36	2511	0,37	11224	1,01	2143	1,00	0,38
Чернівецька	12485,4	0,06	41442	0,32	1 415	0,07	3289	0,49	4114	0,37	750	0,35	0,25
Чернігівська	2133,7	0,01	30533	0,23	4 533	0,24	1779	0,27	14506	1,31	2859	1,34	0,42
м. Київ	3198518,8	14,90	979276	7,45	6 591	0,34	18454	2,75	480	0,04	941	0,44	5,86
В середньому по регіонах	214683,3	1,00	131434	1,00	19289	1,00	2137	1,00	11070	1,00	6706	1,00	0,78

Розраховано та складено за: [5, с. 16, 34, 59, 69; 6, с. 16; 7, с. 64-65]

Загальний алгоритм віднесення регіону до однієї з вказаних груп визначатиметься наступним виразом:

$$\text{Якщо } K_i \in \left\{ \begin{array}{l} [K_{\max}; K_{cp} + \delta_1] \\ [K_{cp} + \delta_1; K_{cp}] \\ [K_{cp}; K_{cp} - \delta_2] \\ [K_{cp} - \delta_2; K_{\min}] \end{array} \right\}, \text{ то } i \in \left\{ \begin{array}{l} \text{I гр. – регіони-лідери за ТРП} \\ \text{II гр. – регіони із високим ТРП} \\ \text{III гр. – регіони із низьким ТРП} \\ \text{IV гр. – регіони із найнижчим ТРП} \end{array} \right\} \quad (6.4)$$

де:

$K_{\max(\min)}$ – максимальне (мінімальне) значення інтегрального коефіцієнта ТРП;

K_{cp} – середнє значення інтегрального коефіцієнта ТРП;

$\delta_1(\delta_2)$ – середньоквадратичні відхилення значень інтегрального коефіцієнта ТРП, які більше (менше) K_{cp} ;

Середньоквадратичні відхилення значень інтегрального коефіцієнта ТРП визначаються за допомогою таких виразів:

$$\delta_1 = \sqrt{(1:\kappa) \times \sum (K_s - K_{cp1})^2}, \text{ де } s = 1, \dots, \kappa; \quad (6.5)$$

$$\delta_2 = \sqrt{[1:(n-\kappa) \times \sum (K_t - K_{cp2})^2]}, \text{ де } s = 1, \dots, n-\kappa, \quad (6.6)$$

де:

$\kappa(n-\kappa)$ – кількість регіонів, для яких $K_s \geq K_{cp1} (K_t \leq K_{cp2})$;

$K_s (K_t)$ – значення інтегрального коефіцієнта ТРП у регіонах, для яких $K_s \geq K_{cp1} (K_t \leq K_{cp2})$;

$K_{cp1} (K_{cp2})$ – середні значення інтегрального коефіцієнта ТРП у регіонах, для яких $K_s \geq K_{cp1} (K_t \leq K_{cp2})$.

Підставляючи значення інтегральних коефіцієнтів ТРП з табл. 6.4 до відповідних виразів проведемо типологізацію регіонів України та відобразимо отримані результати на рис. 6.1.

Єдиним регіоном, що, відповідно до обраної методики, потрапив до групи лідерів за наявним туристично-рекреаційним потенціалом, стало м. Київ. Відзначимо, що аналогічний висновок, щодо одноосібного представництва столичного мегаполісу у групі лідерів був зроблений О.В. Раєвською та О.Ю. Бобковою за результатами ґрунтового аналізу нерівномірності регіонального розвитку різних секторів економіки України,

зокрема, сфери послуг [11, с. 207].

Області із найнижчим ТРП	Області з низьким ТРП	Області із високим ТРП	Регіони-лідери за ТРП
Запорізька – 0,76 Дніпропетровська – 0,67 Херсонська – 0,65 Харківська – 0,60 Миколаївська – 0,58 Київська – 0,56 Закарпатська – 0,45 Чернігівська – 0,42 Полтавська – 0,41 Волинська – 0,38 Черкаська – 0,38 Житомирська – 0,37 Хмельницька – 0,36 Рівненська – 0,36 Вінницька – 0,35 Сумська – 0,29 Чернівецька – 0,25 Кіровоградська – 0,24 Тернопільська – 0,22		Одеська – 1,33 Івано-Франківська – 1,20 Львівська – 1,14	м. Київ – 5,86
0,22	0,77	0,78	2,80
			5,86 ➤

Рис. 6.1 Матриця розподілу регіонів України за рівнем ТРП

Велике переважання інтегрального коефіцієнта ТРП, обчисленого для Києва, зумовило відносно високий, порівняно із показниками більшості регіонів, середній рівень коефіцієнта. Це, у свою чергу, призвело до значної нерівномірності представництва областей України в квадрантах матриці. Тільки три регіони - Одеський, Івано-Франківський та Львівський потрапили до групи регіонів із високим ТРП (рис. 6.2).

Усі інші регіони, внаслідок незначного середньоквадратичного відхилення від показника K_{cp2} (0,44), опинились в останньому статистичному кластері – регіонів із найнижчим ТРП.

Втім, навіть чотири регіони, віднесені до двох перших квадрантів, відзначає суттєва варіація одиничних факторів ТРП, що ілюструє рис. 6.2.

Методика оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів запропонованим методом є досить об'єктивною і має певні переваги перед розглянутими раніше методами:

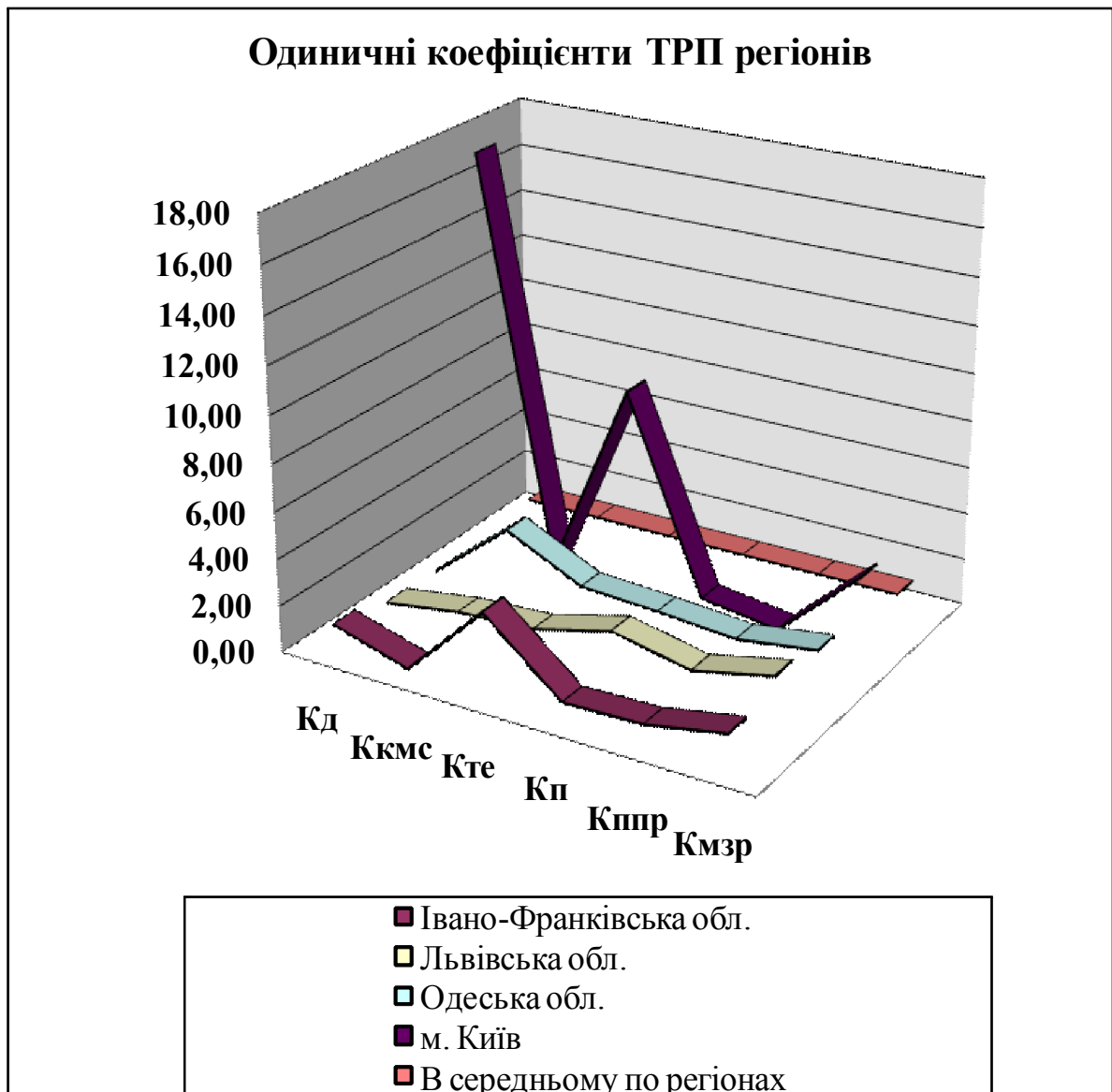

Рис. 6.2. Одиничні коефіцієнти ТРП регіонів

- охоплює всі основні складові туристично-рекреаційного потенціалу;
- (природні та антропогенні туристичні ресурси, основні показники діяльності суб'єктів туристичного сектору та його інфраструктури);
- надає більш об'єктивну оцінку конкурентних позицій регіонів за рахунок обмеження суб'єктивності думок експертів. Останнім залишаються функції формування переліку показників та визначення їх значущості;

– використовує реальні кількісні показники, що наводяться в адміністративній та статистичній звітності.

В цілому, комплексне оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів повинно будуватись за такою моделлю, яка б відображала регіон як інтегральну систему туристично-рекреаційних ресурсів, суб'єктів господарювання та процесів обслуговування рекреантів та туристів.

Висновки. Проведене наукове дослідження дало змогу сформулювати наступні висновки та рекомендації:

1. На основі узагальнення існуючих наукових розробок щодо розуміння змісту туристичного потенціалу, розкрито його сутність не тільки як сукупності всіх наявних ресурсів туристичної діяльності, але і як здатності максимального їх використання для задоволення потреб громадян України та іноземних туристів в якісних послугах.

2. Принциповим та вихідним моментом дослідження сукупного туристично-рекреаційного потенціалу є розгляд його як системи.

3. Туристично-рекреаційний потенціал регіону представляє собою сукупність взаємопов'язаних компонент: природно-ресурсної, історико-культурної та інфраструктурної.

4. Усі компоненти туристично-рекреаційного потенціалу є відносно автономними, однак утворюють між собою стійкі взаємозв'язки та є взаємозалежними в межах туристично-рекреаційної системи.

5. Кожна компонентна у складі туристично-рекреаційного потенціалу повинна бути об'єктом управління з боку людини.

6. Процес управління будь-якою компонентою перетворює не тільки окрему компоненту відповідно до поставлених цілей, але й туристично-рекреаційний потенціал регіону в цілому.

7. Туристично-рекреаційний потенціал функціонує й розвивається не тільки за об'єктивними законами, але й під впливом суспільства. Важливо, щоб між об'єктивними законами й потребами суспільства не було суттєвих протиріч.

8. Туристично-рекреаційний потенціал є базою розвитку відповідної діяльності. Проте, сам по собі він є досить інертною категорією. Його необхідно змусити активізуватись, працювати з метою отримання потрібного соціального й економічного ефекту.

9. Для уявлення про реальний стан туристично-рекреаційного потенціалу країни або її конкретної адміністративно-територіальної одиниці важливе значення має правильний вибір методів аналізу й оцінки. Дослідженнями встановлено, що оцінці може піддаватися як загальна величина потенціалу, так і величина його окремих частин. В означеному

контексті оцінка потенціалу може бути надана у вигляді або інтервальної величини (наприклад, річний потенціал), або сумарної величини за період, що дорівнює середньому циклу відтворення потенціалу.

10. Для оцінки та аналізу різних складових ТРП доцільно використовувати експертний, бальний методи, факторний аналіз, рейтинговий порівняльний аналіз.

11. Узагальнення існуючих підходів щодо оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіону дозволило сформуванню особисте бачення методичного підходу до аналізу й оцінки ТРП:

- визначення потенціалу доцільно здійснювати на основі системного підходу;
- аналіз потенціалу проводиться через аналіз та оцінку його складових (природно-ресурсну, історико-культурну та інфраструктурну);
- в якості методів оцінки варто використовувати експертні, бальні методи, рейтингову оцінку та інші методи, які були б спроможні враховувати специфіку конкретного регіону.

Список використаних джерел до розділу 6:

1. Гаврилюк С. П. Конкурентоспроможність підприємств у сфері туристичного бізнесу / С.П. Гаврилюк: навч. посібник — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. — 180 с.
2. Окландер М. А. Проблеми формування маркетингової системи країни / М.А. Окландер. — К.: Наукова думка, 2002. —167 с.
3. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Саати Т.; пер. с англ. Р.Г. Вачнадзе. — М.: Радио и связь, 1993. — 278 с.
4. Орлов А. И. Устойчивость в социально-экономических моделях /А. И. Орлов — М.: Наука, 1979. — 296 с.
5. Статистичний бюлетень Державної служби статистики України “Туристична діяльність в Україні у 2014 році” [відп. за вип. О. О. Кармазіна]. — К., 2015. — 76 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
6. Статистичний бюлетень Державного комітету статистики України “Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні у 2014 році ”. — К, 2015. — 91 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
7. Статистичний бюлетень Державної служби статистики України “Коллективні засоби розміщування в Україні у 2014 році” — К, 2015. — 190 с. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

8. Портер М. Е. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / М. Е. Портер ; пер. с англ. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. — 715 с.
9. Портер М. Е. Стратегія конкуренції / М. Е. Портер ; пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільського. — К. : Основи, 2008. — 390 с.
10. Гаврилюк С. П. Конкурентоспроможність підприємств у сфері туристичного бізнесу: навч. посібник / С. П. Гаврилюк. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. — 180 с.
11. Раєвська О. В. Визначення джерел нерівномірності розвитку регіонів України на підставі розкладання індексу Тейла / О. В. Раєвська, О. Ю. Бобкова // Актуальні проблеми економіки — 2012. — № 2 (128) — С. 200-210.

ДОДАТКИ

Додаток А
Таблиця 1

Середня місячна та річна вологість повітря (у %)

Станція	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
Любашівка	88	87	83	68	64	64	62	62	67	76	87	89	75
Сербка	88	85	80	68	64	62	58	59	64	74	86	88	73
Одеса	86	85	80	71	68	66	60	63	69	77	86	88	76
Б-Дністровський	85	84	80	72	69	68	64	66	70	77	85	87	76
Болград	84	82	76	66	65	65	61	61	66	74	84	86	72
Приморське	84	82	80	77	74	69	66	70	72	70	85	86	77
Вилкове	85	84	80	75	74	73	70	73	76	80	84	87	78

Таблиця 2

Середня місячна та річна температура повітря в Одеській області (в °С)

Станція	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
Любашівка	- 5,0	- 4,2	0,6	8,1	15,0	18,4	21,0	20,2	15,2	8,9	2,3	-2,6	8,2
Сербка	- 3,8	- 3,2	1,7	8,8	15,7	19,6	22,6	21,4	16,2	9,9	3,6	-1,5	9,2
Одеса, Холодна балка, курорт	- 3,1	- 2,1	2,2	9,0	16,2	20,5	23,2	22,2	17,2	11,1	4,8	-0,5	10,1
Одеса, Куяльник, курорт	- 2,8	- 1,9	2,3	9,1	16,1	20,5	23,1	22,2	17,3	11,5	5,0	-0,1	10,2
Одеса, Лермонтовський курорт	- 2,5	- 1,8	2,3	8,7	15,6	20,0	22,6	21,7	17,1	11,4	5,3	0,3	10,1
Чорноморка, курорт	- 2,6	- 1,9	2,1	8,1	15,0	19,4	22,2	21,5	16,9	11,4	5,6	0,1	9,8
Білгород-Дністровський	- 2,0	- 1,5	2,7	9,2	16,1	20,4	22,9	22,0	17,4	11,6	5,4	0,4	10,4
Болград	- 3,0	- 1,5	3,2	9,7	16,1	19,8	22,7	21,8	16,9	11,2	5,0	-0,2	10,1
Приморське, курорт	- 1,5	- 0,8	3,2	9,1	15,8	20,1	22,7	21,8	17,4	11,8	6,2	1,0	10,6
Вилкове	- 1,2	- 0,5	3,6	9,5	15,8	20,0	22,4	21,6	17,1	11,8	6,5	1,4	10,7

Таблиця 3

Число днів з відносною вологістю $\leq 30\%$ та $\geq 80\%$ в Одеській області

Станція	Вологість (%)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VII I	IX	X	XI	XII
Любашівка	≤ 30	0,0	0,0	0,9	6,2	5,6	5,2	4,9	5,0	2,2	1,7	0,2	0,0
	≥ 80	20,6	17,4	13,0	4,6	2,4	2,1	1,2	1,6	1,7	6,8	17,3	22,4
Сербка	≤ 30	0,0	0,0	1,1	6,8	6,8	7,5	9,8	9,0	4,4	1,5	0,5	0,04
	≥ 80	19,3	14,0	8,5	3,8	2,4	1,9	1,0	1,0	1,0	5,5	15,4	19,6
Одеса	≤ 30	0,0	0,0	0,04	0,4	0,2	0,3	0,5	0,2	0,2	0,1	0,0	0,0
	≥ 80	21,8	17,6	14,8	9,4	6,1	4,1	2,3	2,7	3,7	9,5	18,2	21,5
Б-Дністровськ	≤ 30	0,0	0,0	0,2	1,3	1,2	0,9	1,0	0,8	1,0	0,3	0,1	0,0
	≥ 80	17,4	13,8	10,6	5,6	2,6	2,4	1,0	1,1	1,8	5,4	16,5	20,2
Болград	≤ 30	0,0	0,1	2,1	6,8	5,2	3,9	4,5	2,3	3,6	1,3	0,3	0,05
	≥ 80	15,8	12,9	7,5	3,4	1,9	1,8	1,0	0,7	1,2	2,8	12,4	12,8
Вилкове	≤ 30	0,05	0,0	0,2	0,8	0,4	0,1	0,05	0,2	0,2	0,1	0,05	0,0
	≥ 80	14,4	10,8	8,1	4,5	3,0	2,1	1,0	1,0	1,9	4,7	12,0	16,8

Таблиця 4

Середня кількість опадів (у мм)

Станція	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XI-III	IV-X	Рік
Любашівка	23	25	24	32	47	67	49	49	34	32	31	28	131	307	438
Сербка	28	25	25	30	39	69	44	43	27	33	32	33	143	285	428
Одеса, Куяльницький курорт	27	25	21	25	33	46	35	30	27	35	32	30	135	231	366
Одеса, Лермонтовський курорт	29	26	22	27	35	48	36	32	28	36	34	32	143	242	385
Чорноморка, курорт	28	25	21	26	34	48	35	31	28	35	33	31	138	237	375
Білгород-Дністровський	29	27	22	27	35	60	37	32	25	26	32	35	145	242	387
Болград	25	24	21	32	48	62	46	38	25	29	33	33	136	280	416
Приморське	28	26	21	27	33	45	32	31	24	35	35	36	146	227	373
Вилково	30	28	23	29	36	49	35	33	26	38	38	40	159	246	407

Таблиця 5

Середня місячна та річна швидкість вітру (в 13.00) (в м/сек)

Станція	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
Затишшя	4,9	5,5	6,0	5,6	5,4	4,9	4,6	4,7	4,6	4,6	5,0	4,7	5,0
Сербка	5,1	5,7	6,4	5,9	5,5	5,0	4,8	5,0	5,0	5,2	5,0	4,8	5,3
Одеса, порт	6,5	6,5	7,0	6,1	6,1	5,8	5,6	5,6	6,1	6,4	7,0	6,8	6,3
Б-Дністр.	4,7	4,9	5,5	5,5	5,2	4,7	4,4	4,4	4,5	4,6	5,0	4,7	4,8
Болград	5,7	5,8	6,5	6,4	6,1	5,6	5,0	5,0	5,2	5,3	5,4	5,1	5,6
Приморське	6,1	6,6	6,9	6,4	6,0	5,8	5,6	5,7	6,2	6,1	6,5	5,6	6,1
Вилкове	5,7	6,1	6,7	6,0	6,0	5,5	5,0	5,2	5,7	6,0	5,7	5,4	5,8

Таблиця 6

Число ясних днів у теплий період року (травень-вересень)

Станція	V	VI	VII	VIII	IX	Загальна кількість
Любашівка	8,6	6,1	4,7	6,2	6,0	31,6
Сербка	4,0	4,5	5,3	8,6	7,9	30,3
Одеса	8,7	5,9	5,4	7,7	6,6	34,39
Білгород-Дністровський	4,2	4,2	5,3	9,2	8,2	31,1
Болград	4,2	4,2	5,3	9,2	8,2	31,1
Приморське	4,65	5,15	7,05	10,25	8,55	35,65
Вилкове	5,1	6,1	8,8	11,3	8,9	40,2

Таблиця 7

Категорії тепловідчуття в градусах еквівалентно-ефективної температури (ЕЕТ) у помірних широтах

Категорії тепловідчуття	ЕЕТ для людини	
	роздягненої	одягненої
Комфортно	17,3-21,7	16,7-20,6
Зона охолодження	Нижче 17,3	Нижче 16,7
Зона перегрівання	Вище 21,7	Вище 20,6

Таблиця 8

Показник еквівалентно-ефективної температури

Станція	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Середнє значення
Любашівка	4,4986	8,70064849	13,5801406	12,0918672	2,5582011	8,28588598
Сербка	3,6438	10,9795547	16,5289545	14,3257812	4,57413669	10,0104527
Одеса	4,2505	12,6409104	17,6693098	15,8372635	6,50498725	11,3805967
Б-Дн.	4,1985	12,4174053	17,1354158	15,5807299	6,64043932	11,1944958
Болград	4,3653	11,3269949	16,7447676	15,074545	5,82675222	10,6676691
Приморське	3,4245	11,8525892	16,7968191	15,1009282	6,60515415	10,7560055
Вилкове	3,4245	11,6067371	16,2410783	14,7053047	5,88167073	10,3718656

Таблиця 9

Показник нормальної ЕЕТ

Станція	травень	червень	липень	серпень	вересень	Середнє значення
Любашівка	10,598858	13,96052	17,86411	16,67349	9,046561	13,62871
Сербка	9,91506931	15,78364	20,22316	18,46062	10,65931	15,00836
Одеса	10,4004101	17,11273	21,13545	19,66981	12,20399	16,10448
Білгород-Дністровський	10,3587908	16,93392	20,70833	19,46458	12,31235	15,9556
Болград	10,4922286	16,0616	20,39581	19,05964	11,6614	15,53414
Приморське	9,73962963	16,48207	20,43746	19,08074	12,28412	15,6048
Вилкове	9,73962963	16,28539	19,99286	18,76424	11,70534	15,29749

Таблиця 10

Бальні значення природних кліматичних умов Одеської області

Станція / показник	1	2	3	4	5	6	7	8	Середнє значення
Любашівка	1	3	1	1	1	1	1	2	1,375
Сербка	1	3	3	3	3	1	2	3	2,375
Одеса	2	3	3	3	5	3	3	1	2,875
Білгород-Дністровський	3	3	3	3	4	1	2	3	2,75
Болград	2	3	3	3	4	1	2	4	2,75
Приморське	3	3	3	3	4	3	2	4	3,125
Вилкове	3	3	2	2	3	5	2	4	3
Максимальна кількість балів	3	4	3	5	5	3	4	4	

Природно-заповідний фонд Одеської області *

Назва	Рік заснування	Площа (га)	Район
Біосферні заповідники			
Дунайський	1981	50252	Кілійський
Національні природні парки			
Нижньодністровський	2008	21311	Б-Дністровська міськрада, Овідіопольський, Біляївський райони
Тузловські лимани	2010	27865	Татарбунарський район
Національні природні парки			
Ізмаїльські острови	1993	1366	Ізмаїльський район
Тилігульський	1997	13954	Комінтернівський район
Заповідні урочища			
Байтали	1980	1735	Ананівський район
Дністровські плавні	1993	7620	Біляївський район
Кішево	1980	2844	Балтський район
Чабанка	1980	1611	Кодимський район
Заказники			
Дальницький	1974	1204	Овідіопольський район
Долинський	1998	815	Ананівський район
Павлівський	1998	403	Фрунзенський район
Староманзирський	1974	128	Тарутинський район
Острів Зміїний	1998	232	Кілійський район
Коса Стрілка	1974	394	Комінтернівський район
Петровський	1974	340	Комінтернівський район
Савранський ліс	1984	8397	Савранський район
Калинівський	1993	92	Комінтернівський район
Костянська балка	1993	23	Роздільнянський район
Ліски	1978	107	Кілійський район
Лісничівка	1984	3176	Балтський район
Бендзарівський	1993	30	Балтський район
Березівський	1982	1503	Кодимський район
Верхній ліс	1984	380	Іванівський район
Виноградівка	2001	297	Болградський район
Даничево	1993	354	Балтський район
Діброва болот. дуба	1984	21	Біляївський район
Діброва Могилевська	1972	45	Тарутинський район
Діброва Манзирська	1972	100	Тарутинський район
Заводовський	1980	93	Березівський район
Каїрівський	1993	150	Комінтернівський район

Лиманський	1982	65	Білгород-Дністровський район
Лунг	2001	799	Ізмаїльський район
Новомиколаївський	1993	315	Комінтернівський район
Осинівський	1980	531	Ширяївський район
Тополине	2001	68	Болградський район
Фрасино	1980	421	Великомихайлівський район
<i>Пам'ятки природи ботанічні</i>			
Акація біла	1993		Одеська міська рада
Акацієвий гай	1972	1	Ізмаїльський район
Баранівський ліс	1972	4	Ізмаїльський район
В'яз гладкий	1993		Одеська міська рада
Віковий дуб	1973		Балтський район
Віковий дуб	1972		Одеська міська рада
Гінкго більоба	1983		Одеська міська рада
Гінкго більоба	1979		Одеська міська рада
Гінкго більоба	1972		Одеська міська рада
Друга діброва червоного дуба	1972	1	Кодимський район
Дуб білий	1993		Одеська міська рада
Дуб звичайний	1979		Одеська міська рада
Дуб звичайний	1993		Одеська міська рада
Дуб звичайний	1993		Одеська міська рада
Дуб звичайний	1993		Одеська міська рада
Дуб зонтичний	1972		Овідіопольський район
Дубовий гай	1972	3	Ізмаїльський район
Дубово-сосновий гай	1972	3	Ізмаїльський район
Діброва Арцизьська	1972	2	Арцизький район
Діброва Лабушна	1972	1	Балтський район
Казковий	1993	1	Котовська міська рада
Каркас західний	1979		Овідіопольський район
Каштан кінський	1979		Одеська міська рада
Каштан кінський	1984		Одеська міська рада
Кедр річковий	1984		Одеська міська рада
Клен гостролистий	1983		Одеська міська рада
Липа американська	1993		Одеська міська рада
Новоіванівський	1993	2	Арцизький район
Перша діброва червоного дуба	1973	2	Кодимський район
Платан західний	1972		Одеська міська рада
Платан західний	1983		Одеська міська рада
Платан західний	1972		Одеська міська рада
Платан західний	1972		Одеська міська рада
Платан західний	1972		Одеська міська рада
Платан західний	1972		Одеська міська рада

Платан західний	1972		Одеська міська рада
Платан західний	1972		Одеська міська рада
Пушкінський платан	1972		Одеська міська рада
Софора японська	1972		Одеська міська рада
Суворівський	1993	1	Одеська міська рада
Тис ягідний	1993		Одеська міська рада
Тополя Болле	1983		Одеська міська рада
Тополя канадська	1983		Одеська міська рада
Тополя канадська	1983		Одеська міська рада
Тополя канадська	1983		Одеська міська рада
Тополя канадська	1983		Одеська міська рада
Тополя чорна	1993		Одеська міська рада
<i>Пам'ятки природи геологічні</i>			
Гребеники	1972		Великомихайлівський район
Одеські катакомби	1963	4,7	Біляївський район
<i>Пам'ятки природи гідрологічні</i>			
Джерело Гайдамацький колодязь	1972		Савранський район
Джерело Зустріч	1993		Кодимський район
Джерело Канава	1979		Кодимський район
Джерело Кішево	1972		Савранський район
Джерело Огруд	1972		Савранський район
Джерело Слободка	1993		Кодимський район
<i>Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва</i>			
Влекруч-Негай	1980	936	Котовський район
Гетьманівський	1972	2	Савранський район
Дендропарк Перемоги	1972	52	Одеська міська рада
Дюківський	1972	28	Одеська міська рада
Комсомольський	1972	2	Ізмаїльська міська рада
Коханівка	1973	260	Ананьївський район
Мар'їн гай	1972	48	Миколаївський район
Міський сад	1972	2	Одеська міська рада
Пакр санаторію "Аркадія"	1972	15	Одеська міська рада
Парк дитячого санаторію	1973	58	Біляївський район
Парк Дністер	1973	10	Біляївський район
Парк санаторію ім. Чкалова	1972	18	Одеська міська рада
Парк Студентський	1984	8	Одеська міська рада
Парк ім. Пушкіна	1972	19	Болградський район
Парк ім.Котовського	1972	17	Одеська міська рада

Парк ім.Ленінського комсомолу	1972	27	Одеська міська рада
Парк ім.Шевченка	1972	51	Одеська міська рада
Ракуловський	1973	4	Балтський район
Сергіївський	1993	18	Білгород-Дністровська міська рада
Червоноармійський дендропарк	1979	55	Болградський район
Юннатський	1972	1	Одеська міська рада
Зоологічні парки			
Одеський зоологічний парк	1983	7	Одеська міська рада
Ботанічні сади			
Ботанічний сад ОНУ	1983	16	Одеська міська рада

* Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2014 році

Таблиця 2

Динаміка структури природно-заповідного фонду

Категорії територій та об'єктів ПЗФ	На 01.01.2014 року		На 01.01.2015 року	
	кількість од.	площа, га	кількість од.	площа, га
Природні заповідники	-	-	-	-
Біосферні заповідники	1	51547,9	1	51547,9
Національні природні парки	2	49176,1	2	49176,1
Регіональні ландшафтні парки	2	15320	2	15320
Заказники загальнодержавного значення	8	11913	8	11913
Заказники місцевого значення	31	16440,35	31	16440,35
Пам'ятки природи загальнодержавного значення	2	10,17	2	10,17
Пам'ятки природи місцевого значення	47	11,19	47	11,19
Заповідні урочища	4	13879	4	13879
Ботанічні сади загальнодержавного значення	1	16	1	16
Ботанічні сади місцевого значення	-	-	-	-
Дендрологічні парки загальнодержавного значення	-	-	-	-

Дендрологічні парки місцевого значення	-	-	-	-
Зоологічні парки загальнодержавного значення	1	6,5	1	6,5
Зоологічні парки місцевого значення	-	-	-	-
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	1	49	1	49
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	23	1606,967	23	1606,967
РАЗОМ	123	159976,177	123	159976,177
Фактична площа ПЗФ *		150842,927		150842,927
% фактичної площі ПЗФ від площі АТО		4,57		4,57

*Примітка: * - сумарна площа територій та об'єктів ПЗФ без урахування площі тих об'єктів ПЗФ, що входять до складу територій інших об'єктів ПЗФ.*

Розподіл територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) за їх значенням, категоріями та типами (станом на 01.01.2014 р.) *

Категорії об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ									% площі окремих категорій до загальної площі ПЗФ	
	загальнодержавного значення			місцевого значення			разом				
	кількість, од	площа, га		кількість, од	площа, га		кількість, од	площа, га			
		усього	у т.ч. надана в постійне користування		усього	у т.ч. надана в постійне користування		усього	у т.ч. надана в постійне користування		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Природні заповідники	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Біосферні заповідники	1	51547,9	23380,6	-	-	-	1	51547	23380,6	32,2	
Національні природні парки	2	49176,1	5722	-	-	-	2	49176	5722	30,7	
Регіональні ландшафтні парки	-	-	-	2	15320	1366	2	15320	1366	9,6	
Заказники, усього:	8	11913	X	31	16440,3	X	39	283533	X	17,7	
у тому числі:											
ландшафтні	1	8397	X	22	12480,52	X	23	20877	X	13,1	
лісові	-	-	X	1	8,4	X	1	8,4	X	0,005	
ботанічні	4	2550	X	5	3521,43	X	9	6071	X	3,8	
загальнозоологічні	2	572	X	-	-	X	2	572	X	0,3	
орнітологічні	1	394	X	1	390	X	2	784	X	0,49	
ентомологічні	-	-	X	2	40	X	2	40	X	0,02	
іхтіологічні	-	-	X	-	-	X	-	-	X	-	
гідрологічні	-	-	X	-	-	X	-	-	X	-	
загальногеологічні	-	-	X	-	-	X	-	-	X	-	
палеонтологічні	-	-	X	-	-	X	-	-	X	-	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
карстово-спелеологічні	-	-	X	-	-	X	-	-	X	-
Пам'ятки природи, усього	2	10,17	X	47	11,19	X	50	21,36	X	0,01
у тому числі:										
комплексні	-	-	X	-	-	X	-	-	X	-
ботанічні	1	5,5	X	40	10,26	X	42	15,798	X	0,009
зоологічні	-	-	X	-	-	X	-	-	X	-
гідрологічні	-	-	X	6	0,63	X	6	0,63	X	0,0003
геологічні	1	4,67	X	1	0,3	X	2	4,97	X	0,003
Заповідні урочища	-	-	X	4	13879	X	4	13879	X	8,67
Ботанічні сади	1	16	15,4217	-	-	X	1	16	15,4217	0,01
Дендрологічні парки	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	1	49	49	23	1606,96	X	24	1655,967	X	1,03
Зоологічні парки	1	6,5	-	-	-	X	1	6,5	X	0,006
РАЗОМ	16	112718,67	24813,042	107	47257,507	1366	123	159976,177	30483,4	100

* Екологічний паспорт Одеської області (2014 р.) // <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1/odeska>

Додаток Г

Пам'ятки архітектури і культури Одеської області *

	Пам'ятка	Датування	Місцезнаходження
м.Одеса			
1.	Потьомкінські сходи (мур.)	1837-1842 рр.	бульв.Приморський
2.	Пам'ятник Рішельє (мур.)	1828 р.	бульв.Приморський
3.	Будинок Присутствених місць	1827-1830 рр.	бульв.Приморський, 7
4.	Готель "Петербурзький" (мур)	1830 р.	бульв.Приморський, 8
5.	Палац Р.Шидловського (мур.)	1830 р.	бульв.Приморський, 9
6.	Садиба Воронцова(мур.)	1826-1834 рр.	пров.Воронцовський, 2
7.	Воронцовський палац (мур.)	1828 р.	пров.Воронцовський, 2
8.	Стайня (мур.)	1826-1829 рр.	пров.Воронцовський, 2
9.	Бельведер (мур.)	1826-1828 рр.	пров.Воронцовський, 2
10.	Стара біржа (мур.)	1828-1873 рр.	пл.Думська, 1
11.	Будинок Лідерса (мур.)	1820-1830 рр.	вул.Ланжеронівська, 3
12.	Театр опери та балету (мур.)	1884-1887 рр.	вул.Ланжеронівська, 8
13.	Лікарня (мур.)	1804-1820 рр.	вул.Пастера, 5-7
14.	Палац адмірала Абази (чоловіча гімназія) (мур.)	1856-1858 рр.	вул.Пушкінська, 9
15.	Нова біржа (мур.)	1894-1899 рр.	вул.Пушкінська, 17
16.	Будинок Вучині (мур.)	1847-1849 рр.	вул.Пушкінська, 19
17.	Палац Потоцького (мур.)	1810, 1828 рр.	вул.Короленка, 5-а
18.	Комплекс будинку вчених (мур.)	1830-1897 рр.	Сабанєєв міст, 4
19.	Палац Толстого (мур.)	1830 р.	Сабанєєв міст, 4
20.	Картинна галерея (мур.)	1896-1897 рр.	Сабанєєв міст, 4
21.	Сабанські казарми (мур.)	1827 р.	вул.Канатна, 23
22.	Особняк Камо (мур.)	1834 р.	вул.Тираспільська, 4
23.	Аркада карантину з баштою	1799,1803-1807	парк ім.Шевченка
24.	Склади (мур.)	1810 р.	узвіз Польський, 2
25.	АнсамбльПриморського бульвару (мур.)	19 ст.	бульв.Приморський

26.	Будинок Потоцького (мур.)	1826 р.	бульв.Приморський, 1
27.	Будинок Нарішкіна(мур.)	1836 р.	бульв.Приморський, 2
28.	Будинок Марині (мур.)	1824-1826 рр.	бульв.Приморський, 3
29.	Будинок Серато (мур.)	1824-1826 рр.	бульв.Приморський, 4
30.	Прибутковий будинок Лерхе	1823-1826 рр.	бульв.Приморський, 5
31.	Будинок Зонтага (мур.)	1826-1827 рр.	бульв.Приморський, 6
32.	Будинок Родоконакі(мур.)	1823-1825 рр.	бульв.Приморський,10
33.	Готель "Лондонський" (мур.)	1827-1899 рр.	бульв.Приморський,11
34.	Будинок Золоторьова (мур.)	1820-1872 рр.	бульв.Приморський,12
35.	Будинок Маюрова (мур.)	1827-1828 рр.	бульв.Приморський,13
36.	Будинок Магнера (мур.)	п.19 ст.-1904 р.	бульв.Приморський,14
37.	Будинок Фука (мур.)	1828-1846 рр.	бульв.Приморський,15
38.	Грецька церква Св.Трійці (мур.)	1808, 1908 рр.	вул.Катерининська, 55
39.	Палац Гагаріна (мур.)	1842-1850 рр.	вул.Ланжеронівська, 2
40.	Будинок археологічного музею (мур.)	1882-1883 рр.	вул.Ланжеронівська, 4
41.	Будинок Англійського клубу (мур.)	1841 р.	вул.Ланжеронівська, 6
42.	Лютеранська церква Св.Павла (мур.)	1897 р.	вул.Новосельського, 8
43.	Міська публічна бібліотека	1904-1906 рр.	вул.Пастера, 13
44.	Будинок Боффо (мур.)	1844 р.	пров.Чайковського, 8
Білгород-Дністровський район, м.Білгород-Дністровський			
45.	Аккерманська фортеця (мур.)	15 ст.	
46.	Генуезький замок (мур.)	15 ст.	
47.	Брами, башти та мури(мур.)	15 ст.	
48.	Вірменська церква Богородиці	13-14 ст.	
49.	Грецька церква (мур.)	к.15-п.16 ст.	
50.	Михайлівська церква та дзвіниця	1837 р.	с.Крутоярівка
Біляївський район			
51.	Вознесенська церква (мур.)	1826 р.	с.Нерубайське

52.	Церква Різдва (мур.)	1822 р.	с.Усатове
Болградський район. м.Болград			
53.	Мавзолей Інзова (мур.)	1825 р.	
54.	Преображенський собор (мур.)	1838 р.	
55.	Миколаївська церква (мур.)	1871 р.	
Ізмаїльський район. м.Ізмаїл			
56.	Мала мечеть (мур.)	15-16 ст.	фортеця
57.	Церква Різдва (мур.)	1823 р.	вул.Кутузова, 24
58.	Покровський собор (мур.)	1822-1836 рр.	просп.Суворова
59.	Свято-Миколаївська церква	1833 р.	вул.Дзержинсько-го,124
60.	Успенська церква (мур.)	1841 р.	фортеця
61.	Миколаївська церква (мур.)	1852 р.	фортеця
62.	Успенська церква (мур.)	1841 р.	с.Кирнички
63.	Введенська церква (мур.)	п.19 ст.	с.Нова Некрасівка
64.	Дзвіниця церкви Іоанна Богослова (мур.)	1823 р.	с.Нова Некрасівка
Кілійський район			
65.	Миколаївська церква та дзвіниця (мур.)	1485-1891 рр.	м.Кілія
Комінтернівський район			
66.	Садиба (мур.)	1820-1892 рр.	сmt.Петрівка
67.	Палац (мур.)	1810-1892 рр.	сmt.Петрівка
68.	Господарський флігель (мур.)	19 ст.	сmt.Петрівка
69.	Парк	19 ст.	сmt.Петрівка
Котовський район			
70.	Михайлівська церква (мур.)	1807 р.	с.Липецьке
71.	Дзвіниця Михайлівської церкви (мур.)	1807 р.	с.Липецьке

* Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України / Постанова Кабміну від 3 вересня 2009 р. N 928 // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-2009-%D0%BF>

Найвідоміші концептуальні ресторани м. Одеси

Назва закладу	Місце знаходження	Концепція	Кількість місць, од.		Інші послуги	Види кухонь	Середній чек
			у залі	на літній площадці			
«Бернардацці»	вул. Буніна, 15	Італійський ресторан - володар престижної нагороди від самого відомого і впливового винно-ресторанного рейтингу в світі - WineSpectator. У винній карті «Бернардацці» більше 1000 позицій	120-170	120-150	WI-FI, їжа на винос	європейська	350грн.
«Дача»	Французький бул., 85	Ресторан у стилі дачі 50-60 років	150-190	120-150	бронювання, послуги W-IFI	Одеська	200 грн.
«Fratelli»	вул. Грецька, 17	Лише свіжі продукти та очищена вода	до 100	120-150	бронювання, доставка, WI-FI	італійська	200 грн.
«Компот»	Дерибасівська, 20	Радянська їдальня, із стильним французьким шармом	100	130	бронювання, послуги WI-FI	Одеська	200-250 грн.
«Grand Prix»	вул. Буніна, 24	Все дуже по-французьки, з жаринками середземноморської теплоти	до 120-ти	до 70	бронювання, послуги WI-FI	європейська	200 грн.
«Риба»	Фонтанська дорога, 155	Рибний ресторан, свіжі продукти, затишна і приємна атмосфера	100	150	бронювання, послуги WI-FI, кальянна карта	європ., япон.	200 грн.

Продовження таблиці 1

Назва закладу	Місце знаходження	Концепція	Кількість місць, од.		Інші послуги	Види кухонь	Середній чек
			у залі	на літній площадці			
«Тавернета»	Катеринінська, 45	Провінціальний італійський ресторан, затишна атмосфера	100	120	бронювання, послуги WI-FI	Італійська	220 грн.
«Стейкхаус М'ясо та вино»	Дерибасівська, 18	Динамічний, яскравий, публічний і в той же час затишний ресторан	70	150	бронювання, послуги WI-FI,	стейкхаус	350 грн.
«Del Prado»	Катеринінська, 23	Розкішний стиль, вишуканий смак	50	150	бронювання, послуги WI-FI	європейська, японська	300 грн.
«Rokka»	вул. Черняхівська, 4	Перший м'ясний японський ресторан в Одесі. Більшість страв готується на відкритій кухні за допомогою японського гриля	50	100	бронювання, послуги WI-FI, їжа на винос, кальянна карта	японська	400 грн.
«Кларабара»	вул. Преображенська, 28	Традиційна одеська кухня та кухні всіх країн світу	50	50	Жива музика, Wi-Fi, дозвілля дітям, камін, доставка їжі, оплата картою, галерея, кейтеринг	Одеська та середземноморська кухні	150 грн.
«Ministerium»	вул. Гоголя, 12	Перше в Одесі цілодобове міністерство відпочинку з повним спектром послуг	банкет-315, фуршет -580	100	караоке, банкет сервіс, Wi-Fi	євр., авторська	250 грн.

Продовження таблиці 1

Назва закладу	Місце знаходження	Концепція	Кількість місць, од.		Інші послуги	Види кухонь	Середній чек
			у залі	на літній площадці			
«Jardin»	вул. Гаванна, 10	slow-food ресторан в центрі Одеси. Ресторан включає банкетний зал, VIP-зал і основний зал з літньою верандою	70	20	їжа з собою, банкетний зал, оплата картою, Wi-Fi	європейська, італійська, устричний бар, французька	150-250 грн.
«Варадеро»	Лидерсовський бульвар, 17	Місце для проведення вечора в затишній обстановці з друзями, родиною, святкування торжеств	50	100	банкетний зал, бізнес-ланч, віранда, дитяча кімната, Wi-Fi	європейська	250 грн.
«Troubadour»	вул. Жуковського, 13	Вікові пивні традиції Бельгії, атмосфера брюссельських ресторанчиків початку минулого ст.	50	100	Банкети, Wi-Fi, бізнес-ланч, десерт-меню	бельгійська, європейська	100-250 грн.
«Лімончелло»	вул. Грецька, 21	Традиційна італійська їжа, затишний інтер'єр, солодощі та десерти.	80	150	Wi-Fi, парковка, доставка, кейтеринг	Італійська	100-250 грн.
«Кобе»	Ланжеронівська, 9	Японська кухня і неповторна японська культура	45	100	Wi-Fi, бізнес-ланч, кейтеринг	Тайська, япон.	250-400 грн.

Закінчення таблиці 1

Назва закладу	Місце знаходження	Концепція	Кількість місць, од.		Інші послуги	Види кухонь	Середній чек
			у залі	на літній площадці			
«Свіча»	Маячний пров., 15	Ресторан на березі моря з вишуканим інтер'єром	120	200	клуб, тераса, банкетний зал, Wi-Fi	європейська, українська, японська	130-250 грн.
«Бабель Фіш»	вул. Грецька, 5	Рибний ресторан, де можна по-справжньому оцінити смак рибних страв	160	400	Wi-Fi, бізнес-ланч, парковка, кейтеринг, тераса	європейська, середземно морська, французька	130-250 грн.

Таблиця 2

Заклади швидкого обслуговування (фаст-фуди) м. Одеса

Назва закладу	Місце знаходження	Концепція	Кількість місць		Послуги, що надаються	Види кухонь	Середній чек
			у залі	на літній площі			
«Жарю-Парю»	вул. Преображенська, 38, вул. Пастера, 11, вул. Успенська, 28/30, вул. Л.Толстого, 24, вул. Пантелеймонівська, 88а	Популярне міське кафе самообслуговування, де можна перекусити дуже недорого	100-150	-	Доступ до Wi-Fi, їжа на винос, сніданки	українська та європейська	40 грн.
«Mc Donald's»	пл. Незалежності, 1а, вул. Краснова, 14а, вул. Черняхівського, 1б, вул. Дерibasівська, 23, пр. Шевченка, 2б, Привокзальна площа, 1а,	Всесвітньовідома мережа ресторанів швидкого харчування	260	90	Доступ до Wi-Fi, їжа на винос, дитяче меню, проведення дитячих днів народжень, сніданки, мак-драйв, дитяча кімната та майданчик	американська	50 грн.
«Chin Chin»	пр. Олександрівський, 13, вул. Заболотного, 43а	Китайський ресторан	50	-	Їжа на винос, онлайн замовлення, приготування на відкритому вогні, парковка	китайська, японська, азіатська	60 грн.

Назва закладу	Місце знаходження	Концепція	Кількість місць		Послуги, що надаються	Види кухонь	Середній чек
			у залі	на літній площадці			
«Печена картопля»	вул. Преображенська, 72 пл. Дерев'яно, 1 (ТЦ Панорама) вул. Аеропортівська, 29 (ТЦ Метро)	Заклад швидкого обслуговування. Здорова альтернативу фаст-фуду - добірна печена картопля з різноманітними салатами-наповнювачами	40-80	-	Бізнес-ланч, ТВ-трансляція, доставка, їжа на винос, сніданки	українська та європейська	80 грн.
«Burger Club»	вул. Космонавтів, 36	Концепція ТМ «Burger Club» спрямована на створення мережі ресторанів швидкого харчування	70	50	Сніданки, ланчі, дитяче меню, їжа на винос	американська	60 грн.
«Єврохата»	пл. Толбухіна, 135 (ТЦ «Мегадом») Ленінградське шосе, 8/2 (ТЦ «Нова лінія»)	Заклади декоровані в українському стилі	70	-	їжа на винос	українська та європейська	30 грн.

Назва закладу	Місце знаходження	Концепція	Кількість місць		Послуги, що надаються	Види кухонь	Середній чек
			у залі	на літній площадці			
«Пузата хата»	вул. Дерибасівська, 21 (ТЦ «Європа»)	Затишний заклад з неординарним інтер'єром, яскравою різноманітною нац. кухнею, демократичними цінами	400	-	Wi-Fi, пісне меню, їжа на винос, святкування днів народження, комплексне обслуговування груп	українська	50 грн.
«Картопля на хата»	вул. Преображенська, 66	Фаст-фуд в ритмах латино-американської культури	60	-	Wi-Fi	техасько-мексиканська	40 грн.
«Grill Master»	вул. Героїв Сталінграда, 98а	Ресторан швидкого харчування, який є відомою німецькою мережею фаст-фуду	80	-	Дитяче меню, дитячий майданчик	європейська	90 грн.
«Эллинікон»	Грецька площа, 5	Затишний заклад із середземноморською та балканською кухнею	30	30	Доступ до Wi-Fi, доставка	балканська, середземноморська	50 грн.
«Схід»	вул. Троїцька, 9	Китайське бістро	50	-	Бізнес-ланч, їжа на винос	китайська	90 грн.
«House Сендвіч»	вул. В.Терешкової, 20/1, вул. Піонерська, 3, вул. Велика Арнаутська, 2/1	Мережа ресторанів швидкого харчування	35	40	Сніданок, їжа на винос	європейська	100 грн.

Назва закладу	Місце знаходження	Концепція	Кількість місць		Послуги, що надаються	Види кухонь	Середній чек
			у залі	на літній площадці			
«Айоле»	вул. Бугайовська, 21	Кафе корисної та швидкої їжі	50	-	Бізнес-ланч, їжа на винос, доступ до Wi-Fi	європейська	40 грн.
«Курікса»	вул. Преображенська, 29	Швидке харчування за низьку ціну	-	20 (стоячих)	Їжа на винос	європейська аамериканська	35 грн.
«Magic Noodles»	вул. Грецька, 46	Кафе здорового і швидкого харчування. Оригінальна рецептура, тільки натуральні екологічно чисті продукти	-	15	Їжа на винос	азіатська	50 грн.
«Містер Сендвіч»	майдан Толбухіна, 1/1, вул. Генуезька, 24а/2, вул. Ольгіївська, 7	Кафе швидкого харчування, а також вишуканих страв та домашньої кухні у вишуканому стилі	15 -100	-	Бізнес-ланч, доступ до Wi-Fi, сніданок, меню англійською мовою, пісне меню, вегетаріанське меню, їжа на винос	європейська японська, італійська	60 грн.
«Топ Сендвіч»	вул. Канатна, 102, Преображенська, 54, вул. Буніна, 39, вул. Преображен., 42, вул. Дерibasів., 14, вул. Садова, 17	«Топ Сендвіч» - мережа кафе для всієї сім'ї	100 250 35 120	20-80	Доступ до Wi-Fi, їжа на винос, пісне меню, вегетаріанське меню, доставка страв, спортивні трансляції	європейська, японська, італійська, страви на мангалі	110 грн.

Таблиця 3

Заклади швидкого обслуговування (піцерії) в м. Одесі

Назва закладу	Місце знаходження	Кількість місць		Послуги, що надаються	Види кухонь	Середній чек
		у залі	на літній площі			
«Пармезан»	пр. Маршала Жукова, 2	80	30	Доступ до Wi-Fi, дитяче меню, їжа на винос	Італійська	120 грн
«Pizza & Grill»	вул.25 Чапаєвської Дивізії, 1а/10, вул. Академіка Вільямса, 68в, Приморський бульвар, 7, вул. Добровольського, 96а (ТРЦ «Рів'єра»)	70	25	Їжа на винос, доступ Wi-Fi	італійська європейська японська	100 грн
		78	25			
		50	25			
		65	20			
«StarPizzaCafe»	р. Академіка Глушко, 17, вул. Академіка Вільямса, 68/1, вул. Канатна, 102а, вул. Преображенська, 28, вул. Кримська, 74	65	30	Доступ до Wi-Fi, дитяче меню, їжа на винос	італійська японська	90 грн.
		55	35			
		80	30			
«Pomodoro»	пр. Академіка Глушко, 14/7, пр. Шевченка, 2а, пр. Маршала Жукова, 2, вул. Затонського, 32	150	40	Доступ до Wi-Fi, дитяче меню, їжа на винос, меню англійською мовою	італійська	130 грн
		40	35			
		200				
«Olio pizza»	вул. Буніна, 35, вул. Гаванна, 7, пр. Добровольського, 114 к1/1	45	20	Доступ до Wi-Fi, дитяче меню, їжа на винос	італійська	110 грн
		60	20			
«Zucchini»	Пров. Матросова, 1/1, вул. Академіка Філатова, 62	40	12	Доступ до Wi-Fi, дитяче меню,	італійська	130 грн
«Zara Pizzara»	вул. Рішельєвська, 5	200	26		Італійська, європ.	150 грн

Закінчення таблиці 3

Назва закладу	Місце знаходження	Кількість місць		Послуги, що надаються	Види кухонь	Середній чек
		у залі	на літній площадці			
«Італійський Квартал»	вул. Жуковського, 31, вул. Маршала Говорова, 18, вул. Преображенська, 62, вул. Добровольського, 129	70	30	Доступ до Wi-Fi, дитяче меню, їжа на винос, меню англійською мовою	італійська	130 грн
«Piccola Italia»	вул. Академіка Корольова, 94	240	60	Доступ до Wi-Fi, дитяче меню, їжа на винос	італійська європейська	120 грн
«Pizza Celentano»	вул. Садова, 19	50	22	Доступ до Wi-Fi, дитяче меню, їжа на винос	італійська	100 грн
«Сіті піцца»	вул. Катерининська - вугол Грецької	50	20	Доступ до Wi-Fi, їжа на винос	італійська	50 грн
«Сан Марко»	вул. Пушкінська, 58	70	24	Доступ до Wi-Fi	італійська	70 грн
«Пан-Піцца»	Генерала Петрова, 30	50	30	Доступ до Wi-Fi, дитяче меню, їжа на винос	італійська	70 грн

Герасименко Віктор Григорович
Бедрадіна Ганна Костянтинівна
Галасюк Світлана Сергіївна
Галасюк Катерина Артурівна
Давіденко Ірина Володимирівна
Єгупова Ірина Миколаївна
Жупаненко Анастасія Валеріївна
Михайлюк Олена Леонідівна
Нездоймінов Сергій Гергієвич
Павлоцький Володимир Якович
Семенов Василь Федорович
Ярьоменко Сергій Григорович

Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону

Монографія

За загальною редакцією проф. В. Г. Герасименка

Підписано до друку 28.11.2016. Формат 60x84/16.
Друк цифровий. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 16,44.
Наклад 300 прим. Замовлення 9239.

Друкарня ФОП Гуляєва В.М.
65037, Одеса, Чорноморка, вул. Затишна, 16,
тел. (048) 789-12-85, (050) 497-89-01
drukaryk.com